

Słownik języka mieszkańców okolic Czerniejewa

Praca na roli i w gospodarstwie

Wielkopolskie Słowniki Regionalne

Dotychczas w Pracowni Dialektologicznej UAM, w ramach cyklu Wielkopolskie Słowniki Regionalne, ukazały się następujące słowniki:

- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia i przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Wydawnictwo PSP, Poznań 2018.
- *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2018.
- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2018.

W przygotowaniu:

- *Słownik mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Sierociuka.

Poznań 2018

Słownik języka mieszkańców okolic Czerniejewa

Praca na roli i w gospodarstwie

pod redakcją
Justyny Kobus i Magdaleny Stępień

PRACE INSTYTUTU FILOLOGII POLSKIEJ
UNIwersytetu IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Biblioteczka
Poznańskich Studiów Polonistycznych
Serii Językoznawczej
Nr 49

Redaktor Naczelny Wydawnictwa „Poznańskie Studia Polonistyczne”
Marek Osiewicz

Rada Wydawnicza
*Alina Borkowska-Rychlewska, Dobrochna Dabert, Agnieszka Kula,
Katarzyna Krzak-Weiss (przewodnicząca), Tomasz Mika*

Recenzent tomu
Anna Kostecka-Sadowa

Redakcja językowa i korekta
Marlena Roszkiewicz

Projekt okładki, projekt typograficzny wnętrza i łamanie
Mateusz Czekala

Mapa na okładce
openstreetmap.org | © autorzy OpenStreetMap (CC BY-SA 2.0)

© Copyright by Justyna Kobus, 2018
© Copyright by Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2018

ISBN 978-83-65666-43-7
ISSN 1427-9010

Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań
tel. 61 829 45 90
psp@amu.edu.pl, www.psp.amu.edu.pl

Druk i oprawa
EXDRUK
ul. Rysia 6
87-800 Włocławek

Spis treści

WSTĘP • 7

Miasto i gmina Czerniejewo • 12

Punkty badawcze • 16

Charakterystyka informatorów • 17

Opis gwary • 18

Zasady opracowania słownika • 20

Bibliografia • 25

Wykaz skrótów • 27

SŁOWNIK • 29

WSTĘP

Przedkładany słownik wraz z opracowaniem jest owocem pracy zespołowej gimnazjalistów z Uczniowskiego Koła Dialektologicznego (dalej: UKD) działającego przy Gimnazjum im. ks. Onufrego Kopczyńskiego w Czerniejewie, opiekunki UKD i zarazem wewnętrznej koordynatorki projektu mgr Magdaleny Stępień (nauczycielki języka polskiego) oraz koordynatora naukowego projektu dr Justyny Kobus (Pracownia Dialektologiczna UAM). Współpraca ta była możliwa dzięki realizacji projektu edukacyjnego pt. *Ocalić od zapomnienia – badamy język mieszkańców wsi gminy Czerniejewo*. Projekt zapoczątkował serię przedsięwzięć, które mają przynieść w przyszłości serię słowniczków gwarowych w Pracowni Dialektologicznej UAM, powstających przy współdziałaniu środowiska lokalnego. Ich koncepcję wyłożył prof. Jerzy Sierociuk w artykule z 2010 r.¹, a wcześniej wielokrotnie podkreślał potrzebę tworzenia tego rodzaju leksykonów: „Jest to próba uratowania przed zapomnieniem tego, co dla każdego człowieka jest najważniejsze – jego tożsamości; tożsamości narodowej, lokalnej, grupowej. Jest to jednocześnie ich własne widzenie gwary – obok wyrazów tradycyjnie uznawanych za regionalne mamy tu bowiem i przykłady, których powszechnie do zasobu dialektalnego się nie zalicza”².

Oficjalnie ramy naszych działań określiło porozumienie o współpracy zawarte 29 września 2015 r. pomiędzy Instytutem Filologii Polskiej UAM a Zespołem Szkół Publicznych w Czerniejewie, ściślej zaś ze wspomnianym Gimnazjum, działającym przy Zespole Szkół Publicznych w Czerniejewie (obecnie Szkoła Podstawowa im. Onufrego Kopczyńskiego w Czerniejewie).

-
- 1 J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współdziałaniu środowisk lokalnych*, [w:] *Studia Dialektologiczne IV*, pod red. H. Kurek, A. Tyrpy i J. Wronicz, Kraków 2010, s. 135–143.
 - 2 J. Sierociuk, *Przedmowa*, [w:] M. Giera, K. Jańczak przy współpracy uczniów Zespołu Szkół w Starej Krobi, *Słownik gwary biskupiańskiej*, Stara Krobia 2005, s. V.

Porozumieniem objęto działania dotyczące realizacji projektu badań dialektologicznych we współpracy ze środowiskiem lokalnym, w ramach wspomagania procesu dydaktycznego w zakresie przedmiotu język polski. Jako innowacja pedagogiczno-organizacyjna projekt łączy doświadczenie z teorią – uczniowie samodzielnie pozyskiwali materiał językowy, a następnie uczestniczyli w kolejnych etapach opracowania tego materiału, np. konstruowali przykładowe hasła słownikowe na podstawie własnych ekscerpcji, tworzyli dokumentację fotograficzną. Doświadczenia uczniów w pracy terenowej wspierane były teoretycznymi zajęciami prowadzonymi przez członków Pracowni Dialektologicznej UAM – prof. Jerzego Sierociuka i dr Justynę Kobus.

Założeniem projektu było napisanie słowniczka gwarowego okolic Czarniejewa na podstawie zespołowej pracy uczniów i wspomagającej pracy koordynatorów. Tematem przewodnim uczyniono pole tematyczne PRACA, głównie na roli i w gospodarstwie, co nie znaczy, że ograniczono się wyłącznie do tego zakresu. Informatorzy często barwnie opowiadali o przeszłości swojej i swoich wsi, co znalazło odzwierciedlenie w słowniku.

Podczas trwającego zaledwie kilka miesięcy projektu udało się pozyskać ok. 10 godzin nagrań³, co dało ok. 155 stron transkrypcji, oraz ponad 200 fotografii związanych z kolejnymi etapami realizacji projektu, będących źródłem wiedzy etnograficznej (część fotografii została wykonana podczas eksploracji terenowych i weszła do towarzyszącej projektowi wystawy, którą można było oglądać najpierw na korytarzu Szkoły, następnie na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej UAM w zabytkowym budynku Collegium Maius w Poznaniu). Na podstawie zebranych i przeanalizowanych materiałów powstał słownik liczący 1114 haseł i 36 fotografii. Podstawowa wersja publikacji na prawach rękopisu została zamieszczona na stronie internetowej Szkoły (www.czarniejewo.org).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że współpraca ze szkołami nie może być rozciągnięta w czasie (optymalny okres to 2–2,5 roku),

3 Nagrania wykonali uczniowie UKD pracujący indywidualnie lub w zespołach dwuosobowych oraz prof. Jerzy Sierociuk i dr Justyna Kobus. Fotografie wykonali następujący uczniowie UKD: Martyna Kosińska i Julia Konieczka, Marta Fabrowska i Natalia Jankowiak, Olga Szymańska i Sandra Waluszyńska oraz mgr Magdalena Stępień, dr Justyna Kobus i prof. Jerzy Sierociuk.

Fot. 1 Uczniowskie Koło Dialektologiczne wraz z opiekunką Magdaleną Sępień w gmachu Collegium Maius (fot. J. Sierociuk)

a grupa badaczy (uczestników projektu) winna być ograniczona do kilkunastu osób. Rezultatem takiego założenia są tzw. małe słowniczki, liczące około 1000 haseł. W tak krótkim czasie trudno byłoby rzetelnie zredagować obszerniejszy leksykon. W większości takich słowniczków przewidziany jest fragment *Wstępu*, który pozostaje do dyspozycji wewnętrznego koordynatora projektu (zwykle jest to nauczyciel) jako miejsce na promocję środowiska lokalnego, regionu, szkoły itp. (wybór tego, na co położyć szczególny nacisk, pozostawiony jest autorowi tekstu).

Ze względu na fakt, że każda współpraca jest inna, trzeba mieć na uwadze to, że i każdy słowniczek, będący wynikiem tej współpracy, będzie miał nieco odmienny charakter. *Słownik języka mieszkańców okolic Czerniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie* był pilotażowym dla Pracowni Dialektologicznej UAM słowniczkiem, również współpraca ze szkołą w ramach gwarowego projektu edukacyjnego była pierwszą tego rodzaju akcją badawczo-edukacyjną łączącą pracę naukową poznańskich dialektologów, pracę organizacyjną lokalnego koordynatora i zaangażowanie uczniów lokalnej szkoły.

Skład Uczniowskiego Koła Dialektologicznego: Dawid Andrzejewski, Marta Fabrowska, Jan Gąsiorek, Natalia Jankowiak, Julia Konieczka, Katarzyna Kosińska, Martyna Kosińska, Paweł Kosiński, Oliwia Kuliberda, Olga Szymańska, Sandra Waluszyńska, Klaudia Wilczyńska.

Miasto i gmina Czarniejewo

W odległości 15 km na południowy zachód od Gniezna i w odległości 12 km na północny zachód od Wrześni położona jest gmina Czarniejewo. Od stolicy Wielkopolski Czarniejewo dzieli dystans 45 km⁴. Mimo pewnych walorów historycznych miejscowość nie sytuuje się w obrębie Szlaku Piastowskiego⁵, choć niektóre powszechnie dostępne źródła podają inaczej⁶.

Pierwsze wzmianki o Czarniejewie przypadają na wiek XII. W literaturze przedmiotu przeczytać możemy o „osadzie targowej” położonej „przy trakcie z Gniezna do Gieczna”⁷. W roku 1386 miejscowość otrzymała prawa miejskie. W tym samym też czasie Czarniejewo zostało подарowane przez króla Władysława Jagiełłę wojewodzie kaliskiemu – Sędziwojowi Pałuce z Szubina. W kolejnych latach miasto stało się własnością rodu Górków, którzy mieli je w dzierżawie aż do końca wieku XVI. W późniejszych latach Czarniejewo było własnością rodów magnackich, np. Radomickich, Lipskich, Skórzewskich (tych ostatnich – w latach 1825–1939)⁸. Znaczny rozwój Czarniejewa datuje się na koniec wieku XVIII, kiedy to w mieście istniał ośrodek szewski z garbarnią. W XIX stuleciu miejscowość nadal się rozwijała za sprawą czterech dużych jarmarków organizowanych w ciągu roku⁹. Lokalizacja większego przemysłu w Czarniejewie stała się niemożliwa – przyczyniła się do tego decyzja o usytuowaniu linii kolejowej z daleka od miasta¹⁰. Stacja „Czarniejewo” położona na trasie Gniezno–Września oddalona jest od samej miejscowości o ok. 4,5 km¹¹.

Niekwestionowaną atrakcją turystyczną Czarniejewa jest zespół pałacowy. Obiekt określany jest mianem jednego z „ciekawszych zabyt-

4 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

5 B. Rzycki, *Szlak Piastowski. Piastenreute*, Wydział Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Gnieźnie.

6 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

7 W. Łęcki, *Czarniejewo*, [w:] tegoż, *Gniezno i okolice. Przewodnik*, Poznań 1972, s. 98.

8 Tamże, s. 98.

9 Tamże, s. 98–100.

10 Tamże, s. 100.

11 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

Fot. 2 Tablica drogowa
(fot. M. Stępień)

ków klasycystycznych w Wielkopolsce”¹². Zespół pałacowy, którego założenie datuje się na lata 1770–1780¹³, stanowią: pałac (wybudowany w latach 1771–1775)¹⁴, obszerny honorowy dziedziniec, dwie oficyny oraz budynki dawnej stajni i wozowni¹⁵. Współcześnie pałac funkcjonuje jako hotel – do dyspozycji gości oddaje się tam sto miejsc noclegowych, restaurację i kawiarnię¹⁶.

W bezpośrednim sąsiedztwie pałacu znajduje się – liczący 13 ha powierzchni – park. Pierwotnie obiekt ten utrzymany był w stylu francu-

12 W. Łęcki, dz.cyt., s. 101. Por. też: <https://tinyurl.com/czarniejewo2> [dostęp: 29.03.2016].

13 W. Łęcki, dz.cyt., s. 101.

14 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo2> [dostęp: 29.03.2016].

15 W. Łęcki, dz.cyt., s. 101.

16 *Informator turystyczny*, Wydział Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Gnieźnie. Por. też: <https://tinyurl.com/czarniejewo2> [dostęp: 29.03.2016].

Fot. 3 Pałac w Czarniejewie (fot. M. Stępień)

skim, o czym świadczą okazałe aleje lipowe i grabowe. Później miejsce to przekształcone zostało w park krajobrazowy o charakterze angielskim. Obecnie drzewostan tego terenu stanowią licznie reprezentowane modrzewie, jesiony, buki, cisy, graby, lipy i platany. Uroku miejscu dodaje – położony na osi pałacu – staw¹⁷.

Okolice Czarniejewa to obszary obficie zalesione. W skład kompleksu leśnego wchodzi np. cenne rezerwaty: „Modrzew Polski” w Noskowie, „Wiązy” w Nowym Lesie oraz „Bielawy”¹⁸. Ich bogactwo można poznać, przemierzając jeden z okolicznych szlaków pieszych: żółty Szlak Onufrego Kopczyńskiego¹⁹.

Wśród roślin porastających te tereny znaleźć można zarówno rzadko występujące okazy, np. tojeść bulwiastą, czyścica leśnego, jak i te powszechne: olchy, klony, brzozy, wiązy, konwalie, borówki czy poziomki. Faunę okolic Czarniejewa stanowią z kolei: sarny i jelenie, dziki, lisy, kuny oraz borsuki²⁰.

17 W. Łęcki, dz.cyt., s. 102–103. Por. też: <https://tinyurl.com/czarniejewo2> [dostęp: 29.03.2016].

18 <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

19 R. Temczuk, *Czeka rzeka, czeka las. Aktywna turystyka*, Wydział Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Gnieźnie.

20 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

Fot. 4 Staw w parku pałacowym (fot. J. Kobus)

Obfitość leśna jest często eksponowanym walorem tego regionu. Przykładem działań podkreślających wagę i znaczenie terenów leśnych są przedsięwzięcia Nadleśnictwa Czarniejewo i utworzonego przezeń Ośrodka Edukacyjnego Centrum Leśnej Przygody „Szumi Bór”²¹.

Pod względem hydrologicznym okolice Czarniejewa położone są w części górnej dorzecza Wrześnicy.

Oprócz tej rzeki do drobnych powierzchniowych cieków występujących na okolicznym terenie zalicza się też Małą Wrześnicę. Na sieć zbiorników wodnych składają się z kolei stawy. Usytuowane są one w sąsiedztwie przylegającego do zespołu pałacowego parku oraz w okolicach doliny Wrześnicy. Cechą charakterystyczną uwarunkowań hydrologicznych tego rejonu jest niedobór wód opadowych. Na tym obszarze sumy opadów rocznych należą do najniższych w Polsce²².

W obrębie gminy Czarniejewo sytuuje się dziś 25 wsi i miasto²³. Na koniec 2015 r. teren gminy zamieszkiwało ponad 7000 mieszkańców. Najwięcej, bo nieco ponad 2600, stanowiły osoby zameldowane

21 J. Kicińska, M. Gołembowski, *Ośrodek Edukacyjny Centrum Leśnej Przygody „Szumi Bór”*; Nadleśnictwo Czarniejewo.

22 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

23 Zob. <https://tinyurl.com/czarniejewo1> [dostęp: 29.03.2016].

Fot. 5 Tablica informacyjna Rezerwatu Przyrody „Bielawy” (fot. M. Stępień)

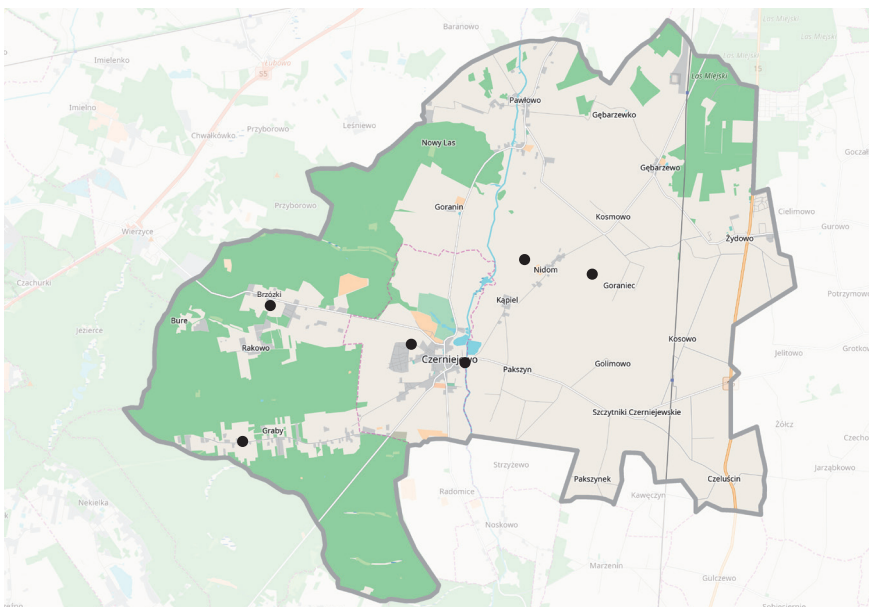
Fot. 6 Tablica informacyjna Nadleśnictwa Czerniejewo (fot. J. Kobus)

w samym Czerniejewie. Drugą pod względem liczebności grupę tworzyli mieszkańcy pobliskiego Żydowa. Najmniejsza liczba ludności została zaś zanotowana w miejscowościach Linery (kilka osób) i Głożyna (kilkunastu mieszkańców)²⁴.

Punkty badawcze

Siatka punktów badawczych składa się z siedmiu miejscowości położonych na terenie gminy Czerniejewo w powiecie gnieźnieńskim, tj. jednego miasteczka i sześciu wsi. Utrwalone nagrania pochodzą z Czerniejewa (miasteczko o częściowo rolniczym charakterze, siedziba gminy) oraz następujących wsi: Brzózki, Goraniec, Graby, Nidom, Pakszyn. Fotografie zaś wykonano w Czerniejewie, Nidomiu, Grabach, Gorańcu i Gębarzewie. Rozkład punktów badawczych przedstawia mapka na sąsiedniej stronie.

²⁴ A. Jaworska, *Gmina Czerniejewo w liczbach*, „Monitor Czerniejewski”, styczeń–luty 2016, s. 6.

Ryc. 1 Siatka punktów badawczych. Legenda: ● – zbadane miejscowości. Źródło mapy: <https://www.openstreetmap.org/> [dostęp: 23.08.2018] (CC BY-SA 2.0) © autorzy OpenStreetMap

Charakterystyka informatorów

Przedstawiciele poszczególnych wsi, którzy wzięli udział w badaniu, należą do dwóch przedziałów pokoleniowych²⁵:

- pokolenie II (1921–1945): [WiA] – kobieta ur. 1928 r. (Brz); [GrJ] – mężczyzna ur. 1930 r. (Czr); [RuZ] – kobieta ur. 1938 r. (Czr); [LeU] – kobieta ur. 1939 r. (Czr); [StZ] – kobieta ur. 1939 r. (Grb); [ŁaZ] – kobieta ur. 1940 r. (Pak); [StS] – mężczyzna ur. 1942 r. (Grb);
- pokolenie III (1946–1970): [Koj] – kobieta ur. 1946 r. (Czr); [WeH] – mężczyzna 1948 r. (Gor); [UIF] – kobieta ur. 1952 r. (Czr); [WeM] – kobieta ur. 1952 r. (Gor); [KaW] – kobieta ur. 1953 r. (Ndm);

²⁵ J. Sierociuk wyróżnił pięć przedziałów pokoleniowych: I – ur. przed rokiem 1920, II – ur. w latach 1921–1945, III – ur. w latach 1946–1970, IV – ur. w latach 1971–1995, V – ur. w roku 1996 i później (J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 11, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 133).

[MiB] – mężczyzna ur. 1955 r.; [StU] – kobieta ur. 1957 r. (Pak);
[SzuT] – mężczyzna ur. 1969 r. (Gor).

Wymienieni informatorzy w większości są właścicielami gospodarstw rolnych albo pracują bądź pracowali w gospodarstwie i na roli. Życie na wsi jest im znane, gdyż większość zamieszkiwała rodzinną miejscowość przez całe życie. Niektórzy tylko informatorzy są przybyszami z sąsiednich wsi lub na pewien czas opuścili rodzinne strony, by po latach tu powrócić. Wśród informatorów jest również przedstawicielka z Lubelszczyzny, która po wojnie wraz z rodziną osiedliła się w gminie Czerniejewo.

Informatorzy mają zróżnicowany poziom wykształcenia. Są tu osoby z wykształceniem podstawowym, średnim i wyższym.

Opis gwary

Język mieszkańców okolic Czerniejewa należy do dialektu wielkopolskiego, a ściślej – grupy gwar środkowej Wielkopolski. Ze względu na bliskie sąsiedztwo gwar północnej Wielkopolski i Kujaw nie dziwi obecność wpływów z tych ugrupowań gwarowych.

Zebrane materiały terenowe wskazują na następujące cechy gwarowe. W zakresie fonetyki dostrzeżono: pochylenia (np. *bobka* ‘babka’, *gadać* ‘gadać’, *dzwóna* ‘dzwona’, *óna* ‘ona’, *tyż* ‘też’, *toczynie* ‘toczenie’) i ścieśnienia samogłoskowe (np. *pinioⁿzków* ‘pieniążków’, *dziesiⁿć* ‘dziesięć’, *rzymiⁿ* ‘rzemień’, *jedny* ‘jednej’, *późni* ‘później’, *knówim* ‘knowiem’, *dziⁿ* ‘dzień’) oraz dość mocno zaznaczającą się labializację (np. *orka* ‘orka’, *b^uok* ‘bok’, *w^uozy* ‘wozy’, *c^uo* ‘co’, *oczka* ‘oczka’, *ocinali* ‘odcinali’). Liczne są alternacje samogłoskowe, np. a : e przed j w trybie rozkazującym (wpływ kujawski): *czekaj* ‘czekaj’, *wołaj* ‘wołaj’, e : ó *papiór* ‘papier’. Zdarzają się również dyftongizacje, choć zasadniczo dotyczą wymowy osób starszych, np. *wybialo^e*, *ścioⁿgalo^e*, *młyⁿie*, *musialo^e*. Odnotowano także przykłady odnosowienia samogłosek nosowych w wyrazie *bydzie* ‘będzie’. Ciekawym, bo archaicznym, zjawiskiem fonetycznym są cechy mazowieckie (uznawane za niegdyś częste w Wielkopolsce północnej), np. *redlenie*, *redlina*, stara forma z nagłosowym ja-, np. *jachoł* ‘jechał’ czy przejście e > a, np. *tyla* ‘tyle’. Natomiast starą cechą wielkopolską jest występowanie -ew po spółgłosce miękkiej (np. w wyrazie *bojewisko*). W dialekcie wiel-

Ryc. 2 Zenon Sobierajski, Mapka orientacyjna (Z. Sobierajski, *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Poznań 1995, s. 7)

kopolskim po spółgłosce twardej winno występować *-ow*, tymczasem – wprawdzie tylko raz – została poświadczona nazwa *glęwa* (zamiast *glowa*).

Z kolei wśród zjawisk spółgłoskowych typowe, wielkopolskie (tzw. wymowa poznańsko-krakowska) jest udźwięcznienie międzywyrazowe (np. *dzieź leży, tego by nig nie robił, hag od gnoju*), a nawet śródwyrazowe (np. *żeźmy*). Interesujące są alternacje spółgłoskowe, np. *ch > k* (*przeschło > przeszło*), *k > ch* (*jak > jach*). Okazjonalnie poświadczono przykład ubezdźwięcznienia w wyrazie *sfijać* 'związać' oraz zmiękczenia w nagłosie w wyrazie *zielaz^o* 'żelazo', *śpichrz* 'spichrz' i *dźwi* 'drzwi' (podobne zjawiska występują na Kujawach). Do typowo wielkopolskich, starych cech gwarowych zaliczamy geminatę (podwojenie) *n* w przymiotnikach na *-any*, tu często w wyrazie *drewnianny* (cecha spotykana również na Kujawach). Warto zauważyć, że dość częste są wśród mieszkańców gminy Czarniejewo redukcje geminat w wyrazach, w których w języku ogólnym zwykle są obecne, np. *leko* 'lekko', *inygó* 'innego', *mieⁿko* 'międko'. Częste są też typowe dla Wielkopolski redukcje w wyrazach *rorzucąć, rorzucany*.

W gwarach pasa północnego, czyli m.in. wielkopolskich czy kujawskich, w tym na terenie gminy Czarniejewo, notuje się nieściągnięte formy czasu przeszłego (np. *stojoł* 'stał') obok form skróconych spotykanych także poza Wielkopolską, szczególnie w 1. os. lm. (np. *nie mielim* 'nie mieliśmy', *chodzilim* 'chodziliśmy').

Odmiana rzeczowników charakteryzuje się m.in. końcówką -ów w D lm. rodzaju żeńskiego (np. *formów*, *szopów*, *kaczków*, *kurów*); końcówką -ami w N lm. rodzaju męskiego (np. *koniami*) – tendencja ogólna; końcówką -u w D lp. rodzaju nijakiego (np. *polu*). Ciekawostką kujawską jest dyspalatalizacja miękkiego *m'* w N lm. *cepamy*, *motoramy* (cecha mazowiecka).

Prezentowany w dalszej części słowniczek nie ma charakteru dyferencyjnego, tzn. zawiera ogół słownictwa używanego w środowisku wiejskim na badanym obszarze, a nie tylko słownictwo *stricte* gwarowe. Sporo więc będzie tu wyrazów powszechnie znanych, co nie znaczy, że oczywistych. Niektóre bowiem pozornie znane nazwy mają nieoczekiwane znaczenie, np. *łapka*, *mogiła*, *wybykać*, *zabić*. Warto też zwrócić uwagę na słownictwo o węższym zasięgu (regionalnym, lokalnym), np. *drewnik*, *drzewiec*, *dzika klipka*, *glocha*, *kucier*, *łapkarka*, *łapkować*, *murzónka*, *naddawać*, *porybić*, *szefle*, *śmietka*, *wuja*. Ze względu na uwarunkowania historyczne w mowie mieszkańców gminy Czarniejewo obecne są germanizmy, np. *haczka*, *hak*, *kremer*, *rozsłusować*, *sztyl*.

Zasady opracowania słownika

Opracowany na podstawie pozyskanych w terenie materiałów słownik zawiera hasła w układzie alfabetycznym. Tematem przewodnim jest praca na roli i w gospodarstwie. Eksploratorzy skupili się głównie na tematach związanych z podstawowymi pracami polowymi (orka, żniwa, sianokosy, wykopki), hodowlą (świniobicie, udój mleka), pracą w ogródku przydomowym.

Artykuł hasłowy ma następującą budowę: wyraz hasłowy > warianty fonetyczne, względnie rodzajowe > znaczenie / definicja > cytat / cytaty > skrót miejscowości > odsyłacz.

Wyraz hasłowy zasadniczo przywoływany jest w formie podstawowej, tj. rzeczownik w mianowniku liczby pojedynczej, przymiotnik

w rodzaju męskim, czasownik w bezokoliczniku. Są jednak hasła, których nie odnotowano w formie podstawowej, a forma zależna nie daje podstaw do jednoznacznego wygenerowania używanej w terenie formy podstawowej. W takich wypadkach zdecydowano o umieszczeniu w słowniku wyrazu w postaci uzyskanej, np. *astry* (tu forma podstawowa może być zarówno *aster*, *astr*, *astra*), *bancki* (*bancka*, *bancek*), *macochy* (*macoch*, *macocha*), *rapcie* (*rapcia*, *rapeć*), *wolanki* (*wolanek*, *wolanka*).

Wariant fonetyczny (rzadziej rodzajowy) został odnotowany w nawiasie kwadratowym po hasle głównym oraz wymieniony w porządku alfabetycznym ze skrótem miejscowości, w której został poświadczony, i z odsyłaczem do hasła głównego, np. **łó^oka** (Czr) (Brz) (Grb) zob. **ło^oka**.

Przy objaśnianiu znaczenia zastosowano definicje opisowe lub synonimiczne. Tam, gdzie definicja synonimiczna wydawała się z różnych względów niewystarczająca, zamieszczano definicję rozbudowaną, wyjaśniającą znaczenie wyrazu.

Cytaty w różnych hasłach powtarzają się. Dotyczy to szczególnie sytuacji, gdy w jednym cytacie nagromadziło się wiele interesującego słownictwa. Powielanie tych samych cytatów w różnych hasłach pozwala śledzić konkretną nazwę w różnych kontekstach.

Zapis przywoływanych cytatów jest zgodny z zasadą przyjętą w Pracowni Dialektologicznej UAM. Jest on daleki od tradycyjnego, skomplikowanego w zapisie komputerowym oraz trudnego w odbiorze zapisu fonetycznego. Zapis ten zgodny jest z aktualnymi w dialektologii polskiej tendencjami wychodzenia naprzeciw miłośnikom języka mieszkańców wsi, nie zawsze znającym zapis fonetyczny. Głównym założeniem jest jednak potrzeba bycia zrozumiałym dla każdego odbiorcy. Z tego względu należy zapoznać się z kilkoma podstawowymi zasadami niniejszego zapisu, które tak oto określił prof. Jerzy Sierociuk w jednym z artykułów:

Cały materiał gwarowy będzie podawany w słownikach w zapisie uproszczonym. Przyjmujemy zasadę, że zapis taki w możliwie jak największym stopniu powinien respektować prawa pisowni polszczyzny ogólnej. Na reguły ortograficzne zostaną nałożone lokalne zjawiska fonetyczne. Typowe dla polszczyzny ogólnej procesy fonetyczne – np. bezdźwięczność wygłosu, upodobnienia wewnątrzwyrazowe itp. będą podawane zgodnie z rozstrzygnięciami or-

tografii literackiej; niezależnie bowiem od wykształcenia mieszkańcy tych wsi w podobny sposób wymawiają wyrazy typu *książka*, *śnieg*, *już* itp. Dyskusyjny może tu być zapis nosówek. Żeby nie wprowadzać specjalnych znaków, przyjmujemy kombinacje z odpowiednim elementem *n* – względnie *m* – w tzw. indeksie górnym. W sposób czytelny dla odbiorcy pozwala to oddać specyfikę nosówek spoza normy ortograficznej – np. *gyⁿsi*. W indeksie górnym podawana jest też „jota” w realizacjach typu *zaśⁿ* ‘zaś’; podobnie traktowana jest labializacja, np. *ojciec*. Ze względu na specyfikę gwar wielkopolskich uwzględniane są wszelkie przejawy udźwięcznienia międzywyrazowego; tu problemem jest oddanie realizacji typu *nasz ojciec miał gościa* – *narz ojciecz miał gościa*. Przyjęte zasady umożliwiają ukazanie rozchwiania systemu fonetycznego, jak i różnorodną wariantowość form²⁶.

Niżej podajemy rozwiązania szczegółowe stosowane w zapisie:

- zachowana jest fonetyka międzywyrazowa (por. powyższy cytat), np. *ojciecz mówił, wyrwadź len, we workah nosili*;
- nosowość oznaczana jest literą *m* lub *n* w indeksie górnym, np. *so^m* ‘są’, *koⁿt* ‘kąt’, *te^mpy* ‘tępy’, *preⁿt* ‘pręt’;
- dyftongizacja i labializacja są również zaznaczone w indeksie górnym, np. *wys^oko* ‘wysoko’, *or^orka* ‘orka’; umieszczony w indeksie górnym znak *u* jest równoznaczny z tzw. *u* niezgłoskotwórczym;
- redukcja interwokalicznego *ł*, np. *ur^waa sie* ‘urwała się’;
- łącznikiem sygnalizowany jest zestrój akcentowy oraz specyficzna wymowa typu *zmar^zły* (w opozycji do *zmarzły*), *ta^{ak}* ‘tak jak’;
- znak *ó* stosowany jest w przykładach zawierających modyfikacje elementu jasnego, np. *oⁿna* ‘ona’, *beⁿdó^m* ‘będą’ jako kontynuacja form *oⁿa* ‘ona’, *beⁿdo^m* ‘będą’; por. też *słóⁿce* ‘słońce’, ale: *buł* ‘był’;
- uproszczenia wymowy typu *oszcze* (ostrze), *cz^{ea}* / *cz^{eba}* (trzeba), *dzie* (gdzie) itd. zapisujemy zgodnie z odsłuchem, czyli bez sygnalizowania rozbieżności z ortografią ze względu na powszechność tego typu wymowy;
- ponieważ w gwarach wielkopolskich w niektórych przykładach po spółgłoskach bezdźwięcznych występują spółgłoski dźwięczne,

26 J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników...*, s. 139.

wprowadzone jest rozróżnienie graficzne tego zjawiska: *śvinia, tvój, szvagier* obok *świnia, twój, szwagier*.

Ponadto:

- dla oddania specyfiki mowy (np. charakterystyka składniowa) wielokropkiem obustronnie oddzielonym spacją oznaczane są pauzy, np. *tu normalny wóz ... tu nie było wprzód przyczepów ino wóz ... nie ...*; gdy to konieczne, wprowadzany jest dwukropek, zwykle przed przytaczaniem czyjejs wypowiedzi;
- (!) oznacza osobliwość wymowy (informuje tym samym, że zapis ten nie stanowi pomyłki komputerowej);
- (?) sygnalizuje wątpliwości odsłuchu;
- [...] oznacza opuszczoną informację w trakcie transkrypcji (zwykle nieistotną);
- [...?] oznacza informację opuszczoną w transkrypcji ze względu na kłopoty z odsłuchem, np. zakłócenia techniczne w nagraniu;
- dopiski transkrybenta istotne ze względu na zrozumienie treści cytowanego fragmentu transkrypcji umieszczane są w nawiasie kwadratowym, np. *jak [krowa] była nienapojona to czeba jej dać pić ...*;
- wypowiedź (słowo) urwaną sygnalizuje wielokropek, nieoddzielony spacją od ostatniej części²⁷.

Po każdym cytacie w artykule hasłowym podawany jest skrót źródła, czyli miejscowości, w której został odnotowany (zob. *Wykaz skrótów*). Jeśli ten sam wyraz występuje w innej miejscowości, lecz bez dłuższego cytatu, to po pierwszym skrócie miejscowości podawane są w osobnych nawiasach kolejne, np.

brona [**bróna**] – ‘narzędzie rolnicze służące do rozbijania grud na zaoranym polu, spulchniania i wyrównywania pola oraz przykrywania zasiewów’: *jaki wuja miał sprzeⁿtu (!) tak powiem nie wiem ... może ten pug i ta brona była ... (Gor) (Grb) (Nid)*.

²⁷ Na podstawie: J. Kobus, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań 2015, s. 38–39.

W wielu hasłach zawarty jest odsyłacz zob. (zobacz), który zaleca porównanie danego hasła z innym, pokrewnym.

• • •

W tym miejscu pragniemy podziękować wszystkim informatorom, którzy wzięli udział w badaniach do niniejszego projektu edukacyjnego zatytułowanego *Ocalić od zapomnienia – badamy język mieszkańców wsi gminy Czarniejewo*.

Szczególne podziękowania składamy pani Urszuli Stępień, bez której pośrednictwa z pewnością do wielu z Państwa nie udałoby nam się dotrzeć.

Wszystkim mieszkańcom gminy Czarniejewo – byłym, obecnym i przyszłym – dedykujemy ten wspólny trud pracy uczniów i koordynatorek projektu.

• • •

Osoby zainteresowane uzupełnieniem czy dopisaniem dodatkowych haseł do słowniczka mogą skorzystać z kilku stron pozostawionych na końcu książki, a oznaczonych nagłówkiem *Notatki*.

Zapraszamy także do kontaktowania się z Pracownią Dialektologiczną UAM: **zdialpol@amu.edu.pl** lub bezpośrednio z pracownikami, do których kontakt znajdą Państwo na stronie: **www.dialektologia.amu.edu.pl**.

Bibliografia

- Informator turystyczny*, Wydział Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Gnieźnie.
- Jaworska A., *Gmina Czarniejewo w liczbach*, „Monitor Czarniejewski”, styczeń–luty 2016.
- Kicińska J., Gołembowski M., *Ośrodek Edukacyjny Centrum Leśnej Przygody „Szumi Bór”*, Nadleśnictwo Czarniejewo.
- Kobus J., *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań 2015.
- Łęcki W., *Gniezno i okolice. Przewodnik*, Poznań 1972, s. 97–103.
- Rzyski B., *Szlak Piastowski. Piastenroute*, Wydział Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Gnieźnie.
- Sierociuk J., *Przedmowa*, [w:] M. Giera, K. Jańczak przy współpracy uczniów Zespołu Szkół w Starej Krobi, *Słownik gwary biskupiańskiej*, Stara Krobia 2005.
- Sierociuk J., *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 11, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 131–136.
- Sierociuk J., *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współudziale środowisk lokalnych*, [w:] *Studia Dialektologiczne IV*, pod red. H. Kurek, A. Tyrpy, J. Wronicz, Kraków 2010, s. 135–143.
- Sobierajski Z., *Teksty gwarowe ze środkowej Wielkopolski*, Poznań 1995.
- Temczuk R., *Czeka rzeka, czeka las. Aktywna turystyka*, Wydział Promocji i Rozwoju Starostwa Powiatowego w Gnieźnie.

Strony internetowe

- www.czarniejewo.pl/asp/Informacje,Turystyka_i_rekreacja,Miasto_Czarniejewo,Dane_geograficzne,18 [dostęp: 29.03.2016].
- www.czarniejewo.pl/asp/Informacje,Turystyka_i_rekreacja,Miasto_Czarniejewo,Warto_zobaczyc,68 [dostęp: 29.03.2016].

Wykaz skrótów

Skróty zastosowane w artykułach hasłowych

b.c. – bez cytatu

im. – imiesłów

pl. tant. – tylko liczba mnoga, dotyczy wyrazów występujących tylko w liczbie mnogiej, tu także odnotowanych tylko w liczbie mnogiej

przym. – przymiotnik

rzecz. – rzeczownik

spieszcz. – spieszczenie

zdr. – zdrobnienie

zgr. – zgrubienie

zob. – zobacz

żart. – żartobliwie

Skróty badanych miejscowości

Brz – Brzózki

Czr – Czerniejewo

Grb – Graby

Gor – Goraniec

Nid – Nidom

Pak – Pakszyn

SŁOWNIK

A

akord – ‘sposób pracy, w której płaci się nie za etat, ale za ilość wypracowanego produktu’: *bo tam ... to było na akord ... ta-ak dzisiaj mówio^m na akord ... ile zesik tyle mu zapłacili ... nie ...* (Gor).

aksamitka – ‘roślina należąca do rodziny astrowatych, jednoroczna, o pomarańczowo-żółtych kwiatach, intensywnie pachnąca; uprawiana zwykle jako roślina ozdobna, choć odznacza się także walorami leczniczymi i kulinarnymi’: *co u naz jes tutaj ... na tym ogrodzie ... turki ... aksamitki ... [...] to jes to samo ... turki i aksamitki ... no ...* (Gor); zob. **turek**.

aparat wio^ožo^ocy – ‘część snopowiązalki, która wiąże zboże w snopki’: *snopwió^ozalka to zez ... śmigi ... śmigi napy^odzajo^oce zboże ... i aparat wio^ožo^ocy ...* (Czr).

ar – ‘jednostka miary powierzchni, wynosząca 100 m²’: *bo to u nos hektary teraz só^m ... u nos só^m ... bo*

tam na tym ... to było pi^odziesió^ot ... pi^odziesió^ot dwa ary tam na wschodzie Polski ... i na tym ... południu ... to pi^odziesió^ot dwa ary to było morga ... a u noz morga była dwadzieścia pi^odź arów ... cztery morgi na hektar były poczebne ... nie ... i na te morgi tam siekli ... to był taki ... jak płacili to od ty morgi ... nie ... (Gor).

arfa – ‘rodzaj pochylni służącej do zsuwania ziemniaków z wozu do piwnicy’: *na arfie ... była taka zbita arfa i sie położyło na helke i ... na ... z woza i do okienka i leciały ... sie sypało i masami ... [...] to jes taka ... no ta zbita z tych ... z desek ... [...] to jes to właśnie ta arfa ... zbita z tych desek sie nazywała arfa ...* (Brz); *zjeżdżalnia z woza do piwnicy ... arfa ...* (Czr); *na bog i samemu ... bo do sklepu to przez arfe ...* (Grb).

astry – ‘roślina ozdobna uprawiana w ogrodach, kwitnie jesienią’: *kwiatki ... astry ... macochy ...* (Czr) (Brz).

B

baba – ‘element konstrukcyjny stogu; środkowa część stogu lub jego zakończenie, także o słupie wkładanym w środek stogu’: *stóg no jes z baby ... baby i zakończynie ...* (Czr); *baba to środkowa częś stogu ...* (Czr); *bo zaś cały ... ten cały ten słup sie mówiło baba ... że sie prowadziło ...* (Grb); *zawsze wyży na ty babie musiało być ... zaś jagby sie uległo to by sie zrobiło tak ... zara mokło ... a jak było ... snopki musiały być prawie ... no nie całko... ale wiⁿkszości był (!) tak kładzone ... [...] tako^m babe sie zakładało ...* (Grb); *baba to tyn kóniec [stogu] ... no to baba ... no nie wim jak to ... po co to ta baba ... ale nie wim ... ta baba to chyba było ... właśnie ta słóma zawióⁿzano koo tegó kija ... bo to ... no ... to jeszcze pamiⁿtóm ... tam przyniś ... uszykujta tam což na babe ... nie ...* (Gor); *stóg zbożowy ... to mówie ... to kij dopiro na te babe wbili na ostatku ...* (Gor); zob. **dro^g**, **kij**.

babeczka – ‘zdr. od: babka (bobka)’: *tu była ... dwa ... dwie ... dwie nogi takie w deske wkryⁿcone i jedno było tako grubszo ... z przodu ... zarźnieⁿto ... tak wyⁿźnieⁿto ... tak wyrźniⁿte to wpuszczone wszystko w to i było ... i zaś w to było wbite ... ta babeczka ... zeby (!) potym klepać ... tam dzież leży ale nie byde tego nie byde szukał ...* (Grb); zob. **babka**.

babka [bobka] – ‘żelazne kowadelko do klepania kosy’: *no to bobka sie nazywoła do klepanio ... tam jes... tam*

dzi^eś bydzie leżeć ... (Grb); *najpierw czeba było wyklepać kose na babce ... na babce ... to taki był specjalny ... na pieńku takie ... ta taka babka ... to był taki kwadratowy metal ... taki ten ... i ja nie wim czy tu gdzież nie ma ... bo ja gdzieś to ... chyba nie wyrzuciłem tego ... to gdzież jest ...* (Gor); *babka była ... no ... wbity takie coś ... tu miało piⁿtke ... oszcze ... i to był wbity w taki dzież na ty wysokości ... może troszke wyży ... takie coś ... tu miⁿdzy kolanami to czymoł ... nie ... bo jag mieli ... mieli takó^m ławke duższó^m ... i to czymoł tyn supek ... i tu było to wbite ... i to tak wygłoⁿdało ... na takim o ... czymyś ... było wbite ... i tutaj na tym klepoł ... na tym klepoł ... óna była troszeczke ... nie była tako płasko ino troszeczke była tak wywyszona na środku ... nie ... troszeczke wywyszona ... i to ... u nos to nazywali babke ...* (Gor); zob. **babeczka**.

balot – ‘sprasowana słoma w kształcie beli’: *sterta ... sterta balotów ...* (Czr); *to takie baloty ...* (Czr); *balod mówio^m przeważnie ...* (Grb); zob. **wał**, **wałek**.

bancki – ‘placki z dodatkiem siary’: *to sie używało do robienia bancków czy czegoś takiego co sie piekło ... [...] to jes taki jak ... podobne do racucha troszke ... [...] to sie do tego siare brało ...* (Gor).

baran [baron] – ‘centralna część koła, w której zbiegają się szprychy’: *a tu dzwóna ... sztoba ... baron ... szprychy ...* (Grb); *zależy jak kto nazwie ...*

teroz tego by nig nie zrobił ... jeszcze [...] miał tokarnie do baranów toczenia ... (Grb); zob. **buks**.

barczyk – 1. 'drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, służący do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem': *barki ... barczyki ... (Grb); barczyk ... barczyk co koń cioⁿgnie ... to był orczyk ... (Gor); pierś była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakładane to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już kón był ubrany ... nie ... (Gor); zob.*

bark, orczyk; 2. 'drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, służący do zawieszenia zabitej świni w celu wydobycia wnętrzości': *no to jak był już oczyszczony [świniak] ... z tych kłaków ... z tegó wszyski^o ... nie ... no to nakidali na tylnych nogach ... mają^m taki tyn ... barczyg na to nazwają^m ... nie ... i to ... i wielokróⁿżek ... tam dzieś żyży go uwioⁿzali ... i powiesi gó ... nie ... żeby mu łatwo było ... te wnyⁿtrzości sie nie brudzily ... wycioⁿć ... nie ... i wyjmie wnyⁿtrzości ... (Gor); zob. **kry^mpulec**.*

bark – 'drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, służący do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem': *barki ... barczyki ... (Grb); bark to jest ten długi ... (Grb); zob. **barczyk, orczyk**.*

baron zob. **baran**.

basen – 'duże, metalowe naczynie wykorzystywane jako koryto lub misa do oparzania zabitej świni': *no ... basyny to ... to tam różnie ... to mieli tam tyn basen ... to mieli ... bo to tam w tem parzyli jakies ten ... kiedyś tam ... sieczke żneli do krów tam w taki ba-*

sen ... i melaso^m polywali ... nie ... [...] metalowe to było ... i to tam ... żeby to nie wycikało z tego ... (Gor).

bat – 'narzędzie służące do poganiania konia': *pierwsza ... to jes bat ... to jes rzymin ... nie ... (Czr); no pasek do ... do bata ... o ... (Czr) (Grb).*

beczka – 'naczynie, zwykle z drewnianych klepek ściśniętych obręczą, w kształcie ściętego obustronnie walca': *no ale mieⁿso to sie potem układało w beczki i sie solilo i ... (Gor).*

belka – 'długi kawałek drewna, zwykle obrobionego, w kształcie równoległoboku': *a jeszcze niektórzy mieli takó^m poprzeczno^m belke ... i hoczykiem zakładali krótko^m ... na wysokości tyż środka bramy ... to musiał założyć takó^m poprzeczno^m belke ... nie ... ale to była wyjmowano ... nie ... óna tylko była wsadzono do zamknⁱcia ... (Gor).*

bez – 'roślina z rodziny piżmaczkowatych, występująca zwykle w postaci krzewów, czasem drzew, kwitnąca na biało lub w odcieniach fioletu; kwiaty są drobne, gęsto skupione na końcu łodygi w postaci baldachów lub wiech, wydają mdły zapach': *ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalie ... nasturcje ... z krzewów to bez ... (Gor); no gradiole to teraz tam ostatnie ... a ... jaśmin ... jaśmin ... nie ... jaśmin ... kalina ... bez ... co tam jeszcze u naz jes ... (Gor).*

biczysko – 'rękojeść bata': b.c. (Grb).

bieda – 'ubóstwo': *no to na wiosne przebierali [ziemiaki] ... na wiosne ...*

i nawet gdy brakowało ... bo jak była bieda dawniej ... (Grb); jag ona tam dzieś była tyż u jakiegoś gospodarza ale jeszcze jako dzieciok to mówi ze właśnie ta pani to mówi: ze strużynów ... bo nie miała ... tako była bieda że te pyrki zjedli a te strużyny posadziła i... [...] i pyry urosły ... z ty biedy se posadziła gdzieś tam w ogródku ... nie ... te strużynki ... bo ni miała ... no ni miała pyrów ... a ni miała dać co dzieciakom jeść ... a zez tych strużynów no pyry miała okropne ... (Grb).

bijak – ‘mlócaca część cepa’: cep ... *bijak ... bijak ... ooo! ... (Czr); zob. cep.*

blo^g – ‘przegroda w stodole oddzielająca klepisko od sąsiedka’: *blo^g to jez oddzielenie bojewiska od ... od ładowania zboża ... nie ... (Czr); a to były te blo^gi jak to mówili ... (Grb); blo^g ... to było tak ... bo w stodole jak była wybudowana ... to tak (!) na ty wysokości ... tu było ... na to nazywali klepisko ... a to ... co układali zboże to sóⁿsiek ... nie ... i tag na wysokości metra ... metra dzieś trzydzieści ... to była ta belka co trzyma-a te poprzeczne te wszystkie ... tyn dach ... nie ... i tu było deskami obite ... a to wystawało blo^g ... bo te deski służyły ... że jak kiedyż maszyna była ... ona dalij zboża nie czyściła ... nie ... to te zboże tam opierali sobie tym ... odrzucali szypami na tyn blo^g ... żeby nie leciało do sóⁿsieka z powrotem ... nie ... i potym ... to tako wialnio nazywali ... czyściuś ... nie ... no ... to był blo^g ... [...] ta ścianka była ... co przegradzała te klepisko od sóⁿsieka ... nie ... to był blo^g ... nie ... (Gor).*

blona [blóna, bona] – ‘tu: cienka, półprzezroczysta tkanka otaczająca poszczególne

części mięsa wieprzowego’: *tam blona ... to jes tyko miⁿdzy ... jak tam ... podwieszony tyn brzuch ... przetnó^m skóre ... i tam jes blona ... no to ryⁿkó^m rozerwó^m ... czy tam puknó^m ... nie ... ale jak to tak ... to ryⁿkó^m nie rozbiere ... nie ... te blóno to tylko przetnie skóre na brzuchu ... te blóno rozerwoł ... i wnyⁿtrzości wyjmowoł ... i to ... jak fachowcy ... to te blóno tak zostowioł delikatnie ... żeby nie uszkodzidź jelitów ... no bo by pobrudziuł te miⁿso ... no ... to tak to reszte nie robił nozym ino ryⁿkó^m ... to już nie podar tam ... nie skalyczuł (!) ... bo jak skalyczuł ... aby ciekło tam ... już brudne by było ... nie ... (Gor); no wypyⁿkłe to jak człowiek ... przepuchline ... to znaczy bona pyⁿkła ... nie ... ta-ak człowiek (!) ... przepuchline dostaje ... nie ... (Gor).*

blóna zob. **blona**.

bobka zob. **babka**.

bochynek chleba – ‘uformowany chleb’: *tyn kopiec to wygłoⁿdoł ta-ak dzisiejszy bochynek chleba ... te końcówki to kromki były ... nie ... (Gor).*

bocian – ‘ciągnik firmy Zetor Tractors a. s.’: *i tam założyli te kółko ... przyprowadzili takigo zetora ... na wysokich kołach ... pod stodołó^m stojoł ... w niedzielę przyšli gó tutaj wszyscy obejrzyć ... [...] no ... tuty stojoł pod stodołó^m taki bez kabiny na wysokich kołach ... taki bocian ... bocian na niego mówili ... nie ... i tu przyprowadzili w tygodniu ... w niedzielę przyšli wszyscy obejrzyć ... (Gor); zob. **cio^g-nik, traktor, zetor**.*

boczek – 1. ‘dolna część półtuszy wieprzowej’: *no szynka ... schab ...*

*boczek ... słonina ... łopatka ...
 żeberka ... wszystko ... (Nid); no to roz-
 kładali ... na szynki ... karkówki ... no
 i tam te te ... golónka ... to wszystko ...
 tam odkładajo^m boczki ... co ma być ...
 (Gor); 2. 'zdr. od: bok; boczna deska
 wozu do zwożenia ziemniaków z pola'
 (Czr); zob. **bok, deska.***

bojewisko [bojowisko] – 'część stodoły,
 w której młóci się zboże': *no ... stodoła
 składa się z bojewiska ... z bojewiska ...
 zez so^msieków ... no i poddaszo ...
 nie ... (Czr); to jes bojewisko jak to mó-
 wili ... to jes wjazd ... (Grb); a środek
 było ... wjazd ... bojewisko ... (Grb);
 zob. **klepisko.***

bojowisko zob. **bojewisko.**

bok [b^ook] – 'boczna deska wozu': *no
 takie trzy deski ... bo dwie deski po-
 łóży się w bok ... spódnicą jez i deska
 tylko ... to się obornik wozi ... a teraz
 gnojoro^m się wozi ... nie ... obecnie ...
 (Czr); na bog i samemu ... bo do sklepu
 to przez arfe ... (Grb); u nas to się b^ook
 podnosiło do góry tak klónice (?) i wy-
 latywały [ziemniaki] była dużo dziura
 i aby się zepchło i nie było czasu się
 rozglóⁿdać tylko tam już w^oozy czekały
 nasty^mpne poprzecioⁿgać ... wywiś ...
 jak się wybierało ... (Grb) (Brz);
 zob. **boczek, deska.***

boks – 'wydzielone pomieszczenie
 w chlewie dla kilku świń lub jed-
 nej': *teroz ... tam te nowoczesne
 świniarnie ... co tam na ty gły^mboki
 ściłce (!) ... to nazywają^m boksy ...
 nie ... no to mo w boksie czydzieści ...
 i czterdzieści ... nie ... to só^m te nowy
 nazwy boksy ... na czydzieści tam
 sztuk boksy ... (Gor); zob. **patyk, prze-
 groda, zagroda.***

bona zob. **blona.**

brama – 1. 'zamykany wjazd na
 podwórko': *tam za to^m bramom^m ...
 nieużywano jez nawet ... ale jag rano
 otwieram o szósty ... o dziesioⁿty
 nawet ... to tu te brame zamykom ...
 [...] ta uliczka downi była stale uży-
 wano bo bramy tam nig nie otwierał
 a teraz stale ktoś wjeżdża wyjeżdżo ...
 jag jez rano otwarte ... otwieram
 o szóstej ... (Grb); no ... w stary rok
 zawsze brame wystawiają^m ... no ...
 (Gor); 2. 'drzwi stodoły': *no już kiedyś
 tam mówili: bramy do stodoły i ...
 i tak ... (Gor); zaś tam jakież myszónek
 był ... a myszónek to był ... jag na
 wysokości bram ... to kładli jeszcze
 dróⁿgi ... i tam podawali te zboże ...
 nie ... nad tym supem ... to myszó-
 neg na to nazywali ... (Gor); a kiedyś
 to buł ... na środku był taki hok ...
 nie ... i to jedyn hok był ... i jeszcze ...
 te bramy były zabezpieczone to^m ...
 skłókanie to^m desko^m ... i jedyn hok
 za cało^m brame tam w tym ... nie ...
 [...] a jeszcze niektórzy mieli takó^m
 poprzeczno^m belke ... i hoczykiem
 zakładali krótko^m ... na wysokości tyż
 środka bramy ... to musiał założyć
 takó^m poprzeczno^m belke ... nie ... ale
 to była wyjmowano ... nie ... óna tylko
 była wsadzono do zamknięcia ... (Gor);
 no to te wejściowe dźwi takie só^m ...
 to óne były w bramie wyciⁿte ... takie
 małe ... ja mam tyż to ... (Gor); furtka
 na to nazywali u nos ... do bram ...
 do stodoły ... nie ... że jak szed do
 stodoły só^m ... to nie otwiroł bramy ...
 brame było otwirał jak czeba było
 wjechać ... wyjechać ... czy tam coś
 wiⁿkszygó wnies ... ale jak tam szed do
 stodoły po ... bo to kiedyś tam sieczke
 żnyli ... we workach nosili ... nie ... no
 to tam to^m furtko^m wchodzili ... nie ...**

bramy nig nie otwierof ... przez to była ta furтка ... (Gor); zob. **wierzeje, wrota**.

bratek – ‘roślina ozdobna, dwuletnia, uprawiana na rabatach i w doniczkach, kwitnie w prawie wszystkich kolorach’: *astry ... bratki ... lwie paszcze ...* (Czr); zob. **macochy**.

brona [bróna] – ‘narzędzie rolnicze służące do rozbijania grud na zaoronym polu, spulchniania i wyrównywania ziemi oraz przykrywania zasiewów’: *no to za cioⁿgnikiem ... nie ... teraz ... a wprzódk konie robiły a teroz cioⁿgnik cioⁿgnie bróna a dawnij konie ...* (Czr); *to brone do góry nogami sie przewroca to sie włóczy ...* (Czr); *o tu widze że leży brona ... nie ... [...] do wyrównywania ... do wygładzania ... wyrównywania ...* (Grb); *jaki wuja miał sprzeⁿtu (!) tak powiem nie wiem ... może ten pug i ta brona była ...* (Gor) (Grb) (Nid).

Brony (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

bronowanie – ‘grabienie, wyrównywanie pola za pomocą bron’: *to samo ... bronowanie i włóczenie ...* (Grb); zob. **włóczenie**.

bróna zob. **brona**.

bruzda – ‘gruda ziemi na zaoronym polu’: *no bruzdy ... to so^m jak sie za-orało i zaraz za-sie ... za duże zaśle-*

powywało (!) żeby sie wyrównało ... (Grb); zob. **bryła, grupa**.

bryczka – ‘paradny powóz konny’: *kiedyż u nos tyż mieli lepsze sory na niedziele ... do bryczki tyż mieli ... nie ... to tam kółka były tam mosiⁿżne ... czy coś tam ... no ... wesele jak wieźli to ubrali w to kónie ... nie ...* (Gor); *to on robił na szosie ... nie ... i jak żyniuf córke ... no tutaj wszystkich w koło znoł ... no to zamówił tych bryczków ... nie ... niktóry na jedny bryczce jedyn abo dwóch siedziało ... zaś przyszed do matki ... jeszczy do szkoły chodziłym ... przyszed do matki ... i jeszcz samochodów ni było ... bryczkami jichali ... i mówi ... ale ludzie oknami paczyli ... co za burmiszcz sie żyni ... a to dróżnik stóⁿd córke ino żyniuf ... nie ... i jichało dwaescia sześ bryczków ... to myśleli ... nie ... bo mioł tu w koło wszy^ddzie znajomych ... nie ...* (Gor).

bryła – ‘gruda ziemi na zaoronym polu’: *bryła albo ... czekej czekej zaroz ci powiem ... bryła ... takie bryły albo skały ... albo grupy ... grupa ... o ... grupa ziemi ...* (Czr); zob. **bruzda, grupa**.

brzytew – ‘dawne narzędzie przypominające nóż, wykorzystywane do golenia’: *u nos to akurat były brzytwy takie typowe ... całe ... całkowite ... bo zaś późni to tam dzież ojciec ... widziołym to miał tako^m że wkładoł żyletkę ... nie ... ścisano była ... ale tyż wygłoⁿdała jak brzytew ... a tak to była brzytew ta-ag nóż ... zamykany ... nie ...* (Gor).

buda – ‘pusta przestrzeń wewnątrz stogu’: *no ... musiało sie ... robiło w stogu w sumie tako^m bude ... [...]*

i te ... krzyżok w te bude ... wszystko ... (Grb).

buks – ‘centralna część koła, w której zbiegają się szprychy’: *kapiszony były z zewnó^otrz żeby koło nie spadło [...] ... a ... a ... buks był w środku w tym kole ... (Grb); zob. **baran**.*

b^ook zob. **bok**.

buraczek – ‘zdr. od: burak’: *cebule ... pietruszke ... buraczki ... marchewka ... sałata ... (Brz); zob. **burak**.*

burak – ‘roślina okopowa uprawiana na polach i w ogródkach warzywnych, charakteryzująca się okrągłym lub wydłużonym korzeniem o ciemnej, czerwonej barwie’: *my tak buraków nie mielim tu ... (Grb); gabłami to sie ziemniaki podrzucało ... buraki ... takie długie miały właśnie te ... te ... te ... te ze^oby ... te widły czy nie wiem jak to tam powiedzieć ... nie ... (Gor) (Czr); zob. **buraczek**.*

but – ‘wierzchnie okrycie stopy’: *dawnij to w buty se kładli słome ... mówili wiechcie ... wiechcie ... zamią (!) tero jak wkładki filcowe ... nie ... to słome kładli ... to był bałagan jak psi ... (Grb).*

butelecza – ‘zdr. od: butelka’: *bo jak sie pojawiła stara stonka ... nie ... to coło wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to buteleczi ... takie kwad... pólitrowe butelki uwio^ozane na sznureczku przy szyjce i było wlane*

*tyle na ... w ty ... tyle wody i potym chodzili i to po czydziestu ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... (Grb); zob. **butelka**.*

butelka – ‘wydłużone naczynie szklane, tu: wykorzystywane jako pułapka na owady’: *bo jak sie pojawiła stara stonka ... nie ... to coło wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to buteleczi ... takie kwad... pólitrowe butelki uwio^ozane na sznureczku przy szyjce i było wlane tyle na ... w ty ... tyle wody i potym chodzili i to po czydziestu ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... (Grb); zob. **butelecza**.*

bydło – ‘zwierzęta hodowlane, zwykle krowy, byki, cielaki’: *tak ... troche ... i sie zetnie i dla ... dla ... pasze dla bydła i ... reszte zaorać ... (Czr).*

bystry – ‘żwawy, zwinny, o sprawnym umyśle’: *on jakby chciał ... no to ... bo on jeszcze ma osiemdziesio^ot chyba jedyn rok ... czy dwa ... on doś tam bystry chłob jeszcze ... nie ... (Gor).*

bzyk – ‘bąk bydlęcy, którego samice żerują głównie na bydłe domowym, giez bydlęcy’: *krowy sie wybykały ... uciekały z pastwiska do domu ... [...] muchy ... bzyki ... te gzy ... [...] uciekały jak głupie jedna za drugo^o ... uciekały do domu ... (Gor); zob. **giez**.*

C

C

cebula – ‘warzywo, ma ostry smak i zapach drażniący oczy; wykorzystywana w kuchni i ziołolecznictwie’: *cebule ... pietruszke ... buraczki ... marchewka ... sałata ...* (Brz).

cebulica – ‘roślina z rodziny szparogowatych o delikatnych niebieskich lub purpurowych kwiatach w postaci dzwonek; uprawiana w ogrodach jako roślina ozdobna’: *ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalie ... nasturcje ... z krzewów to bez ...* (Gor).

cebulka – ‘zdr. od: cebula’: *to robili z tego tako^m smażonke to ... to ... ale to było tłuste jag nie... ale dobre ... [...] właśnie pokrajana z cebulko^m ... to sie tak wytapiało ... majeranek ... i to ...* (Gor).

cedzenie – ‘rzecz. od: cedić’: *tetra ... tak ... tetra ... [...] cediło to [mleko] jeszcze bo to do cedzenia ... nie ...* (Gor).

cedzić – ‘oczyszczać plyn, tu: mleko, z zanieczyszczeń, za pomocą przelewania go przez tkaninę’: *tetra ... tak ... tetra ... [...] cediło to [mleko] jeszcze bo to do cedzenia ... nie ...* (Gor).

cedzidło – ‘biały, bawełniany, półprzezroczysty materiał o luźnym splocie, wykorzystywany do oczyszczania mleka’: *tetra ... tak ... tetra ... [...]*

cedzidło to [mleko] jeszcze bo to do cedzenia ... nie ... (Gor); zob. **tetra**.

celinder – ‘szklany klosz lampy naftowej’: *lampa naftowa ... [...] u nas to nazywali ... na to ... to był ... tu był knot ... to był celinder ... a tu naftę sie lało ...* (Gor).

centnar – ‘jednostka wagi wynosząca ok. 50 kg’: *no bo dawniej było ... ludzie szanowali ... czy umłócili worek czy dwa ... tam jag mówili ... nie ... centnar ... no to to ... a teros tam czy ... jak wybierajo^m pyry ... wybioro^m no to już nie włóczo^m ... nie krymruj^m a dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbi^orał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ...* (Grb).

centrofuga – ‘urządzenie służące do oddzielania śmietany od mleka wskutek wirowania’: *centrofuge ... centrifuge to mamy ... a kierzynka była ...* (Gor); *jak sie ods... to^m przez centrifuge przepuściło to mleko to już śmietana była oddzielona i mleko też ... to mleko było już chude ... nie ...* (Gor).

cep – 1. ‘dawne drewniane narzędzie służące do ręcznego mlócenia zbóż’: *dawniej to mlócili cepami ...* (Czr); *no tutaj ... no to jest ta dłuższa cze^ość cepa ... to sie za nio^m trzymało ... a to^m krótszo^m cze^ość cepa to sie mlóciło ...* (Czr); *to cep cały ... nie wiem ... nie*

*pamiętam ... (Czr); zob. cepy; 2. 'młóca*ca część cepa': *no to cep a ten to były te kije do ... i tu zboże mócił tym ... [...] a to było takie luźne na takim rzemieniu na czymś uwioⁿzane żeby to musiało^e sie kry^ćcić ... (Grb); zob. bijak.*

cepiarz – 'ten, kto młóci cepem': *ce-pami ... to nienormalnie uderzali ... jak słóme położono^m ... i dwóch ... dwóch cepiary ... i młócili na ziarno ... (Czr).*

cepy – pl. tant. 'dawne drewniane narzędzie służące do ręcznego młócenia zbóż': *no ... młócili cepamy ... późni maszyno^m ... (Czr); cepami ... to nienormalnie uderzali ... jak słóme położono^m ... i dwóch ... dwóch cepiary ... i młócili na ziarno ... (Czr) (Grb); zob. cep.*

chaber – 'roślina zielna, a zarazem pospolity chwast polny, odznaczający się prostą, sztywną lodygą, kwiatami o niebieskich płatkach i czarnym środku; tworzy lany': *no w zbożu to jest ... z tych ... chaber i koⁿkol ... (Czr); zob. modrak.*

chlew [chlyw] – 'pomieszczenie, budynek, w którym przebywają świnie': *słóme? ... [przechowywano] w stogu ... i w stodole ... i na chlewie ... (Czr); chlyw jes cały ... obora ... (Grb) (Nid); zob. chlewnia, świnia.*

chlewnia – 'pomieszczenie, budynek, w którym przebywają świnie': [przechowuje się słóme] *w stodole ... w stogu ... na strychach ... górach znaczy ... w chlewniach ... (Czr); zob. chlew, świnia.*

chlyw zob. **chlew**.

Chlew (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

chłop – 1. 'mężczyzna pracujący na roli i w gospodarstwie, rolnik, gospodarz': *kobiety sobie porobiły swoje co miały zaje^ćcie i odpoczyły a ... a chłopcy to klepali kosy ... (Grb); wiⁿkszy chłop to ... tak długie było jak chłop ... nie ... czym wiⁿkszy chłop to miał dusze (!) kosisko ... (Gor); jag umiał to dobrze sic ... tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakry^ćcił powróz ... (Gor); no bo tyn kafer by wystarczyło dwadzieścia centymetrów zrobić wyszy (!) i by chłop stojał ... nie ... a tag jak za pryⁿdko główe podniósł to si uderzył ... (Gor); 2. 'mężczyzna': *on jakby chciał ... no to ... bo on jeszcze ma osiemdziesiąt chyba jedyn rok ... czy dwa ... on doś tam bystry chłób jeszcze ... nie ... (Gor); zob. gospodarz, rolnik.**

chodźć – 'poruszać się za pomocą nóg, zwykle w wyznaczonym celu': *bo jak sie pojawiła stara stonka ... nie ... to coło (!) wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to buteleczi ... takie kwad... pólitrowe butelki uwioⁿzane na sznureczku przy szyjce i było wlane tyle na ... w ty ... tyle wody i potym chodzili i to po czydzestu ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... (Grb).*

chomo^oto [**chomó^oto**] – ‘przednia (drewniana) część uprzęży zakładana koniowi, żeby mógł ciągnąć’: *dawno kónia ni ma ... ale uprzó^odz ... co tam ... uprzó^odz ... ta sama co była ... chyba że chomó^oto chodzi ... o to ... a zwykła uprzó^odz to jes ta sama ... (Gor); u nas to chomo^ota nie używali tutaj (!) ... jak (!) ja już pamie^otam ... mieli tam na górze jeszczy takie chomó^ota ... ale to prawdopodobnie po wojnie tam coś ... bo to pószorków nie było ... wszystko ... nie ... to tam sko^ociś ... (Gor); bo te chomó^ota jag miał dobrze dopasowane ... to koń prawdopodobnie wi^oncy ucio^ognó^oł ... tyko pószorek ... jag my nazywali te uprzó^odz ... to szło dorobić z jednygo na drugi konia ... a te chomo^ota to już musioł być tak ... prawie idealnie pasować ... bo jak był koń ty^oszy to by gó ... to za małe ... a jag mały ... no to by zależnie ... nie ... a ten to te spinki mioł i dopasowoł ... nie ... skrócił wyżj i niżj ... (Gor).*

chomó^oto zob. **chomo^oto**

chudzielec – ‘to, co jest chude’: *zdrowa [świnia] ... i w dobry kondycji ... i sie wsza czymo ... bo na takim chudzielcu to nie bydzie ... (Gor).*

chusta – ‘prostokątny lub kwadratowy kawałek tkaniny bądź dzianiny służący jako okrycie ramion i głowy lub owijany dookoła szyi’: *a u naz nie ... mama naz owinęła w sza... tako^m chusto^m albo szalym ... tylko nam było widać tyle ... nos ... (Grb).*

chwast – ‘roślina rosnąca dziko pośród upraw’: *[kosa] do koszenia chwastów ... traw ... (Czr); to polne chwasty ... [...] to jes komosa ... i co tam*

*jeszcze? ... ógnicha ... nie wiem jak to sie tam dokładnie nazywa ... oset ... perz ... (Czr); zielsko ... chwast to jest to samo ... (Czr); [usuwanie] chwastów przy pomocy ... haczki ... (Brz); zob. **zielsko**.*

cio^ognik [**ció^ognik**] – ‘pojazd mechaniczny o dużej sile pociągowej, napędzany silnikiem spalinowym, przystosowany do ciągnięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez własnego napędu, także do napędzania niektórych maszyn’: *kieratem nape^odzali albo cio^ognikiem ... (Czr); no jag na przykład ś cio^ognika to pas przychodził a ... a ... a z tego kieratu to też jakieś tam ... no jakieś tam poło^oczenie było ... tego też nie pamie^otam naprawde ... (Czr); no były [maszyny] na... nape^odzane albo przez konie albo cio^ognikiem ... (Czr); no to za ció^ognikiem ... nie ... teraz ... a wprzó^od konie robiły a teraz cio^ognik cio^ognie bróne a dawnij konie ... (Czr); kopaczki mówili że jeszczy na te co za ció^ognikiem te ... te ... te ... (Grb); zob. **bocian, traktor, zetor**.*

ció^ognik zob. **cio^ognik**.

czteryzy^mbowy – ‘o czterech zębach’: *czyzy^mbowe i czteryzy^mbowe widły ... no ... (Czr).*

czubek – **1.** ‘ostro zakończona, szpiczasta część maszyn, narzędzi, konstrukcji itd.’: *[radło] to jes ... takiego czubka ... i ... i z odkłodni ... czubek to po prostu taki czubek zielaz^oa i odkłodnie dwie so^m takie ... nie ... (Czr); poczekaj ... to była kosa ... a tu czubek chyba ... tu ostrze ... (Gor); to ojciec godoł ... że pi^otko^m siec ... nie samym czubkim ... nie ... (Gor);*

2. 'zakończenie stogu': *to sie zaś ścioⁿgało wcioⁿgało aż wyszed ten czubek [stogu] ... nie ... (Gor); stóg jag układali ... nie ... to nopród był tam tyn ... piń nazywali to ... a potym czubek był ... to dopiro w tyn czubek tag utkli dróⁿg ... nie ... (Gor); kłosy od żyta ułożyli tu ... i uwióⁿzali tu ... i tak że szagi ... że óne tak ... tyn czubek ... że tak coś zrobili jak ta ... szczecha pod ... budynki pod szzechó^m ... taki spad ze słómy ... (Gor); 3. 'najwyższa,*

szczytowa część wnętrza budynku, tu: stodoły': jag na wysokości bram ... to kładli jeszcze dróⁿgi ... i tam podawali te zboże ... nie ... nad tym supem ... to myszóneg na to nazywali ... [...] w tyn czubek kładli jesczy zboże ... nie ... (Gor).

czyzy^mbowy – 'o trzech zębach':
czyzy^mbowe i czteryzy^mbowe widły ... no ... (Czr).

D

D

decha – zgr. od *deska* ‘długi, obrobiony, płaski kawałek drewna’: *na raszczę (!) ... dechach ... na leżó^oco ...* (Gor).

de^mbowy – ‘przym. od: dąb’: *jak był duży mróz ... to jeszcze śli do lasu i nagrabili liści de^mbowych ... bo to liś dy^mbowy nie przepuścił potym mrozu ...* (Grb) (Nid).

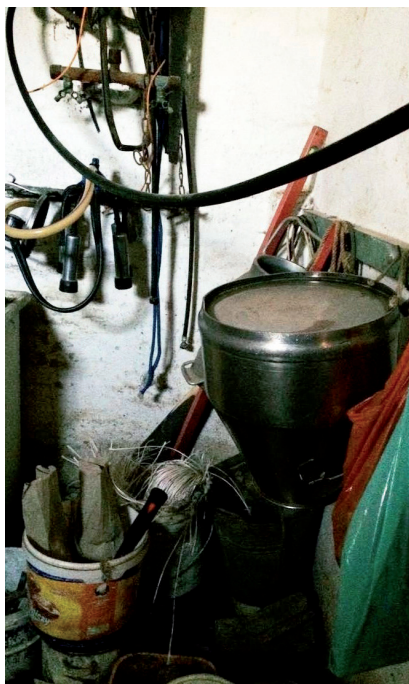
deska – ‘tu: bok wozu’: *móg tyż na kaste ale w^oozie ... a tu sie ... jak te żeśmy to mieli z jedny strony deske ... wycio^ogneli ... sie ścio^ogało^e i ... hok do gnoju ...* (Grb); zob. **boczek**, **bok**.

dmuchawa – ‘maszyna wciągająca zboże, słomę, siano itp. za pomocą zasysanego powietrza’: *a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m żniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powio^oże ...* (Grb); *to to taka dmuchawa ... słoma ... siano ...* (Gor).

doić – ‘pobierać mleko z wymienia krowy’: *później moja siostra doła^m jo^m [krowę] ...* (Gor).

dojarka – ‘urządzenie do dojenia krów’: *tyń pies tam wleciół z ... zaś tam [kot] siedziół w dojarce ... zaś tam mówie taki rumot tam był a tyń pies [...?] na koty jag nie wiem ...* (Grb) (Nid).

dojrzały – ‘o zbożu: gotowe do zbioru’: *[zboże] cimne dojrzałe ... jako ... z biel... i ziarno sie już łupie ...* (Czr);

Dojarka (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

[zboże] nadajo^oce do koszynia to w lipcu ... nie ... w miesio^ocu lipcu ... już jes suche ... dojrzałe ... (Czr); *no to już jes suche i dojrzałe [zboże] ...* (Czr); *no trawe ... no to trawe sie kosi zielono^m a ... a ... zboże to sie kosi dojrzałe ...* (Czr).

dołek – ‘zagłębienie w ziemi’: *dołki pod mankier sie robiło te ...* (Grb).

dołownik – ‘urządzenie konne wyposażone w obrotowe łopatki, służące do równomiernego wykopywania dziurek w celu zasadzenia ziemniaków’: *pod mankier albo pod dołownik ...* (Grb).

doprawić – ‘przyprawić’: *mieⁿso czeba zmelic ... doprawic ...* (Nid).

drabina – ‘drewniany przyrząd ze szczeblami, umożliwiający wchodzenie na duże wysokości; tu wykorzystywany także podczas świniobicia do wieszania zabitej świni’: *to na drabinach [wieszali świniaka] ... jag ni miał na czym ... to tyż robili na drabinie ... nie ... tyż ... jag ni miał na czym ... no ... bo ta-ag ni miał na czym to na drabinie robili ... nie ... drabine opiroł o tyn ... o mur ... i gó tam z tyłu podwiszoł ... no ale jak był duży świniok ... to by musiała być mocno drabina ...* (Gor) (Nid).

drapać – ‘o kurach: grzebać pazurami w ziemi w celu uzyskania pokarmu’: *no ... po żniwach to już każdy mówił: wołej kury teraz sie już używió^m ... bo ino drapały do o... bo stogi były blisko domu raczej ...* (Grb).

drewniany [drewnianny] – ‘zrobiony z drewna’: *w stodole ... [...] no to drewniana ... soⁿsieki ... klepiska i ... i szerokie ... i wrota ... [...] to wierzeje nazywali ...* (Czr); *zez półokroⁿgłygo metalu i roⁿczki drewnianny ...* (Czr); *metalowy ... albo drewnianny tyż były ... nie ... a te groty były drewniane ... to były z takigó ... robione tam ... jo to pamiⁿtóm że tutej wycinali zez taki tyj dziki klipki ... jak tero to nazywajo^m mirabelki ... bo to było takie mocne ... nie ... i tam montowali ... jakież otwory były ...* (Gor); *żeby sie [świnia] nie brudziła ... to drewnianno tam podkładka była ... nie ...* (Gor); *na raszce (!) ... dechach ... na leżóⁿco ... [...] no to tak coż jak tero so^m palety ... nie ... jak palety te drewniane so^m ...* (Gor).

drewnianny zob. **drewniany**.

drewnik – ‘pomieszczenie, szopa na torf’: b.c. (Brz); zob. **szopa, szopka**.

drobie – ‘bok wozu drabiniastego, także o wozie drabiniastym’: *to były żniwne wozy ... specjalnie było to ... no u nos to nazywali w drobiach ... to takie były ... no ... zrobione ... a zaś były z dróⁿgów robione później już tam ... cztery dróⁿgi to było ... a przedtym to były drobie ... to był ... dwa takie dróⁿgi ... nie ... takie ... i tu szczeble były ... no i układali tyn wóz ... rozcióⁿgli ... jak ta helka teraz jes ... to rozcióⁿgli ... i to było tam szeż metrów ... nie ... bo wóz normalnie to tam mioł ... mioł ... tyn ... koo cztery ... trzy i pół metra do czterech ... a to na szeż ... szeż i pół rozcióⁿgali ... nawed i osim metrów niktórzy mieli ty wozy ... rozcióⁿgali ... i to takie robili ... to ta-ag jeszczy na filmach widać ... nie ...* (Gor); *to takie wozy były ... i to robili te wozy ... robirali zwykły wóz ... to sie drobie nazywały ... i te drobie zakłodalali ... i to wozili ... siano wozili ... i te ... zboże ...* (Gor); zob. **wóz, wóz drabiniasty, wóz żniwny**.

droⁿg [dróⁿg] – **1.** ‘powąż, drąg zabezpieczający siano podczas zwózki’: *już tam nie pamiⁿtóm jak to mówili ... bo jo to wim ... mało to przywióⁿzywali ... ale przyważnie był ... to tyn droⁿg mieli ... to był łańcuch ... nie ... to zaś tyn ... i tam tyn ... we dwóch sie uwiesili ... nie ... a jedyn to tyn łańcuch przywióⁿzoł tam ... do spodu ... woza ... no i jechali ...* (Gor); **2.** ‘element konstrukcyjny stogu’: *no u nos ... ta-ag ja pamiⁿtóm to kto ni mioł tam stodoły to układoł w te stogi ... to tutej tyn ... to mioł ... wkopywoł w ziemie droⁿg ... nie ... [...] no to tam taki już tyn ... to już nie pamiⁿtóm ... wkopy-*

wali ... i w koo tego dróⁿgu takie ...
 no i zaś ... najpirw szo (!) prosto ...
 a zaś coroz bardzi szybity ... nie ... no
 i na tyn dróⁿżek tam na kóncu tam coś
 przywióⁿzali ... żeby to była troche ...
 spad ... nie ... no i to tag na tyn ...
 tyn dróⁿg tam ... bo to jak w zboże to
 wciskali dopiro późni ... a do siana
 to widziołym już od samy zimi tyn ...
 (Gor); mój dziadek ... jak stóg ukła-
 dał ... to on nie wbiął tego droⁿga ...
 co pan mówi ... mój dziadek zaczynał
 stawiać w śródku mendel ... (Pak); zob.
baba, kij.

dróⁿg zob. **droⁿg.**

dróⁿżek – ‘zdr. od: drag’: *no i na
 tyn dróⁿżek tam na kóncu tam coś
 przywióⁿzali ... żeby to była troche ...
 spad ... nie ... (Gor)*

dróżka – ‘tu: o ścieżce, którą gnało się
 krowy na pastwisko’: *no to tam różnie
 godali ... przeważnie to dróżka ... czy
 tam czymś-cić ... nie ... (Gor).*

drzewiec – ‘część cepa służąca do trzy-
 mania’: *drzewiec to by był ... dzieżak ...
 (Czr); zob. dzieżak.*

drzwi [dźwi] – pl. tant. ‘jedno- lub
 dwuskrzydłowe wejście do jakiegoś
 pomieszczenia, budynku itp.’: *kafer to
 pamieⁿtóm do dziś ... zawsze sie w łeb
 walłem ... nie ... no bo mieli tako^m
 mode ... nawed jak tyn dom w czter-
 dziestym ósmym ... czy którymż roku
 robili ... wszyⁿdzie drzwi wysokie ...
 a tu miaa być skrytka to już dźwi nisze,
 só^m ... nie ... (Gor); *no to te wejściowe
 dźwi [od stodoly] takie só^m ... to óne
 były w bramie wyciⁿte ... takie małe ...
 ja mam tyż to ... (Gor); zob. **furtka,**
uliczka.**

dwuskibowy – ‘plug odkładający dwie
 skiby ziemi’: *czekaj to ... jednoski-
 bowy ... zaś to jes dwuskibowy ... albo
 zaś jeszcze teroz ón powie nowo-
 czesny wom ... nie ... no ... (Czr); nie
 wiem ... teraz to może so^m i [plugi]
 jednoskibowe i dwuskibowe ... wielo-
 skibowe ... ale jakie tam jeszcze to już
 tam nie wiem ... coś tam jez jeszcze ...
 ale co tam jes takie rotacyjne niero-
 tacyjne to ja już ... to ja już sie nie ...
 nie ... nie ... (Gor).*

dybki – ‘dawne buty z drewnianą pode-
 szwą i skórzanym wierzchem, wiązane,
 często samodzielnie wykonane’: *dybki
 mówili ... ja już nie chodziłam ale moja
 siostra chodziła co była czterdziesty
 pioⁿty rocznik ... [...] i to ze starych
 takich zrobili buty ... właśnie z tyh
 oficerków tych skórkowych ... (Grb); bo
 ja miałem takie ... dybki ... (Gor).*

dydek – ‘część wymienia, z której leci
 mleko’: *dydki i nic wieⁿcej ... i sutki ...
 (Gor); no ... ale preⁿdzej dydki bo to
 takie ... (Gor); strzyki jeszcze sie mó-
 wiło ... [...] dydki albo strzyki ... (Gor);
 zob. **strzyka, sutek.***

dyszcz – ‘opad w postaci wody’: *teroz
 takiego siana ni ma ... chyba że tyn ...
 że dyż nie padoł ... (Gor); no chyba że
 jak to ryⁿcznie wozili to od razu całygo
 nie zwiózł ... a jak było w kupkach ...
 a jak dyszcz popadoł ... kupka była
 ogarniⁿto to tag nie przemokła ... (Gor).*

dyszel – ‘drag umocowany do przedniej
 części wozu, bryczki itp., umożliwia-
 jący kierowanie pojazdem za pomocą
 zaprzężonych do niego koni’: *to było
 takie koło ... i tryby ... dyszle wkóło ...
 i kónie to cióⁿgły ... i napyⁿdzały ma-
 szynne ... [...] w ostatni to były cztery*

dyszle ... i połoⁿczóne dwa kónice ...
dwa dyszle ... bo my tu dwu ... poró^m
kónie cióⁿgły ... dwa ... a jak do dużygó
mócyńia to nawet trzy zakłodalí ...
jednygo na tyn drugi ... abo cztery ...
zależy jak ten ... (Grb); dyszel ... z ko-
niem ... aha ... (Czr) (Brz).

dyszulka – ‘element łączący wóz z ko-
niem’: b.c. (Brz).

dziabaka – ‘ręczne narzędzie zaopa-
trzone w trzy lub cztery zęby albo
ostrze w kształcie prostokąta, służące
głównie do wykopywania ziemniaków,
usuwania chwastów lub spulchniania
ziemi’: *dziabka ... dziabaka ... wi-
dzisz ... zapomniałam ...* (Brz); zob.
dziabka, gracka, haczka, motyka.

dziabka – ‘ręczne narzędzie zaopa-
trzone w trzy lub cztery zęby albo
ostrze w kształcie prostokąta, służące
głównie do wykopywania ziemniaków,
usuwania chwastów lub spulchniania
ziemi’: *dziabka mówio^m ...* (Czr); *mo-
tyka i haczka to jes to samo ... chyba ...*
[...] *no dziabka może też być ...* (Czr)
(Brz) (Grb); zob. **dziabaka, gracka,
haczka, motyka.**

dzieciak [dzieciok] – ‘dziecko, niedo-
rosły człowiek’: *teraz jag autobus nie
jedzie to dzieciaki sie wracajo^m bo nie
jechał ...* [...] *bo nie jechał ... i wolny
dzień od szkoły ...* (Grb); *a teraz to
nie wiem czy by tak dzieciak wytrzy-
mał cztery godziny i tak chodził so (!)
w koło ... z pieskiem i z kijem i tak ...
i żeby [krowy] nigdzie w szkole nie
weszły ... bo nie było pastuchów
ani ogrodzone ...* (Grb); *nie poszed
dzieciok suchać co tata rozmowia ...
z nauczycielem ...* (Grb); *a dawnij
to trzy razy wólczyli ... krymrowali*

*i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn
szed ... czy dzieciak czy dorosły ...
i zbi^orał gdzie spotkał te pyreczke ...
i sie cieszył wieczorem że nazbierał na
parownik ...* (Grb); *jag óna tam dzieś
była tyż u jakiegoś gospodarza ale jesz-
cze jako dzieciok to mówi że właśnie
ta pani to mówi: ze strużynów ... bo
nie miała ... tako była bieda że te pyrki
zjedli a te strużyny posadziła i... [...]
i pyry urosły ... z ty biedy se posadziła
gdzieś tam w ogródku ... nie ... te
strużynki ... bo ni miała ... no ni miała
pyrów ... a ni miała dać co dzieciakom
jeść ... a zez tych strużynów no pyry
miała okropne ...* (Grb); *obornik ...
no ... nawozy też były ... ale nie tyle co
teroz ... oprysku ja nie pamie^otom jak
za dziecioka ... a! ...* (Grb); *ja jak byłam
mała co jeszcze nie umiaam wioⁿzać
to byliśmy ... tylko my dzieciaki ... wy-
korzystane właśnie do tego kupkowa-
nia ... do zgarniania na mniejsze takie
sterty żeby osoba która szła za mno^m
żeby to po prostu zwioⁿzała ...* (Gor);
*łapkowanie bo to sie reⁿkoma robiło ...
żeby zrobidź jako^mż mniejszo^m wioⁿzke
tego zboża żeby osoba która szła za
nami żeby mogła to po... to nie był
żaden sznurek to sie robiło z tej słomy
i sie wioⁿzało ... no i potem znowuż
dzieciaki ... trzea było to w mendle
pozestawiać ... prawda ...* (Gor); *no ...
taka robota ... na poczoⁿtku dla dzie-
ciaków to było ciekawe no bo jag my
tutaj konia nie mieliśmy no to jak czea
było w kółko wolniutko chodzić ... ale
czea było wolniutko nie za szybko nie
za wolno ... no ... tak że ten kierat czy
tam maneż ... bo chyba i tag i tak to
tutaj funkcjonuje ... to właściwie chyba
każdy miał ten kierat tutaj bo to była ...
no ... no napeⁿd ... inaczej jak proⁿdu
nie było no to jak ... jak pracować ...
nie ...* (Gor).

dzieciok zob. **dzieciak**.

dzierżawa – ‘czasowe użytkowanie gruntów lub nieużytków itp. w zamian za ustaloną opłatę’: *to można to ... [...?] kosidź na siano te piersze a później sie krowe pasło na tym rowie i to była dzierżawa od gminy tych ... tych rowów ... nie ... to jak były aleje kiedyś dzierżawili od gminy tag i te ... nie ... tag my te te rowy ... a później były takie ugory ... żeśmy tam paśli ... takie no ... (Gor).*

dziewczynka – ‘dziecko płci żeńskiej’: *ja jako mało dziewczynka ... szejż lat ... to pasłam krowy u mojego wuja ... żeby sobie zarobić zawsze co już byłam ubrana do szkoły i ... i tam coś ... nie ... dostałam pinioⁿzków za to ... to całe dwa miesioⁿce ... i od szejściu lat pasłam krowy ... to siedem sztuk ... osiem ... (Grb); zob. **dziewuszka**.*

dziewuszka – ‘dziecko płci żeńskiej’: *i było (!) wszyscy równo ubrani ... a dzisiaj ... [...] a dzisiaj ... bo miał fartuszeg a dziewuszka ... czy miał ... mieli te [tarcze] ... (Grb); zob. **dziewczynka**.*

dzieżak – ‘część cepa służąca do trzymania’: *drzewiec to by był ... dzieżak ... (Czr); zob. **drzewiec**.*

dzieżka – ‘drewniane, nieckowate naczynie do zarabiania ciasta’: *a to były dzieżki ... [...] do zarobiano i koponka do wyrobiano i ... (Grb).*

dzika klipka – ‘pospolity krzew lub drzewo z gatunku śliwy domowej, mirabelka’: *metalowy ... albo drewnianny tyż były ... nie ... a te groty były drewnianne ... to były z takigó ... robióne tam ... jo to pamiⁿtóm że tutej wycinali zez taki tyj dziki klipki ... jak tero to nazywajo^m mirabelki ... bo to było takie mocne ... nie ... i tam montowali ... jakież otwory były ... (Gor); zob. **mirabelka**.*

dzwona [dzwóna] – ‘część drewnianego obwołu koła wozu umocowana na szprychach’: *a tu dzwóna ... sztoba ... baron ... szprychy ... (Grb) (Czr).*

dzwóna zob. **dzwona**.

dźwi zob. **drzwi**.

dźwigać – ‘nosić coś ciężkiego’: *no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadziłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz).*

E

emblemat – ‘odznaka szkoły przyszywana na rękawie fartuszka’: *jeszcze musiał być taki na ryⁿkowejie ... jak to*

*mówio^m ... emblematy czy coś tam szkoły jak to sie nazywało ... (Grb); zob. **tarcza**.*

F

F

fachowiec – ‘specjalista w jakiejś dziedzinie’: *dawni to ludzie wszystko umieli przyważnie sami ... świniobicie jes takie samo ... ino przychodzi fachowiec ... nie ... przychodzi rzeźnik ... (Gor); potym to sie nazywo rozbiranie ... no ... [...] no to ... fachowcy to to zrobióm szybko ... bo ón tak ... tak se bierze i tam tnie ... (Gor); świnią jes tak zbudowana jak człowiek ... i tag ón ... jak fachowiec to on wie w którym miejscu ta koś sie kończy ... i tak ucino ... nie ... bo ja to kiedyś sóm robiłym ... a teraz nie robie ... to ... zaś tych kawoków sie natnie ... nie ... że nie wiadómo dzie to ... (Gor); tam błona ... to jes tyko miⁿdzy ... jak tam ... podwieszony tyn brzuch ... przetó^m skóre ... i tam jes błona ... no to ryⁿkó^m rozerwó^m ... czy tam puknó^m ... nie ... ale jak to tak ... to ryⁿkó^m nie rozbierze ... nie ... te błóne to tylko przetnie skóre na brzuchu ... te błóne rozerwoł ... i wnyⁿtrżności wyjmowoł ... i to ... jak fachowcy ... to te błóne tak zostowioł delikatnie ... żeby nie uszkodzidź jelitów ... no bo by pobrudziuł te miⁿso ... no ... to tak to reszte nie robił nożym ino ryⁿkó^m ... to już nie podar tam ... nie skalyczuł (!) ... bo jak skalyczył ... aby ciekło tam ... już brudne by było ... nie ... (Gor).*

fartuch – ‘cienkie wierzchnie okrycie chroniące odzież przed zabrudzeniem’: *i to jeszcze te kupeczki robili ... porobili i zmłócili ... i zawsze mówili że do gospodyni na fartuch ... na luz ... nie ... [...] że so (!) gospodyni kupi*

*nowy fartuch za luz ... nie ... to jes dla niej ... (Grb); na poczoⁿtku no to ... w koszykah albo ... mówie co były czy jakieś takie chyba wielkie fartuchy czy płachty czy coś że sie chodziło i w te dołki sie reⁿcznie sadziło te ziemniaki i przydeptywało ... nie ... no a potem czea było to zaradlić tag myśle ... (Gor); zob. **fartuszek**.*

fartuszek – ‘zdr. od: fartuch’: *tak ... i fartuszki takie zez z tego kretonu ... nie ... z kretonu ... łanie (!) pouszywane bo bardzo ładnie ... no ... no to sie cieszyłam że miałam do szkoły ... nie ... na zmianie mi to zrobiła te fartuszki i te ... kolorowe nie granatowe bo nie było wtedy jeszcze granatowych ... (Grb); zob. **fartuch**.*

figaczka – ‘konna lub ciągnikowa maszyna do wykopywania ziemniaków’: *no ... tak ... no to te ... figaczki ... (Grb) (Czr); zob. **kartoflarka**, **kopaczka**, **koparka**.*

filcowy – ‘wykonany z filcu’: *dawnij to w buty se kładli słome ... mówili wiechcie ... wiechcie ... zamia (!) tero jak wkładki filcowe ... nie ... to słome kładli ... to był bałagan jak psi ... (Grb).*

fiołek – ‘fiołek trójbarwny, pospolity chwast rosnący wśród upraw, na łąkach i ugorach’: *no ... maki ... i modraki ... i jeszy (!) te ... fiołki takie tam ... (Czr).*

flak – ‘część wnętrzości świni, przez którą przechodzi treść pokarmowa;

jelito: *mieⁿso czeba zmelic ... doprawic ... [...] wlozyc we flak ... (Nid); najgorsze bylo ... czyszczynie flaków ... no tak ... (Gor); ojciec wszystko robil ... pozniej we dwóch zeszmy czyscili cholerne flaki co ja bardzo nie lubilem ... ojciecz je tam pozniej skladal zeby na kielbaski bylo ale to bylo wszystko w swoich flakach ... nie ... no ... (Gor); w te grube flaki sie wkladalo woⁿtrobianke i ... i kaszanke ewentualnie ... nie ... a cienkie to wszystko szlo do kielbasy ... no ... (Gor); to^m samo^m kielbase ... jak zabraklo czasem tych flaków ... [...] to kielbase sie zalewalo ... w sloiki ... zalewalo sie tuszczem ... (Gor); zob. **jelito**.*

forma – ‘tu: pojemnik na wykopany torf, nadający mu właściwy do suszenia i przechowywania kształt’: [torf] wykopywało się i potem w takie formy sie nakladało ... i z tych formów potem sie odwracalo i potem wysuszało sie i sie stawialo takie ... takie slupki ... (Czr).

forsycja – ‘krzew z rodziny oliwkowatych, wiecznie zielony, kwitnący na żółto wczesną wiosną’: *no gradiole to teraz tam ostatnie ... a ... jaśmin ... jaśmin ... nie ... jaśmin ... kalina ... bez ... co tam jeszcze u naz jes ... [...] forsycja ... tamaryszek co u naz jes tutaj ... na tym ogrodzie ... turki ... aksamitki ... (Gor).*

fura – ‘załadowany wóz’: *jak taki pefen wóz naładował to ... fura ... fura ... coż mówili ... do gnoju ... (Grb).*

furmanka – ‘wóz z gumowymi kołami’: *no ... tyż ... furmanka to jag jechał do miasta ... (Grb); ale furmanka tyż mówili ... [...] jag jechał do mia... na furmanke żeby zabrał ... (Grb) (Czr).*

furtka – 1. ‘jednoskrzydłowe drzwi w ogrodzeniu’: *furtka pod do ogródka ... tag mówili ... nie ... dawniej furtka do domu to tam ... o ... (Grb); furtka była ... to na to sie mówiło uliczka ... tak ... (Gor); to przeważnie uliczka to była ta furtka co była pirszo wejście na podwyrze ... to była uliczka ... nie ... bo z ulicy wchodzili ... to była uliczka ... ta pirszo furtka ... co wchodźo na podwyrze ... nie ... (Gor); zob. **uliczka**; 2. ‘jednoskrzydłowe drzwi we wrotach stodoly’: *furtka na to nazywali u nos ... do bram ... do stodoły ... nie ... że jak szed do stodoły sóm ... to nie otwiroł bramy ... brame było otwiradź jak czeba było wjechać ... wyjechać ... czy tam coś wiⁿkszygó wnieś ... ale jak tam szed do stodoły po ... bo to kiedyś tam sieczke żnyli ... we workah nosili ... nie ... no to tam to^m furtkó^m wchodzili ... nie ... bramy nig nie otwieroł ... przez to była ta furtka ... (Gor); zob. **drzwi**, **uliczka**.**

futer – ‘jedzenie dla zwierząt’: *jak by na przykład ... za duzo żytnigo śrutu [szkodzi koniowi] ... kiedyś tam zmiana futru tyż tam gwałtownie ... nie ... no to tak ... (Gor); zob. **karma**, **pasza**.*

G

G

gable – ‘widły do nakładania ziemniaków, zaopatrzone w kulki na końcu zębów’: *gable ... [...] dziesi^h ze^mbów zakończone (!) kulkami ... takie gable ...* (Czr); *to so^m gable ... to so^m metalowe zakończone kulkami ...* (Czr); [ziemniaki] *wrzucano gablami ...* (Czr); *ja moge jeszcze tylko powiedzieć co były zawsze: gable jakieś były ... [...] no to ... też widły ale takie wieⁿksze jakby do ... do sło... nie! ... gablami to sie ziemniaki podrzucało ... buraki ... takie długie miały właśnie te ... te ... te ... te ze^mby ... te widły czy nie wiem jak to tam powiedzieć ... nie ...* (Gor); *takie zaokroⁿglone były te gable ...* (Gor) (Grb); zob. **grymasy**.

galareta – ‘gotowane mięso i warzywa zalane bulionem z dodatkiem żelatyny’: *później takie girki były robione na galarete ... nie ...* (Gor).

gar – ‘zgr. od: garnek’: *ale to kamienne gary to sie w domu na zsiadłe sie robiło ...* (Gor).

gar(n)ek – ‘naczynie wykonane z kamionki’: *w garkach kamiennych ...* (Czr); *ale też były takie kamienne garki ...* (Gor); *leko (!) posypie sodo^m oczyszczono^m ... tu sie mówi natron ... natronem ... sodo^m oczyszczono^m sie i natronem ... zostawiam na dobre ... no ... pod przykryciem i potem wkładam do garnka z wodo^m to^m miseczke ...* (Gor).

garło – ‘gardło, tu o gardle świni’: *garło poderznół ... i krew wypuścił ...* (Gor).

gaza – ‘cienka, przezroczysta tkanina wykorzystywana do oczyszczania płynów z nieczystości’: *czeba przece-dzić ... [...] przez gaze ...* (Gor).

giez – ‘bąk bydlęcy, którego samice żerują głównie na bydłe domowym, giez bydlęcy’: *krowy sie wybykały ... uciekały z pastwiska do domu ...* [...] *muchy ... bzyki ... te gzy ...* [...] *uciekały jak głupie jedna za drugo^m ... uciekały do domu ...* (Gor); zob. **bzyk**.

girka – ‘stóпка, noga wieprzowa wykorzystywana do wyrobów garmazeryjnych, głównie galarety’: *później takie girki były robione na galarete ... nie ...* (Gor).

gladiola zob. **gradiola**.

gleba – ‘biologicznie czynna powierzchniowa warstwa skorupy ziemskiej, stanowiąca podłoże życia roślin’: *przygotowana cze^ść ziemi ... gleba ...* (Brz); *spulchnia glebe ...* (Czr); zob. **ziemia**.

gliwieć – ‘o twarogu: ulegać rozkładowi i zmianie konsystencji na półpłynną’: b.c. (Gor); zob. **okożuszyć sie**.

glocha – ‘narzędzie do zdejmowania kopyt zabitej świni’: b.c. (Nid).

głowizna – ‘tu: mięso z głowy wieprzowej’: *głowizna ... nie... chyba coś z głowy ...* (Gor).

gnojara – ‘maszyna rolnicza do rozrzucania obornika’: *obornik ...* [...]

no sie rozrucza ... dawnij było reⁿcznie a teraz ... gnojarami sie rozwala ... (Czr); no to po prostu gnój dawnij był a teraz jez obornik ... no ... nie ... i ... i rorzucany reⁿcznie albo tyż teraz jes gnojarka ... gnojara ... (Czr); no takie trzy deski ... bo dwie deski połóży sie w bok ... spódnica jez i deska tylko ... to sie obornik wozi ... a teraz gnojoro^m sie wozi ... nie ... obecnie ... (Czr); zob. **gnojarka**.

gnojarka – ‘maszyna rolnicza do rozrzucania obornika’: no to po prostu gnój dawnij był a teraz jez obornik ... no ... nie ... i ... i rorzucany reⁿcznie albo tyż teraz jes gnojarka ... gnojara ... (Czr); zob. **gnojara**.

gnojowica – ‘wodny roztwór gnoju wykorzystywany do podlewania roślin’: b.c. (Czr) (Brz); zob. **gnojówka**, **kałużywa**.

gnojownik – ‘nieczystości pozostawiane przez zwierzęta w pomieszczeniu, w którym na co dzień przebywają’: gnój to jes co inne a gnojownik to ... [...] gnojownika no to ... gnojownig no to stwory robio^m po prostu gnojownik ... nie ... (Czr).

gnojówka – ‘wodny roztwór gnoju wykorzystywany do podlewania roślin’: kałużywo^m nie wim ... gnojówko^m ... (Czr) (Gor); zob. **gnojowica**, **kałużywa**.

gnój – ‘nawóz naturalny otrzymywany ze ściółki zmieszanej z odchodami zwierząt gospodarskich’: no też mówie: reⁿcznie było rozrzucane ... obornik ... no to po prostu gnój dawnij był a teraz jez obornik ... no ... nie ... i ... i rorzucany reⁿcznie albo tyż teraz jes gnojarka ... gnojara ...

(Czr); cztery [zęby] ... do gnoju ... i to z obory głe^mboki ... wóz wpychali ... (Grb); jak taki pefen wóz naładował to ... fura ... fura ... což mówili ... do gnoju ... (Grb); no to to jest teraz tag nawiezione gnoju ... (Grb); gnój ... gnój ... tak ... czasem mierzwa jeszcze mówio^m ... nie ... [...] tak to było tutaj rozumiane ... mierzwa albo gnój ... (Gor); no ... najpierw to ten gnój sie wyrzucało ... każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... i ten gnój potem na wóz i na pole i znowuz na te kupki na tym ... na tym polu ... czea było wzio^ś widły i to wszystko porzrzucac ... nie ... no a potem znowuz zaorać ... (Gor) (Nid); zob. **mierzwa**, **obornik**.

Pryzma gnoju (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

godać – ‘mówić, opowiadać’: bo to po starodawnemu czeba godać ... (Czr); downi wybiarki godali czy jakoś to ... wybierał pyrki ... (Czr); nie godaj bo dwie krow (!) i trzy ... (Grb); nie wiem jak tam godali ... (Grb); no to tam różnie godali ... przeważnie to dróżka ... czy tam czymś-cić ... nie ... (Gor).

golonka [golónka] – ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stawu kolanowego’: no to rozkładali ... na szynki ... karkówki ... no i tam te te ...

*golónka ... to wszystko ... tam odkłó-
dajo^m boczek ... co ma być ... (Gor);
potym jeszcze jes kawołek golonki ...
i potym tam jes ta szynka ... i w środku
jes ta myszka ... nie ... jag rozbierze to^m
szynke ... (Gor); to u nas to golonka
mówio^m ... no ... powyży kolana to już
jes golonka ... a to jes ... stópki u nos
godali ... nie ... (Gor).*

golónka zob. **golonka**.

goły^mbie – ‘ptaki hodowane ze wzglę-
dów hobbystycznych, dziś już rzadziej
ze względu na mięso’: *tu so^m do go-
ły^mbi klateczki ... (Grb).*

gomółka – ‘odciśnięte w jedną bryłkę
grudki twarogu’: *gomółka sera ... no ...
(Gor); zob. **grupka**.*

gorczyca – ‘roślina jednoroczna,
uprawiana na poplon, żółto kwitnąca’:
*poplony ... no ... [...] słonecznik ...
gorczyce ... łubin ... (Czr).*

goróⁿczka – ‘upał, spiekota’: *to zalyży ...
jag normalnie tam ... ten ... normalnie
kóń pracowoł ... nie był tam za bar-
dzo ... i nie było goróⁿczków ... to one
były nauczone ... że jak wyprzóⁿg je ...
to one pod studnie przysły ... tam
wew tym ... była ta ... micha tako do
wody ... i nalywały ... i one sie napity ...
same ... i szły do stajni ... nie ... ale jak
był spocóny ... to gó nie dopuścili do
tegó ... bo by móⁿg wypić za dużo ...
no ... (Gor).*

gospodarstwo – ‘zabudowania wraz z ży-
wym inwentarzem oraz polami upraw-
nymi, łąkami, lasami itd., należącymi
do danego gospodarza’: *później ...
ale to ... to była różnica ... tu-uż było
wieⁿksze gospodarstwo ... (Grb); pirsze*

*gospodarstwo ... na tym zakryⁿcie do
Kosmowa jak sie jedzie ... Kosmowo to
pirsze gospodarstwo to jes ... (Gor).*

gospodarz – ‘rolnik, mężczyzna wyko-
nujący różne prace w gospodarstwie
i w polu; właściciel gospodarstwa’:
*jag óna tam dzieś była tyż u jakiegoś
gospodorza ale jeszcze jako dzieciok
to mówi że właśnie ta pani to mówi: ze
strużynów ... bo nie miała ... tako była
bieda że te pyrki zjedli a te strużyny
posadziła ... (Grb); ale w Nidomiu zo-
stało dwóch czy czech gospodarzy ...
mieⁿdzy innymi właśnie ten wuja co
mówiłam że za tym kieratem chodzi-
łam ... no to tak cieⁿżko było mu prze-
trwać ... gospodarzowi żeby ... żeby sie
wtedy utrzymać tak że to ... (Gor); zob.
chłop, rolnik.*

gospodyni – ‘kobieta pracująca w polu,
żona gospodarza’: *gospodyni ... albo
pomocnica ... (Brz); a tag jak teraz to
kobiety ... przydo^m żniwa no to ... to
nie ma pracy ... jedynie gospodyni to
tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa
z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ...
prasa powioⁿże ... (Grb); i to jeszcze te
kupeczki robili ... porobili i zmłócili ...
i zawsze mówili że do gospodyni na
fartuch ... na luz ... nie ... [...] że so (!)
gospodyni kupi nowy fartuch za luz ...
nie ... to jes dla niej ... (Grb); zob.
kobieta, pomocnica, rolniczka.*

gotować – ‘poddawać obróbce termicz-
nej, we wrzącej wodzie, w celu przy-
gotowania posiłku do spożycia’: *gotuje
sie mieⁿso ... parzy sie kasze dolewa sie
krew i jes kaszanka ... (Nid).*

gó^ra – ‘przeźren pod dachem
budynku, zwykle o przeznaczeniu
gospodarczym, strych’: [przechowuje

się słomę] w stodole ... w stogu ... na strychach ... górach znaczy ... w chlewniach ... (Czr); zob. **strych, śpichrz**.

grabiarka – ‘maszyna konna lub ciągnikowa do zgrabiania siana, ewentualnie zboża lub słomy’: *ale jeszcze gdy zebrali te mendle z pola to jeszcze grabili luz ... grabiarko^m ...* (Grb).

grabić – ‘zgarbiać siano, słomę, liście itp. za pomocą grabi’: *ale jeszcze gdy zebrali te mendle z pola to jeszcze grabili luz ... grabiarko^m ...* (Grb); *o bardzo ... bo to przewracali dawniej reⁿcznie siano i grabili tyż reⁿ... grabiami takimi ...* (Grb).

grabie [grobie] – ‘ręczne drewniane narzędzie rolnicze w postaci grzebienia osadzonego na drążku, służące do zgarniania siana, zboża, słomy’: *takie rzodkie te grabie ...* (Grb); *no dawnij*

Grabie drewniane (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

to i przewracali i siano ... no tak ... bo tu ma grabki te małe do grabinia a tu so^m grobie takie tam ... (Grb); *o bardzo ... bo to przewracali dawniej reⁿcznie siano i grabili tyż reⁿ... grabiami takimi ...* (Grb); *tó^m trawe to musieli zaś tym ... rozczóⁿsno^ć ... czyli na łóⁿce jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tegó że tam jedzie i to rorzuca ... a przedtym to grabiami i widłami wszystko ...* (Gor) (Brz) (Nid); zob. **grabki**.

grabisko – ‘trzonek grabi’: *grabie ... [...]* *prożek ze ze^mbami ... [...]* *grabisko ...* (Grb); zob. **kij, kosisko, trzonek**.

grabki – ‘zdr. od: grabie’: *no dawnij to i przewracali i siano ... no tak ... bo tu ma grabki te małe do grabinia a tu so^m grobie takie tam ...* (Grb); zob. **grabie**.

gracka – ‘ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi’: *wie pani ... my żyjemy w obre^mbie swojego ogrodu i ja tutaj co tam mam te swoje haczki gracki i ... i koniec ... nie ...* (Gor); zob. **dziabaka, dziabka, haczka, motyka**.

gradiola [gladiola] – ‘roślina z rodziny kosaćcowatych, o różnobarwnych kwiatach wychodzących z boku, wzdłuż łodygi, mieczyk’: *gladiole ... [...]* *gradiole ... no gradiole to teraz tam ostatnie ... a ... jaśmin ... jaśmin ... nie ... jaśmin ... kalina ... bez ... co tam jeszcze u naz jes ... [...]* *forsycja ... tamaryszek co u naz jes tutaj ... na tym ogrodzie ... turki ... aksamitki ...* (Gor); *gradiole no to u nos kwiaty ... w ogrodzie ... no ...* (Grb).

granica – ‘wąski pasek ziemi oddzielający pola dwóch sąsiadów’: b.c. (Czr).

grobie zob. **grabie**.

groty [graty] – ‘szczelki przy kosisku, stosowane podczas koszenia zboża’: *no to musioł mieć te groty ...* (Grb); *to groty to mówili na to ... to żeby jak kosó^m sik ... żeby to sie ukłodało ... nie ... to ... jag umiał to dobrze sic ... tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakryⁿcił powróz ... bo jak kryⁿcił ... to^m koso^m zakłodał ... to sie nie ukłodało te zboże ...* (Gor); *te wyginane to tuty było do ... tuty ... to te groty to oni nazywali ... to do układanio tego ... do układanió tego zboża ... to były te groty ... albo taki pałóⁿczek zakłodali jeszczy tu ... w tyn sposób taki pałóⁿczek tu ... zamiast tych gro^tów ...* (Gor); *tyko pałóⁿk ... jak było zboże polegniⁿte ... albo ... późni to zakłodali tyn pałóⁿg jag już siekły maszyny ... i czeba było obsic brzegi ... nie ... no to te groty nie zdawały egzaminu ... bo było przechylóne ... a tak to óni zawsze zaczynali tag jak było przechylóne to prostopadle ... jak te graty mieli ... zboże zawsze sie pochyli w jednú stróne ... to prostopadle do tego siekli tak ... nie ... a jag obsikali to nie zawsze pasowało ... nie ...* (Gor); *metalowy ... albo drewnianny tyż były ... nie ... a te groty były drewnianne ... to były z takigó ... robióne tam ... jo to pamiⁿtóm że tu-tej wycinali zez taki tyj dziki klipki ... jak tero to nazywajo^m mirabelki ... bo to było takie mocne ... nie ... i tam montowali ... jakież otwory były ...* (Gor).

grupa – ‘gruda, bryła ziemi na zaoranym polu’: *bryła albo ... czekej czekej zaroz ci powiem ... bryła ... takie bryły albo skały ... albo grupy ... grupa ... o ... grupa ziemi ...* (Czr); zob. **bruzda**, **bryła**.

grupka – ‘odciśnięte w jedną bryłkę grudki twarogu’: *u nas stało z boku na piecu ... jak był ciepły piec ... żeby po prostu to sie ogrzało ... żeby sie oddzieliła ta serwatka od tego twarogu ... potem sie przecedzało do takiej tetry znowuż ... tak sie nazy... to mówiło ... no i powstała grupka sera ... nie ...* (Gor); zob. **gomółka**.

grymasy – ‘widły do nakładania ziemniaków, zaopatrzone w kulki na końcu zębów’: *grymasy ... [...] osiem ze^mbów miały ... i ... i drobne żeby ziemniaki nie przelatywały ...* (Brz) (Grb); *jak poznałem żone ... przyjechałem tutaj i wujęg mówi: podaj mi te grymasy ... ja tak pacze co on chce? kurcze ... no ... o ...* (Gor); zob. **gable**.

grzebień – ‘fald nieopierzonej skóry na głowie koguta’: *kogut ... [...] jes wieⁿkszy ... ma wieⁿkszy grzebień i korable ...* (Nid).

grzeⁿda – ‘drażek w kurniku, na którym siedzą kury’: b.c. (Nid).

grzóⁿdka – ‘wąski pas ziemi w ogrodzie, na którym zazwyczaj rosną warzywa jednego rodzaju’: b.c. (Czr).

gwó^zdź – ‘ostro zakończony metalowy trzpień z płaską główką, służący do łączenia różnych elementów przez zbijanie oraz jako haczyk; tu: do łączenia trzonka z metalową częścią wideł’: *to należy [widły] przybić ... je gwo^zdziem ...* (Czr).

gyⁿsia stópka – ‘element budowy pluga, radla, kultywatora itd.’: *no to ... jes ... no stopka to jez na końcu ... a gyⁿsie stópki to były ta przy tej jak ... przy kry-*

mrach przy tym mieli ... abo takie po te mała abo geⁿsie stópki założone zależy jak kto ... (Grb); zob. stópka.

H

H

haczka – 'ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi': [ziemniaki wykopywano] *dawniej haczk^om a obecnie kombajnym ziemniaczanym ...* (Czr); *haczka reⁿczna ...* (Czr); *to haczka ... [...] nóż tno^ocy plus kij ...* (Czr); *haczka do ziemniaków ...* (Czr); *motyka i haczka to jes to samo ... chyba ... [...] no dziabka może też być ...* (Czr); *haczka jezd nabijana na trzonek ...* (Czr); [usuwanie] *chwastów przy pomocy ... haczki ...* (Brz); *no ... haczkami sie wycinało ... obcinało sie zielsko mieⁿdzy krzewami ...* (Brz); *to jo jako dziecko pamieⁿtom jak hakali haczkami ...* (Grb); *haczka do pyrów i haczka do hakanio jes co ingyó ...* (Grb); *wie pani ... my żyjemy w obre^mbie swojego ogrodu i ja tutaj co tam mam te swoje haczki gracki i ... i koniec ... nie ...* (Gor); zob. **dziabka, gracka, dziabka, motyka**.

hajcza – 'nóż do obcinania liści buraków': *scyzoryk ... do ścinania liści ... [...] hajcza ...* (Czr); zob. **obcinak, scyzoryk, ścinacz**.

hakać – 'wykonywać prace polowe lub ogrodowe za pomocą haczki': *no to ... [kiedyś] nie było maszyn ... i wieⁿcej kobied i ... hakały od rana do wieczora ... każdy swoje szefle musiał uhakać ...* (Brz); *to jo jako dziecko pamieⁿtom jak hakali haczkami ...* (Grb); *nie ... hakaa [haczką] ... jag na obiad to*

hakała ... Jaceg jo^m schowol pewno ... (Grb).

hakanie – 'rzecz. od: hakać': *haczka do pyrów i haczka do hakanio jes co ingyó ...* (Grb); *motyka ... motyka to ... nie-em czy do pyrów mówili czy ... na to^m do hakania ... nie ...* (Grb); [haczka] *do hakania to taka aby prosta ...* (Grb) (Czr).

heber – 'ręczne narzędzie do wyciągania buraków z ziemi': *heber mówili ...* (Grb).

Heber (fot. M. Kosińska i J. Konieczka)

hektar – ‘jednostka miary powierzchni, wynosząca 10 tys. m²: *moja mama to bardzo sie napracowała chociaż miała hektar osiemdziesiąt ziemi a wieⁿcej sie napracowała bo chodziła na odrobki ... (Grb); tag jak ... moja mama tag jak ... jeżeli ten hektar jej ktoś posiek koniami no to musiaa potem za to^m maszynie iż odrobić ... do nastę^mpných ... i to tak ... [...] miał hektary ... a miał te dwa hektary coś ... zaż ni miał ani kónia nic ... bo to dawniej kónie były ... nie ... no to za jedyn dzień jag jachof (!) ... dwiema (!) koniami ... paro^m kóni i [...] do tego ... to trzy dni musioł odrobić za to ... (Grb); poobsiekadż musieli hektary ... (Grb); no mó^wie (!) tu było ... u nas hektar tam osiemdziesiąt to jedna krówka i tam z dwie świnie ... nie ... (Grb); wie pani ... my nie ... my nie obrabiamy pola ... nasz ... nasz ... nasz hektar ziemi jes wydzierzawiony ... tak że wie pani ... (Gor); bo to u nos hektary teraz só^m ... u nos só^m ... bo tam na tym ... to było piⁿdziesiąt ... piⁿdziesiąt dwa ary tam na wschodzie Polski ... i na tym ... południu ... to piⁿdziesiąt dwa ary to było morga ... a u noz morga była dwadzieścia piⁿdż arów ... cztery morgi na hektar były poczebne ... nie ... i na te morgi tam siekli ... to był taki ... jak płacili to od ty morgi ... nie ... [...] to jez jedna czwarta u nos hektara ... nie ... (Gor).*

helka – ‘wóz do zwożenia ziemniaków z pola’: *na arfie ... była taka zbita arfa i sie położyło na helke i ... na ... z woza i do okienka i leciały ... sie sypało i masami ... (Brz); przedtym to były drobne ... to był ... dwa takie dróⁿgi ... nie ... takie ... i tu szczelne były ... no i układali tyn wóz ... rozcióⁿgli ... jak ta helka teraz jes ... to rozcióⁿgli ... (Gor) (Czr).*

hoczyk – ‘niewielkich rozmiarów, zagięty na jednym końcu drut, na drugim końcu tworzący oczko do przymocowania do danej powierzchni, służący do zamykania drzwi, bramy, furtki itp.’: *a jeszcze niektórzy mieli takó^m poprzeczno^m belke ... i hoczykiem zakładali krótko^m ... na wysokości tyż środka bramy ... to musiał założyć takó^m poprzeczno^m belke ... nie ... ale to była wyjmowano ... nie ... óna tylko była wsadzóno do zamkniⁿcia ... (Gor); zob. **hok**.*

hodować – ‘utrzymywać zwierzęta, tu: świnie, w dobrostanie przez zaplanowaną opiekę, żywienie itd.’: *bo sie hodowało świnie po to żeby miała takie o ... tag o ... to była świnia ... miała takie duże sadło ... to był wieprz ... nie ... a że było mało mieⁿsa to nic kurcze ... nie ... no ... (Gor).*

hok – 1. ‘ręczne narzędzie do ściągania obornika z wozu, zbudowane z drewnianego trzonka i części metalowej, zwykle o dwóch lub czterech wygiętych ku dolowi zębach’: *hok do gnoju jechoł na kole i tym hokiem ścioⁿgał ... nie ... (Grb); jak to mówili jak taki pefen wóz naładował to ... fura ... fura ... což mówili ... do gnoju ... [...] u noz załęży ... móg tyż na kaste ale wⁿozie ... a tu sie ... jak te żeżmy to mieli z jedny strony deske ... wycioⁿgneli ... sie ścioⁿgało^e i ... hok do gnoju ... (Czr); zob. **hok do gnoju**; 2. ‘zagięty na jednym końcu drut, na drugim końcu tworzący oczko do przymocowania do danej powierzchni, służący do zamykania drzwi, bramy, furtki itp.’: *ino bo jak były drewnianne ... stodoły na sochach ... to mieli takie hoki drewniane ... na wysokości ... koo ty bramy ... i to tak był tam ... z dwa metry miał tyn hok ...**

*i w te szagi co trzymały dach ... to były te sochy ... nie ... i tam były wbite ... tyn taki skobel był ... i tyn hok długi ... zabezpieczali ... nie ... a teraz jag my tam mamy metalowo^m ... no to tam so^m na dole takie te ... takie tam hoki ... nie ... no ... a kiedyś to buł ... na środku był taki hok ... nie ... i to jedyn hok był ... i jeszcze ... te bramy były zabezpieczone to^m ... skłodanie to^m desko^m ... i jedyn hok za cało^m brame tam w tym ... nie ... (Gor); zob. **hoczyk**;*

3. 'metalowy element łączący uprząż końską ze środkiem transportu, np. z wozem': *piers była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakładane to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już koń buł ubrany ... nie ... (Gor).*

hok do gnoju – 'ręczne narzędzie do ściągania obornika z wozu, zbudowane z drewnianego trzonka i części metalowej, zwykle o dwóch lub czterech wygiętych ku dołowi zębach': *móg tyż na kaste ale w^oozie ... a tu sie ... jak te żeśmy to mieli z jedny strony deske ... wycioⁿgneli ... sie ścioⁿgało^e i ... hok do gnoju ... (Grb); hok do gnoju jechoł na kole i tym hokiem ścioⁿgał ... nie ... (Grb); zob. **hok**.*

huby – pl. tant. 'gospodarstwa położone poza wsią właściwą': *no jak za wsio^m jakieś budynki ... to na hubach było ... nie ... we wsi to nie ... a tak to huby nazywali ... (Gor).*

I

indyk – ‘duży ptak hodowlany, o szerokim ogonie i długich, czerwonych koralach przy dziobie’: *no ... indyki też chowaliśmy ...* (Grb).

iskra – ‘rozzarzona cząsteczka powstająca przez uderzenie o siebie dwóch twardych przedmiotów’: *kamienie dwa*

się tarło ... z tej żółty iskry wylatywały ... (Brz).

iwyntarz – ‘zwierzęta w danym gospodarstwie’: *poślady używano do ... na poplon ... i do karminia iwyntarza ...* (Czr); zob. **zwierze**.

J

jajko – ‘to, co jest znoszone przez ptaki’: *no ... [pisklę] wykluwane z jajka ... nie ...* (Nid).

jaśmin – ‘krzew z rodziny hortensjowatych, właściwa nazwa: jaśminowiec wonny, odznaczający się białymi kwiatami o intensywnym zapachu’: *no gradiole to teraz tam ostatnie ... a ... jaśmin ... jaśmin ... nie ... jaśmin ... kalina ... bez ... co tam jeszcze u naz jes ...* (Gor).

jednoskibowy – ‘plug odkładający jedną skibę ziemi’: *czekej to ... jednoskibowy ... zaś to jes dwuskibowy ... albo zaś jeszcze teraz ón powie nowoczesny wom ... nie ... no ...* (Czr); *nie wiem ... teraz to może so^m i [plugi] jednoskibowe i dwuskibowe ... wieloskibowe ... ale jakie tam jeszcze to już tam nie wiem ... coś tam jez jeszcze ... ale co tam jes takie rotacyjne nierotacyjne to ja już ... to ja już sie nie ... nie ... nie ...* (Gor).

jedzenie – ‘pożywienie, pokarm’: *a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m zniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powioⁿże ...* (Grb).

jelito – ‘wnętrznosci świni, przez które przechodzi treść pokarmowa’: *jelita wyczyszcisz na wyroby ...* (Nid); *jak fachowcy ... to te błóne tak zostowioł*

delikatnie ... żeby nie uszkodził jelitów ... no bo by pobrudził te miⁿso ... no ... to tak to reszta nie robił nożym ino ryⁿkó^m ... to już nie podar tam ... nie skalyczuł (!) ... bo jak skalyczył ... aby ciekło tam ... już brudne by było ... nie ... (Gor); zob. **flak**.

jeⁿczmienny – ‘pozyskany z jęczmienia’: *kasza jeⁿczmienna ...* (Czr).

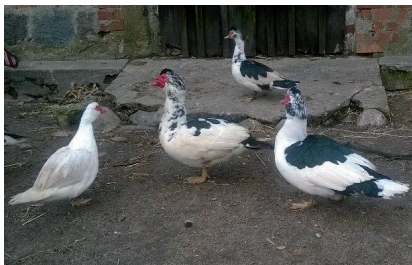
jeź igłó^m – ‘mieć bardzo mało do jedzenia’: *mówi tak ... jak wy bydziecie traktorym po polu jeździć ... to kasze bydziecie igłó^m jeś ... nie ... bo bydzie tak rzodko ... że igłó^m mu sie natknie ... a jego wnu^g ma to^m samo^m zimie co ón ... i mo piⁿć traktorów ... nie ... i rośnie ... a tak ... mówi ... kasze bydziecie igłó^m jeś ... nie ... no ...* (Gor).

jucha – ‘krew’: *na krew ... krew jucha ...* (Gor); zob. **krew**.

jeⁿczmiń – ‘jeden z podstawowych gatunków zboża, którego kłosy odznaczają się długimi ośmi’: *a to u nos to sie murzónka nazywała ... [...] to było to ... jag nie zaprawił ... tam w życie tego nie było ... ale w jeⁿczmini u i w pszynicy ... jag nie zaprawiwał ... zaprawy só^m do zboża ... jag nie zaprawiwał ... to jes grzyb ... to jes choroba grzybowo ...* (Gor).

K

kaczka – ‘ptak o spłaszczonym dziobie, krótkich nogach i palcach złączonych błoną, hodowany ze względu na mięso, rzadziej ze względu na pierze czy jajka’: *tak ... po stożysku ... tak ... wyganiałi kaczki kury ... nawet było żal tegó zaorać co wyrosło co rosypało sie przy młóceniu ... nie ... jać ludzie oszczyⁿdzali ... (Grb); kaczków sie wygnało to z dwadzieścia i tam poszło i ten ... tam sie najadły ... (Grb).*

Kaczki (fot. O. Szymańska i S. Waluszyńska)

kafer – ‘małe okienko wystające pionowo z płaszczyzny dachu’: *kafer to był tyn ... właśnie na tym śpirzu (!) co panu mówiem ... to tak dach był tak ... nie ... a tu był kafer i w tyn kafer tam kładli to siano i odgorniali ... [...] tyko te dźwi ... w tym przybitym dachu ... bo inacy (!) to by tam ze szczytu by mógł tylko kłaś ... a tag na środku był tyn kafer ... chłopy były duże a zrobili kafer za mały ... zawsze sie w głowe ... to pamieⁿtóm przez to tyn kafer ... kafer to pamieⁿtóm do dziś ... zawsze sie w teb waltem ... nie ... no bo mieli tako^m mode ... nawed jak tyn dom w czterdziestym ósmym ... czy którymż*

Kafer i drabina w gospodarstwie w Gorańcu (fot. J. Kobus)

*roku robili ... wszyⁿdzie drzwi wysokie ... a tu miaa być skrytka to już dźwi nisze (!) só^m ... nie ... [...] no bo tyn kafer by wystarczyło dwadzieścia centymetrów zrobić wyszy (!) i by chłop stojoł ... nie ... a tag jak za pryⁿdko głowe podniós to si uderzył ... (Gor); zob. **kaferek**.*

kaferek – ‘zdr. od: kafer’: *w tym kaferku ... no do podawania słomy był kaferek ... (Grb); zob. **kafer**.*

kalina – ‘roślina z rodziny piżmączkowatych, występująca w postaci krzewów; charakteryzuje się białymi kwiatami zebranymi w baldachogrona, które po przekwitnięciu tworzą dekoracyjne czerwone owoce przypomi-

nające kształtem korale': *no gradiole to teraz tam ostatnie ... a ... jaśmin ... jaśmin ... nie ... jaśmin ... kalina ... bez ... co tam jeszcze u naz jes ... [...]* forsycja ... tamaryszek co u naz jes tutaj ... na tym ogrodzie ... turki ... aksamitki ... (Gor).

kalonka [kalónka, kólonka] – 1. 'najwyższa część w stodole, tuż pod dachem, na którą wkładano się wymłócone snopki słomy': *kólonka czy jakoś ...* (Czr); 2. 'najwyższa, wierzchnia część kopca': *a do góry to niektórzy kładli dro^{ng} jeszcze ... nie ... [...]* kalonka sie na to nazywało ... i tyn dró^{ng} wyjmowali ... że tam miał być otwór trochę do powietrza przechodząca ... nie ... no ... ale to tam różnie robili ... (Gor) (Grb); zob. **kominy**, **wentylacja kominowa**.

kalónka zob. **kalonka**.

kałużywa – 'wodny roztwór gnoju wykorzystywany do podlewania roślin': *kałużywo^m nie wim ... gnojówko^m ...* (Czr); zob. **gnojowica**, **gnojówka**.

kamienisty – 'zawierający dużą liczbę kamieni; tu: o polu uprawnym': [pole] *kamieniste ...* (Brz); *nie było tak dużo kamieni ... kamieniste nie było [pole] ...* (Brz); *kamieniste [pole] ...* (Czr).

kamienny – 'zrobiony z kamienia': *w garkach kamiennych ...* (Czr); *ale też były takie kamienne garki ...* (Gor); *ale to kamienne gary to sie w domu na zsiadłe sie robiło ...* (Gor).

kamień – 'bryła skalna, twarda, spoista i ciężka, niepożądana na polach uprawnych': *kamieni nie zbierało sie ...* (Brz);

nie było tak dużo kamieni ... kamieniste nie było [pole] ... (Brz); *tag nie było tutaj tych kamieni dużo ...* (Brz); *kamienie dwa sie tarło ... z tyj żółty iskry wylatywały ...* (Brz); *duży kamień i na tym kamieniu położone krzesiwo i sie pukało ...* (Brz); *kupa kamieni ...* (Brz) (Czr).

kamionka – 'stos kamieni': [kamionka] *no uskładany stos kamieni ...* (Czr).

kamionkowy – 'wykonany z twardego materiału ceramicznego – kamionki': *no w [garnkach] kamionkowych ...* (Czr).

kamosa zob. **komosa**.

kamyczek – 'zdr. od: kamień': b.c. (Czr).

kamyszek – 'zdr. od: kamień': *ino to już była grubszy [na oselkę] ... grubszy tyn ... grubszy kamyszeg jak był ... a to to wygło^odało zupełnie jak dzisiaj lastryko ... co robió^m pomniki ... te do kosy ... nie ... gładziutko ... nie ... twardo ...* (Gor).

kana – 'szczelnie zamykane naczynie na mleko, umożliwiające odstawienie go do mleczarni': *zależy ile kto miał tego mleka ... nie ... no ... bo jak ktoż miał dużo mleka to odstawiał do mleczarni no to do kany ... kane sie wpuszczało do studni żeby to było wtedy w ten ... chłodzenie ...* (Gor); *tyż w kanie ale w studni ... nie ... w studni czy sie [mleko] nastawiało...* (Gor).

kanka – 'metalowe naczynie, w którym przynoszono na pole zupe albo zsiadłe mleko': *no w kankach przeważnie ... [noszono zupe na pole]* (Czr).

kapiszon [kapiszón] – ‘trzcina zabezpieczająca koło przed spadnięciem z osi’: *kapiszón luz a tu był buks tu w środek wbijany ... kapiszón żeby koło nie spadło ...* (Grb); *kapiszony były z zewnóⁿtrz żeby koło nie spadło [...] ... a ... a ... buks był w środku w tym kole ...* (Grb).

kapłon – ‘wykastrowany kogut’: *a jeszcze kapłon ... nie ... [...] to wykastrowany kogut ...* (Gor).

kapusta – ‘warzywo tworzące z liści zbite kule, tzw. głowy’: *kapuste też można ... w przydomowym [ogródku] ... kapuste ... seler ... pietruszka ...* (Czr).

karkówka – ‘mięso wieprzowe z odcinka szyjnego’: *potym to sie nazywo rozbiranie ... no ... [...] no to ... fachowcy to to zrobió^m szybko ... bo ón tak ... tak se bierze i tam tnie ... szynka oddzielnie ... karkówka oddzielnie ... tam wszystko ... i układa ...* (Gor); *no to rozkładali ... na szynki ... karkówki ... no i tam te te ... golónka ... to wszystko ...* (Gor).

karma – ‘jedzenie dla zwierząt’: b.c. (Nid); zob. **futer**, **pasza**.

kartoflarka – ‘konna lub ciągnikowa maszyna do wykopywania ziemniaków’: *no wybierało sie [ziemniaki] ... maszyna sie nazywała kartoflarka ... stary typ ...* (Brz); zob. **figaczka**, **kopaczka**, **koparka**.

kartoflisko – ‘pole, na którym rosły ziemniaki’: b.c. (Czr).

kasta – ‘wóz przeznaczony do transportu obornika’: *móg tyż na kaste ale*

w^oozie ... a tu sie ... jak te żeśmy to mieli z jedny strony deske ... wy-cioⁿgneli ... sie ścioⁿgało^e i ... hok do gnoju ... (Grb).

kasza – ‘rozdrobione ziarno zbóż o wysokiej zawartości substancji odżywczych, podstawowy produkt w tradycyjnej kuchni polskiej’: *kasza jeⁿczmienna ...* (Czr); *mówi tak ... jak wy bydziecie traktorym po polu jeździć ... to kasze bydziecie igłó^m jeś ... nie ... bo bydzie tak rzodko ... że igłó^m mu sie natknie ... a jego wnug ma to^m samo^m zimie co ón ... i mo pi^ćć traktorów ... nie ... i rośnie ... a tak ... mówi ... kasze bydziecie igłó^m jeś ... nie ... no ...* (Gor).

kaszanka – ‘wyrób wędliniarski pozyskiwany z krwi, kaszy i podrobów’: *gotuje sie mieⁿso ... parzy sie kasze dolewa sie krew i jes kaszanka ...* (Nid); *kaszanke lubiłem a salcesonu nie lubiłem i za bardzo do tej pory nie ... nie wiem daczego ...* (Gor); *no kaszanke ... no od kaszanki zaczniemy ... kasze czeba było tam odpowiednio ... mama to wiedziała jak czeba jo^m uprzyć ... uprzyć ... uprzyła ... [...] no i później gotowała te wszystkie te ... co jes poczebne do tej ... co sie tam dawało do kaszanki ... nie ... a to tak ... teraz to ja wiem że skóry te wszystko co te ... te ... sie wszystko do kaszanki jakieś wieⁿc to ... kawałki woⁿtró^{bki} później ... nie ... to^m krew dodawali do tego ... wszystkie przyprawy ... nie ... no ... to była kaszanka ... kaszanke lubiłem ...* (Gor); *słonina jez oddzielnie topiony (!) na smalec ... a te ... te reszte tam ... no to ... to tyn ... gotowane to robio^m kaszanke ... jag u naz nazywajo^m ... te salcesóny ... a z tych ... no z mieⁿsa robio^m kielbase ... nie ... to*

co porozkłodajo^m to kielbase ... (Gor); u nas podrzynali ... widziałum że niktó-rzy mieli takie szpikulce ... i gó tam ... oguszyl i gó dopiro tam ... nie ... tym ... a u nos to podrzynajo^m i krew wypuszczajo^m na zewnóⁿtrz ... do miski ... i z tegó robio^m te kaszanki ... tam to ... nie ... salceson cimny ... to z tegó robió^m ... (Gor); kaszanka to jes tako u nos cimnijsza ... ale tako troche bróⁿzowo ... a u nich to takie wyszło jak ta kawa ... nie ... cimne ... (Gor).

kiel – ‘kielek, roślina będąca w początkowej fazie wzrostu; tu: kielek ziemniaka’: rośnie i ma kły [ziemniak] ... (Brz); czasym wiosna była za ciepło ... no to tyn ... to [ziemniaki] takie miały kły ... że przez kopiec przeszły ... przez te stóme ... (Gor) (Czr); zob. **kielek**.

kielbasa – ‘wyrób wędliniarski ze zmielonego mięsa z przyprawami i ziołami, umieszczony we flaku’: ojciecz robił kielbasy a mama robiła wszystkie wyroby ... (Gor); kielbasy robił ojciec ... to już ten ... czea było dokupić troche mieⁿsa tego wołowego i ... jak wyrabiał to wszystko reⁿcznie to tak dugo robił ... wiem że nawet cukier dodawał coś tam ... wode cukier co ... czosnek ... i tak dugo robił wyrabiał aż mu to odpadło ... nie przykleiło się do reⁿki ... no ... [...] to i to wi... i później wisiała se obsychała pewno w kuchni albo szła do weⁿdzenia ... nie ... no i to była taka sucha kielbasa że a ... i bez lodówki bez niczego i ona przetrwała ... (Gor); to^m samo^m kielbase ... jak zabrakło czasem tych flaków ... [...] to kielbase się zalewało ... w słoiki ... zalewało się tłuszczem ... i to się ... (Gor); słónina jez oddzielnie to-piony (!) na smalec ... a te ... te reszte tam ... no to ... to tyn ... gotowane to

robio^m kaszanke ... jag u naz nazywa-jo^m ... te salcesony ... a z tych ... no z mieⁿsa robio^m kielbase ... nie ... to co porozkłodajo^m to kielbase ... (Gor); zob. **kielbaska**.

kielbaska – ‘zdr. od: kielbasa’: później we dwóch żeśmy czyścili cholerne flaki co ja bardzo nie lubiłem... ojciecz je tam później składał żeby na kielbaski było ale to było wszystko w swoich flakach ... nie ... (Gor); zob. **kielbasa**.

kielek – ‘początkowa faza wzrostu rośliny; tu: kielek ziemniaka’: [stary ziemniak] wypuścić kielki ... i wyrós ... a on się zepsuł w ziemi i zgnił ... (Brz); jak dużo pyrka była to tylko końcówke [odkroili] ... z tymi oczkami ... nie ... bo kielki wychodziły ... ale dzisiaj już tego nie robió^m ... (Gor); zob. **kiel**.

kielkować – ‘o roślinach: wypuszczać kielki’: kielkujo^m ... wschodzo^m tak ... kielkujo^m i wschodzo^m ... (Czr) (Brz).

kierat – ‘dawne urządzenie wykorzystujące siłę pociągową zwierząt (koni lub wołów) do napędzania maszyn rolniczych’: kieratem napeⁿdził albo cioⁿgnikiem ... (Czr); manyż to chyba kierat ... (Czr); no jag na przykład z cioⁿgnika to pas przychodził a ... a ... a z tego kieratu to też jakieś tam ... no jakieś tam połoⁿczenie było ... tego też nie pamieⁿtam naprawde ... (Czr); to już się tu u nas w domu nie działo ... u cioci w Nidomiu ... jako dziecko chodziłam tak ... za koniem w kieracie ... co ... co ... maneż ... (Gor); on [koń] poruszał maszynie chyba to^m młockar-nie żeby to ... to zboże tam tego a na zewnóⁿtrz właśnie był taki kierat czy tyn manyż ... bo aż tag i tak ... no i czea było za tym koniem w kółko wolniutko

chodząc żeby tam było ... było można te omłoty skończyć ... nie ... (Gor); no ... taka robota ... na poczoⁿtku dla dzieciaków to było ciekawe no bo jag my tutaj konia nie mieliśmy no to jak czea było w kółko wolniutko chodzić ... ale czea było wolniutko nie za szybko nie za wolno ... no ... tak że ten kierat czy tam maneż ... bo chyba i tag i tak to tutaj funkcjonuje ... to właściwie chyba każdy miał ten kierat tutaj bo to była ... no ... no napeⁿd ... inaczej jak proⁿdu nie było no to jak ... jak pracować ... nie ... (Gor); zob. **manyż**.

kierzek – ‘krzak (ziemniaka): już ostatnie dwadzieścia lat to już nie widzieliśmy żeby ktoś pyrki krajoł ... no ... tam ktoś ... miał ... i tam sobie dzieś w ogródku sadziuł ... miał czterdzieści kierzków ... a miał czydzieści piⁿć pyrków ... no to przekrajoł ... wtedy miał te kierzki wszystkie ... (Gor).

kierzynka – ‘drewniane urządzenie do wyrabiania masła’: ja to moge znać takie o ... jak sie mówiło na to^m masielnice do masła ... jak sie robiło ... jak to sie mówiło ... kierzynka ... (Gor); nie ma na strychu tej kierzynki takiej kreⁿconej? ... (Gor); ta masielnica ... tyn ... ta ta kierzynka to jag my już pozbyliśmy sie krowy to to^m masielnice ... to^m kierzynke żeśmy dali Danusi ... (Gor); zob. **masielnica**.

kij – 1. ‘prosty, różnej grubości, mocny patyk’: a teraz to nie wiem czy by tak dzieciak wytrzymał cztery godziny i tak chodził so (!) w koło ... z pieskiem i z kijem i tak ... i żeby [krowy] nigdzie w szkode nie weszły ... bo nie było pastuchów ani ogrodzone ... (Grb); w stóg ... to wzioł kij do siana i potem z tego kija weż (?) tam ... (Grb);

2. ‘część prostych drewnianych narzędzi ręcznych służąca zwykle do trzymania’: nóż tnoⁿcy plus kij ... (Czr); no to cep a ten to były te kije do ... i tu zboże mócił tym ... (Grb); 3. ‘element budowy kopaczki do ziemniaków, wyrzucający ziemniaki z ziemi’: no maszyna do pyrów ... [...] były ... były takie z kijami i te kreⁿcóne ... [...] kopaczki mówili zaż jeszczy na te co za cióⁿgnikiem te te te ... (Grb); zob. **grabisko**, **kosisko**, **trzonek**; 4. ‘element konstrukcyjny stogu’: baba to tyn kóniec [stogu] ... no to baba ... no nie wim jak to ... po co to ta baba ... ale nie wim ... ta baba to chyba było ... właśnie ta słóma zawióⁿzano koo tegó kija ... (Gor); stóg zbożowy ... to mówie ... to kij dopiro na te babe wbili na ostatku ... (Gor); zob. **baba**, **droⁿg**.

kipa – ‘rodzaj kosza do noszenia ziemniaków’: b.c. (Czr); zob. **kosz**, **koszyk**.

kirlejek – ‘drewniane narzędzie kuchenne do mieszania płynów, z prostym trzonkiem i rozgałęzionym lub wyciętym w kształcie gwiazdy mieśzadlem’: mieszadz i tym kirlejkiem takim ... nie ... no ... [...] albo koziołek ... tag jagby z choinki ... (Gor); zob. **koziołek**.

klaper – ‘dawna maszyna do oddzielania ziarna od plew’: dawniej mówili klaper ... nie ... (Grb); zob. **młynek**, **wialnia**, **wiejnia**.

klateczka – ‘zdr. od: klatka’: tu so^m do goły^mbi klateczki ... (Grb).

klepać – ‘zwykle o kosie: rozplaszczać przez bicie młotkiem w celu naostrzenia’: to jak klepali to na tóⁿki ... [...] na żniwa też musieli ... (Grb); klepało

sie ... najpierw czeba było wyklepać kose na babce ... (Gor); to wszystko sie nazywało kosa ... to to klepali ... sie rozciⁿgało ... klepali i rozciⁿgali ... (Gor); to musiał idealnie tam klepać ... że ... no to tak^m kose to klepali co najmni półtury godziny ... nie ... jak dobrze chcioł naklepać ... to musioł cierpliwie pukać ... (Gor); bo jag mieli ... mieli takó^m ławke duższó^m ... i to czymoł tyn supek ... i tu było to wbite ... i to tak wygłoⁿdało ... na takim o ... czymś ... było wbite ... i tutaj na tym klepoł ... na tym klepoł ... (Gor).

klepanie – rzecz. od klepać: *no to bobka sie nazywoła do klepanio ... tam jes... tam dzi^es bydzie leżeć ... (Grb); jak za daleko tam siⁿgoł te klepanie ... nie ... bo to musioł tak ... po troszku ... a tak to zrobił takó^m szpiralke ... nie ... (Gor).*

klepisko – ‘część stodoły przeznaczona do omlotu’: *w stodole ... [...] no to*

*drewniana ... soⁿsieki ... klepiska i ... i szerokie ... i wrota ... [...] to wierzeje nazywali ... (Czr); to zależy jak kto ... i klepisko i bojowisko mówiło sie ... (Grb); klepisko ... na klepisko ... tak ... czy coś takiego ... no ... (Gor); to było tak ... bo w stodole jak była wybudowano ... to tag na ty wysokości ... tu było ... na to nazywali klepisko ... a to ... co układali zboże to sóⁿsiek ... nie ... (Gor); zob. **bojewisko**.*

klin [kliyn] – ‘zwykle kawałek drewna używany do rozszczepiania twardej materii, służący do łączenia przedmiotów itp.’: *no tutej uchwyt ... tako była ... jak to sie nazywo ... klin do zabijania ... moge wom pokozoć kose jak wygłoⁿdo ... (Grb); może mi sie przypómni ... kosa i ... na to co nakładali to tako ryfka nazywali że to tam ... i kliyn drewniany zabijali ... nie ... (Gor); ryfka ... kliyn do drewnianny ... do nabicia ... i kosa ... [...] ona tó^m kosó^m ...*

Klin (fot. J. Kobus)

*ona tu sie opierała o kosisko ... i tu to^m
ryfke wkładali i kliyn wbijali ... nie ...
(Gor); tu klin był półokroⁿgły ... (Gor).*

kliyn zob. **klin**.

kłak – ‘świński włos’: *no to jak był już
oczyszczony [świniak] ... z tych kła-
ków ... z tegó wszyskigó ... nie ... no
to nakidali na tylnyh nogach ... mają^m
taki tyn ... barczyg na to nazywają^m ...
nie ... i to ... i wielokróⁿżek ... tam
dzieś wyż go uwióⁿzali ... i powiesi
gó ... nie ... żeby mu łatwo było ... te
wnyⁿtrznosci sie nie brudziły ... wy-
cióⁿć ... nie ... i wyjmie wnyⁿtrznosci ...
(Gor).*

kłos – ‘ta część rośliny, zboża, w której
jest ziarno’: *nie wiem czy to można kło-
sem nazwać ... bo proso to rośnie i ma
takie ... no ale ... też to kłosy można
powiedzieć bo na końcu takie takie so^m
inaczej ułożone ... (Czr); zob. **kłósek**.*

kłosy – pl. tant. ‘część snopa, w któ-
rej są kłosy’: *jak stóg stawiano ...
no to snopki zwożono i układano
je z kłosami do jakiej... z tych ... ze
snopów niewymłóconych to kłosami
do środka ... (Czr); knówie ... było
na zewnoⁿtrz a kłosy były wewnoⁿtrz
tego stogu ... nie ... czyli ... jak to
okroⁿgłe to tutaj ... chyba to jes właśnie
to knówie czyli bez ... bez kłosów ...
nie ... bez kłosów było na zewnoⁿtrz ...
na ... okroⁿgłe ... (Gor); kłosy od żyta
ułożyli tu ... i uwióⁿzali tu ... i tak że
szagi ... że óne tak ... tyn czubek ... że
tak coś zrobili jak ta ... szczecha pod ...
budynki pod szczechó^m ... taki spad
ze słomy ... (Gor); to chyba ta dolna
no bo knówie to ... a tu to powinny
być kłosy ... nie ... (Gor); tu kłosy so^m
u góry ... (Gor) (Czr); zob. **kłósie**.*

kłónica – ‘jeden z czterech drążków
umocowanych na osiach i przytrzy-
mujących drabiny albo skrzynię wozu
konnego’: *u nas to sie b^uok podno-
siło do góry tak kłónice i wylatywały
[ziemniaki] by^uła dużo dziura i aby sie
zepchło i nie było czasu sie rozglóⁿdać
tylko tam już w^uozy czekały nasty^mpne
poprzecioⁿgać ... wywiś ... jak sie wy-
bierało^e... (Grb).*

kłósek – ‘ta część, rośliny, zboża, w któ-
rej jest ziarno’: *krzyżok był tyż jak sie
młóciło ... [...] te kłóski ... bo plewy
to były te drobne ... te drobne takie ...
miał ... czyli plewy były osobno i krzy-
żok też osobno ... (Grb); zob. **kłos**.*

kłósie – ‘część snopa, w której są kłosy’:
*knówie na zawnoⁿtrz ... a kłósie do
środka ... (Grb); to z tych kłósiow? ...
kłósie co rozlatywało ... a zaś ... no ...
plewa ... (Grb); zob. **kłosy**.*

knot – ‘w lampie naftowej – sznurek
zamoczony w nafcie’: *lampa naftowa ...
[...] u nas to nazywali ... na to ... to
był ... tu był knot ... to był celinder ...
a tu nafte sie lało ... (Gor).*

knowie [knówie] – ‘dolna część snopa,
bez kłosów’: *jak tegó to te knówie tak
to^m koso^m pocióⁿgnoł żeby leżały ...
(Grb); warstwa za warstwo^m i to do-
brze ... knówim zawsze musiało wysta-
wać ... nie ... (Grb); knówie ... na což
mówili knówie ... [...] to chyba ta dolna
no bo knówie to ... a tu to powinny być
kłosy ... nie ... (Gor); knówie ... było na
zewnoⁿtrz a kłosy były wewnoⁿtrz tego
stogu ... nie ... czyli ... jak to okroⁿgłe
to tutaj ... chyba to jes właśnie to knó-
wie czyli bez ... bez kłosów ... nie ...
bez kłosów było na zewnoⁿtrz ... na ...
okroⁿgłe ... (Gor) (Czr).*

knówie zob. **knowie**.

knur – ‘samiec świni’: *świnia ... knur ...* (Gor) (Nid); zob. **knurek**.

knurek – ‘zdr. od knur’: b.c. (Nid); zob. **knur**.

kobieta [kobita] – ‘osoba płci żeńskiej, gospodyni’: *no to ... [kiedyś] nie było maszyn ... i wieⁿcej kobied i ... hakały od rana do wieczora ... każdy swoje szefle musiał uhakać ...* (Brz); *a dawnij to bardzo sie kobiety napracowały na gospodarstwie ... teraz nie jes źle ... ja nie powiem że jes źle ... że ... jag nieraz któraś ... że w mieście majo^m dobrze ... ale jak kobieta w mieście idzie do pracy ... musi dzieci dom tyż obiad zrobić to na pewno ma cieⁿżej jak ta na wsi ...* (Grb); *kobiety sobie porobiły swoje co miały zajeⁿcie i odpoczyły a ... a chłopy to klepali kosy ...* (Grb); *ale że dawnij tak było że ja-ktoś widzioł to przyszły kobiety ... jedna drugi pomagaa ... pomagały sobie ...* (Grb); *koszyki ... ale to takie były ... takie kopołkowate takie koszyki ... te szefle ... takie że to dosyć dużo weszło to miaa co nieś kobieta ...* (Grb); *to groty to mówili na to ... to żeby jak kosó^m sik ... żeby to sie ukłodało ... nie ... to ... jag umiał to dobrze sic ... tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakryⁿcił powróz ... bo jak kryⁿcił ... to^m koso^m zakłodał ... to sie nie ukłodało te zboże ...* (Gor); *u nos chodżyły jedna ... musiała mocna kobita być ... żeby tam ... jak był dobry kosiarz ... to jedna ... no tyż tam dwie szły ... no to tam ... zależy co siekli ...* (Gor); zob. **gospodyni, pomocnica, rolniczka**.

kobita zob. **kobieta**.

koc – ‘obszerny kawałek tkaniny, zwykle służący do przykrycia; tu: wykorzystywany przy omlocie cepami’: *no to przeważnie w stodole młócili ... na ... na jakiś (!) tam prześcieradłach porozkładanych ... jakiś (!) tam kocach coś ... nie nie pamieⁿtam ... nie wiem dobrze ...* (Czr).

kociamber – ‘żart. o kocie’: *kociamber ... ale ten zamysłony tutaj jest [na zdjęciu] ...* (Gor); zob. **kocisko, kot**.

kociołek – ‘zwykle duży garnek przeznaczony do gotowania słoików z przetworami w celu ich zakonserwowania’: *u nas wiem że czea ... że [mięso w słoikach] było gotowane jeden raz w kociołku ... jeden dzień jak to wystygło i na nastę^mpny dzień i też było gotowane w kociołku ... nie ... nie wiem czy tam z godzinie czy ile ... nie pamieⁿtam ... ale wiem że dosyć długo ... bo to musiało całe lato przetrwać ... nie ... no ...* (Gor).

kocisko – ‘zgr. od: kot’: *mieliśmy kota ... Bazylego ... o ... taki gruby ... takie wielkie kocisko ...* (Gor); zob. **kociamber, kot**.

kogut – ‘samiec kury’: *kogut ... [...]* *jes wieⁿkszy ... ma wieⁿkszy grzebień i korale ...* (Nid).

kojec – ‘tu: ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory, zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: b.c. (Nid).

kolcówka – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: *manżem sie młóciło też ... i kolcówko^m w stodołach ...* (Grb); *tak ... reⁿczne ... no to kolcówko^m było*

młócone ... a maneżem no to konie ... nie ... chodziły i jeden poganiał i ... (Grb) (Czr); zob. **końcówka, młockarnia, parówka**.

kolczyk – ‘metalowe kółko zakładane na ucho, służące do oznaczania bydła’: b.c. (Gor).

koło – 1. ‘okrągła część pojazdu umożliwiająca mu ruch przez toczenie’: *kapiszón luz a tu był buks tu w środek wbijany ... kapiszón żeby koło nie spadło ...* (Grb); *tuty stojał pod stodołóm taki bez kabiny na wysokich kołach ... taki bocian ... bocian na niego mówili ... nie ...* (Gor) (Brz); zob. **kółko**; 2. ‘element maszyn, przyrządów itp., część urządzenia umożliwiająca jego działanie’: *wrzeciono ... to koło takie na pewno było [w kołowrotku] ... [...] i tyn pedał tak ... to wszysko jes ...* (Gor).

Kołowrotek (fot. J. Kobus)

kołowrotek – ‘drewniane urządzenie do przędzenia wlny’: *kołowrotek został ... [...] tylko tam trzeba wejź na stryh i go odkurzyć ździebko bo on ... jak beⁿde miał wieⁿcej czasu to ja go be... chce go w ... renowacje przeprowadzić ...* (Gor).

kombaj zob. **kombajn**.

kombajn [kombaj] – 1. ‘współczesna maszyna do zbioru zboża, do żniw’: *no ... snopowioⁿzałka było do koszenia ... i w tyj chwili to już kombajn wchodzi ... nie ...* (Czr); *to nie wiem ... trawie sie kosi trawiarko^m a ... a zboże teraz to sie kosi kombajnem i od razu młóci ...* (Czr); *no teraz to kombajny już so^m ...* (Czr); *a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m żniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powioⁿże ...* (Grb); 2. ‘współczesna maszyna do zbioru ziemniaków’: *dawniej haczko^m [wykopywano ziemniaki] ... dzisiaj kombajnem ...* (Czr); *teraz wybiera [ziemniaki] maszyna kombajn ...* (Brz); *dawniej haczko^m a obecnie kombajnym ziemniaczanym ...* (Czr).

kominy – ‘wywietrzniki w kopcu’: *kominy ... przykrywano ziemio^m [ziemniaki w kopcu] ... wentylacje kominowo^m ...* (Czr); zob. **kalonka, wentylacja kominowa**.

komosa [kamosa] – ‘pospolity chwast polny i ogrodowy dorastający do 2 m wysokości; roślina jadalna’: *to polne chwasty ... [...] to jes komosa ... i co tam jeszcze? ... ógnicha ... nie wiem jak to sie tam dokładnie nazywa ... oset ... perz ...* (Czr) (Brz); zob. **le-bioda**.

kompost – ‘przefermentowane odpady roślinne wykorzystywane jako nawóz w przydomowych ogródkach’: *kompost ... odpady ... (Czr); to jes kompost ... [...] w dół te odpadki i liści różnych sie wrzuca ... (Czr); zob. kompostownik.*

kompostownik – ‘odpady roślinne poddane rozkładowi (fermentacji), wykorzystywane jako nawóz w przydomowych ogródkach’: *kompostownik to jes taki ... [...] kompost ... odpady ... (Czr); zob. kompost.*

konewka – ‘naczynie służące do podlewania roślin’: b.c. (Brz) (Czr).

konik – ‘zdr. od: koń’: *ci którzy mieli przecież wieⁿksze gospodarstwa to to wszystko tym konikiem w to^m i z powrotem z ... i tym jednym pługiem ... (Gor); zob. koń.*

koⁿkol – ‘chwast polny o kwiatach purpurowo-liliowych, niegdyś pospolicie, obecnie gatunek zagrożony wyginięciem’: *no w zbożu to jest ... z tych ... chaber i koⁿkol ... (Czr).*

konwalia – ‘bylina gęsto porastająca ogrody, parki, lasy, kwitnie w maju; kwiaty w postaci białych okrągłych dzwoneczków umieszczonych luźno na lodydze, wydają intensywny zapach’: *ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalia ... nasturcje ... z krzewów to bez ... (Gor).*

koń [kón] – ‘zwierzę hodowlane, w dawnych gospodarstwach podstawowe zwierzę pociągowe i wierzchowe; dziś

hodowany dla celów rekreacyjnych’: *bo jo wiem jag mówiono na konia ... no nie wiem tyż tego ... [...] co mówiono tam ... czekej ... w prawo jez ^ooć ... ^ooć ^ooć ... a w lewo ... ^ooć ... w lewo pr czy jak ... to jak stanół to pr a w prawo jez ^ooć ... a tu w lewo to nie wiem ... (Czr); no to za cióⁿgnikiem ... nie ... teraz ... a wprzóđ konie robiły a teroz cioⁿgnik cioⁿgnie bróne a dawnij konie ... (Czr); krymer ... [...] no to albo cióⁿgnie kón albo cióⁿgnik ... o ... (Czr); zaprz^ogano konie i obra... chodziły w koło ... (Czr); no były [maszyny] na... napeⁿdzane albo przez konie albo cioⁿgnikiem ... (Czr); manyż ... który napeⁿdział przez kónie ... nie ... (Czr); na polu ... z pótora tygodnia stało ... i potem zwozili ... drabiniaste wozy były ... nie ... i to koniami ... te ... układali i ... jeden podawał i ... podawał te snopki i ... kucier jechoł ... nie ... tym wozem i ... i zwozili te ... (Grb); tag jak ... moja mama tag jak ... jeżeli ten hektar jej ktoś posiek koniami no to musiaa potem za to^m maszynie iż odrobić ... do nast^emⁿych ... i to tak ... [...] mioł hektary ... a mioł te dwa hektary coś ... zaż ni miał ani kónia nic ... bo to dawniej kónie były ... nie ... no to za jedyn dziń jag jachoł (!) ... dwiema (!) koniami ... paro^m kóni i [...] do tego ... to trzy dni musioł odrobić za to ... (Grb); a dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbi^erał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ... (Grb); to wszystko jes ... jak bym miał konie zakładadż a własnego puga ni mom i tero szalownik sprzedołym stary ... a tak to wszystko jes do koni ... (Grb); u nas to było tak że jag my nie mieliśmy konia to zawsze sie tego konia czeba było pożyczyc ...*

jaki wuja miał sprzeⁿtu (!) tak powiem nie wiem ... może ten pug i ta brona była ... konia zawsze żeśmy poży- czali ... (Gor); jako dziecko chodziłam tak ... za koniem w kieracie ... [...] on poruszał maszynie chyba to^m młockar- nie żeby to ... to zboże tam tego a na zewnoⁿtrz właśnie był taki kierat czy tyn manyż ... bo aż tag i tak ... no i czea było za tym koniem w kółko wolniutko chodzić żeby tam było ... było można te omłoty skończyć ... nie ... (Gor); jeszcze jo mom szeździesióⁿd lat ... za koniami chodziłem ... a teraz só^m takie traktory ... że siejo^m bez ^uorki ... nie ... i rośnie ... (Gor); dawno kónia ni ma ... ale upróżⁿdz ... co tam ... upróżⁿdz ... ta sama co była ... (Gor); no to była pierś ... to była pierś ... nie ... bo to była pierś ... to był taki pas ... że ... to w tyn sposób wygłoⁿdało [pokazuje] ... tutej ... a na kóniu było dwa pasy na środku ... że to mu trzymało ... żeby ... i to mu musiało być tak dopasowane ... żeby ni miał za wysoko ... bo by sie dławił ... (Gor); tyko pószorek ... jag my nazywali te upróżⁿdz ... to szło dorobić z jednygo na drugi konia ... a te chomoⁿta to już musioł być tak ... prawie idealnie pasować ... bo jak był koń tyⁿszy to by gó ... to za małe ... a jag mały ... no to by zależnie ... nie ... a ten to te spinki mioł i dopasowoł ... nie ... skrócił wyżyj i niżyj ... (Gor); pierś była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakładane to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już kóni buł ubrany ... nie ... (Gor); schwo- cił sie kóni ... to sie ... jak dostoł ... na przykład ... był spocóny ... i od razu zimne nogi ... to to ochwap był ... to ón dostoł na nogi ... ni móⁿg íś (!) na nogach ... nie ... no ... to sie schwo- cił ... (Gor); nie ... to sie wzdón (!) ... to krowy ... kóni sie nie wzdó ... krowy ...

koń mioł żołoⁿdek taki że ón gryzie ... a krowa ma dwa żołoⁿdki ... to ... a kóni co sie nie ... tyn ... nie wzdón ... ino że ... jak tyn ... i to tak o ... (Gor); najpryⁿdzy jak był spocóny ... aby sie dorwoł do zimny wody ... nie ... no ... tak że jak konie ... to óne sie wcióⁿż pociły ... no to ... pirsze jak przyjechali z pola ... no to dostoł po pół wiadra wody ... jak zaż ochłonoł dostoł wieⁿcy ... nie ... to zalyży ... jag normalnie tam ... ten ... normalnie kóni pracowoł ... nie był tam za bardzo ... i nie było goróⁿczków ... to one były nauczoⁿe ... że jak wyprzóⁿg je ... to one pod studnie przyszły ... tam wew tym ... była ta ... micha tako do wody ... i nalywały ... i one sie napiły ... same ... i szły do stajni ... nie ... ale jak był spocóny ... to gó nie dopuścili do tego ... bo by móⁿg wypić za dużo ... no ... (Gor); zob. **konik**.

końcówka – ‘dawna maszyna do mló- cenia zboża’: młockarni typy ... no ... typy to były różne ... i ... końcówka ... sztrykobijoⁿca ... i maszyna ... maszyna napyⁿdzana była motoramy ... które ... sie oczyszczalo zboże ... (Czr); zob. **kolcówka, młockarnia, parówka**.

kopaczka – ‘konna lub ciągnikowa ma- szyna do wykopywania ziemniaków’: to maszyna do ziemniaków zbierania ... kopaczka ... (Czr); no maszyna do pyrów ... [...] były ... były takie z kijami i te kreⁿcóne ... [...] kopaczki mówili zaż jeszczy na te co za cioⁿgnikiem te te te ... (Grb); zob. **figaczka, kartoflarka, koparka**.

kopać – ‘przerzucać ziemię w ogródku za pomocą szpadla w celu jej spulch- nienia’: *ziemię należy skopać ... kopać ...* (Czr); zob. **skopać**.

kopanie – ‘rzecz. od: kopać’: *kopanie ... kopie sie* [ziemię w ogródku] ... (Czr).

koparka – ‘dawna maszyna do wykopywania ziemniaków’: *koparka tak zwana ... koparka tako ...* (Czr); *koparka ... to tutaj normalnie koparka ...* (Gor); zob. **figaczka**, **kartoflarka**, **kopaczka**.

koperek – ‘podstawowa roślina przyprawowa uprawiana w ogrodach’: *najczęściej w ogrodzie to so^m uprawiane różne ... no marchew ... pietruszka ... ogórek ... koperek ...* (Czr).

kopiec – ‘pryzma buraków, ziemniaków lub innych roślin okopowych, przysypana ziemią i okryta słomą w celu zabezpieczenia przed przemarznięciem; niekiedy stosuje się kopce zagłębione kilkadziesiąt centymetrów w ziemi’: *w kopcach ... mogiłach ... w kopcach ... mogiłach takich ...* (Czr); [ziemniaki] *zakopywało sie w kopcach ... mogiły to były ...* (Brz); *zaś do kopców [ziemniaki] sie przywoziło sie ... jeszcze były kopce kopane ... sie przyjeżdżało zwolało ...* (Grb); *no one [ziemniaki] były w kopcach ... mogiłah jak to sie mówiło mogiły ... potem sie to ... na wiosne czea było odkrydź i przko... poprzebierać ...* (Gor); *kopiec ... mogiła u naz mówili ...* (Gor); *zagłęb^mbinie takie kopali ... tam na metr ... tam ileś ... tag na szerokość kopca ... i wybrali na sztych zimie ... nie ... no ... i to właśnie że ... bo zaś były przykrywane ... to troche był w zimi ... nie ... no i to ... uformujóm tako^m ... normalnie ... taki wał ... przyzme tako^m uformujóm ... nie ... i na to jes przykrywane słómó^m ... i potym zimio^m ... nie ... no ... i to był kopiec ... nie ...* (Gor); *prawdziwe to tag mówili*

że kopiedz ma mieć piⁿcet kilo ... na med ma być dziesiⁿc worków ... to by było piⁿcet kilo ... nie ... met kopca to miał piⁿcet kilo tych ... zimniaków wejść ... nie ... piⁿcet kilo ... metr ... na ... taki był mni wieⁿcy sformowany ... nie ... (Gor); *kopiec ... mogiła u naz mówili ...* (Gor); zob. **mogiła**.

koponka – ‘drewniane nieckowate naczynie do wyrabiania ciasta’: *a to były dzieżki ... [...] do zarobiano i koponka do wyrobiano i ...* (Grb).

korale – ‘nieopierzone fałdy skóry związające pod dziobem koguta, kury, indyka itd.’: *kogut ... [...] jes wieⁿkszy ... ma wieⁿkszy grzebień i korale ...* (Nid).

korona – ‘zakończenie stogu ze zboża’: *stóg no jes z baby ... baby i zakończy nie ... korony ... korony ... jez nakrycim (!) ...* (Czr).

koryto – ‘podłużne naczynie służące do podawania jedzenia i picia zwierzętom gospodarskim’: *z koryta [krowa pila] ... tak ... ale przy studni ... a jak ... bo tam gdzie myśmy paśli to były stawki i torfowiska ... takie rowy ... no to zależy ... jak była woda to tam także popijały te wode ... nie ... same se poszły ... jak było goroⁿco to sie chłodziły nawet w tym ... nie ...* (Gor) (Czr); *no to jes koryto i zagroda ... i tam jes w tym ... w przegrodzie ...* (Gor) (Nid); zob. **pasnik**.

korzeń – ‘podziemna część rośliny, utrzymująca ją w podłożu oraz pobierająca z gleby składniki odżywcze i wodę’: *no len to sie wyrzywało z ty ... z korzeniami ...* (Czr).

kosa [k^oosa] – ‘ręczne narzędzie rolnicze do ścinania zboża i trawy,

składające się z długiego, lekko zakrzywionego ostrza, osadzonego na drzewcu: *no kosa no to zbudowana jest ty... z tego kosiska i ... i z tej drewnianej części ... trzonka ... (Czr); ścinano sierpem ... koso^m ... a późni maszyny już wchodziły ... (Czr); no ... koszone sierpym ... koszone koso^m ... i późni maszynami ... (Czr); no koso^m koszone ... (Czr); żniwa tag jak ... jako dziecko no to musiał najpierw tata obcio^ć ... obcio^ć koso^m ... nie ... żeby to trawiarka tam czy ta śmigłówka to posiekła ... (Grb); reⁿcznie to ja-ktoż miał mały kawałek ... a nie chciał iż na odrodek ... no to ... no to musiał sam ... koso^m ... (Grb); jak tegó to te knówie tak to^m koso^m pocióⁿgnoł żeby leżały ... (Grb); tak ... to od kosy poszły trawiarki ... (Grb); u nas tutaj jag ja sieⁿgałam właśnie pamie^ćcio^m to [żniwa] jeszcze były jak kosił koso^m ... (Gor); to wiem że wuja kosił koso^m ... potem były już trawiarki ... czy tam kosiarki które już kosiły ale czea było potem wioⁿzać ... no a potem były już snopowioⁿzałki i to tylko do ... do zes... do zes... do zestawiania w mende ... nie ... (Gor); to [marburka] tak wygłoⁿdało jak to można sobie kupić do kosy ... (Gor); bo już za moich czasów kosami tag nie siekli ... (Gor); to groty to mówili na to ... to żeby jak koso^m sik ... żeby to sie ukłodało ... nie ... to ... jag umiał to dobrze sic ... tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakryⁿcił powróz ... bo jak kryⁿcił ... to^m koso^m zakłodał ... to sie nie ukłodało te zboże ... (Gor); ryfka ... kliyn do drewnianny ... do nabicia ... i kosa ... [...] tak była kosa ... i tu na środku była róⁿczka ... (Gor); no to była kosa ... no to właśnie tutej tó^m*

koso^m ... ona tu jeszcze miała tak... taki czubeczek ... ona tó^m koso^m ... ona tu sie opierała o kosisko ... i tu to^m ryfke wkładali i kliyn wbijali ... nie ... i to kosisko jeszcze nie było idealnie ... jak było tak [pokazuje] ... to tu było z jedny strony troche ściⁿte ... żeby ten kóⁿt ... kose ustawić ... nie ... (Gor); ta kosa była zagieⁿto na kóⁿcu ... nie ... no ... grubsze takie było na tym ... bo tak to ona by sie ... była słabo ... a to^m końcówke miała wzmocniono^m ... (Gor); ooo ... to teraz dzisiejszy kosy to całkim nie idzie naklepać ... bo óna musiaa być tag rozcióⁿgano delikatnie ... a te nasze kosy teraz co so^m ... to one sie robio^m fale ... nie idzie naklepać tag idealnie ... żeby te oszcze było prościutkie ... ino sie robi takó^m ... takó^m ... ale jak tamte kosy ... to tylko sie robiło ... bo to była inna stal ... jak za daleko tam siⁿgoł te klepanie ... nie ... bo to musiał tak ... po troszku ...

K

Kosy (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

a tak to zrobił takó^m szpiralke ... nie ...
i już mu ni siekła dobrze ... bo to jak
sieknie cały dzień tó^m kosó^m ... nie ... to
było wielkie znaczenie ... jag on umiał
naoszczyć ... umiał naklepać ... no to
kosiu! ... nie ... bo teraz jak tam sie tro-
che brzyⁿknie ... to ona tam siecze albo
nie siecze ... nie ... udaje że siecze ...
nie ... ale jak cały dzień tó^m kosó^m sie-
kli ... no to musieli mieć kose ... nie ...
(Gor); ludzie dbali ... żeby te kose miał
dobro ... żeby tego oszcza nie ździ-
rać ... (Gor) (Nid).

kosiarka – ‘konna lub ciągnikowa
maszyna rolnicza służąca do koszenia
zboża’: kosiarka ... snopowioⁿzałka ...
trawiarka ... (Czr); no ... kosiarka
albo żn... albo snopowioⁿzałka ...
a szcze... żniwiarka ... (Czr); to wiem
że wuja kosił koso^m ... potym były już
trawiarki ... czy tam kosiarki które już
kosiły ale czea było potem wioⁿzać ...
no a potem były już snopowioⁿzałki
i to tylko do ... do zes... do zes... do
zestawiania w mendle ... nie ... (Gor);
zob. **żniwiarka**.

kosiarz – ‘człowiek, który kosi zboże,
trawę itp. za pomocą kosi’: no to idzie
druga osoba za kosiarzem i podbiera to
zboże i wioⁿże ... (Czr); no to kosia-
rze byli ... a te co wioⁿzały to ... [...] no
żniwiarki ... ale to zbirały one ...
tam wioⁿzały ... (Gor); u nos chodziły
jedna ... musiała mocna kobita być ...
żeby tam ... jak był dobry kosiarz ... to
jedna ... no tyż tam dwie szły ... no to
tam ... zależy co siekli ... (Gor) (Grb);
zob. **kosinier**, **kośba**.

kościć – ‘ścinać zboże, trawę itp. za
pomocą sierpa, kosi lub maszyny
rolniczej’: no ... koszono sierpym ...
koszono kosó^m ... i późni maszy-

nami ... (Czr); no kosó^m koszono ...
(Czr); owies sie kosi na pokos ... (Czr);
tak samo można kosić ... nie wszyst-
kie zboża ... nie ... (Czr); no trawe ...
no to trawe sie kosi zielono^m a ... a ...
zboże to sie kosi dojrzale ... (Czr); to
nie wiem ... trawe sie kosi trawiarko^m
a ... a zboże teraz to sie kosi kombaj-
nem i od razu młóci ... (Czr); u nas
tutaj jag ja sieⁿgałam właśnie pamieⁿ-
cio^m to [żniwa] jeszcze były jak kosił
koso^m ... [...] tak że wuja kosił ... za
tym sie szło i sie ... jak to mówili ...
kupkowano ... łapko... łapowane
było ... (Gor); to było tak wkładane
ale ja nie wiem czy może jak sie
kosiło żyto czy coś takiego jak to było
wyższe ... tag myśle ... (Gor); to wiem
że wuja kosił koso^m ... potym były już
trawiarki ... czy tam kosiarki które już
kosiły ale czea było potem wioⁿzać ...
no a potem były już snopowioⁿzałki
i to tylko do ... do zes... do zes... do
zestawiania w mendle ... nie ... (Gor);
to można to ... [...] kosidź na siano
te piersze a później sie krowe pasło na
tym rowie i to była dzierzawa od gminy
tych ... tych rowów ... nie ... (Gor); bo
to musiał tak ... po troszku ... a tak to
zrobił takó^m szpiralke ... nie ... i już mu
ni siekła dobrze ... bo to jak sieknie
cały dzień tó^m kosó^m ... nie ... to było
wielkie znaczenie ... jag on umiał
naoszczyć ... umiał naklepać ... no to
kosiu! ... nie ... bo teraz jak tam sie tro-
che brzyⁿknie ... to ona tam siecze albo
nie siecze ... nie ... udaje że siecze ...
nie ... ale jak cały dzień tó^m kosó^m sie-
kli ... no to musieli mieć kose ... nie ...
(Gor); zob. **siec**, **ścinać**.

kosinier – ‘człowiek, który kosi zboże,
trawę itp. za pomocą kosi’: młody
kosinier ... czy jak tam? ... (Czr); zob.
kosiarz, **kośba**.

kosisko – 1. ‘drewniana część kosi, służąca do trzymania; trzonek’: *kosa to ma aby tyn tyn uchwyt że tu na ... na kosisko sie zakłodo ... to najlepi ... o ... praktycznie widać ... (Grb); no to były ... takie ... kosisko ... [...] to to co czyma w ryⁿce ... tu było rónⁿczka ... i to było tag jak ... wiⁿkszy chłop to ... tak dugie było jak chłop ... nie ... czym wiⁿkszy chłop to miał dusze (!) kosi-sko ... i wiⁿcy mieli ta-ak do sieczynio zboża ... to już to mało pamⁿtóm ... ale jeszcze mieli ... bo już za moich czasów kosami tag nie siekli ... to było na końcu takie ... żeby była na tym kosisku ... to taki obcióⁿznik był na kónⁿcu ... żeby była równowaga ... grubsze tu ... zakładali ... [...] na kosi-sku ... na kónⁿcu ... tako była ... [...] kónⁿcówke ... kónⁿcówke ... [...] dole ... na dole ... tu na tym trzónⁿku ... (Gor); i to kosisko jeszczy nie było idealnie ... jak było tak [pokazuje] ... to tu było z jedny stróny troche ściⁿte ... żeby ten kónⁿt ... kose ustawić ... nie ... (Gor); zob. **kij**, **trzonek**; 2. ‘metalowa część ręcznego narzędzia do ścinania trawy lub zboża’: *no kosa no to zbudowana jest ty... z tego kosiska i ... i z tej drewnianej czeⁿści ... trzonka ... (Czr).**

kostka [k^oostka] – ‘tu: słoma lub torf sprasowane w kształcie kostki’: *kostki mówio^m znów na to ... (Grb); te małe to k^oostki ... to jez najwygodniejsze ... (Grb); wykopywanie [torfu] ... formowanie kostek ... (Czr); [torf] na słońcu ułożone w kostkach ... (Czr).*

kosz – ‘naczynie, różnego kształtu i wielkości, wykonane głównie z wikliny, używane do noszenia, przechowywania, mierzenia czegoś’: *od rana ludzie przychodzili pomagali ...*

*sadziło sie koszykami ... nie sadzar-ko^m ... [...] no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadziłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz); [ziemiaki] zbierali w kosze ... (Brz); kosz ... koszyk ... [...] z wikliny i pałⁿki i sie nosiło ... (Brz) (Czr) (Gor); zob. **kipa**, **koszyk**.*

koszenie [koszynie] – ‘rzecz. od: kosić’: *[kosa] do koszenia chwastów ... traw ... (Czr); na pokos wszystko w ryⁿcznym koszeniu ... (Czr); [zboże] nadajoⁿce do koszynia to w lipcu ... nie ... w miesioⁿcu lipcu ... już jes suche ... dojrzałe ... (Czr).*

koszynie zob. **koszenie**.

koszyk – 1. ‘naczynie, różnego kształtu i wielkości, wykonane głównie z wikliny, używane do noszenia, przechowywania, mierzenia czegoś’: *od rana ludzie przychodzili pomagali ... sadziło sie koszykami ... nie sadzar-ko^m ... [...] no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadziłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz); kosz ... koszyk ... [...] z wikliny i pałⁿki i sie nosiło ... (Brz); koszyki ... ale to takie były ... takie kopołkowate takie koszyki ... te szefle ... takie że to dosyć dużo weszło to miaa co nieś kobieta ... (Grb); moja mama do wieczora pyry zbierała i tak ... aby ji koszyki odnosili ... no a urodziła potym na drugi dzień zaro ... (Grb); na poczoⁿtku no to ... w koszykah albo ... mówie co były czy jakies takie chyba wielkie fartuchy czy płachty czy coś że sie chodziło i w te dołki sie reⁿcznie*

Koszyk wiklinowy (fot. J. Kobus)

sadziło te ziemniaki i przydeptywało ... nie ... no a potem czeza było to zaradzić tag myśle ... (Gor); ale u nas tu koszyk sie mówiło ... (Gor) (Czr); zob. **kipa, kosz**; 2. 'gniazdo, w którym kura wysiaduje jaja': koszyg albo ... koszyg niech byde (!) ... możesz w koszyku mieć ... (Nid).

kośba – 'człowiek, który kosi zboże, trawę itp. za pomocą kosi': b.c. (Gor); zob. **kosiarz, kosinier**.

kot – 'zwierzę domowe o miękkiej sierści, długim ogonie, długich wąsach i łapach zakończonych pazurami, trzymane w gospodarstwach ze względu na umiejętność łapania gryzoni, zwłaszcza myszy': tyn pies tam wleciół z ... zaś [kot] tam siedziół w dojarce ... zaś tam mówie taki rumot tam był a tyn pies [...?] na koty jag nie wiem ... (Grb); u nos pies ... kot w dómu nie ma racji bytu ... (Grb); c^o tam kod i piez mo w domu do szukanio ... ma swoje ...

szopów wszyⁿdzie ... [...] majo^m tyla (!) wszystkiego ... żrydź musi dostać ... wszystko ... a nie żeby sie po domach szwyⁿdał ... (Grb); czarny kot ci droge przejdzie to czeba zawrócić ... (Gor); ale nie było to że jak sie kod myje to potem w któro^m strone spojryz to z tej strony ktoś przyjdzie? ... [...] tak ... tak ... że jak tam sie obmyje i właśnie w któro^m strone spojryz ... nie ... (Gor); zob. **kocisko, kociamber**.

kotlet – 1. 'usmażony w panierce rozbity kawałek mięsa; tu: filet z piersi kurczaka': rosół ... mieⁿso ... kotlet z kurczaka też ... (Nid); 2. 'mięso z części grzbietowo-łędźwiowej tuszy wieprzowej': a kotlet to jes tyn schab ... to schab ... to jes kotlet ... do składu idziesz pan kupować tero schab ... a kiedyś kupowali kotlet ... a to jedno i to samo ... (Gor); u nos to schab z kościo^m i bez kości jes ... teraz ido^m kupować schab ... a kiedyś kupowali kotlet ... nie ... (Gor); zob. **schab**.

kotlet mielony – ‘uduszone lub usmażone mięso mielone w kształcie kuli; klops’: *jak kotlety załóżmy mielone albo zostało na przykład mie^oso z kiełbasy to robiło sie mielone z tego ... takie kotlety mielone ... [...] i to sie zalewało tłuszczem ... [...] i to było w wekach ... to ooo... (Gor).*

koziolatek – ‘drewniane narzędzie kuchenne do mieszania płynów z prostym trzonkiem i rozgałęzionym lub wyciętym w kształcie gwiazdy mieszadłem’: *mieszadł i tym kirlejkim takim ... nie ... no ... [...] albo koziolatek ... tag jakby z choinki ... (Gor); on był zazwyczaj robiony ... po Bożym Narodzeniu zawsze były choinki w domu ... i z tego świerku ... przynaj (!) jag u nas były robione właśnie te koziolki właśnie wykorzystywane do mieszania właśnie wszystkich ... (Gor); zob. kirlejek.*

kólonka zob. kalonka.

kółko – 1. ‘organizacja chłopska oparta na wzajemnej współpracy, kółko rolnicze’: *no a potem to już kółko siekło takie ... no bo nie mieliśmy swoich ... (Grb); a to na tych wsiach były te kółka ... nie ... no to ... do ojca ... przyszed tu [sąsiad] z wojska ... przychodził ... i te kółko mieli zakładać ... i tam założyli te kółko ... przyprowadzili takigo zetora ... na wysokich kołach ... pod stodoł^m stojał ... w niedzielę przyšli gó tutaj wszyscy obejrzyć ... [...] no ... tutaj stojał pod stodoł^m taki bez kabiny na wysokich kołach ... taki bocian ... bocian na niego mówili ... nie ... i tu przyprowadzili w tygodniu ... w niedzielę przyšli wszyscy obejrzyć ... (Gor); 2. ‘zdr. od: koło’: *ale tu już jez ma kółko to na pasach ... no ... a tu jes ...**

na reⁿczne ... i tu sita so^m ... o ... (Grb); zob. koło.

kóń zob. koń.

krajać [krajec] – ‘dzielić na części za pomocą noża; kroić’: *to właśnie krajali [ziemniaki] ... to tam ileż oczków musiało mieć ... [...] ale dzisiaj już tego nie robió^m ... bo po pierwsze jez mechaniczne sadzynie ... a po drugie odmiany ... już te odmiany to nie só^m do krojinio ... te nowe ... (Gor); wzdłuż tak krajeli ... bo pyrki były kiedyś takie wiⁿcy owalne ... nie ... to wzdłuż tak krajeli ... (Gor); ja pamiⁿtóm jak krajeli ... to tam mieli po dziesiⁿć ... pitnaście ... po dziesiⁿć ... dwanaście lat ... no ... a później ... już teraz ... już ostatnie dwadzieścia lat to już nie widziołym żeby ktoś pyrki krajoł ... (Gor).*

krajanka – ‘brzeg materiału na beli’: *u nas sie mówiło krajanka ... (Pak).*

krajec zob. krajać.

krawyⁿdź – ‘tępa krawędź kosy’: *a to była ta krawyⁿdź ty kosy ... ona była tako troche podwiniⁿto ... nie ... krawyⁿdź ... (Gor).*

kreton – ‘cienka tkanina bawełniana, często drukowana w barwne wzory’: *tak ... i fartuszki takie zez z tego kretonu ... nie ... z kretonu ... łanie (!) pouszywane bo bardzo ładnie ... no ... no to sie cieszyłam że miałam do szkoły ... nie ... na zmianę mi to zrobiła te fartuszki i te ... kolorowe nie granatowe bo nie było wtedy jeszcze granatowych ... (Grb).*

krew – ‘zyciodajny, czerwony płyn krążący w ciele ludzi i zwierząt’: *no*

*czeba świnie ubić ... potem upuścić krew ... (Nid); [krew] no upuszczano do miski lub wiaderka mieszając dodawając troszeczkę soli ... (Nid); gotuje się mięso ... parzy się kasze dolewa się krew i jes kaszanka ... (Nid); no ... dostał [świniak] ... oguszony był ... i poderznięli ... nie ... i krew spuszczały ... (Gor); u nas poderznięli ... widziałóm że niektórzy mieli takie szpikulce ... i gó tam ... oguszył i gó dopiwo tam ... nie ... tym ... a u nos to poderznięjąm i krew wypuszczająm na zawónⁿtrz ... do miski ... i z tegó robio^m te kaszanki ... tam to ... nie ... salceson cimny ... to z tegó robió^m ... (Gor); a były (!) takie tutaj ... ci tam zwłaszcza ze wschodu ... czy dzieś ... to oni te parzónke robili ... tak sparzuł ... nie ... to ón teⁿ krew dopiwo wyjmował jak se świnioka przeznó^t ... i tako^m zgrupiono^m ... nie ... i to razem z kaszó^m parzył ... nie ... (Gor); garło poderznó^t ... i krew wypuścił ... (Gor); no to były tam różne metody ... bo to prawdopodobnie ... nawed upuszczali kóniowi krwi troche ... nie ... bo ón to mioł ... niby tam mu ta krew się zburzyła ... czy co ... jak za dużo ... no ale to tag już ... przyważnie to musieli tam ... jak zaraz tam jakież metody tam próbowali to wyszed ... a tu na te nogi mioł troche takie ... po tym schwocyniu zostało mu ... bo ón te kopyta tag jakoś ... wyszły ... nie ... (Gor); zob. **jucha**.*

krokus – ‘roślina z rodziny kosaćcowatych, kwitnąca w różnych kolorach wczesną wiosną, popularna w ogrodach i parkach’: *ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalie ... nasturcje ... z krzewów to bez ... (Gor).*

kromka [krómka] – ‘tu: skrajna część kopca ziemniaków’: *krómka to było tyn ostatek ... te końcówki ... to nazywali krómki ... [...] ostatek kopca ... nie ... no to tak ... to tak tyn kopiec to wygłoⁿdoł ta-ak dzisiejszy bochynek chleba ... te końcówki to krómki były ... nie ... no bo tam ... jak tak ... teraz to już tak ... tych zimniaków nie przebiera ... ale jak tak ... na Wojciecha ... na odpus ... tyn ... tam jechali ... no to tam jag matka miała tam ... ze Skrzetuszewa pochodziła ... no to tam spotkali się ... to tam ... znajóme przeważnie na odpustwie (!) dzieś tam ... nie ... no i co robicie tam? ... no ... my tam przebiromy pyrki ... krómka nó^m została jeszcze ... nie ... bo to ty reszta kopca to krómka ... to pamieⁿtom do dzieś ... bo krómka jeszcze została ... już przebrali ... o ... krómka ... aaa ... już było późno ... mówi ... sobota ... i krómke zostawili na poniedziału (!) ... i to przez to nazywali krómka ... nie ... (Gor).*

krowa – ‘samica bydła domowego, o krępej budowie ciała, małych rogach i gładkiej, krótkiej sierści; hodowana głównie ze względu na mleko’: *na zwierzeⁿta tam ... krowe czy świnie ... (Czr); ja jako mało dziewczynka ... szeż lat ... to pasłam krowy u mojego wuja ... żeby sobie zarobić zawsze co*

Krowy (fot. O. Szymańska i S. Waluszyńska)

już byłam ubrana do szkoły i ... i tam coś ... nie ... dostałam pinioⁿżków za to ... to całe dwa miesioⁿce ... i od sześciu lat pasłam krowy ... to siedem sztuk ... osiem ... (Grb); no ... ale nam było dobrze ... przyszło tam zakończyć nie ty już wakacji no to ... bo ta co pasłam krowy bardzo umiała ładnie szyć to mi uszyła i sukienkę ... zesz... jak to dawniej mówili manszester ... nie ... nie sztruksy tylko manszester ... (Grb); pasłam krowy ... [...] była krowa ... pies ... i ja ... (Gor); to można to ... [...] kosidź na siano te piersze a później sie krowe pasło na tym rowie i to była dzierzawa od gminy tych ... tyh rowów ... nie ... (Gor); wszyscy jak ... jak chłopaki do kupy wszystkie krowy a my tam ... ko^mpać sie w torfowiskach czy gdzieś ... w stawku ... (Gor); sieczke żneli do krów tam w taki basen ... (Gor); nie ... to sie wzdón ... to krowy ... kón sie nie wzdó (!) ... krowy ... kón miał żołoⁿdek taki że ón gryzie ... a krowa ma dwa żołoⁿdki ... to ... a kón co sie nie ... tyn ... nie wzdón ... ino ze ... jak tyn ... i to tak o ... (Gor); teraz tam nig nie chce krów paś ... a downi krowy czeba było cały czas paś ... nie ... jak chodziłym do szkoły ... no ... (Gor) (Nid); zob. **krówka**.

królik – ‘zwierzę z rodziny zajączaków, o długich uszach i miękkim futrze; hodowany ze względu na mięso i skórę’: chyba że któż ma króliki ... to ś (!) idzie troche zielonego ucioⁿć ... (Czr).

krómką zob. **kromka**.

krówka – ‘zdr. od: krowa’: no mó^wie (!) tu było ... u nas hektar tam osimdziesięt to jedna krówka i tam z dwie świnie ... nie ... (Grb); nie godaj bo dwie krow (!) i trzy ... (Grb); zob. **krowa**.

krukiewka – 1. ‘krótki uchwyt na kosisku’: u naz mówili na to krukiewka ... (Grb); zob. **roⁿczka, uchwyt**; 2. ‘krótki uchwyt na końcu trzonka łopaty’: na krukiewke to mówili co było na łopacie ... nie ... ta kóncówka ... (Gor); zob. **roⁿczka, uchwyt**.

Krukiewka (fot. J. Kobus)

kruszyć – ‘usuwać kielki z rosnących w kopcu ziemniaków’: no kruszyć ... jak to nazywali ... kruszyć ... (Gor); zob. **przebierać**.

krymer – ‘konne lub ciągnikowe narzędzie rolnicze służące do spulchniania gleby oraz do niszczenia chwastów’: krymer ... [...] no to albo cióⁿgnie kón albo cióⁿgnik ... o ... (Czr); tyn krymer albo kultywator ... nie ... bo dawnij mówili krymer a tero kultywator ... no ... (Czr); no to ... jes ... no stopka to

jez na końcu ... a gⁿ sie stóпки to były ta przy tej jak ... przy krymrach przy tym mieli ... abo takie po te mała abo gⁿ sie stóпки założone zależy jak kto ... (Grb); zob. **kultywator**.

kry^mpulec – ‘drewniany drążek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, służący do zawieszenia zabitej świni w celu wydobycia wnętrzości’: kry^mpulec to był taki ... to u nas to wielokrónⁿżeg mówióm ... a óni to tag mieli ... to kryⁿciut tak ... i odnosiut tegó świniaka ... to musioł mieć wielokrónⁿżek ... tam mieli tak że som powróz zakróⁿcoł ... barczyk był ... i jeszcze dwa takie pryⁿty ... albo ... kiję okrónⁿgłe ... i w to było ... zakładoł linke ... i wsadzoł tam tyn ... ta-ag tyżke od opon ... czy czym ... i tym kryⁿciut ... nie ... i tyn powróz sie zawiszozł ... zakryⁿcoł tak ... i świniak szed do góry ... no ... a u nos to przyważnie używali wielokrónⁿżków ... nie ... (Gor); zob. **barczyk**.

krymrować – ‘spulchniać ziemię za pomocą krymra’: no bo dawniej było ... ludzie szanowali ... czy umłócili worek czy dwa ... tam jag mówili ... nie ... centnar ... no to to ... a teros tam czy ... jak wybierajo^m pyry ... wybioro^m no to już nie włóczó^m ... nie krymrujó^m a dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbiⁿrał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ... (Grb); zob. **włóczyć**.

krzak – ‘tu: nadziemna, zielona część ziemniaka’: te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... i to potem było zakorkowane ... ja nie wiem czy to każdy zakopywał czy ... że one już w tym

pozdychały ... bo tag jag nasty^mpne to potym takim proszkiem pończoche brali stylonowo^m i tag na każdy krzak ... nie ... jag już byłe (!) sie ... te larwy czerwone były ... (Grb); zob. **krzew**.

krzemień – ‘kamień, którym krzesze się iskry’: b.c. (Czr).

krzesiwo – ‘dwa kamienie (krzemienie), które wskutek uderzenia dają iskry’: duży kamień i na tym kamieniu położone krzesiwo i sie pukało ... (Brz) (Czr).

krzew – ‘tu: nadziemna, zielona część ziemniaka’: no ... haczkami sie wycinało ... obcinało sie zielsko mie^dzy krzewami ... (Brz); zob. **krzak**.

krzyżak [krzyżok] – ‘potargana słoma z mlócenia’: krzyżok był tyż jak sie mlóciło ... (Grb); bo plewy to były te drobne ... te drobne takie ... miał ... czyli plewy były osobno i krzyżok też osobno ... (Grb) (Czr).

krzyżok zob. **krzyżak**.

ksobie – ‘komenda wydawana koniom, oznaczająca skręt w lewo’: ‘ojc w prawo ... ksobie w lewo ... pr stój ... (Grb).

kucier – ‘ten, kto kieruje koniem, powożący, woźnica’: na polu ... z pótora tygodnia stało ... i potem zwozili ... drabiniaste wozy były ... nie ... i to koniami ... te ... układali i ... jeden podawał i ... podawał te snopki i ... kucier jechoł ... nie ... tym wozem i ... i zwozili te ... (Grb).

kukułki – ‘bliżej niezidentyfikowana roślina łąkowa, kwitnąca na różowo’: kukułki to takie różowe kwiatki ... i to

w łonkach takich siewnych rośły ... co były siane łonki ... to było bardzo dużo takich ... co robili wianki ... jag łyż Matki Boski ... były takie serduszka ... laseczki ... bardzo było dużo ... (Grb); ... i właśnie z tych kukulek ... z ty łyż Matki Boski ... laseczki ... to wszystko wianki robili ... a teraz ... niestety ... nie ma tego ... (Grb).

kultywator – ‘konne lub ciągnikowe narzędzie rolnicze służące do spulchniania gleby oraz do niszczenia chwastów’: *tyń krymer albo kultywator ... nie ... bo dawniej mówili krymer a tero kultywator ... no ...* (Czr); zob. **krymer**.

kupa – ‘duża ilość czegoś’: *kupa kamieni ...* (Brz); *mendle ... [...]* *no to takie ... kilka snopków zestawionych do kupy ...* (Czr); *to po prostu taka ... czekej ... zaraz ci powiem ... no kupa ... wożo^m na kupe ...* (Czr); *obornik wożo^m na kupe ...* (Czr); *a to wożo^m na tako^m kupe ... na sterte ... nie sterta nie bo sterta jes ziemniaków a to jes ... obornik to jes kupa ... no ... na kupe wożo^m albo na sterte? ... no ...* (Czr); *a to jes kupa na polu zrobiona z obornika kupa ... bo sterta to jes zimniaków ...* (Czr); *kupa gnoju ...* (Grb); *każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... i ten gnój potem na wóz i na pole i znowuż na te kupki na tym ... na tym polu ...* (Gor); zob. **kupeczka, kupka**.

kupeczka – ‘zdr. od: kupka’: *i to jeszcze te kupeczki robili ... porobili i zmłócili ... i zawsze mówili że do gospodyni na fartuch ... na luz ... nie ...* (Grb); *tata raz pamieⁿtom ... bo ciocia nie miała dzieci a tyż rozwieźli ... pewno dwa hektary ... nie ... i była sama ...*

i tata naz obudził rano o pioⁿte^y i mówi: chodźcie ... widełki nam ... każdy do wzrostu nom tam doł takie co ja miałam ... najmłodsza ... no to najlekciejsze ... o pioⁿty to do ósmy rana połowe tego polu (!) ... tata tylko nam z tych kupeg na wieⁿksze a my po boku i żeśmy ... nie ... rozrzucali na drobno ... (Grb); zob. **kupa, kupka**.

kupka – 1. ‘ustawione obok siebie snopki zboża; mendel’: *no to je [snopki] ustawiano w takie kupki ...* (Czr); zob. **kupa, mendel**; 2. ‘mała porcja obornika rozrzucanego widłami na polu uprawnym’: *no to sie te kupki rozruca no i wtedy sie przyoruje ... a widłami sie rozruca ... roztrzoⁿsa o! ... widłami sie roztrzoⁿsa ... nie ...* (Czr); *tata raz pamieⁿtom ... bo ciocia nie miała dzieci a tyż rozwieźli ... pewno dwa hektary ... nie ... i była sama ... i tata naz obudził rano o pioⁿte^y i mówi: chodźcie ... widełki nam ... każdy do wzrostu nom tam doł takie co ja miałam ... najmłodsza ... no to najlekciejsze ... o pioⁿty to do ósmy rana połowe tego polu (!) ... tata tylko nam z tych kupeg na wieⁿksze a my po boku i żeśmy ... nie ... rozrzucali na drobno ...* (Grb); *no ... najpierw to ten gnój sie wyrzucało ... każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... i ten gnój potem na wóz i na pole i znowuż na te kupki na tym ... na tym polu ... czea było wzioⁿs widły i to wszystko porzrucuć ... nie ... no a potem znowuż zaorać ...* (Gor); zob. **kupa, kupeczka**; 3. ‘zgrabione w stożek siano’: *w kupki ... w kupki abo ... jak to mówili jeszcze ... kupki! ... siano ...* (Grb); *kiedyś to jeszcze kupkowali ... to ona musiaa ... to tam na czeci dziń już ukłodali kupki ... nie ... no i nawet*

ten skutek był ... że jedyn dzień ułożyli ... na drugi dzień jak sparowała ... to mówili że siano musi sparować ... rorzucili ... i rano znów ... [...] no ... odparować ... bo one jak było takie niedobrze suche ... bo to się robiło w tych kupkach wilgne ... nie ... (Gor); jak te siano takie ... prawie zielone było ... nie ... bo one w tych kupkach było ... i óne nie tyn ... i te kupki rozwalili ... óne nie zdóżyło ... bo jag na łónce jes ... tak cinko leży ... to óne ... jag jez rosa ... mgła ... no to naćbierze (!) wilgoci ... i na sóńcu blaknie ... a jak było w tych kupkach to nie zblakło ... było prawie zielone ... cimne ... takie ładne ... (Gor); naprzód skosić [trawę] ... potem przeszło ... kupkowali ... jeszcze kupki rozbirali ... i znów kupkowali ... na końcu wozili ... nie ... no chyba że jak to ryⁿcznie wozili to od razu całygo nie zwiózł ... a jak było w kupkach ... a jak dyszcz popadło ... kupka była ogarniⁿto to tag nie przemokła ... (Gor); zob. **kupeczka**.

kupkować – 1. 'zbierać skoszone zboże w pęczki gotowe do związania w snopek': wuja kosił ... za tym się szło i się ... jak to mówili ... kupkowano ... łapko... łapowane było ... (Gor); zob. **łapkować**; 2. 'zgrabiać siano w stożki': teraz to [trawa] uschnie i sfijają^m snopki ... tam coś tam ... wały ... i zbierają^m ... a kiedyś to jeszcze kupkowali ... to ona musiaa ... to tam na czeci dzień już ukłodalí kupki ... nie ... no i nawet ten skutek był ... że jedyn dzień ułożyli ... na drugi dzień jak sparowała ... to mówili że siano musi sparować ... rorzucili ... i rano znów ... (Gor); naprzód skosić [trawę] ... potem przeszło ... kupkowali ... jeszcze kupki rozbirali ... i znów kupkowali ... na końcu wozili ... nie ... (Gor).

kupkowanie – 'rzecz. od: kupkować': ja jak byłam mała co jeszcze nie umiaam wioⁿzać to byliśmy ... tylko my dzieciaki ... wykorzystane właśnie do tego kupkowania ... do zgarniania na mniejsze takie sterty żeby osoba która szła za mno^m żeby to po prostu zwioⁿzała ... (Gor); łapkowanie kupkowanie ... [...] żeby zrobić jako^mż mniejszo^m wioⁿzke tego zboża żeby osoba która szła za nami żeby mogła to po... to nie był żaden sznurek to się robiło z tej słomy i się wioⁿzało ... (Gor); ja zapamiętałam właśnie łapkowanie albo kupkowanie ... (Gor); zob. **łapkowanie**.

kura – 'ptak domowy hodowany głównie ze względu na jajka': tak ... po stożysku ... tak ... wyganiałi kaczki kury ... nawet było żal tego zaorać co wyrosło co rosypało się przy młóceniu ... nie ... jag ludzie oszczyⁿdzali ... (Grb); no ... po żniwach to już każdy mówił: wofej kury teraz się już używió^m ... bo ino drapały do o... bo stogi były blisko domu raczej ... (Grb); choroba grzybowo ta murzónka ... to jes czarne ... czarne ziarno jes ... i to jez już nawet ... kurzy się to ... to takie jes tam ... jag uschnie to się kurzy ... nie ... i to do kurów to trucizna ... do małych ... młodych tam prejsoków to trucizna ... (Gor).

kurczaczek – 'zdr. od: kurczak': b.c. (Gor).

kurczak – 'młode kury': ja wiem że u nas tylko jak ten ... ten ... chodziły te kurczaki tam po ... te kogutki to wszystko rośło tag na wiosne ... nie ... [...] to tylko: o ... to ten koguteg o tego ... [...] na pieczyste poszed ... te młode ... nie ... (Gor); rosół ... mieⁿso ... kotlet z kurczaka też ... (Nid); zob. **kurcze**.

kurcze – 1. ‘młode kury’: b.c. (Nid); zob. **kurczak**; 2. ‘eufemizm będący integralną częścią wypowiedzi’: *się hodowało świnie po to żeby miała takie o ... tak o ... to była świnia ... miała takie duże sadło ... to był wieprz ... nie ... a że było mało mięsa to nic kurcze ... nie ... no ...* (Gor); *jak poznałem żonę ... przyjechałem tutaj i wujek mówi: podaj mi te grymasy ... ja tak pacze co on chce? kurcze ... no ... o ...* (Gor).

kurnik – ‘pomieszczenie, w którym mieszkają kury’: b.c. (Nid).

kwaśne mleko – ‘mleko, które uległo fermentacji’: *tylko się mówiło kwaśne mleko ...* (Gor); *no ... nie zsiadłe a kwaśne mleko ...* (Gor); zob. **mleko**, **siadłe mleko**, **zsiadłe mleko**.

kwiatek – ‘zdr. od: kwiat’: *kwiatki ... astry ... macochy ...* (Czr).

kwoka – ‘kura, która ma młode’: *to jest kura ... kwoka ...* (Gor) (Nid).

L

laczek – ‘obuwie bez pięt, przeznaczone do chodzenia po domu; kapeć’: *bo pantofle to były ta jag laczki ...* (Grb); zob. **pantofle**.

lampa naftowa – ‘lampa dająca światło dzięki nafcie, którą wlewa się do pojemniczka u dołu lampy, i zamoczonemu w niej knotowi’: *lampa naftowa ... [...] u nas to nazywali ... na to ... to był ... tu był knot ... to był celinder ... a tu naftę sie lało ...* (Gor).

lastryko – ‘rodzaj betonu wykorzystywany do produkcji nagrobków, posadzek, parapetów itp.’: *a to [marburka] to wygłoⁿdało zupełnie jak dzisiaj lastryko ... co robió^m pomniki ...* (Gor).

lebioda – ‘pospolity chwast polny i ogrodowy dorastający do 2 m wysokości; roślina (młoda) jadalna’: *o tak! ... lebioda była ... [...] komosa ... no i ostu to tyż było dużo dawni ...* (Grb) (Brz); zob. **komosa**.

lemiesz – ‘w plugach i maszynach ziemnych: przytwierdzone do odkładnicy ostrze krojące ziemię’: *lemiesz ... odkłodnia ... płozy musi mieć [plug] ...* (Grb); *nie wiem czy to jes ten lemiesz czy to nie jes ten lemiesz ...* (Gor); zob. **skiba**.

len – ‘roślina oleista, kwitnąca na niebiesko, uprawiana ze względu na nasiona i włókna’: *no len to sie wyrzywało z ty ... z korzeniami ...* (Czr).

lich – ‘slabo, mało, niewiele’: *tu jez lichu tutaj u was ... z tym ... tu nie ma stawków a tam to były rowy i ... i ten ...* (Gor).

licka zob. **lycka**.

linka – ‘sznur wykonany z mocnych włókien’: *wieszano na tylnih nogah ale jak to sie nazywało to ja nie wiem ... na linkach ...* (Nid).

lipa – ‘dlugowieczne drzewo z rodziny ślazowatych; kwiaty lipy wykorzystywane są w leczeniu przeziębień oraz – w zależności od okresu kwitnienia – w wyplatania wianków na święta maryjne lub na zakończenie oktawy Bożego Ciała’: *tu jes ... różyczki ... ale to wszystko jes zasuszone ... tu jez rozchodnik ... tu jez lipa ... tu jez modraczek ... rumianek ... i rozchodnik ... każde ... służyły ... [...] lipe na herbatę ...* (Grb).

liść – ‘nadziemna część roślin, zwykle wyrastająca z łodygi’: [serce buraka] *środeg liścia ...* (Czr); *scyzoryk ... do ścinania liści ...* (Czr); *w dół te odpadki i liści różnych sie wrzuca ...* (Czr).

locha – ‘samica świni’: b.c. (Nid); zob. **maciona**.

luz – ‘tu: resztki zboża na skoszonym polu’: *ale jeszcze gdy zebrali te mendle z pola to jeszcze grabili luz ... grabiar^{ko} ...* (Grb); *i to jeszcze te kupeczki robili ... porobili i zmłócili ... i zawsze*

*mówili że do gospodyni na fartuch ...
na luz ... nie ... (Grb) (Czr).*

lwia paszcza – ‘roślina ozdobna uprawiana w ogródkach przydomowych’:
astry ... bratki ... lwie paszcze ... (Czr).

lycka [licka] – ‘część uprzęży, sznur lub rzemień przywiązany z obu stron do uzdy i służący do kierowania koniem w zaprzęgu’: *u nos były te ... to nazywali pószory ... bo prawdziwy to jezuprzódz ... nie ... no to było tak ...*

że ... tu miał taki szyrzy pas ... to to na pierś ... nie ... i na krzyżu miał dwa takie pasy poprzeczne ... nie ... i do tego była luździnica i lycki założone ... i na tym poprzecznym pasie ... to miał dwa kółka ... nie ... i te licki ... jak só^m dwa konie ... no to sie środkowo^m lycke zakładało z tego kółka tu [pokazuje] ... a z tego drugiego kónia tu ... na krzyż ... jak sie pocioⁿgneło lycke prawo^m ... to łby oba miały w prawo ... a jak w lewo ... to w lewo ... nie ... no i to tam ... (Gor).

Ł

łańcuch – ‘ciąg metalowych ogniw, wykorzystywany do mocowania różnych rzeczy lub krępowania zwierząt w celu uniemożliwienia im oddalenia się z konkretnego miejsca, tu: z obory’: *łańcuch ... taki specjalny dla krów łańcuchy so^m ... tam jez regulacja żeby tam jej przez głewe (!) nie wyleciało ... (Gor); już tam nie pamieⁿtóm jak to mówili ... bo jo to wim ... mało to przywióⁿzywali ... ale przyważnie był ... to tyn droⁿg mieli ... to był łańcuch ... nie ... to zaś tyn ... i tam tyn ... we dwóch sie uwiesili ... nie ... a jedyn to tyn łańcuch przywióⁿził tam ... do spodu ... woza ... no i jechali ... (Gor) (Nid).*

Łańcuchy (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

łapka – ‘garść zżętego, niezwiązanego zboża’: *a nieraz jeszcze szła ... ktoż młodszy tam z córeg i robił takie ... te ... takie se małe łapki żeby ta co idzie wioⁿże ... nie ... bo jako dziecko no to nie umiało zwioⁿzać dobrze no to pomagaa ... nie ... tam rodzicom ... (Grb); łapki to były ... (Grb); łapki takie ... no ... tylko zrobione takie peⁿczki ... (Grb); zob. **wioⁿzka**.*

łapkarka – ‘kobieta lub dziewczynka zbierająca ścięte zboże w pęczek, który następnie przekazywała do związania w snopek’: *łapkarki to były takie co tam szły ... to jak szło wieⁿcy ich to jedna łapała a drugo wioⁿzała ... a tutyj to było ... zaroz szła i wszystko robiła zaro ... [...] no to szły dwie ale to wyjoⁿtkowo ... a normalnie jak kosili to po jedny ... nie ... (Gor).*

łapkować – ‘zbierać skoszone zboże w pęczki gotowe do związania w snopek’: *łapkuje ... tak ... pierwsza ... ta druga wioⁿże ... (Grb); zob. **kupkować**.*

łapkowanie – ‘rzecz. od: łapkować’: *łapkowanie kupkowanie ... wuja szed i kosił to był taki pokos ... to zboże jedno na drugim leżało ... czea było pokupkować i czy tam ... abo łapkowanie bo to sie reⁿkoma robiło ... żeby zrobidź jako^mż mniejszo^m wioⁿzke tego zboża żeby osoba która szła za nami żeby mogła to po... to nie był żaden sznurek to sie robiło z tej słomy i sie wioⁿzało ... (Gor); ja zapamieⁿtałam właśnie łapkowanie albo kupkowanie ... (Gor); zob. **kupkowanie**.*

łapkowany – ‘im. od: łapkować’: *wuja kosił ... za tym sie szło i sie ... jak to mówili ... kupkowano ... łapko... łapkowane było ...* (Gor).

ławeczka – ‘zdr. od: ławka’: *taki stoleczek ... taka ławeczka ...* (Grb).

łeⁿta [łyⁿta] – ‘nadziemna część krzaka ziemniaka, sucha lub zielona’: *jedna łeⁿta ... łeⁿty ... nie wiem ... łeⁿty ... łeⁿciny ...* (Gor) (Czr) (Brz) (Grb); zob. **łeⁿcina**.

łeⁿcina – ‘nadziemna część krzaka ziemniaka, sucha lub zielona’: *jedna łeⁿta ... łeⁿty ... nie wiem ... łeⁿty ... łeⁿciny ...* (Gor); zob. **łeⁿta**.

łoⁿka [łóⁿka] – ‘teren gęsto porośnięty roślinami zielnymi, głównie trawami, używanymi na paszę’: *no przeważnie łubin i wyka i co tam ... seradele ... seradela ...* (Czr); *z łóⁿk wykopywało sie i ... na takie ... raszki ... kładki ... i to sie suszyło ... po wysuszeniu sie brało do ... pieca ... do palenia ...* (Brz); *to jak klepali to na łóⁿki ... [...] na żniwa też musieli ...* (Grb); *to były łóⁿki takie jak te ... wie pani ... czeⁿż łóⁿki ługowej ... i my tam ... nie ... to były takie wszystko ... były łóⁿki podzielone ale nie były ... wtedy jeszcze nig nie grodził ... [...] no to trzeba było pilnować ... albo na rowie sie paśło ... każdy ... jeszcze wtedy rowy sie dzierżawiło od gminy ...* (Gor); *jach (!) śli sidz łóⁿke to mieli te osełki ... i kosy ... i młotek brali ... nie ...* (Gor); *bo to łóⁿke jak siekli to tak przyważnie że ... do ... w jednó^m stróne i zachodzili ... nie ... no to jak przyszed na koniec ... no to sobie tam umoczuł te osełke ... naoszczuł ...* (Gor); *tó^m trawo to musieli zaś tym ... rozczóⁿsnoⁿć ...*

czyli na łóⁿce jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tegó że tam jedzie i to rorzuca ... a przedtym to grabiami i widłami wszystko ... (Gor); *no tam to było ... albo paswisko albo łóⁿka ... wszystko jedno dzie tam ... tak że paśli ...* (Gor).

łopata – ‘ręczne narzędzie do kopania dolów’: *wykopywało dół ... [...] okrywało sie słomó^m ... ziemio^m ... łopato^m ...* (Czr); *na krukiewke to mówili co było na łopacie ... nie ... ta kóńcówka ...* (Gor) (Brz) (Nid).

Łopata (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

łopatka – ‘mięso wieprzowe z okolic łączenia grzbietu i kończyn’: *no szynka ... schab ... boczek ... słonina ... łopatka ... żeberka ... wszystko ...* (Nid).

łóⁿka zob. **łóⁿka**.

łubin – ‘roślina motylkowa, żółto kwitnąca, uprawiana jako poplon lub międzyplon’: *no przeważnie łubin i wyka i co tam ... seradele ... seradela ...* (Czr).

ługowy – ‘przym. od: ług; tu: o torfowiskach wykorzystywanych m.in. do pozyskiwania węgla drzewnego będącego źródłem ługu (wodorotlenku sodu lub potasu, który w postaci roztworu wodnego stosowany był do produkcji środków piorących, wybielających)’:
to były łoⁿki takie jak te ... wie pani ... czeⁿż łoⁿki ługowej ... (Gor).

łupać – ‘pękać pod wpływem nacisku’:
[zboże] cimne dojrzałe ... jako ... z biel ... i ziarno sie już łupie ... (Czr).

łyⁿta zob. **łeⁿta**.

łzy Matki Boski – ‘bliżej niezidentyfikowana roślina, niegdyś powszechna, wykorzystywana do wianków wyplatanych

na święta maryjne lub zakończenie oktawy Bożego Ciała’: *to buło bardzo dužo takich ... co robili wianki ... jag łzy Matki Boski ... buły takie serduszka ... laseczki ... bardzo buło dužo ... [...] serduszka Matki Boski ... i laseczki ... to te łzy mówili ... na to ... ale to były dawni w tyh łóⁿkah nawet co krowy jadły ... a teraz ... można chodzić szukać ... nie ma ... wszystko wyginęło ... chociaż by chciół pokazać wnukóm ... nie ... czy wnuczkóm ... nie ... że jakie dawni robili wianki ... nie ma z czego pokazać ...* (Grb); ... *i właśnie z tych kukutek ... z ty łzy Matki Boski ... laseczki ... to wszystko wianki robili ... a teraz ... niestety ... nie ma tego ...* (Grb).

M

maciora – ‘samica świni, zwykle z młodymi’: *jag na przykad maciory ... to ona jak sie trze ... o mur czy o coś ... to ona sie może wytrzeć do krwi ... nie ... skóre zedrzyć tam ... jak sie tarła ... nie ... no ...* (Gor) (Nid); zob. **locha**.

Maciora z prosiętami (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

macochy – ‘roślina ozdobna, dwuletnia, uprawiana na rabatach i w doniczkach, kwitnie w prawie wszystkich kolorach; bratki’: *kwiatki ... astry ... macochy ...* (Czr); zob. **bratek**.

majoⁿtkowy – ‘należący do majątku’: *to jo nie pamieⁿtóm ... może przedtym kiedyś ... jak siekli jak to oni mówili downi ... na morgi siekli ... nie ... to może i tyż ... żeby tam ... bo to i dugie pola były ... nie ... nieraz na*

tyh majoⁿtkowych polach siekli ... no to óni tam mieli pole dugie ... nie ... u nos było krótsze ... to jak zachodzili z jedny ... z jednygó kónca ... bo to siekli z jednygó kónca zachodzili ... no to mioł tam dwieście metrów czy ileś ... no to mu tam te ... ta wilgoć w ty osełce starczyła ... ale jag mioł czterysta albo tyłużmetrowe pole to ona mu wyschła ... to on musioł mieć ze sobó^m wcioⁿż ... nie ... (Gor).

mak – ‘roślina o czerwonych kwiatach z czarnym wnętrzem, po przekwitnięciu tworząca makówki; wykorzystywana w ziołolecznictwie; w uprawach pospolity chwast zbożowy’: *no ... maki ... i modraki ... i jeszy (!) te ... fiołki takie tam ...* (Czr).

maneż [manyż] – ‘dawne urządzenie wykorzystujące siłę pociągową zwierząt (koni lub wołów) do napędzania maszyn rolniczych’: *manyż był ... który napyⁿdzał maszynie do młócyńia ... no ...* (Czr); *manyż to chyba kierat ...* (Czr); *manyż ... który napeⁿdzał przez kónie ... nie ...* (Czr); *manyżem sie młóciło też ... i kolcówko^m w stodołach ...* (Grb); *tak ... reⁿczne ... no to kolcówko^m było młócone ... a maneżem no to konie ... nie ... chodziły i jeden poganiał ...* (Grb); *to już sie tu u nas w domu nie działo ... u cioci w Nidomiu ... jako dziecko chodziłam tak ... za koniem w kieracie ... co ... co ... maneż ...* (Gor); *on [koń] poruszał maszynie chyba to^m młóckarⁿie żeby to ... to zboże tam tego a na*

zewnoⁿtrz właśnie był taki kierat czy tyn manyż ... bo aż tag i tak ... no i czea było za tym koniem w kółko wolniutko chodzić żeby tam było ... było można te omłoty skończyć ... nie ... (Gor); no ... taka robota ... na poczoⁿtku dla dzieciaków to było ciekawe no bo jag my tutaj konia nie mieliśmy no to jak czea było w kółko wolniutko chodzić ... ale czea było wolniutko nie za szybko nie za wolno ... no ... tak że ten kierat czy tam maneż ... bo chyba i tag i tak to tutaj funkcjonuje ... to właściwie chyba każdy miał ten kierat tutaj bo to była ... no ... no napeⁿd ... inaczej jak proⁿdu nie było no to jak ... jak pracować ... nie ... (Gor); zob. **kierat**.

mankier – ‘narzędzie do wyznaczania równych rzędów do zasiewu, sadzenia roślin’: *pod mankier albo pod dołownik ... (Grb); dołki pod mankier sie robiło te ... (Grb).*

manszester – ‘aksamitna tkanina bawełniana, manczester’: *no ... ale nam było dobrze ... przyszło tam zakończyć ty już wakacji no to ... bo ta co pasłam krowy bardzo umiała ładnie szyć to mi uszyła i sukienke ... zes... jak to dawniej mówili manszester ... nie ... nie sztruksy tylko manszester ... (Grb); zob. **sztruks**.*

manyż zob. **maneż**.

marburka – ‘przrząd do ostrzenia brzytwy’: *no to na pasku oszczyli ... mieli tako^m marburke specjalno^m ... nie ... [...] tako^m marburke na to nazywaliy ... ta-ag osełka ... ino to było takie kwadratowe i bardzo gładkie ... [...] to była marburka ... oni tag mówili ... tako marburka była ... nie ... i oni to ... to było bardzo gładkie ... żeby ...*

bo brzytew musiaa być ... nie ta-ak teraz ... to tak wygloⁿdało jak to można sobie kupić do kosy ... do noża ... no że to było gładkie ... nie ... żeby nie darło ... to oszcze musiało być bardzo delikatne ... ciniutkie ... nie ... żeby to nie darło ... bo jak by tam ... zo^mbków ni mogło być tam ... musiaa tam bydź idealnie ... oszcze tam tylko ciniutkie ... (Gor); troszczeczke wilgne robili ... troszczeczke wilgne ... nie ... i spłukali i znów troszczeczke pooszczył ... nie ... nie polywoł wodo^m tylko to moczuł ... to^m marburke moczuł ... nie ... (Gor).

marchew – ‘warzywo o pomarańczowym korzeniu, wchodzące w skład tzw. włoszczyzny’: *najczeⁿściej w ogrodzie to so^m uprawiane różne ... no marchew ... pietruszka ... ogórek ... koperek ... (Czr); zob. **marchewka**.*

marchewka – ‘zdr. od: marchew’: *cebule ... pietruszke ... buraczki ... marchewka ... sałata ... (Brz); zob. **marchew**.*

masielnica – ‘drewniane urządzenie do wyrabiania masła’: *ja to moge znać takie o ... jak sie mówiło na to^m masielnice do masła ... jak sie robiło ... jak to sie mówiło ... kierzynka ... (Gor); ta masielnica ... tyn ... ta ta kierzynka to jag my już pozbyliśmy sie krowy to to^m masielnice ... to^m kierzynke żeśmy dali Danusi ... (Gor); zob. **kierzynka**.*

maszyna – ‘urządzenie zawierające mechanizm lub zespół mechanizmów, służące do przetwarzania energii albo do wykonywania określonej pracy mechanicznej’: *ścinano sierpem ... koso^m ... a późni maszyny już wchodziły ... (Czr); no ... koszono sierpym ... koszono koso^m ... i późni maszynami ...*

(Czr); *no ... młócili cepamy ... późni maszyno^m ... (Czr); manyz był ... który napyⁿdzał maszynę do młócyńia ... no ... (Czr); młockarni typy ... no ... typy to były różne ... i ... końcówka ... sztrykobijoⁿca ... i maszyna ... maszyna napyⁿdzana była motoramy ... które ... sie oczyszczało zboże ... (Czr); no takie maszyny młockarnie ... (Czr); dawna prosta maszyna ... no to młockarnia ... (Czr); no wybierało sie [ziemniaki] ... maszyna sie nazywała kartoflarka ... stary typ ... (Brz); teraz wybiera [ziemniaki] maszyna kombajn ... (Brz); no to ... [kiedyś] nie było maszyn ... i wieⁿcej kobied i ... hakały od rana do wieczora ... każdy swoje szefle musiał uhać ... (Brz); tag jak ... moja mama tag jak ... jeżeli ten hektar jej ktoś posiek koniami no to musiaa potem za to^m maszynę iż odrobić ... (Grb); no maszyna do pyrów ... (Grb); no bo tego ... pod maszyno^m wszystko zielsko było^e ... a dzisiaj wszystko rosiane po polu ... (Grb); maszyny te parówki jak to mówili ... (Grb); to^m trawę to musieli zaś tym ... rozczóⁿsnoⁿć ... czyli na łóⁿce jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tegó że tam jedzie i to rorzuca ... a przedtym to grabiami i widłami wszystko ... (Gor); zaś tam na kónicu to wzini słóme i owióⁿzali tyn dróⁿg ... i te słóme takim ... to była tako słóma od szyroko ... tyh maszynów ... co óna nie gnietła ty słómy ... tako^m prosto^m ... nie ... (Gor); nie no ... poszło na wsi ... przez te ostatnich czterdzieści ... piⁿdziesioⁿd lat ... no ostatnie zwłaszcza dwadzieścia ... to sie wszystko tam zmienilo ... to jes tak skok duży ... że ni ma tak ... bo przemyz już był tam ... jakieś maszyny musioł mieć ... wszystko ... nie ... a rolnictwo to poszło tam błyskawicznie do przodu ... nie ... (Gor).*

maślanka – ‘płynny produkt mleczny uzyskiwany podczas wyrobu masła’: *maślanka jest po ... z tyj kierzynki ... (Gor).*

matecznik – ‘stary ziemniak, z którego wyrósł krzak’: b.c. (Czr).

matka – ‘tu: stary ziemniak wykopany razem z młodymi’: *no ... matka nieroz mówili ... tak ... (Grb); matki ... o ... stare matki ... ale że nie zmarzły ... nie zgnily i byly ... w ziemi byly ... to prawda ... (Grb); zob. stara matka, staro pyrka.*

melasa – ‘produkt uboczny powstający podczas produkcji cukru, pozyskiwany m.in. z buraków cukrowych’: *sieczke żneli do krów tam w taki basen ... i melaso^m polywali ... nie ... (Gor).*

mendel [myndel] – 1. ‘kilkanaście (piętnaście, czasem dwanaście lub dziesięć) snopów zboża ustawionych razem na polu’: *mendle ... [...] no to takie ... kilka snopków zestawionych do kupy ... (Czr); no przeważnie mendel to jes piętnaście sztuk ... (Czr); myndel ... [...] piętnaście snopków ... (Czr); no jach (!) te mendele ustawianie ... wioⁿ zać trzeba było sie umieć stawiać w te mendele ... i potem te ... nieraz przyszła tyż i niepogoda było trzea przestawiać mendele ... to było że nieraz żniwa sie cioⁿgły też miesioⁿc ... bo jak przyszły deszcze ... (Grb); ale jeszcze gdy zebrali te mendle z pola to jeszcze grabili luz ... grabiarko^m ... (Grb); no to cea (!) było jak to mówio^m ... taki myndel postowidź na środku ... zaż obkłododź obkłododź i tak wychodził stóg ... (Grb); łapkowanie bo to sie reⁿkoma robiło ... żeby zrobidź jako^mz mniejszo^m wioⁿzke tego zboża żeby osoba która szła za*

nami żeby mogła to po... to nie był żaden sznurek to sie robiło z tej słomy i sie wioⁿzało ... no i potem znowuz dzieciaki ... trzea było to w mendle po-zestawiać ... prawda ... (Gor); to wiem że wuja kosił koso^m ... potym były już trawiarki ... czy tam kosiarki które już kosiły ale czea było potem wioⁿzać ... no a potem były już snopowioⁿzałki i to tylko do ... do zes... do zes... do zestawiania w mendle ... nie ... (Gor); zob. **kupa, sztyga; 2.** 'element konstrukcyjny stogu; snopek rozpoczynający stóg': *mój dziadek ... jak stóg układał ... to on nie wbijał tego droⁿga ... co pan mówi ... mój dziadek zaczynał stawiać w środku mendel ... (Pak).*

metal – 'część tnąca sierpa': *to sierpy były ... [...] zez półokroⁿgłygo metalu i roⁿczki drewnianny ... (Czr).*

mgła – 'para wodna unosząca się nad ziemią': *bo jag na łóⁿce jes ... tak cinko leży ... to óne ... jag jez rosa ... mgła ... no to naćbierze (!) wilgoci ... i na sóńcu blaknie ... (Gor).*

micha – 'rodzaj poidła przy studni': *to zalyży ... jag normalnie tam ... ten ... normalnie kón pracowól ... nie był tam za bardzo ... i nie było goróⁿczków ... to one były nauczóne ... że jak wyprzóⁿg je ... to one pod studnie przyszły ... tam wew tym ... była ta ... micha tako do wody ... i nalywały ... i one sie napily ... same ... i szły do stajni ... nie ... ale jak był spocóny ... to gó nie dopuścili do tegó ... bo by móg wypić za dużo ... no ... (Gor).*

mieczyk zob. **gradiola.**

mieⁿso – 'jadalna, zwykle po obróbce termicznej, część zwierząt': *mieⁿso*

czeba zmelić ... doprawić ... (Nid); gotuje sie mieⁿso ... parzy sie kasze dolewa sie krew i jes kaszanka ... (Nid); mieⁿso kroi sie w kawalki ... dodaje sie krew ... gotowane mieⁿso ... bieli ... toczy coś ... nie ... (Nid); no ale mieⁿso to sie potem układało w beczki i sie solilo ... (Gor).

mierzwa – 'nawóz naturalny otrzymany ze ściółki zmieszanej z odchodami zwierząt gospodarskich': *gnój ... gnój ... tak ... czasem mierzwa jeszcze mówio^m ... nie ... [...] tak to było tutaj rozumiane ... mierzwa albo gnój ... (Gor); zob. **gnój, obornik.***

mieszzonek zob. **myszónek.**

mirabelka – 'pospolity krzew lub drzewo z gatunku śliwy domowej': *metałowy ... albo drewnianny tyż były ... nie ... a te groty były drewniane ... to były z takigó ... robióne tam ... jo to pamiⁿtóm że tutaj wycinali zez taki tyj dziki klipki ... jak tero to nazywajo^m mirabelki ... bo to było takie mocne ... nie ... i tam montowali ... jakież otwory były ... (Gor); zob. **dzika klipka.***

mleczarnia – 'zakład przerabiający mleko do spożycia w formie spasteryzowanej lub produktów mlecznych, np. masła, śmietany, serów itp.': *zależy ile kto miał tego mleka ... nie ... no ... bo jak któż miał dużo mleka to odstawiał do mleczarni no to do kany ... kane sie wpuszczalo do studni żeby to było wtedy w ten ... chłodzenie ... (Gor).*

mleko – 'płyn o wysokiej wartości odżywczej, pozyskiwany z wymienia krowy, kozy, owcy itp.': *zależy ile kto miał tego mleka ... nie ... no ... bo jak*

ktoż miał dużo mleka to odstawiał do mleczarni no to do kany ... kane sie wpuszczało do studni żeby to było wtedy w ten ... chłodzenie ... [...] a że my mieliśmy jedno^m to^m krowe tośmy mleka nie odstawiali bo dla ... przy ... to była krowa żywicielka ... (Gor); na zsiadłe ... na śmietane ... albo jak sie ods... to^m przez centrifuge przepuściło to mleko to już śmietana była oddzielona i mleko też ... to mleko było już chude ... nie ... a jak sie chciało na zsiadłe żeby było dobre ... bo teraz nie ma takiego zsiadłego mleka ... jak była taka śmietana to to ... nie ... żółciutko jag nie wiem ... (Gor); zob. **kwaśne mleko, siadłe mleko, zsiadłe mleko.**

młockarnia – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: młockarni typy ... no ... typy to były różne ... i ... końcówka ... szerokobij^oca ... i maszyna ... maszyna napy^odzana była motoramy ... które ... sie oczyszczało zboże ... (Czr); no takie maszyny młockarnie ... (Czr); dawna prosta maszyna ... no to młockarnia ... (Czr); on [koń] poruszał maszynie chyba to^m młockarnie żeby to ... to zboże tam tego a na zewno^otrz właśnie był taki kierat czy tyn manyż ... bo aż tag i tak ... no i czea było za tym koniem w kółko wolniutko chodzić żeby tam było ... było można te omłoty skoń-

Młockarnia (fot. O. Szymańska i S. Waluszyńska)

czyć ... nie ... (Gor); zob. **kołcówka, końcówka, parówka.**

młonek zob. **młynek.**

młotek – ‘tu: ręczne narzędzie do klepania kosy, składające się z metalowego lub drewnianego obucha z obustronnie wąskimi końcami, osadzonego na trzonku’: jach (!) śli sidz łóⁿke to mieli te oselki ... i kosy ... i młotek brali ... nie ... no i tyn młotek to przyważnie ... jag na sońcu by rzucił to by sie rozesech ... nie ... no to gó w ty wodzie tam czymali i zaś te oselke ... (Gor).

młócenie [mócenie, młócyenie] – ‘rzecz. od: młócić’: przy młóceniu no to ... żniwarze ... (Czr); manyż był ... który napy^odzał maszynie do młócyenia ... no ... (Czr); tak ... po stożysku ... tak ... wyganiałi kaczki kury ... nawet było żał tegó zaorać co wyrosło co rosypało sie przy młóceniu ... nie ... jag ludzie oszczy^odzali ... (Grb); zob. **omłot.**

młócić – ‘oddzielić ziarno od plew za pomocą ręcznych narzędzi lub maszyn’: no ... młócili cepamy ... późni maszyno^m ... (Czr); cepami ... to nienormalnie uderzali ... jak słóme położóno^m ... i dwóch ... dwóch cepiarzy ... i młócili na ziarno ... (Czr); to nie wiem ... trawe sie kosi trawiarko^m a ... a zboże teraz to sie kosi kombajnem i od razu młóci ... (Czr); dawniej to młócili cepami ... (Czr); no tutaj ... no to jest ta dłuższa cze^ość cepa ... to sie za nio^m trzymało ... a to^m krótszo^m cze^ość cepa to sie młóciło ... (Czr); no to przeważnie w stodole młócili ... na ... na jakiś (!) tam prześcieradłach porozkładanych ... jakiś (!) tam kocach coś ... nie nie pamie^otam ... nie wiem dobrze ... (Czr); manyżem sie młóciło

też ... i kolcówko^m w stodołach ... (Grb); *no to cep a ten to były te kije do ... i tu zboże mócił tym* ... (Grb).

młócyńie zob. **młócenie**.

młynarz – ‘osoba zajmująca się miele-
niem ziarna na mąkę’: *na moⁿke sie nada-
wało te lepsze [ziarno] ... na młyⁿie też
nie przyjął jak by^oło drobne ... zawsze
musiał mieć dobre młynarz* ... (Grb).

młynek [młonek] – ‘dawna maszyna do
czyszczenia ziarna z plew’: *owiać ...
owiażdź młonkiem ... na wiat ... czy na
śmigi* ... (Czr); *młynek ... wialnia inacy
(!) ... młynek ... wialnia ... (Czr); jedni
mówio^m wiejnia ... wialnia ... jedni
młynegi to tam było to samo* ... (Grb);
zob. **klaper**, **wialnia**, **wiejnia**.

moczać – ‘maczać, zamaczać’: *osełke to
mocziali we wodzie żeby óna ... jag już
tylko kosa to wiⁿcy zbirała* ... (Gor).

modrak – ‘roślina zielna, a zarazem po-
spolity chwast polny odznaczający się
prostą, sztywną lodygą, kwiatami o nie-
bieskich płatkach i czarnym środku;
tworząca lany’: *tu jes ... różyczki ...
ale to wszystko jes zasuszone ... tu jez
rozchodnik ... tu jez lipa ... tu jez mo-
draczek ... rumianek ... i rozchodnik ...
każde ... służyły ... [...] modraczek też
tam na jako^ms ... (Grb); no ... maki ...
i modraki ... i jeszy (!) te ... fiołki takie
tam* ... (Czr); zob. **chaber**.

mogiła – ‘pryzma buraków, ziemniaków
lub innych roślin okopowych, przysy-
pana ziemią i okryta słomą w celu za-
bezpieczenia przed przemarznięciem;
niekiedy stosuje się mogiły zagłębione
kilkadziesiąt centymetrów w ziemi’:
w kopcach ... mogliach ... w kopcach

mogiłach takich ... (Czr); *zaro były
okopane [ziemniaki] ... przykryte ...
to było dwóch panów zawsze takich
te ... co už (!) umieli przy tym robidź
i do mogliów byli ... dwóch ... (Grb);
no one były w kopcach ... mogliach jak
to sie mówiło mogliły ... potem sie to ...
na wiosne czea było odkrydź i przko ...
poprzebierać ... (Gor); kopiec ...
mogiła u naz mówili ... (Gor); czasym
wiosna była za ciepło ... no to tyn ... to
[ziemniaki] takie miały kły ... że przez
kopiec przeszły ... przez te słóme ...
(Gor); zob. **kopiec**.*

moⁿka – ‘sypki produkt otrzymywany
po zmieleniu ziarna, wykorzystywany
do pieczenia chleba, ciast, ciastek itd.’:
*no do siewu czy na moⁿke ... o ...
(Grb); na moⁿke sie nadawało te lepsze
[ziarno] ... na młyⁿie też nie przyjął
jak by^oło drobne ... zawsze musiał mieć
dobre młynarz* ... (Grb).

morga – ‘jednostka miary powierzchni,
wynosząca 0,25 hektara’: *to jo nie pa-
mieⁿtóm ... może przedtym kiedyś ...
jak siekli jak to oni mówili downi ... na
morgi siekli ... nie ... to może i tyż ...
żeby tam ... bo to i dugie pola były ...
nie ... (Gor); bo to u nos hektary teraz
sóm ... u nos só^m ... bo tam na tym ...
to było piⁿdziesióⁿt ... piⁿdziesióⁿt dwa
ary tam na wschodzie Polski ... i na
tym ... południu ... to piⁿdziesióⁿt dwa
ary to było morga ... a u noz morga była
dwadzieścia piⁿdź arów ... cztery morgi
na hektar były poczebne ... nie ... i na
te morgi tam siekli ... to był taki ...
jak płacili to od ty morgi ... nie ... [...]
to jez jedna czwarta u nos hektara ...
nie ... (Gor).*

motor – ‘urządzenie napędzające ma-
szyny, silnik’: *maszyna napyⁿdzana była*

*motoramy ... które ... sie oczyszczało
zboże ... (Czr).*

motyka – ‘ręczne narzędzie zaopatrzone w trzy lub cztery zęby albo ostrze w kształcie prostokąta, służące głównie do wykopywania ziemniaków, usuwania chwastów lub spulchniania ziemi’: *motyka i haczka to jes to samo ... chyba ... [...] no dziabka może tyż być ... (Czr); tyż nabijana na trzoneg i sie wy... wykopuje ziemie ... “o ... (Brz); motyka ... motyka to ... nie-em czy do pyrów mówili czy ... na to^m do hakania ... nie ... (Grb); a wykopki no ... no nie wiem czy ja pamieⁿtam ... motyke i nic wieⁿcej ... (Gor); zob. **dzia-baka, dziabka, gracka, haczka.***

mócenie zob. **młócenie.**

murzónka – ‘przetrwalnik pasożytniczego grzyba – bulawinki czerwonej’: *a to u nos to sie murzónka nazywała ... [...] to było to ... jag nie zaprawił ... tam w życie tego nie było ... ale w jyⁿczmi-niu i w pszynicy ... jag nie zaprawił ... zaprawy só^m do zboża ... jag nie zaprawił ... to jes grzyb ... to jes choroba grzybowo ... normalnie ... nie ... choroba grzybowo ta murzónka ... to jes czarne ... czarne ziarno jes ... i to jez już nawet ... kurzy sie to ... to takie jes tam ... jag uschnie to sie kurzy ... nie ... i to do kurów to trucizna ... do małych ... młodych tam prejsoków to trucizna ... (Gor); zob. **sporysz, śmietka.***

muszka – ‘drewniana deseczka obłana cementem, służąca do ostrzenia kosy, muszczka’: *to to było no tam ... muszka czy coś to nazywali u nos ... żeby to było takie delikatne ... [...] bo to co mieli na drzewie ... to takie cemyntowe naklejane ... albo były tyż takie z tego*

*piaskowca zrobione ... nie ... [...] to
była osełka ... (Gor).*

myndel zob. **mendel.**

mysz – ‘powszechny gryzoń pasożytu-jący w gospodarstwach’: *myszónek ... a czymu to myszónek ... bo myszy tam nojwiⁿcy lotały pewnie ... [...] óne miały tam dosty^mp ... ze wszystkich strón ... jak zboże tak było w sóⁿ sieku naukłodane ... to im ciⁿżko było sie puścić ... a tam po dachu ... po belkach ... sobie ... miały dosty^mp z wszystkich strón ... (Gor).*

myszka – ‘środkowa część szynki’: *myszka to jes czyⁿs szynki ... [...] tako okroⁿgła kuleczka jez u szynki ... [...] w środku so^m takie myszki ... [...] to nazywajó^m myszki ... to jes takie okroⁿgłe ... jag ładnie ... ładnie to rzeź-nik robi ... to takie okroⁿglutkie ... i to takie ... ładny kawałek mieⁿsa ... nie ... no ale to musi umieć ... te palcy ... to jak to ... jak daleko nożym pojedziesz to już to^m myszke przetnież na pół ... i narobisz kawozków ... (Gor); potym jeszcze jes kawołek golonki ... i potym tam jes ta szynka ... i w środku jes ta myszka ... nie ... jag rozbierze to^m szynke ... (Gor).*

myszónek [mieszanek] – ‘najwyższa część stodoły, pod samym dachem, zrobiona z drągów, w której umieszczano najczęściej słomę’: *mieszonki były do góry [stodoły] ... (Grb); zaś tam jakież myszónek był ... a myszónek to był ... jag na wysokości bram ... to kładli jeszcze dróⁿgi ... i tam podawali te zboże ... nie ... nad tym supem ... to myszónek na to nazywali ... (Gor); myszónek ... a czymu to myszónek ... bo myszy tam nojwiⁿcy lotały pewnie ... (Gor).*

N

na buchte – ‘zboże skłębione wskutek porywów wiatru’: *no na buchte no to sie wszysko skotłowało ... nie ... no bo było tyż tak ... jak tam opowiadali starzy ludzie ... że jak siekli ... to nie siekli rzyⁿdym ... jedyn za drugim ... ale jak tak te zboże sie tam podjychało ... jak wiatr przyszed z ty stróny ... to każdy oddzielnie ... bo musieli zachodzić tam jag óne jes pochylone ... nie ... bo tak to pod włoż nie usik ... bo zboże było dugie ... nie ... (Gor).*

na łapke – ‘sposób ręcznego koszenia zboża – pas skoszony układa się na zbożu jeszcze stojącym’: [koszenia zboża] *były różne ... na pokos ... i na łapke ... (Czr); zboże sie przeważnie tak przechyliło troche ... to tak zaczęli prostopadle ... i tyn pałⁿk był tyn ... że jak siekło to te zboże o te stojoⁿce sie opierało ... [...] na łapke ... (Gor); na łapke to siekli jak siekli tak ... zboże tu rosło ... i z ty stróny ... te ukoszone opirało sie o te stojⁿce jeszcze ... i to musioł tak ... jak kto umioł dobrze sic to tak zacinoł ... że równiutko to musiało być ... a jak ktoż nie umioł ... to óna chwyciła ... ta co wióⁿzała chwyciła ... a tu jeszcze sie zimi trzymało ... bo pociół zó^mbki ... nierówno ... to sie tag narobiła ... bo musiaa tam wyrwać to ze zimi ... (Gor); na łapke ... no bo to sie opirało ... i tam chwytala ... i wióⁿzała ... no to było na łapke ... a na pokos to spadło ... i pokos ... (Gor); zob. **na ściane**.*

na pokos – ‘sposób ręcznego koszenia zboża – pas skoszony układa się na polu za kosiarzem lub za maszyną koszącą’: *sposoby [koszenia zboża] były różne ... na pokos ... i na łapke ... (Czr); owies sie kosi na pokos ... (Czr); na pokos wszysko w ryⁿcznym koszeniu ... (Czr); na pokos to było ... siekli ... to niskie zboża ... owies ... tam coś ... to jak zaczął tak ... to tutyj leciało na zimie ... i to te groty były po to ... żeby nie leciało tag na powróż ... jak to mówie ... to sie stowiało ino tak ... jak szła to nogami tu zgorniała ... chwyciła ... i zwióⁿzała ... a jak kto ni umioł sic ... to taki powróż móg zrobić ... (Gor); na pokos to było to ... że przeważnie to niszé (!) zboże to na pokos siekli ... bo ... jag na pokos siekli no pomogli se sic ... a wióⁿzadz mogli późni ... to se siek tam ... nie przeszkadzół ... a tu to musiaa zaroz pozbi- rać ... bo jak drugi sik to ... ni móg sic ... nie ... to jechali se kawótek ... jedna wioⁿzała a drugi sik ... (Gor); na łapke ... no bo to sie opirało ... i tam chwytala ... i wióⁿzała ... no to było na łapke ... a na pokos to spadło ... i pokos ... (Gor).*

na poniedzieli – ‘po niedzieli’: *no i co robicie tam? ... no ... my tam przebiromy pyrki ... krómka nó^m została jeszcze ... nie ... bo to ty reszte kopca to krómka ... to pamieⁿtom do dziś ... bo krómka jeszcze została ... już przebrali ... o ... krómka ... aaa ... już było późno ... mówi ... sobota ... i krómke zostawili na poniedzieli ... (Gor).*

na ściane – ‘sposób ręcznego koszenia zboża – pas skoszony opiera się o zboże jeszcze stojące’: *zależy jak zboże pasowało ... jak tyn to na ściane tyż mógł kosić ...* (Grb); zob. **na łapke**.

nabijany – ‘im. od: nabijać’: *haczka jezd nabijana na trzonek ...* (Brz).

naddawać – ‘o ziemniakach: wyrastać z lupin lub ze starych ziemniaków’: *to sie pyrki naddawały jak to było ...* “od ...” *odmłodzały ...* (Grb); zob. **odmłodzać**, **odradzać sie**.

nafta – ‘żółty, palny płyn o intensywnym zapachu, stosowany w dawnych lampach w celu uzyskania światła’: *lampa naftowa ...* [...] *u nas to nazywali ... na to ... to był ... tu był knot ... to był celinder ... a tu naftę sie lało ...* (Gor); *u noz nie było jeszcze pro^odu ... i te naftę ... przynosili ... bo jag nie było pro^odu ... a bydzie wojna ... to nie bydzie nafty ... nie ...* (Gor).

najlekcieszy – ‘najlżejszy’: *tata raz pamie^otom ... bo ciocia nie miała dzieci a tyż rozwieźli ... pewno dwa hektary ... nie ... i była sama ... i tata naz obudził rano o pio^ote’ i mówi: chodźcie ... widełki nam ... każdy do wzrostu nom tam doł takie co ja miałam ... najmłodsza ... no to najlekciesze ... o pio^oty to do ósmy rana połowe tego polu (!) ... tata tylko nam z tych kupeg na wie^oksze a my po boku i żeśmy ... nie ... rozrzucali na drobno ...* (Grb).

nakidać – ‘zacześcić, przymocować’: *no to jak był już oczyszczony [świniak] ... z tych kłaków ... z tegó wszyskigó ... nie ... no to nakidali na tylnyh nogach ... majó^o taki tyn ... barczyk na to nazywajó^o ... nie ... i to ... i wielokró^o*

żek ... tam dzieś wyży go uwió^ozali ... i powiesi go ... nie ... żeby mu łatwo było ... te wny^otrżności sie nie brudzily ... wyció^oć ... nie ... i wymjie wny^otrżności ... (Gor).

naklepać – ‘naostrzyć za pomocą pukania młotkiem w ostrze kosy’: *ooo ... to teraz dzisiejszy kosy to całkim nie idzie naklepać ... bo óna musiaa być tag rozcióngano delikatnie ... a te nasze kosy teraz co som ... to one sie robio^o fale ... nie idzie naklepać tag idealnie ... żeby te oszcze było prościutkie ... ino sie robi takó^o ... takó^o ... ale jak tamte kosy ... to tylko sie robiło ... bo to była inna stal ... jak za daleko tam si^ogoł te klepanie ... nie ... bo to musioł tak ... po troszku ... a tak to zrobił takó^o szpiralke ... nie ... i już mu ni siekła dobrze ... bo to jak sieknie cały dzień tó^o kosó^o ... nie ... to było wielkie znaczynie ... jag on umioł naozczyc ... umioł naklepać ... no to kosiuł ... nie ... bo teraz jak tam sie troche brzy^oknie ... to ona tam siecze albo nie siecze ... nie ... udaje że siecze ... nie ... ale jak cały dzień tó^o kosó^o siekli ... no to musieli mić kose ... nie ...* (Gor); *to musiał idealnie tam klepać ... że ... no to takó^o kose to klepali co najmni półtory godziny ... nie ... jak dobrze chcioł naklepać ... to musioł cierpliwie pukać ...* (Gor); zob. **naoszczyc**.

naklepanie – ‘rzecz. od: naklepać’: *a z poczo^otku żeby już nie ścirać tegó naklepanió za mocno ... tylko wyrównywać ... to mioł takó^o ... twarde drzewo i takie ponarzynane piłkó^o było ... nie ... i tym pooszczył ...* (Gor).

naoszczyc – ‘uczynić ostrym’: *to było wielkie znaczynie ... jag on umioł*

naoszczyć ... umiał naklepać ... no to kosiu! ... nie ... (Gor); zob. **naklepać**.

napyⁿknóć – ‘ulec uszkodzeniu, pęknąć’: *bo za mocno uderzył ... i ona napyⁿknęła ... ona ni miała prawa pyⁿknóć ta kosa ...* (Gor).

nasiono – ‘to, z czego wyrasta nowa roślina po wrzuceniu do ziemi’: b.c. (Czr); zob. **siew, zboże, ziarno, ziorko**.

nastawiać – ‘o mleku: przechowywać mleko w warunkach umożliwiających szybką fermentację’: *tyż w kanie ale w studni ... nie ... w studni czy sie [mleko] nastawiało...* (Gor).

nasturcja – ‘roślina z rodziny nasturcjowatych, płożąca, o okrągłych liściach i kwiatach w kształcie kielichów; najpopularniejsze są nasturcje o kwiatach żółtych i pomarańczowych, zdarzają się także purpurowe, zielone i niebieskie; niektóre odmiany nasturcji są jadalne’: *ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalie ... nasturcje ... z krzewów to bez ...* (Gor).

natron – ‘węgiel sodu, soda; tu: soda oczyszczona, czyli wodorowęgiel sodu’: *leko (!) posypie sodo^m oczyszczono^m ... tu sie mówi natron ... natronem ... sodo^m oczyszczono^m sie i natronem ... zostawiam na dobre ... no ...* (Gor).

nawozić – ‘użyźniać nawozami naturalnymi lub sztucznymi’: *ziemie trzeba skopadź i nawozić ...* (Czr).

nawóz – ‘tu: nawóz sztuczny, czyli wytworzona chemicznie mieszanka związków mineralnych, stosowana w celu poprawienia wzrostu roślin’: *obornik ... no ... nawozy też były ... ale nie tyle co teraz ... oprysku ja nie pamieⁿtom jak za dziecioka ... a! ...* (Grb).

nawybierać – ‘nazbierać; tu: o ziemniakach’: [szefle to] *kosze pewno ... do ... liczenia tych ... wybierania ... ile kto nawybierał [ziemniaków] ...* (Brz).

nazod – ‘komenda wydawana koniom, nakazująca zawrócenie’: b.c. (Grb).

nienapojony – ‘spragniony’: *jak [krowa] była nienapojona to cebeba jej dać pić ...* (Gor).

noga – ‘część ciała’: *wieszano [świnię] na tylnih nogah ale jak to sie nazywało to ja nie wiem ... na linkach ...* (Nid).

nóż – **1.** ‘metalowa, robocza część haczki’: *nóż tnoⁿcy plus kij ...* (Czr); **2.** ‘narzędzie z ostrym ostrzem i trzonkiem, służące do krojenia, cięcia, przebijania różnych powierzchni itp.’: *ojciedz miał nóż ... tu jak widze rzeźnicy majo^m takie specjalne takie szu-szu-szu ale ojciedz miał nóż ... nie ... i tym tak skrobał ...* (Gor).

O

obcinak – ‘ręczne narzędzie do obcinania liści buraków’: b.c. (Czr); zob. **hajcza**, **ścinacz**.

obcinka – ‘czynność obcinania liści buraków’: b.c. (Czr).

obcio^oć – ‘ściąć zboże, trawę itp. za pomocą kosy lub specjalnej maszyny rolniczej’: *żniwa tag jak ... jako dziecko no to musiał najpierw tata obcio^oć ... obcio^oć koso^m ... nie ... żeby to trawiarka tam czy ta śmigłówka to posiekła ...* (Grb); *no jach (!) te mendele ustawianie ... wio^ozać trzeba było sie umieć stawiać w te mendele ... i potem te ... nieraz przyszła tyż i niepogoda było trzea przestawiać mendele ... to było że nieraz żniwa sie cio^ogły też miesio^oc ... bo jak przyszły deszcze ...* (Grb); zob. **skosić**, **ścio^oć**, **wycio^oć**, **zestic**.

obhakiwać – ‘usuwać chwasty pomiędzy roślin uprawnych’: b.c. (Czr).

obiad – ‘ciepły posiłek w połowie dnia, często dwudaniowy’: *hakaa ... jag na obiad to hakała ... Jaceg jo^m schował pewno ...* (Grb).

obmyć – ‘oczyścić za pomocą wody; umyć’: *ale nie było to że jak sie kod myje to potem w któro^m strone spojrzy to z tej strony ktoś przyjdzie ... [...] tak ... tak ... że jak tam sie obmyje i właśnie w któro^m strone spojrzy ... nie ...* (Gor) (Nid).

obora – ‘pomieszczenie, w którym przebywają krowy’: *cztery [zęby] ... do gnoju ... i to z obory głę^mboki ... wóz wpychali ...* (Grb); *wydojono to ... to sie jo^m wio^oże i ona stoi w oborze cały czaz już później ...* (Gor) (Nid).

obornik – ‘nawóz naturalny będący mieszaniną ściółki oraz płynnych i stałych odchodów krów’: *obornik ... [...] no sie rorzuca ... dawnij było re^ocznie*

Obora i inne pomieszczenia gospodarskie w Grabach (fot. J. Kobus)

a teraz ... gnojarami sie rozwała ... no i zaś ... (Czr); no też mówie: reⁿcznie było rozrzucane ... obornik ... no to po prostu gnoj dawnij był a teraz jez obornik ... (Czr); no takie trzy deski ... bo dwie deski położy sie w bok ... spódnicza jez i deska tylko ... to sie obornik wozi ... a teraz gnojoro^m sie wozi ... nie ... obecnie ... (Czr); obornik ... no ... nawozy też były ... ale nie tyle co teraz ... oprysku ja nie pamieⁿtom jak za dziecioka ... a! ... (Grb); no to trzeba najpierw zaorać ... uprawić ... wywieź obornik ... pewnie najpierw to obornik ... zaorać ... zabronować ... obsiać ... no ... co tam jeszcze ... (Gor) (Nid); zob. **gnój**, **mierzwa**.

obrabiać – ‘uprawiać pole, rolę’: wie pani ... my nie ... my nie obrabiamy pola ... nasz ... nasz ... nasz hektar ziemi jes wydzierzawiony ... tak że wie pani ... my żyjemy w obre^mbie swojego ogrodu i ja tutaj co tam mam te swoje haczki gracki i ... i koniec ... nie ... (Gor); zob. **uprawiać**.

obróbka – ‘jedna z prac pielęgnacyjnych przy burakach, polegająca na usunięciu chwastów lub wykonywana w celu spulchnienia ziemi wokół buraka; przerywka’: przerywka ... obróbka ... i wybieranie [buraków] ... (Czr).

obryⁿcz – ‘żelazna zewnętrzna osłona kola drewnianego’: staro^m obryⁿcz tyż kładli ... [...] jak były te ... drewniane koła ... nie ... te szto by ... czy jak ... (Grb) (Czr); zob. **sztoba**.

obsiać – ‘wrzucić ziarno do ziemi, zasiać’: no to trzeba najpierw zaorać ... uprawić ... wywieź obornik ... pewnie najpierw to obornik ... zaorać ...

zabronować ... obsiać ... no ... co tam jeszcze ... (Gor); zob. **zasiać**.

obsic – ‘obkosić’: późni to zakładali tyn pałóⁿg jag już siekły maszyny ... i czeba było obsic brzegi ... nie ... (Gor).

obsikać – ‘obkaszać’: jak te graty mieli ... zboże zawsze sie pochyli w jednę stronę ... to prostopadłe do tego siekli tak ... nie ... a jag obsikali to nie zawsze pasowało ... nie ... (Gor).

obsypywanie – ‘rzecz. od: obsypywać’: obsypywanie ... redlenie ... (Czr); zob. **redlenie**.

obuch – ‘tępa strona metalowej części siekiery’: obuchem siekiery w tęb ... (Gor).

ochwap – ‘choroba koni objawiająca się sztywnieniem nóg’: schwocił sie koń ... to sie ... jak dostał ... na przykład ... był spocóny ... i od razu zimne nogi ... to to ochwap był ... to ón dostał na nogi ... ni móg iś (!) na nogach ... nie ... no ... to sie schwocił ... (Gor).

oczko [“oczko] – ‘tu: zagłębienie w ziemniaku, z którego wyrastają kielki’: kroito [sadzeniaka] na kawałki z oczkami ... (Czr); jak była tegó ... byle te “oczko ... czea dobro^m strużyne zro... byle te “oczka to “ocinali (!) byle to posadzić ... (Grb); te sadzeniaki takie mniejsze ... jak były wieⁿksze to pamieⁿtam też że niektóre były przekrawane na połowe ... żeby te oczka tam zostały do ... do ... do tego ... (Gor); to właśnie krajali [ziemniaki] ... to tam ileż oczków musiało mieć ... [...] jak dużo pyrka była to tylko kórcówke ... z tymi oczkami ... nie ... bo kielki wychodziły ... ale dzisiaj już tego nie robió^m ... (Gor).

oczyszcząć – ‘czyścić z niepotrzebnych elementów; tu: oddzielać ziarno od plew’: *no to oczyścić ... w takiej wialni ... [...] jak ... jak wam tu powiedzieć ... kreⁿciło sie korbo^m ale tam były w środku takie sita że ... że sie przesiewało po prostu ... grubsze zostawało na wierzchu a to drobniejsze wy... wypadło i ... i tak sie je oczyszczało ...* (Czr); zob. **oczyścić, owiać**.

oczyścić – ‘usunąć niepotrzebne elementy; tu: oddzielić ziarno od plew’: *no to oczyścić ... w takiej wialni ... [...] jak ... jak wam tu powiedzieć ... kreⁿciło sie korbo^m ale tam były w środku takie sita że ... że sie przesiewało po prostu ... grubsze zostawało na wierzchu a to drobniejsze wy... wypadło i ... i tak sie je oczyszczało ...* (Czr); zob. **oczyszcząć, owiać**.

o^o [o^ojć] – ‘komenda wydawana koniom, nakazująca skręt w prawo’: *bo jo wiem jag mówiono na konia ... no nie wiem tyż tego ... [...] co mówiono tam ... czekej ... w prawo jez o^o ... o^oć o^oć ... a w lewo ... o^oć ... w lewo pr czy jak ... to jak stanoł to pr a w prawo jez o^oć ... a tu w lewo to nie wiem ...* (Czr); *o^ojć w prawo ... ksobie w lewo ... pr stój ...* (Grb).

o^odbić – ‘rozszczyć połączone elementy za pomocą uderzania młotkiem’: *moge wam zaroz o^odbić ... i za... zabić żebyście widzieli ...* (Grb).

oddać ducha z mety – ‘przełożyć: wyzionać ducha, z miejsca stracić życie’: *jag ja ino pamieⁿtóm to stodoły ... to w stodoły wozili [siano] ... albo na te ... śpichrze ... jak to jes budyneg o taki ... to pod tym dachem kładli ... no była to bardzo ciⁿżka robota zwłaszcza jak był*

upał ... nie ... pod tó^m dachówkó^m to tam ducha można było oddać z mety ... ugotować sie ... (Gor).

odkłodnia – ‘część pluga służąca do odwracania i odkładania skib pociętych przez lemiesz’: *to jes ... takiego czubka ... i ... i z odkłodni ... czubek to po prostu taki czubek zielaz^a i odkłodnie dwie so^m takie ... nie ...* (Czr); *wiem troche ale tak tyż nie bo to i odkłodnia i jakiś ... jak to sie nazywo? ... sak czy tam coś ...* (Czr); *lemiesz ... odkłodnia ... płozy musi mieć [plug] ...* (Grb).

odmładzać [o^odmłodzać] – ‘o ziemniakach: wyrastać z lupin lub ze starych ziemniaków’: *to sie pyrki naddawały jak to było ... o^odmłodzały ...* (Grb); *odmładzały sie ... taka inna odmiana jakby przechodziła ...* (Grb); zob. **naddawać, odradzać sie**.

odpad – ‘coś niepotrzebnego, nieużytecznego’: *kompost ... odpady ...* (Czr); *odpad ... odpad ... poślady ... nie ...* (Czr).

odpadek – ‘zdr. od: odpad’: *w dół te odpadki i liści różnych sie wrzuca ...* (Czr).

odpoczynek – ‘czas przeznaczony na regenerację organizmu, nabranie sił’: *odpoczynek taki ... pokrzepinie ... pokrzepinie siły ... nie ...* (Czr); zob. **pokrzepinie**.

odpus – ‘uroczystość religijna związana z lokalnym patronem; odpust’: *no bo tam ... jak tak ... teraz to już tak ... tych zimniaków nie przebiera ... ale jak tak ... na Wojciecha ... na odpus ... tyn ... tam jechali ... no to tam jag matka miała tam ... ze Skrzetuszewa*

pochodziła ... no to tam spotkali sie ...
to tam ... znajóme przeważnie na
odpuście (!) dzieś tam ... nie ... no
i co robicie tam? ... no ... my tam prze-
biromy pyrki ... krómka nóm została
jeszcze ... nie ... (Gor).

odrabiać [odrobiąć] – ‘splacać długi lub
przyjęte zobowiązania pracą, zwykle
w polu’: *no odrobek ... no to ... [...] tag
jak ... moja mama tag jak ... jeżeli ten
hektar jej ktoś posiek koniami no to
musiaa potem za to^m maszynne iż odro-
bić ... do nastep^mnych ... i to tak ... [...] tag
miał hektary ... a miał te dwa hektary
coś ... zaż ni miał ani kónia nic ... bo
to dawniej kónie były ... nie ... no to za
jedyń dziń jag jachoł ... dwiema (!) ko-
niami ... paro^m kóni i [...] do tego ... to
trzy dni musioł odrobiac za to ... (Grb).*

odradzać się – ‘o ziemniakach: wyrastać
z lupin lub ze starych ziemniaków’: *kie-
dys to nawed mówili ... że ... że [ziemi-
niaki] to sie odrodzają^m ... a to óne sie
nie odrodzały te zimniaki ... ino chodziło
o to ... że jag ukrajoł z duży ... to ona
była zdrowa ... bo jak był dobry rok ...
a chore pyrki już takie były tam zwiruso-
wane ... no to duże urosły ... i te takie te
wszystkie ... co miały być do sadzynio ...
to były chore ... nie ... a zdrowa urosła
ta dużo ... no ... a dzisi już tego nie
robió^m ... bo to só^m odmiany ... i przede
wszystkim mechaniczne sadzynie ... ona
musi byđź okróⁿgła ... nie ... (Gor); zob.
odmładzać, naddawać.*

odrobek – ‘rzecz. od: odrabiać’: *reⁿcznie
to ja-ktoż miał mały kawatek ... a nie
chciał iż na odrobek ... no to ... no
to musiał sam ... koso^m ... (Grb); no
odrobek ... no to ... [...] tag jak ...
moja mama tag jak ... jeżeli ten hektar
jej ktoś posiek koniami no to musiaa*

*potem za to^m maszynne iż odrobić ...
do nastep^mnych ... i to tak ... [...] tag
miał hektary ... a miał te dwa hektary
coś ... zaż ni miał ani kónia nic ... bo
to dawniej kónie były ... nie ... no to za
jedyń dziń jag jachoł ... dwiema (!) ko-
niami ... paro^m kóni i [...] do tego ... to
trzy dni musioł odrobiac za to ... (Grb).*

odrobiac zob. **odrabiać.**

odstawiać – ‘tu: przekazywać do
mleczarni’: *zależy ile kto miał tego
mleka ... nie ... no ... bo jak ktoż miał
dużo mleka to odstawiał do mleczarni
no to do kany ... kane sie wpuszczalo
do studni żeby to było wtedy w ten ...
chłodzenie ... [...] a że my mieliśmy
jedno^m to^m krowe tośmy mleka nie od-
stawiali bo dla ... przy ... to była krowa
żywicielka ... (Gor); to u naz jak był
piec właśnie weⁿgłowy no to to siadłe
mleko gdzieś tam z boku na tym ...
na tej nagrzaney płycie sobie stało no
i jag już tak sie zaczęła oddzielać ta
serwatka od tej ... no od tego sera no
to czea było to przecedzić właśnie
też do tej pieluchy ... do tej tetry ...
(Gor); u nas stało z boku na piecu ...
jak był ciepły piec ... żeby po prostu
to sie ogrzało ... żeby sie oddzieliła ta
serwatka od tego twarogu ... potem sie
przecedzało do takiej tetry znowuż ...
tak sie nazy... to mówiło ... no i po-
wstała grupka sera ... nie ... (Gor).*

oficerki – ‘buty ze skóry na niskim ob-
casie, z wysokimi cholewami’: *butów ...
oficerków ... (Grb); i to ze starych
takich zrobili buty ... właśnie z tyh ofi-
cerków tych skórkowych ... (Grb).*

ogarniⁿty – ‘dobrze ułożony, dobrze
zgrabiony’: *jak [siano] było w kup-
kach ... a jak dyszcz popadoł ... kupka*

była ogarniⁿto to tag nie przemokła ... (Gor).

ogon [ogón] – ‘tylna, wydłużona, zwykle wąska część ciała, służąca do odgania-
nia owadów itd., wykorzystywana przez
ludzi m.in. w celach spożywczych’:
*ogon albo sie przywioⁿzało bo jak
sie obijał ... [krowa] oganiaa ... no ...
przywioⁿzała ogon do te ... do tego ...
[...] do nogi ... no ... jak sie oganiała
od much to później można było tym
czystym ogonem dostać też ... nie ...*
(Gor); z ogona [wieprzowego] była
zupa ... (Gor); *no wi^c świnia ma midź
ogon podwiniⁿty ... jąg jes zdrowo ...
a jąg już ogon opuszczo ... mo prosto
ogón ... nie podwiniⁿty ... to což ji
jes ... wieⁿdz nie jes zdrowo ... nie ...
świnia musi miedź ogon ... jak zdrowo
świnia to ogon zwinieⁿty ... i zawsze do
góry ... nie ... a jąg już ogón opusz-
czóny ... to znaczy że jes tyn ... że
jes což jes ... tam ... nie jes dobrze ...*
(Gor).

ogón zob. **ogon**.

ogórek – ‘warzywo spożywane na su-
rowo, w postaci kiszonej lub konser-
wowej’: *najczeⁿściej w ogrodzie to so^m
uprawiane różne ... no marchew ...
pietruszka ... ogórek ... koperek ...*
(Czr).

ogószóny – ‘o świni: pozbawiona przy-
tomności na skutek silnego uderzenia
w głowę’: *no ... dostał [świniak] ...
oguszóny był ... i poderznyi ... nie ...
i krew spuszczałi ...* (Gor).

ogród – ‘miejsce w obrębie zabudowań
lub w ich pobliżu przeznaczone do
uprawy owoców, warzyw, kwiatów itp.’:
ogródek ... w ogródku ... marchew

*i pietruszka ... uprawiane w ogro-
dach ... (Czr); najczeⁿściej w ogrodzie
to so^m uprawiane różne ... no mar-
chew ... pietruszka ... ogórek ... kope-
rek ... (Czr); ogród ... ogród ... w ogro-
dzie rosno^m ... warzywa w ogródku
przydomowym ... albo takim dzie...
działkowym ... na ogródku działkowym
albo ... albo domowy ogródek ... (Czr);
wie pani ... my żyjemy w obre^mbie
swojego ogrodu i ja tutaj co tam mam
te swoje haczki gracki i ... i koniec ...
nie ... (Gor); zob. **ogródek**.*

ogródek – ‘miejsce w obrębie zabudo-
wań lub w ich pobliżu przeznaczone
do uprawy owoców, warzyw, kwiatów
itp.’: *chyba że gdzieś tam w ko^ccie
gdzież jakieś pokrzywy w ogródku
komuż rosno^m i idzie je wycio^cć ...*
(Czr); *ogródek ... w ogródku ...
marchew i pietruszka ... uprawiane
w ogrodach ... (Czr); ogród ... ogród ...
w ogrodzie rosno^m ... warzywa
w ogródku przydomowym ... albo ta-
kim dzie... działkowym ... na ogródku
działkowym albo ... albo domowy
ogródek ... (Czr); z ty biedy se posa-
dziła gdzieś tam w ogródku ... nie ... te
strużynki ... bo ni miała ... no ni miała
pyrów ... a ni miała dać co dzieciakom
jeść ... a zez tych strużynów no pyry
miała okropne ... (Grb); już ostatnie
dwadzieścia lat to już nie widzio-
łym żeby ktoś pyrki krajoł ... no ...
tam ktoś ... miał ... i tam sobie dzieś
w ogródku sadziuł ... miał czterdzieści
kierzków ... a miał czydzieści piⁿć pyr-
ków ... no to przekrajoł ... wtedy miał
te kierzki wszystkie ... (Gor); zob. **ogród**.*

oⁿoⁿ zob. **oⁿoⁿ**

okienko – ‘zdr. od: okno’: *na arfie ...
była taka zbita arfa i sie położyło na*

helke i ... na ... z woza i do okienka i leciały ... sie sypało i masami ... (Brz) (Czr).

okienko zsypane – ‘otwierana część boku wozu, służąca do zsypania ziemniaków’: b.c. (Czr).

okożuszały – ‘im. od: okożuszyć się’: *ten twaróg właśnie taki zgliwiały abo tutaj jak sie mówi okożuszały ... on sie musi okożuszyć ... okożuszały ...* (Gor); zob. **zgliwiały**.

okożuszyć się – ‘o twarogu: ulec rozkładowi i zmienić konsystencję na półpłynną’: *ten twaróg właśnie taki zgliwiały abo tutaj jak sie mówi okożuszały ... on sie musi okożuszyć... okożuszały ...* (Gor); zob. **gliwieć**.

okólnik – ‘zewnątrzny, ogrodzony wybieg dla zwierząt’: *okólnik ... na zawnoⁿtrz to był okólnik ... u noz nazywali ... nie ... a w środku to jes patyk ... nie ... to tam só^m przegrody ... nie ...* (Gor); *no ... ale tyż musiały być ... przegrody mić porobióne w tym okólniku ... bo ... albo na zmianie ... bo świnię majó^m to do siebie ... że jag óna jes ... obcygo patyka już nie weźnie ... ona musi mić ... ona musi być w tym ... musi być ... każdo oddzielnie ... nie ... no to tam zaś ... trudno majó^m sie przyzwyczać ... żeby sie nie gryzły ...* (Gor); *ta-ak tero te okólniki tam majó^m ino te ... tam nie nazywajo^m okólnik ... no wybieg do kóni ... nie ... to tam tyż do innych zwierzóⁿt tyż ... to nazywali okólnik ... nie ... downi do kóni to tyż inaczy nie nazywali jag okólnik ... jak teroz jes wybieg ... no ...* (Gor); zob. **wybieg**.

okropny – ‘tu o ziemniakach: potężne, silne, rozrośnięte’: *z ty biedy se posa-*

dziła gdzieś tam w ogródku ... nie ... te strużynki ... bo ni miała ... no ni miała pyrów ... a ni miała dać co dzieciakom jeść ... a zez tych strużynów no pyry miała okropne ... (Grb).

omłot – ‘oddzielanie ziarna od plew’: *on [koń] poruszał maszynie chyba to^m młockarnie żeby to ... to zboże tam tego a na zewnoⁿtrz właśnie był taki kierat czy tyn manyż ... bo aż tag i tak ... no i czea było za tym koniem w kółko wolniutko chodzić żeby tam było ... było można te omłoty skończyć ... nie ...* (Gor); zob. **młócenie**.

opalenie – ‘sposób usuwania sierści z zabitej świni za pomocą ognia’: [sierść świni usuwało się] *przez oparzenie i skrobanie ... lub opalenie ...* (Nid).

oparzenie – ‘rzecz. od: oparzyć’: [sierść świni usuwało się] *przez oparzenie i skrobanie ... lub opalenie ...* (Nid).

oparzyć – ‘oblać gorącą wodą w celu usunięcia sierści z zabitej świni’: *oblać gotowano^m wodo^m ... oparzyć ... no i wykonywać ... dalsze czeⁿści ... nie ...* (Nid); *no jeszczy zabijómy tradycyjnie ... bo so^m ludzie co nie zabijajo^m ... nie ... no normalnie świniaka zabije ... ugotowali wode ... oparzyli ... go oskrobali ...* (Gor).

opołka [‘opołka] – ‘naczynie z ziarnem umieszczone na pasku, służące do siewu ręcznego’: *no mieli takie ... po prostu sie nazywało opołka ... na szyje ... nie ... paseg i to^m opołko^m nieśli i siali reⁿcznie ... albo w płachtach ... o ... tyż nieraz ... w prześcieradłach albo w ... na takiej^o opołce ... opołka sie tak to nazywała ... albo płachta ...* (Czr).

oprysk – ‘środek ochrony roślin; substancja chwastobójcza, grzybobójcza, owadobójcza itd.; także: czynność opryskiwania takim środkiem’: *obornik ... no ... nawozy też były ... ale nie tyle co teraz ... oprysku ja nie pamiętom jak za dziecioka ... a! ... (Grb); no ... to było do oprysku ... (Gor).*

opryskiwacz – ‘urządzenie służące do rozprowadzania oprysku na polu uprawnym’: *to jes ta Olza ... tag jag napisane opryskiwacz taki był typowo na konia ... (Gor).*

opylać – ‘rozprowadzać proszkowe środki przeciwko szkodnikom’: *znowu ziemniaki? ... no o... opyla sie ... wypiela sie ... haka ... hak... (Brz).*

orać [**orać**] – ‘wykonywać podstawową czynność uprawową, mającą na celu odwrócenie i pokruszenie górnej warstwy gleby, wykonywana za pomocą różnego rodzaju plugów’: *orać czeba dokładnie ... (Czr); cały dzień ... to wieⁿcy zaś ... i jedyn ^oorał już a drugi a reszta w koło chodziło i rozrzuciła ... (Grb); zob. **zaorać**.*

oranie – ‘rzecz. od: orać’: *od rana ludzie przychodzili pomagali ... sadiło sie koszykami ... nie sadzarko^m ... [...] no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadiłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwi-gać ... (Brz) (Nid).*

orczyk – ‘drewniany drządek zaopatrzony w żelazne kółka lub haki, służący do łączenia narzędzia lub maszyny rolniczej z koniem’: *no ... jej ... ojciec ... ojciec zabijał ... to wisało tak*

*chyba ... on miał taki orczyk tam ... on jak sobie wyczyścił ... (Gor); orczyk tu ... nie ... albo barczyk ... to jez jedno i to samo ... nie ... i to wisało chyba przez te ... ojciec zawsze jak z pracy przyjechał to to ... po południu zabito ... wieczorem ... to wisało do nastep^mniego dnia żeby odgazowało to mieⁿso żeby ... później było dzielone ... (Gor) (Grb); zob. **barczyk**, **bark**.*

orka [**órka**, **orka**] – ‘podstawowa czynność uprawowa, mająca na celu odwrócenie i pokruszenie górnej warstwy gleby, wykonywana za pomocą różnego rodzaju plugów’: *no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadiłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz); ślepować tam ^oorki żeby sie te ubiły to ... (Grb); jeszcze jo mom szeździesiąt lat ... za koniami chodziłym ... a teraz s^om takie traktory ... że siejo^m bez ^oorki ... nie ... i rośnie ... (Gor) (Czr).*

oszcze zob. **ostrze**.

osełka [**osełka**] – ‘fabrycznie wykonany kamień służący do ostrzenia kosi’: *a tu jez ^oosełka zaroz pani pokaże ... (Grb); u nas tutaj jag ja sieⁿgałam właśnie pamięⁿcio^m to [żniwa] jeszcze były jak kosił koso^m ... i to^m kose jeszcze mamy i osełke też mamy ... tak ... (Gor); na babce i to trzea było wyklepadź a później osełko^m przeciwⁿgnoⁿć ... (Gor); tako^m marburke na to nazywaliy ... ta-ag osełka ... ino to było takie kwadratowe i bardzo gładkie ... (Gor); na pole to mieli osełki ... a tak to naklepoł ... jag mu sie już sty^mpiła to w południe troche poklepoł ... zwłaszcza jak trawe siekli ... to pamięⁿtóm jeszcze*

Oselka (fot. J. Kobus)

jak taki byłóm ... to w południe klepoł troche ... nie ... a tak to nie ... to mieli oselki ... i tag ludzie dbali ... żeby te kose miał dobro ... żeby tego oszcza nie ździrać ... żeby dugo wyczymaa ... to pirsze jag miał naklepane ... to drewniano^m oselko^m oszczył ... potem wziół już miał tako^m cemyntowó^m ... nie ... a z poczo^mtku żeby już nie ścirać tegó naklepanió za mocno ... tylko wyrównywać ... to miał takó^m ... twarde drzewo i takie ponarzynane piłkó^m było ... nie ... i tym pooszczył ... (Gor); oselke to moczali we wodzie żeby óna ... jag już tylko kosa to wiⁿcy zbirała ... (Gor); bo to łóⁿke jak siekli to tak przyważnie że ... do ... w jedno^m stróne i zachodzili ... nie ... no to jak przyszed na koniec ... no to sobie tam umoczył te oselke ... naoszczył ... (Gor); to jo nie pamieⁿtóm ... może przedtym kiedyś ... jak siekli jak to oni mówili downi ... na morgi siekli ... nie ... to może i tyż ... żeby tam ... bo

to i dugie pola były ... nie ... nieraz na tych majóⁿtkowych polach siekli ... no to óni tam mieli pole dugie ... nie ... u nos było krótsze ... to jak zachodzili z jedny ... z jednygó kónca ... bo to siekli z jednygó kónca zachodzili ... no to miał tam dwieście metrów czy ileś ... no to mu tam te ... ta wilgoć w ty osełce starczyła ... ale jag miał cztery-sta albo tylużmetrowe pole to ona mu wyschła ... to on musioł mieć ze sobó^m wcióⁿż ... nie ... (Gor).

oset – ‘chwast o różowo-fioletowych kwiatach i liściach zakończonych cierniami’: *komosa ... no i ostu to tyż było dużo dawni ... teraz nie ma tego ... ale dawni to było bardzo ... (Grb); to polne chwasty ... [...] to jes komosa ... i co tam jeszcze? ... ógnicha ... nie wiem jak to sie tam dokładnie nazywa ... oset ... perz ... (Czr).*

oskrobać – ‘oczyścić przez skrobanie, zdrapywanie’: *no jesczcy zabijómy tradycyjnie ... bo so^m ludzie co nie zabijajo^m ... nie ... no normalnie świniaka zabije ... ugotowali wode ... oparzyli ... go oskrobali ... (Gor); na raszce ... dechach ... na leżóⁿco ... [...] no to tak coś jak tero so^m palety ... nie ... jak palety te drewnianne so^m ... od ładowanio tych towarów ... nie ... no na takie coś sie świniaka przewróciło ... nie ... no i tam woda odchodziła ... i oskrobał jedno^m strono^m ... drugo^m ... powiesił ... wnyⁿtržności wyjół ... (Gor).*

oskubać – ‘pozbawić piór; tu: o zabitym drobiu’: *czeba jo^m [kurę] oskubać ... wy-patroszyć ... wypukać ... no i wtenczaz nadaje sie do przygotowania ... (Nid).*

ostrze [oszcze, oszcze] – ‘część robocza narzędzia do krojenia, ostra, tnąca

krawędź, ostry koniec narzędzia lub jego części roboczej': *no to jes właśnie chyba ta czeⁿs ... oscze do ... do cieⁿcia ale jak to sie nazywało to ... to naprawde pani nie powiem ... (Gor); poczekał ... to była kosa ... a tu czubek chyba ... tu ostrze ... (Gor); to oscze [brzytwy] musiało być bardzo delikatne ... ciniutkie ... nie ... żeby to nie dało ... bo jak by tam ... zo^mbków ni mogło być tam ... musia tam być idealnie ... oscze tam tylko ciniutkie ... (Gor); od czubka ... to było całe oscze [kosy] ... piⁿtka od piⁿtki ... (Gor); babka była ... no ... wbito takie coś ... tu miała piⁿtke ... oscze ... i to był wbito w taki dzież na ty wysokości ... może troszke wyży ... (Gor); ludzie dbali ... żeby te kose miał dobro ... żeby tego oscza nie żdzirać ... (Gor).*

oszcze zob. **ostrze**.

oś – 'część łącząca koła wozu': *do środka wozu ... tam do tych ... jak só^m te osie ... i jes tam tyn ... nie ... to na środku wozu mieli jakiś hok ... i tam do tego przywióⁿzali [drag] ... nie ... (Gor) (Czr).*

ość [oś] – 'klująca część kłosa': *oś ... ości na to mówili ... woⁿsy... (Czr); zob. woⁿs.*

oszczyć [^ooszczyć] – 'pocierając o coś, zwykle o specjalny kamień, odpowiednio szlifując, czynić coś ostrym, przywracać czemuś zdolność klucia, cięcia, kaleczenia': *no to [brzytwę] na pasku oszczyli ... mieli tako^m marburke specjalno^m ... nie ... (Gor); żeby te kose miał dobro ... żeby tego oscza nie żdzirać ... żeby dugo wyczyma ... to pirsze jag miał naklepane ... to drewniano^m oselko^m oszczył ... (Gor) (Grb).*

otwór – 'tu: wejście, którym kury dostają się do kurnika': [kury wchodzą] *przez otwór ... (Nid).*

owiać – 'oczyścić zboże za pomocą wiatru wytwarzanego przez maszynę': *owiać ... owiaż młonkiem ... na wiat ... czy na śmigi ... (Czr); zob. oczyszczać, oczyścić.*

owies – 'jeden z podstawowych gatunków zboża, rodzaj kłosa – wiecha': *owies sie kosi na pokos ... (Czr).*

Ó

ógnicha – ‘pospolity chwast upraw jarych, kwitnący na żółto’: *to polne chwasty ... [...] to jes komosa ... i co tam jeszcze? ... ógnicha ... nie wiem*

jak to sie tam dokładnie nazywa ... oset ... perz ... (Czr).

órka zob. **orka**.

P

pałó^ok [pałó^ok] – ‘tu: metalowy pręt nakładany na kosę do koszenia zboża’: *tu ... i do tych tak że te ... taki pałó^ok był ... nawed nawet takie ... jag jeszcze te piersze takie jakby zy^mby takie duże ... a niektórzy taki pałó^ok z drutu robili ...* (Grb); *tyko pałó^ok ... jak było zboże polegni^ote ... albo ... późni to zakładali tyn pałó^og jag już siekły maszyny ... i cezba było obsic brzegi ... nie ... no to te groty nie zdawały egzaminu ... bo było przechylóne ... a tak to óni zawsze zaczynali tag jak było przechylóne to prostopadle ... jak te graty mieli ... zboże zawsze sie pochyli w jednó stróne ... to prostopadle do tego siekli tak ... nie ... a jak obsikali to nie zawsze pasowało ... nie ...* (Gor); *zboże sie przeważnie tag przechyliło troche ... to tak zaczynali prostopadle ... i tyn pałó^ok był tyn ... że jak siekło to te zboże o te stojo^oce sie opierało ...* (Gor); zob. **pałó^oczek**.

pałó^oczek – ‘zdr. od: pałák’: *te wyginane to tuty było do ... tuty ... to te groty to oni nazywali ... to do układanio tegó ... do układanió tego zboża ... to były te groty ... albo taki pałó^oczek zakładali jeszcy tu ... w tyn sposób taki pałó^oczek tu ... zamias tych grotów ...* (Gor); zob. **pałó^ok**.

pałó^ok zob. **pałó^ok**.

pantofel – ‘obuwie przeznaczone do chodzenia po domu, kapeć’: *bo pantofle to były ta jag laczki ...* (Grb); zob. **laczek**.

parnik – ‘duże urządzenie do gotowania na parze ziemniaków wchodzących w skład karmy dla zwierząt gospodarskich’: *a to parnik ... a to stary ... [...] mam jeszcze dobry ... na chodzie ... a tyn jez rezerwa ... to taka rezerwa ...* (Gor); zob. **parownik**.

parno – ‘gorąco, duszno’: *tylko jag myśmy mówili jag one ... jak było tak parno to krowy ... cie^ożkie powietrze było czy przed burzo^m ... a że krowy sie wybykały ... krowy sie wybykały ... uciekały z pastwiska do domu ...* (Gor).

parownik – ‘duże urządzenie do gotowania na parze ziemniaków wchodzących w skład karmy dla zwierząt gospodarskich’: *dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbi^orał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ...* (Grb); *nazbierał na parownik pyrów i ... nie ...* (Grb); zob. **parnik**.

paró^owka – ‘dawna maszyna do mlócenia zboża’: *maszyny te paró^owki jak to mówili ...* (Grb); *u nas by^oła dziesio^otka paró^owka ...* (Grb); *dwie panie co ... rostwio^ozywały te snopki ... nie ... te powro^osła ... podawały temu panu co ... co wpuszczzał w to^m paró^owke ...* (Grb); zob. **kolcówka**, **końcówka**, **mlóckarnia**.

parzonka – ‘zgrupiona krew wieprzowa parzona z kaszą’: *a były (!) takie tutaj ... ci tam zwłaszcza ze wschodu ... czy*

dzieś ... to oni te parzónke robili ... tak sparzuł ... nie ... to ón teⁿ krew dopiwo wyjmował jak se świnioka przeżnól ... i tako^m zgrupiono^m ... nie ... i to razem z kaszón^m parzył ... nie ... i to nazywali parzónka ... no to tak ... no to sie ... po taniocho^m (!) ... to sie ... dziwnie to wyglóⁿdało ... ale w jedyniu to było tyż dobre ... tyko że to cimne jes ... nie ... kaszanka to jes tako u nos cimnijsza ... ale tako troche bróⁿzowo ... a u nich to takie wyszło jak ta kawa ... nie ... cimne ... (Gor).

parzyć – ‘zalewać gorącą wodą’: *gotuje sie mie^oso ... parzy sie kasze dolewa sie krew i jes kaszanka ... (Nid).*

pas – 1. ‘część łącząca urządzenie napędzające z napędzanym’: *jag na przykład z cioⁿgnika to pas przychodził a ... a ... a z tego kieratu to też jakieś tam ... no jakieś tam połoⁿczenie było ... tego też nie pamieⁿtam naprawde ... (Czr); ale tu już jez ma kółko to na pasach ... no ... a tu jes ... na reⁿczne ... i tu sita so^m ... o ... (Grb); 2. ‘część składowa uprzęży’: *u nos były te ... to nazywali pászory ... bo prawdziwy to jez uprzóⁿdz ... nie ... no to było tak ... że ... tu miał taki szyrzy pas ... to to na pierś ... nie ... i na krzyżu miał dwa takie pasy poprzeczne ... nie ... i do tegó była ⁱużdżinica i lycki założóne ... i na tym poprzecznym pasie ... to miał dwa kółka ... nie ... (Gor); no to była pierś ... to była pierś ... nie ... bo to była pierś ... to był taki pas ... że ... to w tyn sposób wyglóⁿdało [pokazuje] ... tutej ... a na kóniu było dwa pasy na środku ... że to mu trzymało ... żeby ... i to mu musiało być tak dopasowane ... żeby ni miał za wysoko ... bo by sie dławił ... (Gor); zob. pasek.**

pasek – ‘część składowa uprzęży’: *musi być tag idealnie na pierś dopasowane ... to były tam co kawałek otwory ... i spinka ... ta-ak pasek do spodni ... sie przesuwalo ... nie ... żeby ón ... bo jak kón tam był ... cinki ... albo grubszy ... no to i pászoreg musiał mu dopasować ... albo na przykład troche schód ... a przez zime przybroł ... to tyż tyn pasek trzeba było jedó^m dziurke popuścić ... żeby ta pierś spadła na dól ... bo by sie dławił jakby cioⁿgnól ... nie ... bo by mu za wysoko pod szyje siⁿgoł ... nie ... (Gor); zob. pas.*

pasinie – ‘rzecz. od: paść’: *no to przebirali [ziemniaki] ... jadalne ... sadzónki ... a reszte było do pasinio ... nie ... (Gor).*

pasnik – ‘naczynie, do którego wrzuca się żarcie dla świń’: b.c. (Nid); zob. koryto.

pastuch – ‘elektryczne ogrodzenie wokół pastwiska’: *a teraz to nie wiem czy by tak dzieciak wytrzymał cztery godziny i tak chodził so (!) w koło ... z pieskiem i z kijem i tak ... i żeby [krowy] nigdzie w szkode nie weszły ... bo nie było pastuchów ani ogrodzone ... (Grb).*

paswisko – ‘teren, na którym pasie się bydło’: *no tam to było ... albo paswisko albo łóⁿka ... wszystko jedno dzie tam ... tak że paśli ... (Gor).*

pasza – ‘karma, jedzenie dla zwierząt’: *poplón może byđz i na pasze wykorzystany ... i do zaorania ... (Czr); tak ... troche ... i sie zetnie i dla ... dla ... pasze dla bydła i ... reszte zaorać ... (Czr); woda plus pasza ... (Nid); zob. futer, karma.*

paś zob. **paść**.

paść [paś] – ‘pilnować, doglądać bydła na pastwisku’: *pastem krowy ... [...] była krowa ... pies ... i ja ... (Gor); na rowie sie pasło ... każdy ... jeszcze wtedy rowy sie dzierzawiło od gminy ... (Gor); bo tam gdzie myśmy paśli to były stawki i torfowiska ... takie rowy ... no to zależy ... jak była woda to tam także popijały te wode ... nie ... same se poszły ... jak było goroⁿco to sie chłodziły nawet w tym ... nie ... (Gor); teraz tam nig nie chce krów paś ... a downi krowy czeba była cały czas paś ... nie ... jak chodziłym do szkoły ... no ... (Gor).*

patyk – ‘wydzielone pomieszczenie w chlewie dla kilku lub jednej świni’: [w chlewie] *to s^m tyko patyki ... i to wszystko ... (Gor) (Nid); zob. boks, przegroda, zagroda.*

Patyki w chlewie (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

pedał – ‘element części napędowej różnych urządzeń, uruchamiany za pomocą wywierania nacisku nogą’: *wrzeciono ... to koło takie na pewno było [w kołowrotku] ... [...] i tyn pedał tak ... to wszystko jes ... (Gor).*

pegieer – ‘państwowe gospodarstwo rolne, PGR’: *szefle ... na szefle to chodzili ... [...] na pegieery což jak brali ... na szefle chodzili ... co zostało to se zbierali ... (Grb); no to tyż robio^m te duże pegieery ... (Grb).*

peklowanie – ‘rzczech. od: peklować; konserwować mięso przy użyciu soli, saletry i przypraw’: *później było weⁿdzenie czy tam peklowanie ... bo też proⁿdu nie było przecież ... Jezu kochany ... (Gor).*

peklowiny – ‘mięso zakonserwowane przy użyciu soli, saletry i przypraw’: *no ale mieⁿso to sie potem układało w beczki i sie solilo i ... [...] peklowało ... peklowiny ... (Gor).*

pelenie zob. **pielenie**.

pelic zob. **pielic**.

peⁿdzelek – ‘tu: czerwona ozdoba bata umieszczana na nim w celu ochrony przed urokami’: *peⁿdzelek ... czerwony ... [...] żeby nie ... mówili ... ociotowało czy coś ... (Grb); kokardki ... peⁿdzelki z wełny zrobione ... (Grb).*

perz [pyrz] – ‘pospolity chwast polny z rodziny wiechlinowatych, o rozbudowanym systemie kłączy podziemnych’: *to polne chwasty ... [...] to jes komosa ... i co tam jeszcze? ... ógnicha ... nie wiem jak to sie tam dokładnie nazywa ... oset ... perz ... (Czr) (Brz).*

Piec (fot. M. Kosińska i J. Konieczka)

piać – ‘wydawać głos; tu: o kurze, która zniosła jajko’: *pieje ... robi ko ko-ko-ko ...* (Nid).

piec – ‘element wyposażenia kuchni, służący do ogrzewania, gotowania’: *z łó^gk wykopywało sie i ... na takie ... raszki ... kładki ... i to sie suszyło ... po wysuszeniu sie brało do ... pieca ... do palenia ...* (Brz); *wyciós^gnoł [wiechcie] na piec położył ... sie wyschły i ... przecież to tyż zaparowało jak cały dzień w tym chodziuł czy ... czy ten do lasu czy tego ...* (Grb); *to u naz jak był piec właśnie we^glowy no to to siadłe mleko gdzieś tam z boku na tym ... na tej nagrzaney płycie sobie stało ...* (Gor); *u nas stało z boku na piecu ... jak był ciepły piec ... żeby po prostu to sie ogrzało ... żeby sie oddzieliła ta serwatka od tego twarogu ... potem sie przecedało do takiej tetry znowuż ... tak sie nazy... to mówiło ... no i powstała grupka sera ... nie ...* (Gor).

pielenie [pelenie, pylenie] – ‘rzecz. od: pielic’: *to jes taki piernik ... [...] do buraków pielenia głównie to był ... bo teraz to jest zupełnie co innego wiadomo ...* (Gor) (Czr); zob. **pelenie**.

pielic [pelic] – ‘usuwać chwasty spomiędzy upraw’: *no wyrwać ... pelic ...* (Brz) (Czr); zob. **pelic, wyrwać, wypielac**.

piernik – ‘tu: maszyna do pielenia buraków’: *to jes taki piernik ... [...] do buraków pielenia głównie to był ... bo teraz to jest zupełnie co innego wiadomo ...* (Gor).

piers – **1.** ‘część kurczaka, kury’: *potem piersi ... uda ... no szyja ... skrzydła ... wszystko ...* (Nid); **2.** ‘część uprzęży, pas na piersi konia’: *no to była piers ... to była piers ... nie ... bo to była piers ... to był taki pas ... że ... to w tyn sposób wygło^dało [pokazuje] ... tutej ... a na*

kóniu było dwa pasy na środku ... że to mu trzymało ... żeby ... i to mu musiało być tak dopasowane ... żeby ni miał za wysoko ... bo by sie dławił ... i nie za nisko ... bo by nogami cioⁿgnół ... nie ... musi być tag idealnie na pierś dopasowane ... to były tam co kawałek otwory ... i spinka ... ta-ak pasek do spodni ... sie przesuwało ... nie ... żeby ón ... bo jak kón tam był ... cinki ... abo grubszy ... no to i pószoreg musiał mu dopasować ... albo na przykład troche schód ... a przez zime przybroł ... to tyż tyn pasek trzeba było jednó^m dziurke popuścić ... żeby ta pierś spadła na dół ... bo by sie dławił jakby cioⁿgnół ... nie ... bo by mu za wysoko pod szyje siⁿgoł ... nie ... (Gor); pierś była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakłódate to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już kón buł ubrany ... nie ... (Gor).

pierścień – ‘tu: metalowa obrączka służąca do połączenia metalowej części kosy z kosiskiem’: *no pierścień to to jes do zabijano ... (Grb).*

pierze – ‘pióra i puch okrywające ciało ptaków’: *no [są pióra] długie i krótkie ... no chyba takie ... no nie ... nie wiem nawet ... czyli puch ... pierze i puch ... no ... (Nid).*

pies – **1.** ‘dawny drewniany przyrząd do zdejmowania butów’: *ojciedz mioł tego psa ... mioł ale to już ... [...] jeszczy tuty to ... tu wkłódoł a tu mioł takie ... przyczymywoł tu se ... takim ... tako^m rur... do tego była że masz tu takie dusze (!) ... tag miał zaokroⁿglone te na noge ... to wzioł se przyczymoł a tu scioⁿgoł ten but ... (Grb); **2.** ‘zwierzę hodowane na wsi w celu pilnowania obejścia’: *tyn pies**

*tam wleciół z ... zaś tam [kot] siedziół w dojarce ... zaś tam mówie taki rumot tam był a tyn pies [...] na koty jag nie wiem ... (Grb); c^o tam kod i piez mo w domu do szukanio ... ma swoje ... szopów wszyⁿdzie ... [...] majo^m tyła (!) wszystkiego ... żrydź musi dostać ... wszystko ... a nie żeby sie po domach szwyⁿdał ... (Grb); pasłem krowy ... [...] była krowa ... pies ... i ja ... (Gor); zob. **piesek**.*

piesek – ‘zdr. od: pies’: *a teraz to nie wiem czy by tak dzieciak wytrzymał cztery godziny i tak chodził so (!) w koło ... z pieskiem i z kijem i tak ... i żeby [krowy] nigdzie w szkode nie weszły ... bo nie było pastuchów ani ogrodzone ... (Grb); zob. **pies**.*

pietruszka – ‘warzywo o białym korzeniu spichrzowym, wchodzące w skład tzw. włoszczyzny’: *najczeⁿściej w ogrodzie to so^m uprawiane różne ... no marchew ... pietruszka ... ogórek ... koperek ... (Czr) (Brz).*

pijawka – ‘zwierzę wodne, zaopatrzony w przysawkę, odżywiający się krwią ludzką i zwierzęcą’: *jag myśmy sie w torfowiskach ko^mpali to one też tylko że nie... jak pijawka sie przyczepiła ... nie ... no ... ale co człowieg miał zrobidź jak było goroⁿco ... nie ... no ... (Gor); no ale myśmy znali to wszystko tam ... nie ... no ale od małego ... pamieⁿtam jak sie pijawki usuwa ... jak sie komuś przyczepi pijawka? ... [...] czeba nasusiać ... [...] tak ... odpadnie ... bo to słone ... no ... no ... (Gor).*

piłka – ‘tu: mała pila’: *a z poczoⁿtku żeby już nie ścirać tegó naklepaniό za mocno ... tylko wyrównywać ... to*

miał takó^m ... twarde drzewo i takie ponarzynane piłkó^m było ... nie ... i tym pooszczył ... (Gor).

pinio^ożek – ‘zdr. od: pieniądz’: *żeby sobie zarobić zawsze co już byłam ubrana do szkoły i ... i tam coś ... nie ... dostałam pinio^ożków za to ... to całe dwa miesio^oce ... i od szejściu lat pasłam krowy ... to siedem sztuk ... osiem ... (Grb).*

pi^otka – 1. ‘najszerzy koniec metalowej części kosy’: *pi^otka to mówili tu ... na koniec tych ... oszcza ... (Gor); to ojciec godoł ... że pi^otko^m siec ... nie samym czubkim ... nie ... (Gor); od czubka ... to było całe oszcze ... pi^otka od pi^otki ... (Gor); pi^otka to był tyn koniec ty kosy ... to była pi^otka ... (Gor);* 2. ‘część tzw. babki do klepania kosy, na niej opiera się ostrze kosy’: *babka była ... no ... wbity takie coś ... tu miało pi^otke ... oszcze ... i to był wbity w taki dzież na ty wysokości ... może troszke wyży ... (Gor).*

piń – ‘pionowa dolna część stogu’: *stóg jag układali ... nie ... to no przód był tam tyn ... piń nazywali to ... a potym czubek był ... to dopiro w tyn czubek tag utkli dró^og ... nie ... [...] no ... to tyn stóg to sie nazywało piń ... tyn okró^ogły bez ... bez skosu ... nie ... sup ... piń ... no bo to tak wygó^odało jak piń ... prosto ... a dopiro potym czubeg robili ... (Gor); zob. **sup**.*

piskle – ‘młode kury tuż po wylęgu’: *ale tu potem so^m małe to piskle ... nie ... [...] no ... wykluwane z jajka ... nie ... (Nid).*

piwnica – ‘pomieszczenie pod budynkiem; tu: przeznaczone do przechowy-

wania ziemniaków’: *w tym ... pomiesz- czeniach ... piwnicach ... w sklepie nazywano ... (Brz); zjeżdżalnia z wozu do piwnicy ... arfa ... (Czr); zob. **sklep**.*

platforma – ‘płaska pozioma powierzchnia wozu; także o wozie bez boków’: *to platforma tako ... nie ... do tego ... do snopków ... o ... platforma ... to tu nie mieliście takiego czegoś ... (Grb).*

plewa – ‘odpadki z mlócenia zbóż’: *no to jag mówili: plewy ... (Grb); bo plewy to były te drobne ... te drobne takie ... miał ... czyli plewy były osobno i krzy- żok też osobno ... (Grb) (Czr).*

płachta – ‘tkanina płócienna do nosze- nia ziarna podczas siewu ręcznego lub ziemniaków podczas sadzenia’: *no mieli takie ... po prostu sie nazywało opołka ... na szyje ... nie ... paseg i to^m opołko^m nieśli i siali re^ocznie ... albo w płachtach ... o ... tyż nieraz ... w prześcieradłah albo w ... na takiej^o o- połce ... opołka sie tak to nazywała ... albo płachta ... (Czr); dawniej z płachty co tak ... to trawe wie^ocy tam z płachty siali ... (Grb); na poczo^otku no to ... w koszykah albo ... mówie co były czy jakieś takie chyba wielkie fartuchy czy płachty czy coś że sie chodziło i w te dołki sie re^ocznie sadziło te ziemniaki i przydeptywało ... nie ... no a potem czea było to zaradlić tag myśle ... (Gor).*

płoza – ‘część korpusu pługa zapew- niająca mu stabilizację w czasie orki’: *lemiesz ... odkłodnia ... płozy musi mieć [pług] ... (Grb).*

pług – ‘konne lub ciągnikowe narzędzie rolnicze, służące do orania, którego za- sadniczą część stanowi korpus płuzny składający się ze stalowego lemiesza,

Plug (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

podcinającego skiby ziemi, i z odkładnicą, odwracającej i kruszącej te skiby': *to wszystko jes ... jak bym miał konie zakłodaż a własnego puga ni mom i tero szalownik sprzedotym stary ... a tak to wszystko jes do koni ... (Grb); jaki wuja miał sprzeⁿtu (!) tak powiem nie wiem ... może ten pug i ta brona była ... konia zawsze żeśmy pożyczali ... (Gor); ci którzy mieli przecież wieⁿksze gospodarstwa to to wszystko tym konikiem w to^m i z powortem z ... i tym jednym pługiem ... (Gor) (Czr) (Nid); zob. **szalownik**.*

plytka orka – 'pierwsza, powierzchniowa orka wykonywana zaraz po sprzęcie głównych zbóż': *plytka orka to jesz szalowanie ... (Czr); zob. **orka, podorywka, szalowanie**.*

podbieraczka – 'kobieta pracująca przy żniwach, która zbiera skoszone zboże i wiąże w snopki': *no to idzie druga osoba za kosiarzem i podbiera to zboże i wioⁿże ... [...] podbiera ... zboże podbiera ... podbieraczka ... (Czr).*

podbierać – 'podnosić garść zboża w celu związania w snopek': *no to idzie druga osoba za kosiarzem i podbiera to zboże i wioⁿże ... [...] podbiera ... zboże podbiera ... (Czr); zob. **łapkować**.*

poddasze – 'pomieszczenie między ostatnią kondygnacją a dachem budynku': *no ... stodoła składa sie z bojewiska ... z bojewiska ... zez so^msieków ... no i poddaszo ... nie ... (Czr).*

podlać – 'dostarczyć wody roślinom': b.c. (Brz).

podlewać – 'dostarczać wody roślinom': b.c. (Brz) (Czr).

podobiadek – 'posilek między śniadaniem a obiadem': *to podobiadeg albo podwieczorek ... (Czr).*

podorywka – 'pierwsza, płytka orka wykonywana zaraz po sprzęcie głównych zbóż': b.c. (Czr); zob. **orka, płytka orka, szalowanie**.

podrzynać – 'o gardle zabijanej świni: podcinać': *no ... dostoł [świniak] ... oguszony był ... i poderznyi ... nie ... i krew spuszczałi ... (Gor); u nas poderzynali ... widziałom że niktórzy mieli takie szpikulce ... i gó tam ... oguszyl i gó dopiro tam ... nie ... tym ... a u nos to podrzynajóm i krew wypuszczajóm na zewnóⁿtrz ... do miski ... i z tegó robio^m te kaszanki ... tam to ... nie ... salceson cimny ... to z tegó robió^m ... (Gor).*

podstawa – 'początek konstrukcji stogu': b.c. (Gor).

pod^oorać – 'wykonać płytką orkę': *po żniwach czeba było pod^oorać ... i ubrónować bo tero brona a tero wło^o... włóczyńie sie robi ... jes wokół jes tegó ... (Grb).*

podwieczorek – 'posilek między obiadem a kolacją': *to podobiadeg albo podwieczorek ... (Czr).*

podwórze [podwyrze] – ‘teren między zabudowaniami gospodarskimi’: a to on wam powie bo teraz jez inaczej i ... i ... jakieś tam inne so^m i ... i tego ... to do niego zgłosicie sie ... tam dalej na podwórze pójdziecie ... (Czr); każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... (Gor); żeby [wóz] schowany był ... na tym ... jak tam ... tym ... co dzień jeździli to stojał na podwyrzu ... ale jag już przysza jesin ... co nie był używany co dzień ... to go tam wypchali ... nie ... (Gor).

podwyrze zob. **podwórze**.

pogoda – ‘ogól warunków i zjawisk atmosferycznych w danej chwili, w danym dniu, tygodniu itd.’: zależnie od pogody ... tag jak tam dobro pogoda no to se pić ... sześ dni poradziła uschnoć ... jak dobrze tam przewracał ... nie ... (Gor).

pojenie – ‘rzecz. od: poić; dawać pić’: do pojenia ... [krowy] najpierw do pojenia ... (Gor).

pokos – ‘pas skoszonego zboża’: żeby z tego pokosu zrobić w miare tako^m sterte tego zboża żeby było potem można iś (!) i zwioⁿzać ... bo najpierw szły osoby tag jag ja ... (Gor).

pokrzepinie – ‘regeneracja organizmu, nabranie sił’: odpoczynek taki ... pokrzepinie ... pokrzepinie siły ... nie ... (Czr); zob. **odpoczynek**.

pokrzywa – ‘roślina zielna postrzegana jako chwast o parzących liściach’: chyba że gdzieś tam w koⁿcie gdzieś jakieś pokrzywy w ogródku komuż

rosno^m i idzie je wycioⁿć ... (Czr); zielone i wszystko kosili ... pokrzywy ... (Grb).

polasek – ‘policzek wieprzowy’: z tych polasków to sie robiło ... u naz mówili ... smażonke ... na biezoⁿco ... tag jak że była wyżerka od razu ... na pierszy dzień świniobicia to ojciec wycioⁿgał poleⁿdwice ... (Gor).

pole – ‘teren poza zabudowaniami gospodarskimi, przeznaczony pod uprawę’: a to jes kupa na polu zrobiona z obornika kupa ... bo sterta to jes zimniaków ... (Czr); no to już jes pole uprawne ... uprawione ... pole uprawione ... (Czr); jak sie takie pole nazywa ... oj nie pamieⁿtam już tego... (Czr); od rana ludzie przychodzili pomagali ... sadziło sie koszykami ... nie sadzarko^m ... [...] no jak byłam młodszą to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadziłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz); a dzisiaj idzie wszystko w pole ... (Grb); no bo tego ... pod maszyno^m wszystko zielsko było^e ... a dzisiaj wszystko rosiane po polu ... (Grb); na polu ... z półtora tygodnia stało ... i potem zwozili ... drabiniaste wozy były ... nie ... i to koniami ... te ... układali i ... jeden podawał i ... podawał te snopki i ... kucier jechoł ... nie ... tym wozem i ... i zwozili te ... (Grb); tata raz pamieⁿtom ... bo ciocia nie miała dzieci a tyż rozwieźli ... pewno dwa hektary ... nie ... i była sama ... i tata naz obudził rano o pioⁿte^x i mówi: chodźcie ... widełki nam ... każdy do wzrostu nom tam doł takie co ja miałam ... najmłodsza ... no to najlekciejsze ... o pioⁿty to do ósmy

rana połowe tego polu (!) ... tata tylko nam z tych kupeg na wieⁿksze a my po boku i żeśmy ... nie ... rozrzucali na drobno ... (Grb); powoⁿzy były ... a to jak sie słome wozilo^e ... tak to ... z pola to za dużo bałaganu ... [...] to muszo^m przycioⁿgać ... (Grb); i ten gnój potem na wóz i na pole i znowuż na te kupki na tym ... na tym polu ... czea było wzioⁿś widły i to wszystko porozrzucac^e ... nie ... no a potem znowuż zorać ... (Gor); wie pani ... my nie ... my nie obrabiamy pola ... nasz ... nasz ... nasz hektar ziemi jes wydzierżawiony ... tak że wie pani ... my żyjemy w obre^mbie swojego ogrodu i ja tutaj co tam mam te swoje haczki gracki i ... i koniec ... nie ... (Gor); to jo nie pamieⁿtóm ... może przedtym kiedyś ... jak siekli jak to oni mówili downi ... na morgi siekli ... nie ... to może i tyż ... żeby tam ... bo to i dugie pola były ... nie ... nieraz na tyh majóⁿtkowych polach siekli ... no to óni tam mieli pole dugie ... nie ... u nos było krótsze ... to jak zachodzili z jedny ... z jednygó kónca ... bo to siekli z jednygó kónca zachodzili ... no to mioł tam dwieście metrów czy ileś ... no to mu tam te ... ta wilgoć w ty osełce starczyła ... ale jag mioł czterysta albo tyłużmetrowe pole to ona mu wyschła ... to on musioł mieć ze sobó^m wcioⁿż ... nie ... (Gor).

polegniⁿty – ‘o zbożu: przyduszone przez wiatr i deszcz’: jak było zboże polegniⁿte ... albo ... późni to zakłotali tyn pałóⁿg jag już siekły maszyny ... i czeba było obsic brzegi ... nie ... no to te groty nie zdawały egzaminu ... bo było przechylóne ... (Gor); polegniⁿte ... polegniⁿte ... no to u noz mówili na to polegniⁿte ... dobrze jak było tyko polegniⁿte a nie przyrośniⁿte do

zimi ... bo były i przerośniⁿte ... to tam kielkowało już i rosło ... nie ... (Gor).

polny – ‘przym. od: pole’: to polne chwasty ... [...] to jes komosa ... i co tam jeszcz^e? ... ógnicha ... nie wiem jak to sie tam dokładnie nazywa ... oset ... perz ... (Czr).

pomidor – ‘popularne warzywo o mięsistych czerwono-pomarańczowych owocach’: b.c. (Brz).

pomocnica – ‘osoba płci żeńskiej wykonująca różne prace w polu i w gospodarstwie’: gospodyni ... albo pomocnica ... (Brz); zob. **gospodyni, kobieta, rolniczka**.

ponarzynane – ‘ponacinane’: a z poczⁿtku żeby już nie ścirać tegó naklepanió za mocno ... tylko wyrównywać ... to mioł takó^m ... twarde drzewo i takie ponarzynane piłkó^m było ... nie ... i tym pooszczył ... (Gor).

poobsiekać – ‘posiec, ściąć zboże’: poobsiekadź musieli hektary ... (Grb); zob. **posiec, skosić**.

poplon [poplón] – ‘rośliny uprawiane w polu w okresie między sprzętem a siewem dwóch roślin uprawianych na tym samym polu jako plony główne’: poplón może bydź i na pasze wykorzystany ... i do zaorania ... (Czr); posłady używano do ... na poplon ... i do karminia iwyntarza ... (Czr).

poplón zob. **poplon**.

poprzerywać – ‘powyrywać rośliny zbyt gęsto rosnące w celu umożliwienia prawidłowego wzrostu pozostałym

uprawom': b.c. (Czr); zob. **przerwać**, **przerywać**.

porcjowanie – 'dzielenie na kawalki świni po zabiciu': b.c. (Nid).

porozrzucać – 'ciskać w różne strony': *każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... i ten gnoj potem na wóz i na pole i znowuż na te kupki na tym ... na tym polu ... czea było wzio^{oś} widly i to wszystko porozrzucac ... nie ... no a potem znowuż zaozac ...* (Gor); zob. **rozrzucac**, **roztrzo^osać**, **rozsłusowac**.

porybić – 'zrobić fale, ząbki na ostrzu kosy wskutek nieprawidłowego klepania': *bo to porybił to sie nazywało jak z^om^obki porybiuł ... bo za mocno uderzył ... i ona napy^okła ... ona ni miała prawy py^oknó^oc ta kosa ... ona musiaa być tak wyklepano idealnie jak papiór... wszy^odzie równo ... a jag uderzył to ona py^okła ... to oszcze ... nie ... no i z^om^obki porobił takie ... no porybiuł ... bo to wyglo^odała jag łuski od ryby ... óna miaa byđ idealnie równa a wyglo^odała jak te ... te ryby co maj^om te do góry ... nie ... to maj^om jak sie rozłoży to maj^om jedno wyży drugie niży ... no to tak było ...* (Gor).

posadzić – 'umieścić nasiona lub sadzonki roślin w ziemi; zasadzić': *jak była tegó ... byle te ^ooczko ... czea dobro^om strużyne zro... byle te ^ooczka to ^oocinali (!) byle to posadzić ...* (Grb).

posiec – 'pościnać, tu: zboże': *żniwa tag jak ... jako dziecko no to musioł najpierw tata obcio^oc ... obcio^oc koso^om ... nie ... zeby to trawiarka tam czy ta śmigłówa to posiekła ...* (Grb); zob. **poobsiekać**.

poślad – 'ziarno gorszego sortu': *odpad ... odpad ... poślady ... nie ...* (Czr); *poślady używano do ... na poplon ... i do karminia iwynhtarza ...* (Czr) (Grb).

potargany – 'o słomie z mlócenia: zmierzwiona, nieuporządkowana': b.c. (Grb).

pouszywać – 'poszyć, uszyć': *tak ... i fartuszki takie zez z tego kretonu ... nie ... z kretonu ... łanie (!) pouszywane bo bardzo ładnie ... no ... no to sie cieszyłam że miałam do szkoły ... nie ... na zmianie mi to zrobiła te fartuszki i te ... kolorowe nie granatowe bo nie było wtedy jeszcze granatowych ...* (Grb).

powio^ozac – 'o słomie: pozwiązywać w snopki': *a tag jak teraz to kobiety ... przydo^om żniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^odmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powio^oze ...* (Grb).

powo^oz – 'draż zabezpieczający siano przed spadnięciem z wozu podczas transportu': *powo^ozy były ... a to jak sie słome woziło^o ... tak to ... z pola to za dużo bałaganu ... [...] to muszo^om przycio^ogać ...* (Grb).

powro^osło zob. **powróśło**.

powró^osło zob. **powróśło**.

powróśło [**powro^osło**, **powró^osło**] – 'rodzaj powrozu, sznura, skręconego ze słomy': *no to wio^ozano takie powróśła robiono takie ze słomy ...* (Czr); *powró^osłym ze słomy [wiązano snoppek] ... nie ...* (Czr); *dwie panie co ... rostwio^ozywały te snopki ... nie ... te powro^osła ... podawały temu panu*

co ... co wpuszczał w to^m parówkę ... (Grb); zob. **powrózek**.

powróż – ‘tu: o zbożu zawiniętym na kosę wskutek nieumiejętnego koszenia’: *to groty to mówili na to ... to żeby jak kosó^m sik ... żeby to sie układało ... nie ... to ... jag umiał to dobrze sic ... tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróż ... nie ... nakryⁿcił powróż ... bo jak kryⁿcił ... to^m kosó^m zakładał ... to sie nie układało te zboże ... (Gor).*

powrózek – ‘rodzaj powrozu, sznura, skręconego ze słomy’: *powrózek ... tu tak po ... po wiejsku ... powrózek ... powrózek ... (Gor); zob. **powrósto**.*

pószorek – ‘zdr. od: pószor’: *musi być tag idealnie na pierś dopasowane ... to były tam co kawałek otwory ... i spinka ... ta-ak pasek do spodni ... sie przesuwalo ... nie ... żeby ón ... bo jak kón tam był ... cinki ... abo grubszy ... no to i pószoreg musiał mu dopasować ... albo na przykład troche schód ... a przez zime przybroł ... to tyż tyn pasek trzeba było jedno^m dziurke popuścić ... żeby ta pierś spadła na dół ... bo by sie dławit jakby cioⁿgnó^l ... nie ... bo by mu za wysoko pod szyje siⁿgoł ... nie ... (Gor); u nas to chomóⁿta nie używali tutaj ... jak (!) ja już pamieⁿtam ... mieli tam na górze jeszcze takie chomóⁿta ... ale to prawdopodobnie po wojnie tam coś ... bo to pószorków nie było ... wszystko ... nie ... to tam skoⁿciś ... (Gor); zob.*

pószory, sory, uprzóⁿdz.

pószory – ‘uprząż’: *u nos były te ... to nazywali pószory ... bo prawdziwy to*

*jez uprzóⁿdz ... nie ... no to było tak ... że ... tu miał taki szyrzy pas ... to to na pierś ... nie ... i na krzyżu miał dwa takie pasy poprzeczne ... nie ... i do tegó była luździnica i lycki założone ... i na tym poprzecznym pasie ... to miał dwa kółka ... nie ... i te licki ... jak só^m dwa konie ... no to sie środkowo^m lycke zakładało z tegó kółka tu [pokazuje] ... a z tegó drugigó kónia tu ... na krzyż ... jak sie pocioⁿgneło lycke prawó^m ... to fby oba miały w prawo ... a jak w lewo ... to w lewo ... nie ... no i to tam ... (Gor); zob. **pószorek, sory, uprzóⁿdz.***

pr – ‘komenda wydawana koniom, oznaczająca zatrzymanie się’: *bo jo wiem jag mówiono na konia ... no nie wiem tyż tego ... [...] co mówiono tam ... czekej ... w prawo jez ^ooć ... ^ooć ... a w lewo ... ^ooć ... w lewo pr czy jak ... to jak stanół to pr a w prawo jez ^ooć ... a tu w lewo to nie wiem ... (Czr); ^ooć w prawo ... ksobie w lewo ... pr stój ... (Grb).*

pracownica – ‘tu: kobieta wykopująca ziemniaki’: *pracownica ... tó mówiło sie na szefle sie szło ... na szefle to było ... (Czr).*

prasa – ‘maszyna rolnicza do prasowania słomy w kostki itp.’: *prasa zbierajoⁿca stóme ... (Czr); a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m żniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodynin to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powioⁿże ... (Grb).*

prejsok – ‘młode świni, prosię’: *chroba grzybowo ta murzónka ... to jes czarne ... czarne ziarno jes ... i to jez już nawet ... kurzy sie to ... to takie*

jes tam ... jag uschnie to sie kurzy ...
nie ... i to do kurów to trucizna ... do
małych ... młodych tam prejsoków
to trucizna ... (Gor); zob. **prosiaczek**,
prosie, **warchlak**.

proⁿd – ‘energia elektryczna’: żelazko na
weⁿgielki ... to to jeszcze na Grabach
każdy to na dzieciach pamieⁿto ... bo
w szejsździesioⁿtych siódmym założyli
tu proⁿd ... [...] no ... pirsze nasze
wesele było przy proⁿdzie ... na wsi
jak to dawni ... nie ... (Grb); no ... taka
robota ... na poczoⁿtku dla dzieciaków
to było ciekawe no bo jag my tutaj
konia nie mieliśmy no to jak czea było
w kółko wolniutko chodzić ... ale czea
było wolniutko nie za szybko nie za
wolno ... no ... tak że ten kierat czy
tam maneż ... bo chyba i tag i tak to
tutaj funkcjonuje ... to właściwie chyba
każdy miał ten kierat tutaj bo to była ...
no ... no napeⁿd ... inaczej jak proⁿdu
nie było no to jak ... jak pracować ...
nie ... (Gor); tutaj przecież proⁿd był
założony w szejsździesioⁿtych drugim
roku ... (Gor); później było weⁿdzenie
czy tam peklowanie ... bo też proⁿdu
nie było przecież ... Jezu kochany ...
(Gor); u noz nie było jeszcze proⁿdu ...
i te nafte ... przynosili ... bo jag nie
było proⁿdu ... a bydzie wojna ... to nie
bydzie nafty ... nie ... (Gor).

prosiaczek – ‘nowo narodzone młode
świni’: b.c. (Gor); zob. **prejsok**, **prosie**,
warchlak.

prosie – ‘nowo narodzone młode świni’:
b.c. (Nid); zob. **prejsok**, **prosiaczek**,
warchlak.

proso – ‘roślina uprawna z rodziny
wiechlinowatych’: nie wiem czy to
można kłosem nazwać ... bo proso

to rośnie i ma takie ... no ale ... też to
kłosy można powiedzieć bo na końcu
takie takie so^m inaczej ułożone ... (Czr);
no bo jak tam siekli tam jakieś tam ...
zboża tam inne tam ... bo to siekli tam
proso ... coż jeszcze inne ... to tam
inaczy ... ale normalne zboże to jedna
wioⁿzała ... nie ... (Gor).

prożek – ‘poprzeczna belka grabi,
w której tkwią zęby’: prożek ze
ze^mbami ... (Grb).

pryzma – ‘stos obornika składowany na
polu uprawnym, ewentualnie w obej-
ściu lub poza nim’: kopiec ... mogiła
u naz mówili ... (Gor); zagł^embinie takie
kopali ... tam na metr ... tam ileś ...
tag na szerokość kopca ... i wybrali na
sztych zimie ... nie ... no ... i to waśnie
.... że ... bo zaś były przykrywane ... to
troche był w zimi ... nie ... no i to ...
uformujó^m tako^m ... normalnie ...
taki wał ... pryzme tako^m uformu-
jó^m ... nie ... i na to jes przykrywane
słómó^m ... i potym zimio^m ... nie ...
no ... i to był kopiec ... nie ... (Gor).

przebierać [przebirać] – ‘oddzielać
kielki od ziemniaków, także: sortować
ziemniaki na lepsze i gorsze’: no to na
wiosne przebierali [ziemniaki] ... na
wiosne ... i nawet gdy brakowało ...
bo jak była bieda dawniej ... (Grb); no
bo tam ... jak tak ... teraz to już tak ...
tych zimniaków nie przebiera ... ale
jak tak ... na Wojciecha ... na odpus ...
tyn ... tam jechali ... no to tam jag
matka miała tam ... ze Skrzetuszewa
pochodziła ... no to tam spotkali
sie ... to tam ... znajóme przeważnie
na odpustwie (!) dzieś tam ... nie ...
no i co robicie tam? ... no ... my tam
przebiromy pyrki ... krómka nóm
została jeszcze ... nie ... bo to ty reszta

*kopca to krómka ... to pamieⁿtom do dziś ... bo krómka jeszcze została ... już przebrali ... o ... krómka ... aaa ... już było późno ... mówi ... sobota ... i krómke zostawili na poniedziału ... i to przez to nazywali krómka ... nie ... (Gor); no to to przebirali [ziemniaki] ... jadalne ... sadzónki ... a reszta było do pasinio ... nie ... tylko że jak było ... czasym wiosna była za ciepło ... no to tyn ... to takie miały kły ... że przez kopiec przeszły ... przez te słóme ... (Gor); zob. **kruszyć**.*

przebirać zob. **przebierać**.

przebiśnieg – ‘roślina z rodziny amarylkowatych, wyrastająca spod śniegu u schyłku zimy, kwitnąca białą; śnieżyczka przebiśnieg’: *ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalie ... nasturcje ... z krzewów to bez ... (Gor).*

przecedzić – ‘oczyszczyć płyn, tu: mleko, z zanieczyszczeń, przelewając go przez tkaninę’: *czeba przecedzić ... [...] przez gaze ... (Gor).*

przegroda – ‘tu: wydzielone pomieszczenie dla kilku lub jednej świni’: *no to jes koryto i zagroda ... i tam jes w tym ... w przegrodzie ... (Gor); okólnik ... na zawnoⁿtrz to był okólnik ... u noz nazywali ... nie ... a w środku to jes patyk ... nie ... to tam só^m przegrody ... nie ... (Gor); no ... ale tyż musiały być ... przegrody mić porobióne w tym okólniku ... bo ... albo na zmianę ... bo świnię majó^m to do siebie ... że jag óna jes ... obcygo patyka już nie weźnie ... ona musi mić ... ona musi być w tym ... musi być ... każdo oddzielnie ... nie ...*

*no to tam zaś ... trudno majó^m sie przyzwyczać ... żeby sie nie gryzły ... (Gor); zob. **boks, patyk, zagroda**.*

przemys – ‘masowa, maszynowa produkcja towarów’: *nie no ... poszło na wsi ... przez te ostatnich czterdzieści ... piⁿdziesioⁿd lat ... no ostatnie zwłaszcza dwadzieścia ... to sie wszystko tam zmieniło ... to jes tak skok duży ... że ni ma tak ... bo przemysz już był tam ... jakież maszyny musioł mieć ... wszystko ... nie ... a rolnictwo to poszło tam błyskawicznie do przodu ... nie ... (Gor).*

przeorany – ‘zaorany’: *noo ... długie przeorany pas ziemi ... (Brz).*

przepuchlina – ‘schorzenie polegające na nieprawidłowym przemieszczeniu się jelit, zwykle na zewnątrz jamy brzusznej; przepuklina’: *no wypyⁿkłe to jak człowiek ... przepuchline ... to znaczy bona pyⁿkła ... nie ... ta-ak człowiek ... przepuchline dostaje ... nie ... [...] najwⁿcy to na przykad (!) straci tam dzieś ... ale to idzie zrobić ... jak z tyłu mo to wypyⁿkłe to idzie zrobić ... najgorszy jak koo cewki moczowy ... to jes kłopot ... bo jag mu bydó^m szyć to spuchnie i może nie oddadź mocz ... a jag nie odda to zdechnie ... nie ... to jes kłopot ... to już tam ... już nidz nie idzie mu zrobić wtynczas tam ... ale tak ... to one najwⁿcy majo^m te przepuchliny to majo^m przy jóⁿdrach ... nie ... tam to ... to tam to zeszyjó^m ... jes dobrze ... nie ... te błone chwyci ... zeszyje ... nie ... (Gor).*

przerośniⁿty – ‘o zbożu, które zaczęło rosnąć w kłosach, zanim zostało zebrane z pola’: *polegniⁿte ... polegniⁿte ... no to u noz mówili na to poleg-*

niⁿte ... dobrze jak było tyko polegniⁿte a nie przyśniⁿte do zimi ... bo były i przerośniⁿte ... to tam kielkowało już i rosło ... nie ... (Gor).

przerwać – ‘wyrwać rośliny zbyt gęsto rosnące w celu umożliwienia prawidłowego wzrostu pozostałym uprawom’: b.c. (Brz) (Czr); zob. **poprzerywać**, **przerywać**.

przerwanie – ‘rzecz. od: przerwać’: b.c. (Brz).

przerywać – ‘wrywać rośliny zbyt gęsto rosnące w celu umożliwienia prawidłowego wzrostu pozostałym uprawom’: b.c. (Brz) (Czr); zob. **poprzerywać**, **przerwać**.

przerywanie – ‘rzecz. od: przerywać’: b.c. (Brz).

przerywka – ‘przerzedzanie zbyt gęsto rosnących roślin uprawnych’: *przerywka ... obróbka ... i wybieranie [buraków] ... (Czr).*

prześcieradło – 1. ‘obszerny kawałek materiału, zwykle będący częścią bielizny pościelowej; tu: wykorzystywany podczas siewu ręcznego’: *no mieli takie ... po prostu sie nazywało opołka ... na szyje ... nie ... paseg i to^m opołko^m nieśli i siali reⁿczenie ... albo w płachtach ... o ... tyż nieraz ... w prześcieradłach albo w ... na takiej “opołce ... opołka sie tak to nazywała ... albo płachta ... (Czr);* 2. ‘obszerny kawałek materiału, zwykle będący częścią bielizny pościelowej; tu: wykorzystywany przy omłocie za pomocą cepów’: *no to przeważnie w stodole młócili ... na ... na jakiś tam prześcieradłach porozkładanych ... jakiś tam kocach coś ... nie nie pamieⁿtam ... nie wiem dobrze ... (Czr).*

przewodnik – ‘przodownik’: *na stoⁿke był ... a... ale na stóⁿke to my żeśmy chodzili ... to cała ... tu ki... był taki pan od ... jak sie nazywał pan [...] co był od tegó? ... [...] no ... ale przewodnik taki ... (Grb).*

przewracać – ‘tu: wzruszać, odwracać siano w celu przyspieszenia wysychania’: *o bardzo ... bo to przewracali dawniej reⁿczenie siano i grabili tyż reⁿ... grabiami takimi ... (Grb); tag jak tam dobro pogoda no to se piⁿć ... sześ dni poradziła uschnoⁿć ... jak dobrze tam przewracał ... nie ... (Gor).*

przodek – ‘przód wozu’: b.c. (Czr); zob. **tyłek**.

przycz – ‘końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *zaraz ci powiem ... przycz taki sie robiło ... przycz ... (Czr).*

przyczepa – ‘tu: wóz do wożenia ziemniaków; wóz na gumowych kołach’: *przyczepa ... skrzynia ... (Czr); no bo jak zbierali czy coś na te szefle to ktoż na ty ... na wⁿozie ... bo to dawni przyczepy jak teró ... odbierał wysypywał i ... i liczył ile tych szefli ... nie ... zaś chyba od szefla mieli płacone te ... (Grb); zob. **skrzynia**.*

przyorać – ‘pokryć ziemią przy użyciu pługa’: *czeba go [obornik] przyorać ... (Czr); zob. **przyorywać**.*

przyorywać – ‘pokrywać ziemią przy użyciu pługa’: *no to sie te kupki rorzuca no i wtedy sie przyoruje ... a widłami sie rorzuca ... roztrzoⁿsa o! ... widłami sie roztrzoⁿsa ... nie ... (Czr); zob. **przyorać**.*

psiutek – ‘spieszcz. od: pies’: *on jes przyjazny psiutek ...* (Gor).

pszenica [pszynica] – ‘jeden z podstawowych gatunków zboża, zwykle o bezościstych kłosach’: *a to u nos to sie murzónka nazywała ... [...] to było to ... jąg nie zaprawił ... tam w życie tego nie było ... ale w jⁿczminiu i w pszynicy ... jąg nie zaprawiut ... zaprawy só^m do zboża ... jąg nie zaprawiut ... to jes grzyb ... to jes choroba grzybowo ...* (Gor); *no można powiedzieć żyto ... pszenica ...* (Czr); zob. **zboże pszenne**.

pszeniczysko – ‘pole, na którym w ubiegłym roku rosła pszenica’: *zboże pszenne ... no ... pszeniczysko ...* (Czr).

pszenny – ‘przym. od: pszenica’: *zboże pszenne ... no ... pszeniczysko ...* (Czr).

pszynica zob. **pszenica**.

puch – ‘miękkie pióra tworzące spodnią osłonę ciała ptaków’: *no [są pióra] długie i krótkie ... no chyba takie ... no nie ... nie wiem nawet ... czyli puch ... pierze i puch ... no ...* (Nid).

pylenie zob. **pielenie**.

pyⁿknó^ć – ‘rozpaść się wskutek uderzenia’: *bo za mocno uderzył ... i óna napyⁿkła ... ona ni miała prawy pyⁿknó^ć ta kosa ...* (Gor).

pyra – ‘roślina z rodziny psiankowatych, pochodząca z Ameryki Płd., uprawiana powszechnie na całym świecie dla bulw korzeniowych – jadalnych, pastewnych i przemysłowych; bulwa tej rośliny, ziemniak’: [szefle] *no to*

były... zbierały ziemnia... te ... te ... te pyry na ... na wy... ścięły sie ... (Czr); *pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ...* (Brz); *no bo dawniej było ... ludzie szanowali ... czy umłócili worek czy dwa ... tam jąg mówili ... nie ... centnar ... no to to ... a teraz tam czy ... jąg wybieraj^m pyry ... wybior^m no to już nie włóczę^m ... nie krymruj^m a dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jąg orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbi^rał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ...* (Grb); *haczka do pyrów i haczka do hakanio jes co ingyó ...* (Grb); *jąg óna tam dzieś była tyż u jakiegoś gospodarza ale jeszcze jako dzieciok to mówi że właśnie ta pani to mówi: ze strużynów ... bo nie miała ... tako była bieda że te pyrki zjedli a te strużyny posadziła i ... [...] i pyry urosły ... z ty biedy se posadziła gdzieś tam w ogródku ... nie ... te strużynki ... bo ni miała ... no ni miała pyrów ... a ni miała dać co dzieciakom jeść ... a zez tych strużynów no pyry miała okropne ...* (Grb); *to była pyra tako ... naprawde brzydko ...* (Grb); *te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... i to potem było zakorkowane ... ja nie wiem czy to każdy zakopywał czy ... że one już w tym pozdychały ... bo tag jąg nasty^mpne to potym takim proszkiem pończoche brali stylonowo^m i tag na każdy krzak ... nie ... jąg już byłe (!) sie ... te larwy czerwone były ... [...] ale to śmierdziało ... to było trucizna ... ale dwa tygodnie nie było wolno po tym hakać pyrów ... nidz nie ... to już każdy przeschęgoł ... oż nie popadało dobrze i nie zmyło ...* (Grb); *moja mama do wieczora pyry zbierała i tak ...*

aby ji koszyki odnosili ... no a urodziła
potym na drugi dzień zaro ... (Grb);
zob. **pyreczka, pyrka, ziemniak**.

pyreczka – 'zdr. od: pyrka': *no bo
dawniej było ... ludzie szanowali ...
czy umłócili worek czy dwa ... tam
jag mówili ... nie ... centnar ... no to
to ... a teraz tam czy ... jak wybierają^m
pyry ... wybioro^m no to już nie wło-
czo^m ... nie krymrują^m a dawniej to trzy
razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!)
jag orał koniem to jedyn szed ... czy
dzieciak czy dorosły ... i zbi^rrał gdzie
spotkał te pyreczke ... i sie cieszył
wieczorem że nazbierał na parownik ...
(Grb); zob. **pyra, pyrka, ziemniak**.*

pyrka – 'zdr. od: pyra': *downi wybierki
godali czy jakoś to ... wybierał pyrki ...
(Czr) (Brz); no ... tak była uszanowana
pyrka ... (Grb); to sie pyrki naddawały
jak to było ... "od" odmłodzały ... (Grb);
jag óna tam dzieś była tyż u jakiegoś
gospodorza ale jeszcze jako dzieciok
to mówi że właśnie ta pani to mówi: ze
strużynów ... bo nie miała ... tako była
bieda że te pyrki zjedli a te strużyny*

*posadziła i... [...] i pyry urosły ...
z ty biedy se posadziła gdzieś tam
w ogródku ... nie ... te strużynki ...
bo ni miała ... no ni miała pyrów ...
a ni miała dać co dzieciakom jeść ...
a zez tych strużynów no pyry miała
okropne ... [...] no tag ale właśnie że
tyn mo^oż przyszed z pracy i mówi tak:
pyrki zjadłaż a strużyny posadziłaś? ...
no a ona mówi: sama nie zjadłam tylko
dzieci zjadły ... nie ... (Grb); pyrki to
w zimie kładli ... normalnie w zimie ...
(Gor); no i co robicie tam? ... no ... my
tam przebiromy pyrki ... (Gor); chore
pyrki już takie były tam zwirusowane ...
(Gor); ja pami^mtóm jak krajeli ... to
tam mieli po dziesiⁱć ... pitnaście ...
po dziesiⁱć ... dwanaście lat ... no ...
a późnij ... już teraz ... już ostatnie
dwadzieścia lat to już nie widzio-
łym żeby ktoś pyrki krajoł ... no ...
tam ktoś ... miał ... i tam sobie dzieś
w ogródku sadziuł ... miał czterdzieści
kierzków ... a miał czydzieści piⁱć pyr-
ków ... no to przekrajoł ... (Gor); zob.
pyreczka, pyra, ziemniak.*

pyrz zob. **perz**.

R

racica – ‘kopyto świni’: *racice ... [...] zdejmowało sie ... później takie girki były robione na galarete ... nie ... ale czym to ojciec robił ...* (Gor).

radlić – ‘obsypywać ziemią za pomocą radła rośliny uprawne w celu pobudzenia ich do wytworzenia podziemnych rozłogów i tym samym do zwiększenia liczby bulw’: *jak sie radliło to sie radlina robiła ...* (Grb).

radlina [**redlina**] – ‘rosnące w jednej linii ziemniaki’: [*redlina*] *to jes ... ziemniaki w równym rzeⁿdzie posadzone ...* (Czr); *bo jak sie pojawiła stara stonka ... nie ... to coło (!) wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to buteleczki ... takie kwad... pólitrowe butelki uwioⁿzane na sznureczku przy szyjce i było wlane tyle na ... w ty ... tyle wody i potem chodzili i to po czydziesiąt ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ...* (Grb); *jak sie radliło to sie radlina robiła ...* (Grb) (Brz).

radło – ‘urządzenie służące do robienia bruzd przy uprawie roślin okopowych i do ich obsypywania’: *to zaś to sie robiło od radła ... jak sie radliło to sie radlina robiła ...* (Grb); *no zaś sie jo przykrywało ... bo to dzisiaj ... to dzisiaj robi sadzarka ... a to sie wszystko ryⁿcznie robiło ...* [...] *no radłami ... były takie radła ...* [...] *cały rzoⁿd sie rozpychało ... no ...* (Czr) (Gor).

rama – ‘główna część, np. radła, pluga, w postaci mocnej, lekkiej konstrukcji z rur metalowych, prętów itp., na której opierają się poszczególne części maszyny’: *no to ... to jes tako rama co zaś sie trzyma po prostu ... nie ... no ...* (Czr).

rapcie – ‘tu: nogi, łapki kurczaka, kury’: *stopy to so^m rapcie ...* (Nid); zob. **stopa**.

raszka – **1.** ‘rodzaj rusztu, suszarki, na której kładło się torf do wysuszenia’: *z łó^k wykopywało sie i ... na takie ... raszki ... kładki ... i to sie suszyło ... po wysuszeniu sie brało do ... pieca ... do palenia ...* (Brz); *na tych raszkach sie kładło ...* (Brz); **2.** ‘rodzaj rusztu, suszarki, na której kładło się zabita świnię w celu oczyszczenia’: *na raszce ... dechach ... na leżóⁿco ...* [...] *no to tak coż jak tero so^m palety ... nie ... jak palety te drewniane so^m ... od ładowanio tych towarów ... nie ... no na takie coś sie świniaka przewróciło ... nie ... no i tam woda odchodziła ... i oskroboł jedno^m strono^m ... drugo^m ... powiesił ... wnyⁿtrzości wyjół ...* (Gor).

redlenie – ‘rzecz. od: redlić’: *obsypywanie ... redlenie ...* (Czr); zob. **obsypywanie**.

redlina zob. **radlina**.

reⁿcznie – ‘za pomocą rąk, rękami; bez użycia maszyn’: *dawniej reⁿcznie to robili ... nie ...* (Czr); *no mieli takie ... po prostu sie nazywało opołka ... na*

szyje ... nie ... pasegi i to^m opołko^m nieśli i siali reⁿcznie ... albo w płachtach ... o ... tyż nieraz ... w przeście-radłah albo w ... na takiej ^oopołce ... opołka sie tak to nazywała ... albo płachta ... (Czr); obornik ... [...] no sie rorzuca ... dawnij było reⁿcznie a teros ... gnojarami sie rozwala ... no i zaś ... (Czr); no też mówie: reⁿcznie było rozrzucane ... obornik ... no to po prostu gnój dawnij był a teraz jez obornik ... (Czr); o bardzo ... bo to przewracali dawniej reⁿcznie siano i grabili tyż reⁿ... grabiami takimi ... (Grb); reⁿcznie to ja któż miał mały kawatek ... a nie chciał iż na odrobek ... no to ... no to musiał sam ... koso^m ... (Grb); na poczoⁿtku no to ... w koszykah albo ... mówie co były czy jakieś takie chyba wielkie fartuchy czy płachty czy coś że sie chodziło i w te dołki sie reⁿcznie sadziło te ziemniaki i przydeptywało ... nie ... no a potem czea było to zaradlić tag myśle ... (Gor).

reⁿczny [ryⁿczny] – ‘przym. od: reⁿka’: haczka reⁿczna ... (Czr); sortowanie reⁿczne [ziemniaków] ... (Czr); na pokos wszystko w ryⁿcznym koszeniu ... (Czr); ale tu już jez ma kółko to na pasach ... no ... a tu jes ... na reⁿczne ... i tu sita so^m ... o ... (Grb).

reperować – ‘naprawiać’: b.c. (Brz).

robok – ‘owad, robak’: na chudy świni sie wsza nie chce czymać ... ale na te wszy by czea było coś zaradzić ... bo ... no ... ona sie trze tak ... jak czowiekowi przeszkodzajo^m te roboki ... nie ... muchy jak gryzjo^m tyż czowieka ... a wszy tyż ... (Gor).

robota – ‘praca’: no ... taka robota ... na poczoⁿtku dla dzieciaków to było

ciekawe no bo jag my tutaj konia nie mieliśmy no to jak czea było w kółko wolniutko chodzić ... ale czea było wolniutko nie za szybko nie za wolno ... no ... tak że ten kierat czy tam maneż ... bo chyba i tag i tak to tutaj funkcjonuje ... to właściwie chyba każdy miał ten kierat tutaj bo to była ... no ... no napeⁿd ... inaczej jak proⁿdu nie było no to jak ... jak pracować ... nie ... (Gor).

rolnictwo – ‘zabiegi związane z uprawą ziemi oraz hodowlą zwierząt’: nie no ... poszło na wsi ... przez te ostatnich czterdzieści ... piⁿdziesioⁿd lat ... no ostatnie zwłaszcza dwadzieścia ... to sie wszystko tam zmieniło ... to jes tak skok duży ... że ni ma tak ... bo przemyz już był tam ... jakież maszyny musioł mieć ... wszystko ... nie ... a rolnictwo to poszło tam błyskawicznie do przodu ... nie ... (Gor).

rolniczka – ‘kobieta pracująca na roli, mająca gospodarstwo rolne, gospodyni’: chce mi sie śmiać ... bo ta jez rolniczka ... ja nie ... (Gor); zob. **gospodyni, kobieta, pomocnica**.

rolnik – ‘człowiek pracujący na roli, mający gospodarstwo rolne, gospodarz; tu także: ten, kto sieje zboże’: ja nie wiem ... zadzwoń do Marysia może on beⁿdzie wiedział ... on jez rolnikiem to on preⁿdzej tam wszystko wie jak ten ... (Gor) (Czr); zob. **chłop, gospodarz**.

roⁿczka [róⁿczka] – ‘krótki uchwyt na kosisku’: to co czyma w rynce ... tu było róⁿczka ... (Gor); ryfka ... kliyn do drewnianny ... do nabicia ... i kosa ... [...] tak była kosa ... i tu na środku była róⁿczka ... (Gor) (Grb); zob. **krukiewka, uchwyt**.

rozrzucać zob. **rozrzucać**.

rozrucany – ‘przym. od: ro(z)rzucać’: *no to po prostu gnój dawniej był a teraz jez obornik ... no ... nie ... i ... i rozrucany reⁿcznie albo tyż teraz jes gnojarka ... gnojara ...* (Czr).

rosa – ‘krople wody pokrywające rośliny, przedmioty itp. o poranku’: *bo jag na łóⁿce jes ... tak cinko leży ... to óne ... jag jez rosa ... mgła ... no to naćbierze (!) wilgoci ... i na sóńcu blaknie ...* (Gor).

rosiany – ‘przym. od: ro(z)siewać’: *no bo tego ... pod maszyno^m wszystko ziel-sko było^e ... a dzisiaj wszystko rosiane po polu ...* (Grb).

rosół – ‘wywar z mięsa i warzyw, samodzielne danie lub podstawa innych zup’: *rosół ... mieⁿso ... kotlet z kurczaka też ...* (Nid); *ziemniaki z sosem ... rosółem ...* (Brz).

rostwioⁿzywać – ‘rozwiązywać’: *dwie panie co ... rostwioⁿzywały te snopki ... nie ... te powroⁿsła ... podawały temu panu co ... co wpuszczal w to^m parówke ...* (Grb).

rotacyjny – ‘o maszynach: pracujące na zasadzie ruchu obrotowego’: *nie wiem ... teraz to może so^m i [plugi] jednoskibowe i dwuskibowe ... wieloskibowe ... ale jakie tam jeszcze to już tam nie wiem ... coś tam jez jeszcze ... ale co tam jes takie rotacyjne nierotacyjne to ja już ... to ja już sie nie ... nie ... nie ...* (Gor) (Nid).

rowek – ‘wglębieenie pozostające za plugiem podczas orania’: *to sie mówi taki rowek ... nie ...* (Czr).

rower – ‘pojazd napędzany przez mięśnie nóg za pomocą pedałów, mający zwykle dwa koła, siodełko i kierownicę’: *no ja miałam do pioⁿty klasy rower ale to był pirszy mój rowerek ... to jeszcze na jagodach zapracowany ... to nie było że ... znaczy rowerów nie było że te...* (Grb).

rowerek – ‘zdr. od: rower’: *no ja miałam do pioⁿty klasy rower ale to był pirszy mój rowerek ... to jeszcze na jagodach zapracowany ... to nie było że ... znaczy rowerów nie było że te...* (Grb).

rozbirać – ‘rozkładać, roztrząsać’: *na-przód skosić [trawę] ... potym przeszło ... kupkowali ... jeszcze kupki rozbiralali ... i znów kupkowali ... na kóńcu wozili ... nie ...* (Gor).

rozbiranie – ‘dzielenie zabitej świni na części’: *potym to sie nazywo rozbiranie ... no ... [...] no to ... fachowcy to to zrobió^m szybko ... bo ón tak ... tak se bierze i tam tnie ... szynka oddzielnie ... karkówka oddzielnie ... tam wszystko ... i układa ...* (Gor).

rozchodnik – ‘roślina z rodziny gruboszowatych, płożąca sie nisko po ziemi, kwitnąca na żółto; przypisuje się jej moc odciągania piorunów’: *to wszystko jes zasuszone ... tu jez rozchodnik ... tu jez lipa ... tu jez modraczek ... rumianek ... i rozchodnik ... każde ... służyły ... [...] rozchodnik to jak dawnij piekli chleb ... nie ... buła burza ... to żeby ... mówili ... od ... no żeby piorun nie uderzał ... żeby to ... rozeszło sie wkoo domu ... no to kładli do pieca rozchodnik ...* (Grb).

rozczoⁿsno^dć – ‘wzruszyć, przewrócić, odwrócić siano’: *tó^m trawę to mu-*

sieli zaś tym ... rozczóⁿsno^ć ... czyli na łóⁿce jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tegó że tam jedzie i to rorzuca ... a przedtym to grabiami i widłami wszystko ... (Gor).

rozeschno^ć – ‘popękać na skutek wysuszenia’: jach (!) śli sidz łóⁿke to mieli te osełki ... i kosy ... i młotek brali ... nie ... no i tyn młotek to przyważnie ... jag na sońcu by rzucił to by sie rozesch ... nie ... no to gó w ty wodzie tam czymali i zaś te osełke ... (Gor).

rorzucac [rorzucac] – ‘rzucac, ciskać w różne strony, roztrząsać’: obornik ... [...] no sie rorzuca ... dawnij było reⁿcznie a teros ... gnojarami sie rozwala ... no i zaś ... (Czr); no to sie te kupki rorzuca no i wtedy sie przyoruje ... a widłami sie rorzuca ... roztrzoⁿsa o! ... widłami sie roztrzoⁿsa ... nie ... (Czr); tata raz pamieⁿtom ... bo ciocia nie miała dzieci a tyż rozwieźli ... pewno dwa hektary ... nie ... i była sama ... i tata naz obudził rano o pioⁿte^y i mówi: chodźcie ... widelki nam ... każdy do wzrostu nom tam doł takie co ja miałam ... najmłodsza ... no to najlekciejsze ... o pioⁿty to do ósmy rana połowe tego polu (!) ... tata tylko nam z tych kupeg na wieⁿksze a my po boku i żeśmy ... nie ... rozrzucali na drobno ... (Grb); tó^m trawe to musieli zaś tym ... rozczóⁿsno^ć ... czyli na łóⁿce jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tegó że tam jedzie i to rorzuca ... a przedtym to grabiami i widłami wszystko ... (Gor); zob. **pororzucac, rozszlusowac, roztrzoⁿsać**.

rozsiewadz nawozu – ‘maszyna ciągnikowa służąca do rozsiewania nawozów sztucznych po polu uprawnym’: b.c. (Nid).

Rozsiewacz nawozu (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

rozszlusowac – ‘rozrzucac’: zaś chodźilo sie [gnój] rozszlusowac ... (Grb); zob. **pororzucac, rozrzucac, roztrzoⁿsać**.

roztrzoⁿsać – ‘rozrzucac coś wokół’: no to sie te kupki rorzuca no i wtedy sie przyoruje ... a widłami sie rorzuca ... roztrzoⁿsa o! ... widłami sie roztrzoⁿsa ... nie ... (Czr); zob. **pororzucac, rozrzucac, rozszlusowac**.

rozwora – ‘drąg łączący przednią i tylną część podwozia wozu gospodarskiego, służący do regulowania jego długości’: u nos to była rozwora ... rozcióⁿgali ... (Gor) (Brz).

róⁿczka zob. **roⁿczka**.

rów – ‘wykop po części porośnięty roślinnością, po części wypełniony wodą, na którym wypasało się bydło’: to można to ... [...] kosidź na siano te piersze a późnij sie krowe paśto na

tym rowie i to była dzierzawa od gminy tych ... tyh rowów ... nie ... to jak były aleje kiedyś dzierzawili od gminy tag i te ... nie ... tag my te te rowy ... a później były takie ugory ... żeśmy tam paśli ... takie no ... (Gor); bo tam gdzie myśmy paśli to były stawki i torfowiska ... takie rowy ... no to zależy ... jak była woda to tam także popijały te wode ... nie ... same se poszły ... jak było goroⁿco to sie chłodziły nawet w tym ... nie ... (Gor); tu jez lichy tutaj u was ... z tym ... tu nie ma stawków a tam to były rowy i ... i ten ... jag myśmy sie w torfowiskach ko^mpali to one też tylko że nie... jak pijawka sie przyczepiła ... nie ... no ... ale co człowieg miał zrobidź jak było goroⁿco ... nie ... no ... (Gor).

róża – ‘roślina ozdobna uprawiana w ogrodach, o lodygach i liściach z kolumnami oraz kwiatami w różnych kolorach, delikatnie pachnących’: b.c. (Brz).

różyczka – ‘zdr. od: róża’: o ... tu jes ... różyczki ... ale to wszystko jes zasuszone ... tu jez rozchodnik ... tu jez lipa ... tu jez modraczek ... rumianek ... i rozchodnik ... każde ... służyły ... [...] lipe na herbatę ... różyczki ... no też ... różnie robio^m ... (Grb).

rumianek – ‘roślina z rodziny astrowatych, powszechna na łąkach i ugorach, mająca szerokie zastosowanie w ziołolecznictwie; wykorzystywany do wyplatania wianków na święta maryjne lub na zakończenie oktawy Bożego Ciała’: o ... tu jes ... różyczki ... ale to wszystko jes zasuszone ... tu jez rozchodnik ... tu jez lipa ... tu jez modraczek ... rumianek ... i rozchodnik ... każde ... służyły ... [...] rumianek do oczu ... nie ... (Grb)

ryczka – ‘stolek wykorzystywany podczas dojenia krów’: ryczka bo to ... no ryczka bo krowa ryczała i czea było jo^m ten ... (Gor); zob. **skopek**.

ryfka – ‘metalowa obrączka, służąca do połączenia metalowej części kosy z kosiskiem’: może mi sie przypómni ... kosa i ... na to co nakładali to tako ryfka nazywali że to tam ... i kliyn drewniany zabijali ... nie ... (Gor); ryfka ... kliyn do drewnianny ... do nabicia ... i kosa ... [...] ta ryfka co nabijali ... [...] ona tó^m kosó^m ... ona tu sie opierała o kosisko ... i tu to^m ryfke wkładali i kliyn wbijali ... nie ... (Gor).

rygor – ‘posłuch, karność’: my to mieliśmy ... jak przyjechał do taty nauczyciel to mieliśmy rygor taki ... bo jeżeli przyjechał to jak ... nauczyciel z tato^m poszed do pokoju to my do kuchni a gdyby z tato^m usiad w kuchni to my do pokoju ... nie poszed dzieciok suchać co tata rozmowia ... z nauczycielem ... (Grb).

ryⁿcznie – ‘za pomocą rąk’: no chyba że jak to ryⁿcznie wozili to od razu całygo nie zwiózł ... (Gor); jak sie ryⁿcznie sadziło ... no to można było kroić ... (Gor).

ryⁿczny (zob.) **reⁿczny**.

ryⁿka – ‘kończyna górna człowieka, służąca do wykonywania rozmaitych czynności’: tam błona ... to jes tyko miⁿdzy ... jak tam ... podwieszony tyn brzuch ... przetno^m skóre ... i tam jes błona ... no to ryⁿkó^m rozerwó^m ... czy tam pukno^m ... nie ... ale jak to tak ... to ryⁿkó^m nie rozbierze ... nie ... te błóne to tylko przetnie skóre na brzuchu ... te błóne rozerwoł ... i wnyⁿtrznosci wy-

jnowo! ... i to ... jak fachowcy ... to te błóne tak zostowio! delikatnie ... żeby nie uszkodzi! jelitów ... no bo by pobrudzi! te mi^oso ... no ... to tak to reszta nie robi! nożym ino ryⁿkóm ... to już nie podar tam ... nie skalyczy! (!) ... bo jak skalyczy! ... aby cie!o tam ... już brudne by było ... nie ... (Gor).

ryⁿkw – ‘część górnej partii ubioru, w którą wchodzi ręka’: *jeszcze musio! być taki na ryⁿkwowie ... jak to mó-wio^m ... emblematy czy coś tam szko!y jak to sie nazywa!o ... (Grb).*

rzemień [rzymiń] – ‘pas, pasek z grubej skóry’: *pierwsza ... to jes bat ... to jes rzymiń ... nie ... (Czr); a to [bijak] było takie luźne na takim rzemieniu na czymż uwioⁿzane żeby to musia!o^e sie kry^ścić ... (Grb).*

rzeźnik – ‘człowiek, który robi przetwory z mięsa’: *dawni to ludzie wszystko umieli przyważnie sami ... świniobicie jes takie samo ... ino przychodzi fachowiec ... nie ... przychodzi rzeźnik ... (Gor); myszka to jes czy^śś szynki ... [...] tako okroⁿg!a kuleczka jez u szynki ... [...] jag ładnie ... ładnie to rzeźnik zrobi ... to takie okroⁿglutkie ... i to takie ... ładny kawa!eg mie^osa ... nie ... (Gor) (Nid).*

rzodki – ‘tu: o zębach grabi rozstawionych daleko od siebie’: *take rzodkie te grabie ... (Grb).*

rzymiń zob. **rzemień**.

rżysko – ‘to, co zostaje przy ziemi po skoszeniu zboża’: b.c. (Czr); zob. **ściernisko**.

S

sad – ‘teren, na którym rosną drzewa i krzewy owocowe’: *tutaj na tym polu był kiedyś sad ... i pomieⁿdzy tym sadem te ... to pole było woⁿskie ... to były rzeⁿdy drzew i potem były ... był sad ... tak że wuja kosił ... za tym sie szło i sie ... jak to mówili ... kupowano ... łapko... łapkowane było ... (Gor).*

sadzarka – ‘maszyna do sadzenia ziemniaków’: *od rana ludzie przychodzili pomagali ... sadziło sie koszykami ... nie sadzarko^m ... [...] no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadziłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz); sadzarka ... mam inno^m ale ta ... no jeszcze ludzie takimi sadzo^m ... (Gor); no a jag nastały sadzarki ... no to tegó [krojenia ziemniaków] nie szo (!) robić ... bo ... bo ona nie chwyciła to^m ... to^m płaskó^m ... nie ... (Gor) (Czr) (Nid).*

sadzeniak – ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia, sadzonka’: *na wiosne czea było odkrydź i przko... poprzebierać ... te sadzeniaki takie mniejsze ... jak były wieⁿksze to pamieⁿtam też że niektóre były przekrawane na połowe ... (Gor) (Brz) (Czr) (Grb); zob. **sadzonka, siewka**.*

sadzenie – ‘rzecz. od: sadzić’: *od sadzenia czeba zaczoⁿć [uprawę ziemniaków] ... (Grb) (Czr).*

sadzić – ‘umieszczać sadzonki ziemniaków w odpowiednio przygotowanej ziemi, tak żeby się przyjęły i rosły’: *od rana ludzie przychodzili pomagali ... sadziło sie koszykami ... nie sadzarko^m ... [...] no jak byłam młodsza to miaam ... dwadzieścia lat przeszło też sadziłam ... pyry w koszyku nosiłam po polu ... po órce ... po oraniu ... cieⁿżko było bo to było mieⁿko a czea było kosz dźwigać ... (Brz); na dwie stopy sadzili ... [...] dziecioki tyż pomagały ... to zawsze tata tłumaczył na ... dwie stopy so^m ... (Grb); sie chodziło i w te dołki sie reⁿcznie sadziło te ziemniaki i przydeptywało ... nie ... (Gor); już ostatnie dwadzieścia lat to już nie widziołym żeby ktoś pyrki krajoł ... no ... tam ktoś ... miał ... i tam sobie dzieś w ogródku sadziuł ... miał czterdzieści kierzków ... a miał czydzieści piⁿć pyrków ... no to przekrajoł ... wtedy miał te kierzki wszystkie ... (Gor); jak sie ryⁿcznie sadziło ... no to można było kroić ... (Gor).*

sadzonka [sadzónka] – ‘młoda roślina przeznaczona do sadzenia; tu: ziemniak’: *tag jag u nas w domu no to właśnie mama ... brakowało tych sadzonków to kroifa ... a babcia pamieⁿtom przyjechaa z Czernieewa (!) i mówi że: to ino powinnaś te tyłki podkrować ... (Grb); no to to przebirali [ziemniaki] ... jadalne ... sadzónki ... a reszte było do pasinio ... nie ... tyko że jak było ... czasym wiosna była za ciepło ... no to tyn ... to takie miały kły ... że przez kopiec przeszły ...*

przez te słóme ... (Gor) (Czr); zob.
sadzenia, siewka.

sadzónka zob. **sadzonka.**

sadzynie – ‘rzecz. od: sadzić’: *jak dużo pyrka była to tylko końcówke [odkroili] ... z tymi oczkami ... nie ... bo kielki wychodziły ... ale dzisiaj już tego nie robió^m ... bo po piersze jez mechaniczne sadzynie ... a po drugie odmiany ... już te odmiany to nie só^m do krojinio ... (Gor); óne były owalne takie ... i nie krajeli tak [pokazuje] do sadzynio ... ino tak ... (Gor).*

sak – ‘element budowy pluga’: *wiem troche ale tak tyż nie bo to i odkłodnia i jakiś ... jak to sie nazywo? ... sak czy tam coś ... (Czr).*

salceson – ‘produkt wędliniarski otrzymywany z podrobów, kaszy i krwi’: *kaszanke lubiłem a salcesonu nie lubiłem i za bardzo do tej pory nie ... nie wiem dlaczego ... (Gor); słonina jez oddzielnie topiony na smalec ... a te ... te reszte tam ... no to ... to tyn ... gotowane to robio^m kaszanke ... jag u naz nazywajo^m ... te salcesóny ... a z tych ... no z mieⁿsa robio^m kiełbase ... nie ... to co porokłodajo^m to kielbase ... (Gor); u nas podrzynali ... widziałum że niktórzy mieli takie szpikulce ... i gó tam ... oguszył i gó dopiro tam ... nie ... tym ... a u nos to podrzynajo^m i krew wypuszczajo^m na zewnóⁿtrz ... do miski ... i z tegó robio^m te kaszanki ... tam to ... nie ... salceson cimny ... to z tegó robió^m ... (Gor).*

sałata – ‘warzywo o liściach uformowanych w luźne główki’: *cebule ... pietruszke ... buraczki ... mar-*

chewka ... sałata ... (Brz); marchew ... pietruszka ... sałata ... (Czr).

schab – ‘mięso z części grzbietowo-lędźwiowej tuszy wieprzowej’: *no szynka ... schab ... boczek ... słonina ... łopatka ... żeberka ... wszystko ... (Nid); no to rozkłodali ... na szynki ... karkówki ... no i tam te te ... golónka ... to wszystko ... tam odkłodajo^m boczki ... co ma być ... [...] schab ... do wyⁿdzynio ... no ... słonina jez oddzielnie topiony na smalec ... a te ... te reszte tam ... no to ... to tyn ... gotowane to robio^m kaszanke ... jag u naz nazywajo^m ... te salcesóny ... a z tych ... no z mieⁿsa robio^m kiełbase ... nie ... to co porokłodajo^m to kielbase ... (Gor); u nos to schab z kościo^m i bez kości jes ... teraz ido^m kupować schab ... a kiedyś kupowali kotlet ... nie ... (Gor); zob. **kotlet.***

schno^ć – ‘traścić wilgoć; tu: o roślinach’: [rośliny bez wody] *schno^m ... wieⁿdno^m ... (Brz).*

schwocić – ‘o koniu: doznać choroby objawiającej się sztywnieniem nóg’: *schwocił sie kón ... to sie ... jak dostoł ... na przykład ... był spocóny ... i od razu zimne nogi ... to to ochwap był ... to ón dostoł na nogi ... ni móg iś (!) na nogach ... nie ... no ... to sie schwocił ... (Gor).*

schwocynie – ‘rzecz. od: schwocić’: *no to były tam różne metody ... bo to prawdopodobnie ... nawed upuszczali kóniowi krwi troche ... nie ... bo ón to mioł ... niby tam mu ta krew sie zburzyła ... czy co ... jak za dużo ... no ale to tag już ... przyważnie to musieli tam ... jak zaroz tam jakież metody tam próbowali to wyszed ... a tu na te nogi*

*miół trochę takie ... po tym schwycy-
niu zostało mu ... bo ón te kopyta tag
jakoś ... wyszły ... nie ... (Gor).*

scyzoryk – ‘krótki, chowający się nóż;
tu: narzędzie do obcinania liści bur-
ków’: *scyzoryk ... do ścinania liści ...
(Czr); zob. hajcza, obcinak, ścinacz.*

seler – ‘warzywo o białym, aromatycz-
nym, kulistym korzeniu i pierzastych
liściach, wchodzące w skład tzw.
włoszczyzny’: *kapuste też można ...
w przydomowym ... kapuste ... seler ...
pietruszka ... (Czr).*

seradela – ‘roślina pastewna o drobnych
kwiatkach, uprawiana jako poplon’: *no
przeważnie lubin i wyka i co tam ...
seradele ... seradela ... (Czr).*

serce – ‘mięsień odpowiadający za
pracę układu krążenia; serce zwierząt
hodowlanych wykorzystywane jest
w celach spożywczych’: *serce też szło
do kaszanki no ... serce to jez najbar-
dziej wypracowany mieⁿsień ... nie ...
no ... on cały czas pracuje ... (Gor).*

serwatka – ‘płyn pozostający po uzy-
skaniu twarogu ze zsiadłego mleka’:
*twaróg ... twaróg ... serwatka ... (Gor);
to po już zrobieniu twarogu ... ta ser-
watka ... (Gor); tu dziś by sie przydała
właśnie ta serwatka ... bo tak se przy-
pomniałam że jak była serwatka to sie
na talerzyk wlewało serwatke ... jakoś
sie tam przyklejało prze... szklanke
sie tam przewracało i w to^m serwatke
sie muchy topiły ... (Gor); u nas stało
z boku na piecu ... jak był ciepły
piec ... żeby po prostu to sie ogrzało ...
żeby sie oddzieliła ta serwatka od tego
twarogu ... potem sie przedczało do
takiej tetry znowuż ... tak sie nazy... to*

*mówiło ... no i powstała grupka sera ...
nie ... (Gor).*

sfijać – ‘o słomie lub sianie: związać,
prasować’: *teroz to [trawa] uschnie i sfi-
jają^m snopki ... tam coś tam ... wały ...
i zbierają^m ... (Gor).*

siać – ‘sypać, rzucać ziarno w zaoraną
lub przekopaną ziemię, ręcznie lub za
pomocą siewnika’: *no mieli takie ...
po prostu sie nazywało opołka ... na
szyje ... nie ... pasęg i to^m opołko^m nie-
śli i siali reⁿcznie ... albo w płachtach ...
o ... tyż nieraz ... w prześcieradłah albo
w ... na takiej ^uopołce ... opołka sie tak
to nazywała ... albo płachta ... (Czr);
dawniej z płachty co tak ... to trawie
wieⁿcy tam z płachty siali ... (Grb);
jeszcze jo mom szeżdziesió^d lat ... za
koniami chodziłym ... a teraz só^m takie
traktory ... że siejo^m bez ^uorki ... nie ...
i rośnie ... (Gor).*

siadłe mleko – ‘mleko, które uległo fer-
mentacji’: *to u naz jak był piec właśnie
weⁿgłowy no to to siadłe mleko gdzieś
tam z boku na tym ... na tej nagrzaney
płyce sobie stało ... (Gor); zob. kwaśne
mleko, mleko, zsiadłe mleko.*

sianie – ‘rzecz. od: siać’: czynność wrzu-
cania nasion do ziemi’: *a teraz już jes
siewnik do sianio ... nie ... wprzód było
co inne a tero już ... (Czr).*

siano – ‘wysuszona roślinność tra-
wiasta, pozyskana z łąk, stanowiąca
paszę dla zwierząt gospodarskich’:
*no dawnij to i przewracali i siano ...
no tak ... bo tu ma grabki te małe do
grabinia a tu so^m grobie takie tam ...
(Grb); o bardzo ... bo to przewracali
dawniej reⁿcznie siano i grabili tyż reⁿ...
grabiami takimi ... (Grb); to można*

to ... [...] kosidź na siano te piersze a późnij sie krowe pasło na tym rowie i to była dzierzawa od gminy tych ... tyh rowów ... nie ... (Gor); mówili że siano musi sparować ... (Gor); jag ono przeszło (!) to znów złożyli ... przez to ty siano ... jak tam teraz ... teraz takiego siana ni ma ... chyba że tyn ... że dyż nie padoł ... to jak tam pokazujom jak sie w telewizji tam ... „Noce i dnie” ... jak te siano takie ... prawie zielone było ... nie ... bo one w tych kupkach było ... i óne nie tyn ... i te kupki rozwalili ... óne nie zdóżyło ... bo jag na łóce jes ... tak cinko leży ... to óne ... jag jez rosa ... mgła ... no to naćbierze (!) wilgoci ... i na sóncu blaknie ... a jak było w tych kupkach to nie zblakło ... było prawie zielone ... cimne ... takie ładne ... teraz to już tyj metody nie robióm ... bo kiedy by to ... to maszyna wjedzie ... rorzuci ... nie ... (Gor); drobie zakłodal ... i to wozili ... siano wozili ... i te ... zboże ... (Gor); a tu był kafer i w tyn kafer tam kładli to siano i odgorniali ... (Gor).

siara – ‘pierwsze mleko po ocieceniu się krowy’: to sie używało do robienia bancków czy czegoś takiego co sie piekło ... [...] to jes taki jak ... podobne do racucha troszke ... [...] to sie do tego siare brało ... (Gor).

sic zob. **siec**.

siec [sic] – ‘kosić, ścinać zboże, trawę itp.’: no a potem to już kółko siekło takie ... no bo nie mieliśmy swoich ... (Grb); trowiarkami siekli ... my trawiar-kóm siekli ... (Grb); bo już za moich czasów kosami tag nie siekli ... (Gor); to groty to mówili na to ... to żeby jak kosóm sik ... żeby to sie ukłodało ... nie ... to ... jag umiał to dobrze sic ...

tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakry^hcił powróz ... bo jak krycił ... to^m koso^m zakłodał ... to sie nie ukłodało te zboże ... (Gor); bo to musioł tak ... po troszku ... a tak to zrobił takó^m szpiralke ... nie ... i już mu ni siekła dobrze ... bo to jak sieknie cały dzień tó^m kosó^m ... nie ... to było wielkie znaczynie ... jag on umioł naoszczyć ... umioł naklepać ... no to kosiuł ... nie ... bo teraz jak tam sie troche brzyⁿknie ... to ona tam siecze albo nie siecze ... nie ... udaje że siecze ... nie ... ale jak cały dzień tó^m kosó^m siekli ... no to musieli mić kose ... nie ... (Gor); jach (!) śli sidz łóⁿke to mieli te osetki ... i kosy ... i młotek brali ... nie ... (Gor); to jo nie pamieⁿtóm ... może przedtym kiedyś ... jak siekli jak to oni mówili downi ... na morgi siekli ... nie ... to może i tyż ... żeby tam ... bo to i dugie pola były ... nie ... nieraz na tyh majóⁿtkowych polach siekli ... no to óni tam mieli pole dugie ... nie ... u nos było krótsze ... to jak zachodzili z jedny ... z jednygó końca ... bo to siekli z jednygó końca zachodzili ... no to mioł tam dwieście metrów czy ileś ... no to mu tam te ... ta wilgoć w tyj osełce starczyła ... ale jag mioł czterysta albo tyłużmetrowe pole to ona mu wyschła ... to on musioł mieć ze sobó^m wcioⁿż ... nie ... (Gor); u nos chodziły jedna ... musiała mocna kobita być ... żeby tam ... jak był dobry kosiarz ... to jedna ... no tyż tam dwie szły ... no to tam ... zależy co siekli ... [...] no bo jak tam siekli tam jakieś tam ... zboża tam inne tam ... bo to siekli tam proso ... coż jeszcze inne ... to tam inaczy ... ale normalne zboże to jedna wioⁿzała ... nie ... (Gor); zboże sie przeważnie tak

przechyliły trochę ... to tak zaczęli prostopadle ... i tyn pałóⁿk był tyn ... że jak siekło to te zboże o te stoj^oce sie opierało ... (Gor); na łapke to siekli jak siekli tak ... zboże tu rosło ... i z ty stróny ... te ukoszone opirało sie o te stoj^oce jeszcze ... i to musiał tak ... jak kto umiał dobrze sic to tak zaciął ... że równiutko to musiało być ... a jak ktoż nie umiał ... to óna chwyciła ... ta co wióⁿzała chwyciła ... a tu jeszcze sie zimi trzymało ... bo pocióⁿ zóm^bki ... nierówno ... to sie tag narobiła ... bo musiaa tam wyrwać to ze zimi ... a na pokos to było to ... że przeważnie to nisz (!) zboże to na pokos siekli ... bo ... jag na pokos siekli no pomogli se sic ... a wióⁿzałd mogli późni ... to se siek tam ... nie przeszkadzał ... a tu to musiaa zaroz pozbiarać ... bo jak drugi sik to ... ni mógł sic ... nie ... to jechali se kawotek ... jedna wióⁿzała a drugi sik ... (Gor); jak trawa była tako stoj^oco ... to nad nió^m siekli ze wszystkich strón tam sobie ... a jak była troszke pochylono to musiał zachodzić ... nie ... sik tak w te strone jak pochylono ... żeby ... i to siekli na pokos ... odchodziło na bok ... (Gor); no na buchte no to sie wszystko skotłowało ... nie ... no bo było tyż tak ... jak tam opowiadali starzy ludzie ... że jak siekli ... to nie siekli rzyⁿdym ... jedyn za drugim ... ale jak tak te zboże sie tam podjychało ... jak wiatr przyszed z ty stróny ... to każdy oddzielnie ... bo musieli zachodzić tam jag óne jes pochylone ... nie ... bo tak to pod włoż nie ucik ... bo zboże było długie ... nie ... (Gor); zob. **kosić**, **ścinać**.

sieczka – ‘pasza dla zwierząt gospodarskich złożona z pociętej słomy, siana itp.’: sieczke żneli do krów tam w taki basen ... (Gor); bo to łóⁿke jak siekli to tak przyważnie że ... do ...

w jednó^m stróne i zachodzili ... nie ... no to jak przyszed na koniec ... no to sobie tam umoczuł te osetke ... naoszczuł ... (Gor); tam szed do stodoły po ... bo to kiedyś tam sieczke żnyli ... we workah nosili ... nie ... no to tam to^m furtkó^m wchodzili ... nie ... bramy nig nie otwierół ... przez to była ta furtka ... (Gor).

sieczynie – ‘rzecz. od: siec’: ta-ak do sieczynio zboża ... to już to mała pamintóm ... ale jeszcze mieli ... bo już za moich czasów kosami tag nie siekli ... (Gor).

sierp [siⁿrp, sirp] – 1. ‘dawne ręczne narzędzie rolnicze do żęcia lub ubierania zbóż, traw itp., składające się z półkoliście wygiętego ostrza osadzonego w drewnianej krótkiej rękojeści’: no sierp to jes właśnie takie półokroⁿgłe narzeⁿdzie metalowe no i z drewnianym trzonkiem krótkim ... (Czr); ścinano sierpem ... koso^m ... a późni maszyny już wchodziły ... (Czr); to sierpy były ... [...] zes półokroⁿgłygo metalu i roⁿczki drewnianny ... (Czr); no ... koszono sierpym ... koszono koso^m ... i późni maszynami ... (Czr); sirpami obcinali [liście buraków] ... (Grb); 2. ‘metalowa część sierpa’: drewniano roⁿczka ... a to jes siⁿrp ... (Grb).

Sierp (fot. M. Kosińska i J. Konieczka)

si^ęrp zob. **sierp**.

siew – ‘rozsypywanie, rozrzucanie nasion w przygotowaną glebę za pomocą siewników lub ręcznie oraz przykrywanie ich ziemią; nasiona’: *no do siewu czy na mo^ęke ... o ...* (Grb); *aś sie czyściło ... to po lewej wylatywało osobno ziorka leciały ... osobno... [...] do siewu potem jeszcze raz ... nie ... poślad zleciał ...* (Grb) (Czr) (Brz); zob. **nasiono**, **zboże**, **ziarno**, **ziorko**.

siewka – ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia, sadzonka’: b.c. (Czr); zob. **sadzenia**, **sadzonka**.

siewnik – ‘maszyna rolnicza do wysiewania nasion i nawozów mineralnych’: *no siewnik wrzuca ziarna do ziemi ...* (Czr); *a teraz już jes siewnik do sianio ... nie ... wprzód było co inne a tero już ...* (Czr); *a zaż już były siewniki ...* (Grb) (Nid).

Siewnik do buraków (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

si^ęrp zob. **sierp**.

sito – ‘element budowy maszyn służących do oczyszczania ziarna z plew’: *sita ... i poślad leciał w inne miejsce ...* (Grb).

skiba – **1.** ‘pasek ziemi odkładany przez plug podczas orania’: *no skiba musiała sie odłożyć z ziemi ...* (Gor) (Czr); **2.** ‘część pluga, która odkłada ziemię’: b.c. (Czr); zob. **lemiesz**.

sklep – ‘pomieszczenie pod budynkiem; tu: przeznaczone do przechowywania ziemniaków’: *w tym ... pomieszczeniach ... piwnicach ... w sklepie nazywano ...* (Brz) (Czr); *na bog i samemu ... bo do sklepu to przez arfe ...* (Grb); zob. **piwnica**.

skobel – ‘drewniany element, zwykle o wydłużonym kształcie, służący do zamykania drzwi’: *ino bo jak były drewniane ... stodoły na sochach ... to mieli takie hoki drewniane ... na wysokości ... koo ty bramy ... i to tak był tam ... z dwa metry miał tyn hok ... i w te szagi co trzymały dach ... to były te sochy ... nie ... i tam były wbite ... tyn taki skobel był ... i tyn hok długi ... zabezpieczali ... nie ...* (Gor).

skopać – ‘przerzucić ziemię w ogródku za pomocą szpadla w celu jej spulchnienia’: *ziemie należy skopać ... kopać ...* (Czr); *ziemie trzeba skopać i nawozić ...* (Czr); zob. **kopać**.

skopek – **1.** ‘stolek wykorzystywany podczas dojenia krów’: b.c. (Gor); zob. **ryczka**; **2.** ‘wiaderko do dojenia’: *skopek to też był ten do ... to wiaderko czyli do ... do ... do ... do ... do dojenia właśnie tego ...* (Gor); zob. **wiaderko**, **wiadro**.

skosić – ‘ściąć zboże, trawę itp. za pomocą kosy lub specjalnej maszyny rolniczej’: *naprzód [trawę] skosić ... po tym przeschło ... kupkowali ... jeszcze*

kupki rozbirali ... i znów kupkowali ... na końcu wozili ... nie ... (Gor) (Czr);
zob. **obcio^ć**, **ścio^ć**, **wycio^ć**, **zestic**.

skórka – ‘zdr. od: skóra’: *i tutaj aby tylko skórka tam było już ... tak ... (Grb)*.

skórkowy – ‘zrobiony ze skórki, skórzany’: *i to ze starych takich zrobili buty ... właśnie z tych oficerków tych skórkowych ... (Grb);* zob. **skórzany**.

skórzany – ‘zrobiony ze skóry’: b.c. (Grb); zob. **skórkowy**.

skrobać – ‘czyścić zabitym świnię z sierści przez zdrapywanie’: *to na ziemi sie odbywało ... ona była na słomie ta ... ta ... ta świnia ... i to polewał wrzo^{tkiem} bo to trzea było dużo tego i od razu skrobać ... skrobać ... skrobać ... końcówka już tego czyszczenia dokładnego to była już jag on wisił se na tym ... nie ... no ... [...] ojciez miał nóż ... tu jak widze rzeźnicy majo^m takie specjalne takie szu-szu-szu ale ojciez miał nóż ... nie ... i tym tak skrobał ... (Gor);* *no to ... u nas to parzyli ciepł^m wodó^m ... i skrobali te szczecine ... (Gor)*.

skrobanie – ‘rzecz. od: skrobać’: [sierść świni usuwało się] *przez oparzenie i skrobanie ... lub opalanie ... (Nid)*.

skrzydło – ‘tu: część kurczaka, kury’: *potem piersi ... uda ... no szyja ... skrzydła ... wszystko ... (Nid)*.

skrzynia – ‘tu: wóz do wożenia ziemniaków’: *przyczepa ... skrzynia ... (Czr);* zob. **przyczepa**.

skubanie – ‘wydzieranie piór z kury, kurczaka’: b.c. (Nid).

słoma [słóma] – ‘zdźbła zbóż używane po wymłóceniu ziarna jako podściółka dla inwentarza, element konstrukcji kopców oraz podkład w wędzarni’: *po-wró^{sł}ym ze słomy [wiązano snopek] ... nie ... (Czr);* *prasa zbierajo^{ca} słóme ... (Czr);* *słóme? ... [przechowywano] w stogu ... i w stodole ... i na chlewie ... (Czr);* *cepami ... to nienormalnie uderzali ... jak słóme położóno^m ... i dwóch ... dwóch cepiarzy ... i młóćili na ziarno ... (Czr);* *wykopywano dół ... [...] okrywało sie słómo^m ... ziemio^m ... łopato^m ... (Czr);* *no to wio^ozano takie powrósla robiono takie ze słomy ... (Czr);* *słómo^m sie ścieliło i ... i ... i ... i przykrywało ziemio^m ... (Brz);* *no i stóg też musiał być dobrze założony ... taki musiał być pan ... sobie wlaż ... nogi (?) założy za słóme ... nie ... (Grb);* *powo^ozy były ... a to jak sie słóme woziło^o ... tak to ... z pola to za dużo bałaganu ... [...] to muszo^m przycio^ogać ... (Grb);* *dawnij to w buty se kładli słóme ... mówili wiechcie ... wiechcie ... zamia (!) tero jak wkładki filcowe ... nie ... to słóme kładli ... to był bałagan jak psi ... (Grb);* *to nie był żaden sznurek [do wiązania snopka] to sie robiło z tej słomy i sie wio^ozało ... (Gor);* *so^osiek ... nie ... po prawej i po lewej stronie ... no chyba so^osiek to sie mówiło ... że sie wrzucało to^m słóme na jedno^m na drugo^m strone ... (Gor);* *na końcu to wzini słóme i owió^ozali tyn dró^og ... i te słóme takim ... to była tako słóma od szyroko ... tyh maszynów ... co óna nie gnietła (!) ty słómy ... tako^m prosto^m ... nie ... no a jag ni mieli wymłóćony ... no to ten ... kłosy od żyta ułożyli tu ... i uwió^ozali tu ... i tak że szagi ... że óne tak ... tyn czubek ... że tak coś zrobili jak ta ... szczecha pod ... budynki pod szczechó^m ... taki spad ze słómy ... (Gor);* *kopiec ... mogiła u naz*

mówili ... (Gor); *zagłę^mbinie takie kopalni ... tam na metr ... tam ileś ... tag na szerokość kopca ... i wybrali na sztych ziemie ... nie ... no ... i to właśnie ... że ... bo zaś były przykrywane ... to trochę był w zimi ... nie ... no i to ... uformujóm tako^m ... normalnie ... taki wał ... przyzme tako^m uformujóm ... nie ... i na to jes przykrywane słómóm ... i potym zimio^m ... nie ... no ... i to był kopiec ... nie ... (Gor); czasym wiosna była za ciepło ... no to tyn ... to [ziemiaki] takie miały kły ... że przez kopiec przeszły ... przez te słóme ... (Gor).*

słonecznik – ‘wysoka roślina o dużych kwiatach z żółtymi płatkami oraz ciemnym środkiem wypełnionym jadalnymi nasionami’: *poplony ... no ... [...] słonecznik ... gorczyce ... łubin ... (Czr).*

słonina [słónina] – ‘tłuszcz powstający pod skórą zwierząt tucznych, wykorzystywany jako produkt spożywczy’: *no szynka ... schab ... boczek ... słonina ... łopatka ... żeberka ... wszystko ... (Nid); a kiedyś ... to jag my dzieciakami byli ... to już człowiek pamieⁿtoł ... nie ... musioł być dwieściekilowy [świniak] ... musioł mieć takó^m słónine ... nie ... sztyry (!) wiadra smalcu musiało być ... bo wszyscy ze smalcym jedli ... to dwieściekilowy musioł ... a teraz jak tak do siebie ... czasym sie ktoś zgłosi ... kupić ... no to chce tak sto dziesi^ć ... stodwadzieścikilowych tych ... do siebie jag ludzie kupujo^m ... nie ... tak wiⁿkszyh już tak przyważnie nie chco^m ... (Gor); słónina jez oddzielnie topiony na smalec ... (Gor).*

słóma zob. **słoma**.

słónina zob. **słonina**.

smalec – ‘tłuszcz wieprzowy pozyskiwany z wytopionej słoniny’: *a kiedyś ... to jag my dzieciakami byli ... to już człowiek pamieⁿtoł ... nie ... musioł być dwieściekilowy [świniak] ... musioł mieć takó^m słónine ... nie ... sztyry (!) wiadra smalcu musiało być ... bo wszyscy ze smalcym jedli ... to dwieściekilowy musioł ... (Gor); słónina jez oddzielnie topiony na smalec ... (Gor).*

smażonka – ‘potrawa ze świeżego mięsa wieprzowego, pozyskanego tuż po świniobiciu, tu: z polędwicy i policzków wieprzowych zasmażanych z cebulą, przyprawami i dużą ilością tłuszczu’: *z tych polasków to sie robiło ... u naz mówili ... smażonke ... na biežoⁿco ... tag jak że była wyżerka od razu ... na pierszy dzień świniobicia to ojciec wycioⁿgał poleⁿdwice ... [...] poleⁿdwice i tu z tych polasków ten tłuz i takie mieⁿso tu jes ... nie ... [...] no ... delikatne ... i z ... to robili z tego tako^m smażonke to ... to ... ale to było tłuste jag nie... ale dobre ... [...] właśnie pokrajana z cebulko^m ... to sie tak wytapiało ... majeranek ... i to ... (Gor); tutaj była smażonka a tak właśnie świeżynka ... (Gor); smażonka ... po naszymu ... [...] i tak poleⁿdwica ... to była ... to była ... świeżutkie a słodkie ... bo to wszystko ... nie ... a tłuste ... nie ... no ... (Gor); zob. **świeżynka**.*

smażony ser – ‘ser pozyskiwany ze smażenia twarogu poddanego rozkładowi’: *smażony ser ... [...] my robimy do dzisiaj ... [...] ja jag robie ... ja go krusze ... leko (!) posole ... leko (!) posypie sodo^m oczyszczono^m ... tu sie mówi natron ... natronem ... sodo^m oczyszczono^m sie i natronem ... zostawiam na dobre ... no ... pod przy-*

kryciem i potem wkładam do garnka z wodą^m to^m miseczkę ... ten twaróg właśnie taki zgłiwiał albo tutaj jak sie mówi okożuszały ... on sie musi okożuszyc ... okożuszały ... [...] ja go wkładam właśnie do tej wody do tego garnka z wodą^m ... no to on sie po prostu coraz bardziej robi płynny ... do tego dodaje łyżkę masła i wbijam żółtko i to razem wszystko wymieszam i ... i jes żółty (!) ser ... (Gor); zob. **smażony serek**.

smażony serek – ‘zdr. od: ser’: b.c. (Gor); zob. **smażony ser**.

snop – ‘związany pęk zżętego zboża lub słomy’: jak stóg stawiano ... no to snopki zwożono i układano je z kłosami do jakiej... z tych ... ze snopów niewymłóconych to kłosami do środka ... (Czr); zwioⁿzać zaś snopy ... i ustawić sztygi ... (Czr) (Grb); zob. **snopek, snopeczek**.

snopeczek – ‘zdr. od: snopek’: ten snopeczek był prawie zrobiony ... to musiała go troche ułożyć ta co wioⁿzaa ... (Grb); zob. **snop, snopeczek**.

snopek – ‘związany pęczek zżętego zboża lub słomy’: zwioⁿzana czeⁿść ... ilość [zboża] ... to snopek ... (Czr); mendle ... [...] no to takie ... kilka snopków zestawionych do kupy ... (Czr); jak stóg stawiano ... no to snopki zwożono i układano je z kłosami do jakiej... z tych ... ze snopów niewymłóconych to kłosami do środka ... (Czr); nazwy takiej prawidłowej to już też nie pamięⁿtam ... [widły] o dwóch ze^mbach były do snopków ... (Czr); [kobieta] zbiera zboże i wioⁿże w snopki ... (Czr); na polu ... z pótora tygodnia stało ... i potem zwozili ... drabiniaste wozy

były ... nie ... i to koniami ... te ... układali i ... jeden podawał i ... podawał te snopki i ... kucier jechoł ... nie ... tym wozem i ... i zwozili te ... (Grb); dwie panie co ... rostwioⁿzywały te snopki ... nie ... te powroⁿsta ... podawały temu panu co ... co wpuszczal w to^m parówkę ... (Grb); no w stodole była ... to jedna osoba znowu ... wpuszczala snopki ... to ino ze soⁿsieka podawał ... (Grb); to każdy miał blisko ... nie ... tak do stodoły to swoje zboże wozil w snopkach ... (Grb); potem już ... jag już to [zboże] było zwioⁿzane to już z tego powstał snopek ... (Gor); wie pani to ... ja ewentualnie byłam na stogu od odbierania tyh i podawania dalej tych snopków ... nie ... (Gor); ona [trawa] musiaa uschnóć ... to tak ... kiedyś to jeszcze nawed inaczy były metody ... bo teraz to uschnie i sfijajó^m snopki ... (Gor); zob. **snop, snopeczek**.

snopowioⁿzałka [snopowioⁿzałka] – ‘maszyna rolnicza do koszenia i wiązania zboża w snopy’: no ... snopowioⁿzałka było do koszenia ... i w tyj chwili to już kombajn wchodzi ... nie ... (Czr); snopowioⁿzałka to zez ... śmigi ... śmigi napyⁿdzajoⁿce zboże ... i aparat wioⁿzoⁿcy ... (Czr) no ... snopowioⁿzałka ... tego już nie pamięⁿtam ... nie znam budowy ... (Czr); to wiem że wuja kosił koso^m ... potem były już trawiarki ... czy tam kosiarki które już kosiły ale czea było potem wioⁿzać ... no a potem były już snopowioⁿzałki i to tylko do ... do zes... do zes... do zestawiania w mendle ... nie ... (Gor) (Grb); zob. **wioⁿzałka**.

snopowioⁿzałka zob. **snopowioⁿzałka**.

socha – ‘drewniany słup rozwidlony u góry; służył jako podparcie dachu’:

*ino bo jak były drewniane ... sto-
doły na sochach ... to mieli takie hoki
drewniane ... na wysokości ... koo ty
bramy ... i to tak był tam ... z dwa metry
miał tyn hok ... i w te szagi co trzymały
dach ... to były te sochy ... nie ... i tam
były white ... tyn taki skobel był ... i tyn
hok długi ... zabezpieczali ... nie ...
(Gor).*

solanka – ‘roztwór wody z solą z do-
datkiem przypraw, w który wkłada się
mięso przed wędzeniem’: [szynkę]
*kładzie sie w wodę solanke ... czeka sie
kilka dni ... potem sie weⁿdzi ... (Nid).*

sołtys – ‘przedstawiciel samorządu
wiejskiego’: *ale przecież pani beⁿdzie
mogła do sołtysa podjechać i sie
dopytać ... (Gor).*

soⁿsiek [so^msiek, soⁿsiek] – ‘miejsce w sto-
dole, w którym przechowuje się zboże
do wymłócenia, słomę itd.’: *w stodole ...
[...] no to drewniana ... soⁿsieki ... kle-
piska i ... i szerokie ... i wrota ... [...] to
wierzeje nazywali ... (Czr); no ... stodoła
składa sie z bojewiska ... z bojewiska ...
zez so^msieków ... no i poddaszo ...
nie ... (Czr); soⁿsieki? ... zawsze ... gdzie
sie zboże kładło ... (Grb); no w stodole
była ... to jedna osoba znowu ... wpusz-
czała snopki ... to ino ze soⁿsieka poda-
wał ... (Grb); soⁿsiek ... nie ... po prawej
i po lewej stronie ... no chyba soⁿsiek to
sie mówiło ... że sie wrzucało to^m słome
na jedno^m na drugo^m strone ... (Gor); to
było tak ... bo w stodole jak była wybu-
dowano ... to tak (!) na ty wysokości ...
tu było ... na to nazywali klepisko ...
a to ... co układali zboże to soⁿsiek ...
nie ... [...] jak kiedyż maszyna była ...
ona dalij zboża nie czyściła ... nie ...
to te zboże tam opierali sobie tym ...
odrzucałi szypami na tyn bloⁿg ... żeby*

*nie leciało do soⁿsieka z powrotym ...
nie ... (Gor).*

soⁿce – ‘gwiazda oświetlająca i ogrze-
wająca Ziemię’: *jach (!) śli sidz łóⁿke
to mieli te osełki ... i kosy ... i młotek
brali ... nie ... no i tyn młotek to przy-
ważnie ... jag na soⁿcu by rzucił to
by sie rozesech ... nie ... no to gó w ty
wodzie tam czymali i zaś te osełke ...
(Gor); bo jag na łóⁿce jes ... tak cinko
leży ... to óne ... jag jez rosa ... mgła ...
no to naćbierze (!) wilgoci ... i na
soⁿcu blaknie ... (Gor).*

sortowanie – ‘segregowanie’: *sortowa-
nie reⁿczne [ziemniaków] ... (Czr) (Brz).*

sortownik – ‘urządzenie do sortowania
ziemniaków według wielkości’: b.c.
(Gor).

Sortownik do ziemniaków (fot. J. Kobus)

sory – ‘uprząż’: *kiedyż u nos tyż mieli
lepsze sory na nidziele ... do bryczki
tyż mieli ... nie ... to tam kółka były
tam mosiⁿżne ... czy coś tam ... no ...
wesele jak wieźli to ubrali w to kónie ...
nie ... (Gor); zob. **pószorek, pószory,
uprzóndz.***

sos – ‘płynny dodatek do potraw’: *ziem-
niaki z sosem ... rosółem ... (Brz).*

soⁿsiek zob. **soⁿsiek.**

spad – ‘pochyłość, ukos’: *no i na tym dróⁿżek tam na końcu tam coś przywioⁿzali ... żeby to była troche ... spad ... nie ...* (Gor).

sparować – ‘pozbyć się nadmiaru wilgoci, odparować’: *mówili że siano musi sparować ... [...] no ... odparować ... bo one jak było takie niedobrze suche ... bo to się robiło w tych kupkach wilgne ... nie ...* (Gor).

spinka – ‘tu: metalowa sprzączka pasa’: *musi być tag idealnie na pierś dopasowane ... to były tam co kawałek otwory ... i spinka ... ta-ak pasek do spodni ... się przesuwało ... nie ... żeby ón ... bo jak kón tam był ... cinki ... abo grubszy ... no to i pósito-reg musiał mu dopasować ...* (Gor); *tyko pósito-reg ... jag my nazywali te upróżⁿdz ... to szło dorobić z jednygo na drugi konia ... a te chomoⁿta to już musioł być tak ... prawie idealnie pasować ... bo jak był kón tyⁿszy to by gó ... to za małe ... a jag mały ... no to by zależnie ... nie ... a ten to te spinki mioł i dopasował ... nie ... skrócił wyżyj i niżyj ...* (Gor).

spodek zob. **spodnica**.

spodnica [**spódnica**] – ‘deska na dnie wozu, spód wozu’: *no takie trzy deski ... bo dwie deski położy się w bok ... spodnica jez i deska tylko ... to sie obornik wozi ... a teraz gnojoro^m sie wozi ... nie ... obecnie ...* (Czr) (Brz); zob. **spodek**.

sporysz – ‘przetrwalnik pasożytniczego grzyba bulawinki czerwonej’: *ja zawsze na to mówiłam sporyż ale jak to tutaj na to mówio^m to nie wiem ...* (Gor) (Czr); zob. **murzónka**, **śmietka**.

spódnica zob. **spodek**, **spodnica**.

sprycha zob. **szprycha**.

spulchniać – ‘napowietrzać glebę wskutek przekopania’: *spulchniać ... i uprawiać [w ogródku] ...* (Brz).

stara matka – ‘stary ziemniak wykopany razem z młodymi’: *matki ... o ... stare matki ... ale że nie zmarzły ... nie zgniły i były ... w ziemi były ... to prowadza ...* (Grb); zob. **matka**, **staro pyrka**.

staro pyrka – ‘ziemniak wykopany razem z młodymi’: *staro pyrka ... tag mówili ...* (Grb); zob. **matka**, **stara matka**.

starodawny – ‘dawny, daleki od współczesności’: *bo to po starodawnemu czeba godać ...* (Czr).

stary ziemniak – ‘stary ziemniak wykopany razem z młodymi’: b.c. (Czr); zob. **matka**, **staro pyra**, **stara matka**.

stawek – ‘niewielki zbiornik wodny’: *wszyscy jak ... jak chłopaki do kupy wszystkie krowy a my tam ... ko^mpać się w torfowiskach czy gdzieś ... w stawku ...* (Gor); *bo tam gdzie myśmy paśli to były stawki i torfowiska ... takie rowy ... no to zależy ... jak była woda to tam także popijały te wode ... nie ... same se poszły ... jak było goroⁿco to się chłodziły nawet w tym ... nie ...* (Gor); *tu jez lichy tutaj u was ... z tym ... tu nie ma stawków a tam to były rowy i ... i ten ... jag myśmy się w torfowiskach ko^mpali to one też tylko że nie... jak pijawka się przyczepiła ... nie ... no ... ale co człowieg miał zrobidź jak było goroⁿco ... nie ... no ...* (Gor).

stelmach – ‘rzemieślnik wyrabiający wozy i ich części’: *ojciec był stelmachem ...* (Gor).

sterta – ‘duża ilość czegoś’: *a to wożo^m na tako^m kupe ... na sterte ... nie sterta nie bo sterta jes ziemniaków a to jes ... obornik to jes kupa ... no ... na kupe wożo^m albo na sterte? ... no ...* (Czr); *a to jes kupa na polu zrobiona z obornika kupa ... bo sterta to jes zimniaków ...* (Czr); *sterta ... sterta balotów ...* (Czr); *żeby z tego pokosu zrobić w miare tako^m sterte tego zboża żeby było potem można iś (!) i zwio^m zać ... bo najpierw szły osoby tag jag ja ... [...] ja jak byłam mała co jeszcze nie umiaam wio^m zać to byliśmy ... tylko my dzieciaki ... wykorzystane właśnie do tego kupkowania ... do zgarniania na mniejsze takie sterty żeby osoba która szła za mno^m żeby to po prostu zwio^m zała ...* (Gor); *sterta była ... od siana to była sterta ...* (Gor); zob. **kupa**, **mendel**.

stodoła – ‘budynek gospodarski przeznaczony do przechowywania zboża, słomy, siana itp.’: *no ... stodoła składa*

sie z bojowiska ... z bojowiska ... zez so^msieków ... no i poddaszo ... nie ... (Czr); *słome? ... [przechowywano] w stogu ... i w stodole ... i na chlewie ...* (Czr); *[przechowuje się słomę] w stodole ... w stogu ... na strychach ... górach znaczy ... w chlewniach ...* (Czr); *no to przeważnie w stodole młócili ... na ... na jakiś (!) tam prześcieradłach porozkładanych ... jakiś (!) tam kocach coś ... nie nie pamie^m tam ... nie wiem dobrze ...* (Czr); *w stodole ... [...] no to drewniana ... so^msieki ... klepi-ska i ... i szerokie ... i wrota ... [...] to wierzeje nazywali ...* (Czr); *jak kto miał stodołę to ... jag nie miał to w stogi ...* (Grb); *manyżem sie młóciło też ... i kolcówko^m w stodołach ...* (Grb); *no w stodole była ... to jedna osoba znowu ... wpuszczą sнопki ... to ino ze so^msieka podawał ...* (Grb); *to każdy miał blisko ... nie ... tak do stodoły to swoje zboże woził w sнопkach ...* (Grb); *tak ... tak było ... my już teraz tyj stodoły nie mamy ... była ... były takie ... na co dzień wejście mniejsze a potem jak wjeżdżał ten wóz drabinisty do stodoły no to były te wierzeje otwierane no i był co? ... jak to sie mó-*

Stodoła murowana w Grabach (fot. J. Kobus)

wiło? ... soⁿsiek ... nie ... po prawej i po lewej stronie ... no chyba soⁿsiek to sie mówiło ... że sie wrzucało to^m słome na jedno^m na drugo^m strone ... (Gor); u nos to przyważnie mieli stodoły ... bo tak w kupy tam gdzie ... gdzie indzi tam w kupy ... a u noz nie ... u nos były ... jag ja ino pamieⁿtóm to stodoły ... to w stodoły wozili [siano] ... albo na te ... śpichrze ... (Gor); no u nos ... ta-ag ja pamieⁿtóm to kto ni miał tam stodoły to układał w te stogi ... (Gor); tuty stojoł pod stodoł^m taki bez kabiny na wysokich kołach ... taki bocian ... bocian na niego mówili ... nie ... (Gor).

stogowy – ‘ten, kto stawia stóg’: no i stóg też musiał być dobrze założony ... taki musiał być pan ... sobie wlaz ... nogi (?) założy za słome ... nie ... [...] stogowy ... [...] tag mówili na niego ... (Grb).

stołeczek – ‘zdr. od: stołek’: taki stołeczek ... taka ławeczka ... (Grb).

stonka [stoⁿka, stóⁿka] – ‘chrząszcz o skrzydłach pokrywowych w żółto-czarne paski, w stadium larwy – czerwony, szkodnik upraw ziemniaków’: na stoⁿke był ... a... ale na stóⁿke to my żeśmy chodzili ... to cała ... tu ki... był taki pan od ... jak sie nazywał pan [...] co był od tegó? ... [...] no ... ale przewodnik taki ... [...] bo jak sie pojawiła stara stonka ... nie ... to coło (!) wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to butelecki ... takie kwad... pólitrowe butelki uwioⁿzane na sznureczku przy szyjce i było wlane tyle na ... w ty ... tyle wody i potym chodzili i to po czydziestu ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ...

i to potem było zakorkowane ... ja nie wiem czy to każdy zakopywał czy ... że one już w tym pozdychały ... bo tag jag nasty^mpne to potym takim proszkiem pończochy brali stylonowo^m i tag na każdy krzak ... nie ... jag już byłe (!) sie ... te larwy czerwone były ... [...] ale to śmierdziało ... to było trucizna ... ale dwa tygodnie nie było wolno po tym hakać pyrów ... nidz nie ... to już każdy pszeszczegoł ... oż nie popadało dobrze i nie zmyło ... (Grb).

stóⁿka zob. **stonka**.

stopa – 1. ‘noga, łapka kurczaka, kury’: stopy to so^m rapcie ... (Nid); zob. **rapcie**; 2. ‘miara długości, ok. 30 cm’: na dwie stopy sadzili ... [...] dziecioki tyż pomagały ... to zawsze tata tłumaczył na ... dwie stopy so^m ... [...] no ... jak wkładała but tam czterdzieści trzy no to była stopa ... nie ... (Grb).

stożysko – ‘miejsce, w którym stał stóg’: stożysko coś tam ... (Grb); tak ... po stożysku ... tak ... wyganiali kaczki kury ... nawet było žal tegó zaorać co wyrosło co rosypało sie przy młóceniu ... nie ... jag ludzie oszczyⁿdzali ... (Grb) (Czr).

stóg – ‘duży, stożkowaty stos siana, zboża, słomy, układany zwykle wokół pionowego drąga; także stóg białotów lub kostek’: jak stóg stawiano ... no to snopki zwożono i układano je z kłosami do jakiej... z tych ... ze snopów niewymłóconych to kłosami do środka ... (Czr); słome? ... [przechowywano] w stogu ... i w stodole ... i na chlewie ... (Czr); stóg no jes z baby ... baby i zakończynie ... korony ... korony ... jez nakrycim ... (Czr); [przechowuje się słomę] w stodole ...

w stogu ... na strychach ... górach
 znaczy ... w chlewniach ... (Czr); jak
 kto miał stodołę to ... jag nie miał to
 w stogi ... (Grb); no to cea (!) było jak
 to mówio^m ... taki myndel postowidź
 na środku ... zaż obkłododź obkło-
 dodź i tak wychodził stóg ... (Grb); bo
 to "ociedz robił "od stogu ... (Grb); to
 musiało być pietnastu ludzi jak duży
 stóg ... (Grb); tam musiało być zależy
 jaki duży stóg ze trzech ... cztereh na
 stogu ... (Grb); no ... musiało sie ...
 robiło w stogu w sumie tako^m bude ...
 (Grb); no i stóg też musiał być dobrze
 założony ... taki musiał być pan ... so-
 bie wlas ... nogi (?) założy za słome ...
 nie ... (Grb); no ... po żniwach to już
 każdy mówiuł: wołej kury teraz sie
 już używió^m ... bo ino drapały do o...
 bo stogi były blisko domu raczej ...
 (Grb); w stóg ... to wzięł kij do siana
 i potem z tego kija weź (?) tam ... (Grb);
 bo stogi ... no i właśnie tak były że to
 knowie ... to knówie czy knowie? ...
 knówie ... było na zewnoⁿtrz a kłosy
 były wewnoⁿtrz tego stogu ... nie ...
 czyli ... jak to okroⁿgłe to tutaj ... chyba
 to jes właśnie to knówie czyli bez ...
 bez kłosów ... nie ... bez kłosów było
 na zewnoⁿtrz ... na ... okroⁿgłe ...
 (Gor); wie pani to ... ja ewentualnie
 byłam na stogu od odbierania tych i po-
 dawania dalej tych snopków ... nie ...
 (Gor); no u nos ... ta-ag ja pamieⁿtóm
 to kto ni miał tam stodoły to układoł
 w te stogi ... to tutej tyn ... to miał ...
 wkopywoł w zimie droⁿg ... nie ... [...]]
 no to tam taki już tyn ... to już nie
 pamiⁿtóm ... wkopywali ... i w koo
 tegó dróⁿgu takie ... no i zaś ... najpirw
 szo (!) prosto ... a zaś coraz bardzi
 szybity ... nie ... no i na tyn dróⁿżek
 tam na kóncu tam coś przywióⁿzali ...
 żeby to była troche ... spad ... nie ... no
 i to tak na tyn ... tyn dróⁿg tam ... bo to

jak w zboże to wciskali dopiro późni ...
 a do siana to widziołym już od samy
 zimi tyn ... (Gor); stóg jag układali ...
 nie ... to no przód był tam tyn ... piń
 nazywali to ... a potym czubek był ... to
 dopiro w tyn czubek tag utkli dróⁿg ...
 nie ... (Gor); stóg zbożowy ... to mó-
 wie ... to kij dopiro na te babe wbili na
 ostatku ... (Gor); mój dziadek ... jak
 stóg układał ... to on nie wbiął tego
 droⁿga ... co pan mówi ... mój dziadek
 zaczynał stawiać w środku mendel ...
 (Pak).

stół – 'ta część maszyny do koszenia,
 która zsuwa partię skoszonego zboża':
 b.c. (Czr).

stópka – 1. 'element budowy pluga,
 radla itp.': no to ... jes ... no stopka to
 jez na końcu ... a gyⁿ sie stópki to były
 ta przy tej jak ... przy stópka krymrach
 przy tym mieli ... abo takie po te mała
 abo geⁿ sie stópki założone zależy
 jak kto ... (Grb); zob. **geⁿsia stópka**;
 2. 'dolna część nogi świni': to u nas
 to golonka mówio^m ... no ... powyży
 kolana to już jes golonka ... a to jes ...
 stópki u nos godali ... nie ... (Gor).

stroⁿczkowe – 'rośliny wytwarzające
 strąki, np. groch, fasola itp.': b.c. (Czr).

strużyna – 'obrana skórka ziemniaka':
 jak była tegó ... byle te "oczko ... czea
 dobro^m strużyne zro... byle te "oczka
 to "ocinali byle to posadzidź i ... (Grb);
 jag óna tam dzieś była tyż u jakiegoś
 gospodarza ale jeszcze jako dzieciok
 to mówi że właśnie ta pani to mówi: ze
 strużynów ... bo nie miała ... tako była
 bieda że te pyrki zjedli a te strużyny
 posadziła i... [...] i pyry urosły ...
 z ty biedy se posadziła gdzieś tam
 w ogródku ... nie ... te strużynki ...

*bo ni miała ... no ni miała pyrów ...
a ni miała dać co dzieciakom jeść ...
a zez tych strużynów no pyry miała
okropne ... [...] no tag ale właśnie że
tyn mo^oż przyszed z pracy i mówi tak:
pyrki zjadłaż a strużyny posadziłaś? ...
no a ona mówi: sama nie zjadłam tylko
dzieci zjadły ... nie ... (Grb); strużyny to
sie nadawały do tego ... (Grb).*

strych – ‘przestrzeń pod dachem budynku, zwykle o przeznaczeniu gospodarczym’: [przechowuje się słomę] w stodole ... w stogu ... na strychach ... górach znaczy ... w chlewniach ... (Czr); kiedyś to strych mówili ... tam takie na ... zboże tam przeważnie było sie zawsze ... albo sie tyż siano ... znaczy te ... sóme (!) sie kładło tyż kiedyś tam na ... w takie takie ten ... nie ... (Gor); zob. **góra**, **śpichrz**.

stryka – ‘część wymienia, z której leci mleko’: stryki jeszcze sie mówiło ... [...] dydki albo stryki ... o! ... stryki jeszcze ... (Gor); stryka ... stryki ... zawsze były stryki ... nie ... stryki ... (Gor); to stryki sie mówiło ... i sie masłem smarowało czy łojem? ... (Gor); zob. **dydek**, **sutek**.

studnia – ‘otwór wykopany lub wywiercony w ziemi, obudowany i wyposażony w urządzenie do wydobywania wody’: z koryta ... tak ... ale przy studni ... a jak ... bo tam gdzie myśmy paśli to były stawki i torfowiska ... takie rowy ... no to zależy ... jak była woda to tam także popijały te wode ... nie ... same se poszły ... jak było goro^oco to sie chłodziły nawet w tym ... nie ... (Gor); wody w domu nie było ... czeba było wode ze studni nagrzać przecież ... (Gor); zależy ile kto miał tego mleka ... nie ... no ... bo jak ktoż miał

Studnia (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

*dużo mleka to odstawiał do mleczarni
no to do kany ... kane sie wpuszczało
do studni żeby to było wtedy w ten ...
chłodzenie ... (Gor); tyż w kanie ale
w studni ... nie ... w studni czy sie
[mleko] nastawiało... (Gor); to zalyży ...
jag normalnie tam ... ten ... normalnie
kórń pracował ... nie był tam za bar-
dzo ... i nie było goró^oczków ... to one
były nauczone ... że jak wyprzó^og je ...
to one pod studnie przyszły ... tam
wew tym ... była ta ... micha tako do
wody ... i nalywały ... i one sie napiły ...
same ... i szły do stajni ... nie ... ale jak
był spocóny ... to gó nie dopuścili do
tego ... bo by mó^og wypić za dużo ...
no ... (Gor) (Brz) (Nid).*

stylisko [sztylisko] – ‘drewniana część prostego narzędzia, służąca do trzymania; tu: o siekierze’: do siekiery stylisko ... (Gor); zob. **trzonek**, **sztyl**.

sukienka – ‘jednocześniejowy strój damski, dziewczęcy’: no ... ale nam było dobrze ... przyszło tam zakończyć

ty już wakacji no to ... bo ta co pasłam krowy bardzo umiała ładnie szyć to mi uszyła i sukienkę ... zesz... jak to dawniej mówili manszester ... nie ... nie sztruksy tylko manszester ... (Grb).

sup – ‘pionowa dolna część stogu’:
no ... to tyn stóg to sie nazywało piń ... tyn okróⁿgły bez ... bez skosu ... nie ... sup ... piń ... no bo to tak wyglóⁿdało jak piń ... prosto ... a dopiro potym czubeg robili ... (Gor); zob. **piń**.

supek – ‘drewniany pień, w który wbijano kowadelko (babkę) do klepania kosy’: bo jag mieli ... mieli takó^m ławke duższó^m ... i to czymoł tyn supek ... i tu było to wbite ... i to tak wyglóⁿdało ... na takim o ... czymś ... było wbite ... i tutyj na tym klepoł ... (Gor).

sutek – ‘część krowiego wymienia, z której leci mleko’: dydki i nic wieⁿcej ... i sutki ... (Gor); zob. **dydek**, **strzyka**.

szafirek – ‘dekoracyjna roślina z rodziny szparagowatych, kwitnąca wiosną; kwiaty w postaci niebieskich gron ciasno przylegających do łodygi, uwalniające intensywny zapach’: ja wiem co my tutaj mamy popularne ... od wiosny: krokusy ... przebiśniegi ... szafirki ... cebulice ... co tam jeszcze potem rośnie ... konwalie ... nasturcje ... z krzewów to bez ... (Gor).

szagi – ‘elementy ułożone na ukos’: kłosy od żyta ułożyli tu ... i uwióⁿzali tu ... i tak że szagi ... że óne tak ... tyn czubek ... że tak coś zrobili jak ta ... szczecha pod ... budynki pod szzechó^m ... taki spad ze słomy ... (Gor); ino bo jak były drewniane ... stodoły

na sochach ... to mieli takie hoki drewniane ... na wysokości ... koo ty bramy ... i to tak był tam ... z dwa metry miał tyn hok ... i w te szagi co trzymały dach ... to były te sochy ... nie ... (Gor).

szal – ‘prostokątny, długi kawałek tkaniny lub dzianiny, służący jako okrycie ramion i głowy lub owijany dookoła szyi’: a u naz nie ... mama naz owinęła w sza... tako^m chusto^m albo szalym ... tylko nam było widać tyle ... nos ... (Grb).

szalowanie – ‘pierwsza, płytka orka wykonywana zaraz po sprzęcie głównych zbóż’: płytka orka to jesz szalowanie ... (Czr); zob. **orka**, **płytko orka**.

szalownik – ‘plug podorywkowy’: to wszystko jes ... jak bym miał konie zakłódaż a własnego puga ni mom i tere szalownik sprzedałom stary ... a tak to wszystko jes do koni ... (Grb); zob. **plug**.

szambo – ‘ścieki, nieczystości’: no to sie mówi na to ... czekaj ... sza... szambo takie ... po prostu to jes szambo ... (Czr).

szczecha – ‘pokrycie dachu ze słomy lub trzciny’: kłosy od żyta ułożyli tu ... i uwióⁿzali tu ... i tak że szagi ... że óne tak ... tyn czubek ... że tak coś zrobili jak ta ... szczecha pod ... budynki pod szzechó^m ... taki spad ze słomy ... (Gor).

szczecina – ‘sierść świni’: no to ... u nas to parzyli ciepłó^m wodó^m ... i skrobali te szczecine ... (Gor).

szefel [szefla] – 1. ‘wykopki’: tó mówiło sie na szefle sie szło ... na szefle to było ... (Czr); szefle ... wybieranie ziem-

niaków tak zwane ... (Czr); szefle ... na szefle to chodzili ... [...] na pegieery coż jak brali ... na szefle chodzili ... co zostało to se zbierali ... (Grb); zob. **wyberki, wykopki, wykopy**; 2. 'miara wykopanych ziemniaków odpowiadająca jednemu koszowi': *no to ... [kiedyś] nie było maszyn ... i wieⁿcej kobied i ... hakały od rana do wieczora ... każdy swoje szefle musiał uhakać ... (Brz); koszyki ... ale to takie były ... takie ko-połkowane takie koszyki ... te szefle ... takie że to dosyć dużo weszło to miaa co nieś kobieta ... (Grb); no bo jak zbierali czy coż na te szefle to któż na ty ... na w^ozie ... bo to dawni przyczepy jak teró ... odbierał wysypywał i ... i liczył ile tych szefli ... nie ... zaś chyba od szefla mieli płacone te ... (Grb).*

szefla zob. **szefel**.

szkoła – 'instytucja oraz budynek, w którym odbywa się nauczanie dzieci i młodzieży': *jeszcze musioł być taki na ryⁿkwowie ... jak to mówio^m ... emblematy czy coś tam szkoły jak to sie nazywało ... (Grb).*

sznureczek – 'zdr. od: sznurek': *bo jak sie pojawila stara stonka ... nie ... to coło (!) wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to buteleczki ... takie kwad... pólitrowe butelki uwioⁿzane na sznureczku przy szyjce i było wlane tyle na ... w ty ... tyle wody i potym chodzili i to po czydziestu ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... (Grb).*

szopa – 1. 'budynek drewniany przeznaczony do przechowywania sprzętu gospodarskiego': *c^oo tam kod i piez mo w domu do szukanio ... ma swoje ...*

*szopów wszyⁿdzie ... [...] majo^m tyła (!) wszystkiego ... żyrdź musi dostać ... wszystko ... a nie żeby sie po domach szwyⁿdał ... (Grb); to jez akurat taka szopa z takimi starociami ... (Gor); 2. 'pomieszczenie na torf': b.c. (Czr); zob. **drewnik, szopka**.*

szopka – 'zdr. od: szopa': *szopka albo coś ... szopka tak zwana ... (Czr); zob. **drewnik, szopa**.*

szpadel – 'ręczne narzędzie do kopania torfu, ziemi w ogrodzie itp.': *no to tylko chyba szpadel ... nie ... szpadel tylko [do kopania torfu] ... (Czr).*

szpikulec – 'tu: ostro zakończone narzędzie do przebijania tętnicy zwierzętom podczas uboju': *u nas podrzynali ... widziałum że niktórzy mieli takie szpikulce ... i gó tam ... oguszył i gó dopiro tam ... nie ... tym ... a u nos to podrzynajó^m i krew wypuszczajó^m na zawnoⁿtrz ... do miski ... i z tegó robio^m te kaszanki ... tam to ... nie ... salceson cimny ... to z tegó robio^m ... (Gor).*

szpiralka – 'zdr. od: spirala; tu o czymś pofalowanym': *bo to musioł tak ... po troszku [klepać] ... a tak to zrobił takó^m szpiralke ... nie ... i już mu [kosa] ni siekła dobrze ... (Gor).*

szprycha [sprycha] – 'belka promieniście wychodząca ze środka koła wozu drewnianego': *szprycha ... czwórka to nie wiem ... coż na szprysze ... (Czr); a tu dzwóna ... sztoba ... baron ... szprychy ... (Grb); zob. **sprycha**.*

sztoba – 'żelazna zewnętrzna osłona koła drewnianego': *a tu dzwóna ... sztoba ... baron ... szprychy ... (Grb) (Brz); zob. **obryⁿcz**.*

sztobowy – ‘o wozie: na żelaznych kołach’: *to były sztabowe ...* (Grb).

sztruks – ‘tkanina bawełniana wytłaczana w prążki; tu: utożsamiana z manczesterem’: *no ... ale nam było dobrze ... przyszło tam zakończynie ty już wakacji no to ... bo ta co pasłam krowy bardzo umiała ładnie szyć to mi uszyła i sukienkę ... zesz... jak to dawniej mówili manszester ... nie ... nie sztruksy tylko manszester ...* (Grb); zob. **manszester**.

sztych – ‘długość ostrza łopaty, szpadla’: *to była [mogila] ... wykopane na sztych ... wykopali ... a teraz sie sypie na wierzh ale my kopalim na ... na ... na sztych było wykopane ...* (Grb); *zagłęb^mbinie takie kopali ... tam na metr ... tam ileś ... tag na szerokość kopca ... i wybrali na sztych zimie ... nie ... no ... i to waśnie ... że ... bo zaś były przykrywane ... to troche był w zimi ... nie ... no i to ... uformuj^m tako^m ... normalnie ... taki wał ... przyzme tako^m uformuj^m ... nie ... i na to jes przykrywane słómó^m ... i potym zimio^m ... nie ... no ... i to był kopiec ... nie ...* (Gor).

sztyga – ‘kilkanaście (piętnaście, czasem dwanaście lub dziesięć) snopów zboża, ustawionych razem na polu’: *zwióⁿzać zaś snopy ... i ustawić sztygi ...* (Czr); *ustawiano wew sztygi ...* (Czr); *sztyge sie robiło tako^m w koło ... [...] to sie na sam ... na dzień dobry ustawiało na środku ... [...] to była taka sztyga ... nie ... może to i na to mówili babe ... i później sie te waszty ... waszta ... sie w koło obkładało coraz wyży to sie wioⁿzało tag jedno z drugim tag na przemian ...* (Gor); zob. **kupa**, **mendel**.

sztyl – ‘trzonek prostych ręcznych narzędzi’: *sztyl ... [...] abo trzóneg abo ... to zależy ...* (Grb); zob. **trzonek**, **stylisko**, **sztylisko**.

sztylisko – ‘trzonek prostych ręcznych narzędzi’: *sztylisko ... to słyżałam ... tak ...* (Gor); zob. **stylisko**, **sztyl**, **trzonek**.

szwyⁿdać – ‘o zwierzętach: chodzić bezpiecznie, wałęsać się’: *c^o tam kod i piez mo w domu do szukanio ... ma swoje ... szopów wszyⁿdzie ... [...] ma-jo^m tyła (!) wszystkiego ... żrydz musi dostać ... wszystko ... a nie żeby sie po domach szwyⁿdał ...* (Grb).

szybity – ‘pochyły, spadzisty’: *no to tam taki już tyn [stóg] ... to już nie pamiⁿtóm ... wkopywali [drag] ... i wkoo tego dróⁿgu takie ... no i zaś ... najpirw szo (!) prosto ... a zaś coroz bardzi szybity ... nie ...* (Gor).

szybowo – ‘szybko, w szybkim tempie’: *no ... to idzie szybowo ... nie ... [...] idzie to szybko ... nie ...* (Gor).

szyć – ‘łączyć kawałki tkaniny za pomocą nici’: *no ... ale nam było dobrze ... przyszło tam zakończynie ty już wakacji no to ... bo ta co pasłam krowy bardzo umiała ładnie szyć to mi uszyła i sukienkę ... zesz... jak to dawniej mówili manszester ... nie ... nie sztruksy tylko manszester ...* (Grb).

szyja – ‘tu: część kurczaka, kury łącząca głowę z tułowiem’: *potem piersi ... uda ... no szyja ... skrzydła ... wszystko ...* (Nid).

szynka – ‘tylna część półtuszy wieprzowej’: *no szynka ... schab ... boczek ...*

*słonina ... łopotka ... żeberka ...
wszystko ... (Nid); potym to sie nazywo
rozbiranie ... no ... [...] no to ... fa-
chowcy to to zrobió^m szybko ... bo ón
tak ... tak se bierze i tam tnie ... szynka
oddzielnie ... karkówka oddzielnie ...
tam wszystko ... i układa ... (Gor); no
to rozkładali ... na szynki ... kar-
kówki ... no i tam te te ... golónka ... to
wszystko ... (Gor); myszka to jes czyⁿs
szynki ... [...] tako okroⁿgła kuleczka
jez u szynki ... [...] w środku so^m takie
myszki ... (Gor); potym jeszcze jes
kawółek golonki ... i potym tam jes ta
szynka ... i w środku jes ta myszka ...
nie ... jag rozbierze to^m szynke ... (Gor);
potym jeszcze jes kawółek golonki ...
i potym tam jes ta szynka ... i w środku
jes ta myszka ... nie ... jag rozbierze to^m
szynke ... (Gor).*

szypa – ‘rodzaj łopaty, szuflki, do nakła-
dania, ładowania sypkich elementów’:
*jak kiedyż maszyna była ... ona dalij
zboża nie czyściła ... nie ... to te zboże
tam opierali sobie tym ... odrzucali
szypami na tyn bloⁿg ... żeby nie leciało
do sóⁿsieka z powrotym ... nie ... (Gor)
(Brz) (Nid).*

szыrokobijoⁿca – ‘rodzaj maszyny do
mlócenia’: *mlóckarni typy ... no ...
typy to były różne ... i ... końcówka ...
szыrokobijoⁿca ... i maszyna ... maszyna
napyⁿdzana była motoramy ... które
sie ... oczyszczało zboże ... (Czr); zob.
szыrokobitka.*

szыrokobitka – ‘rodzaj maszyny do mló-
cenia’: *szыrokobitko^m se długie słomy
zrobił ... (Grb); zob. szыrokobijoⁿca.*

Ś

ściernisko – 1. ‘pole po skoszeniu zboża’: b.c. (Czr); 2. ‘to, co pozostaje przy ziemi po skoszeniu zboża’: b.c. (Czr); zob. **rżysko**.

ścieżka – ‘przejście między zagonkami, grządkami’: *taka ścieżka taka ...* (Czr).

ścinacz – ‘ręczne narzędzie do obcinania liści buraków’: *ścinacze takie były ...* (Czr); *ścinało się ścinaczami ...* (Brz); *te ścinacze jak to się nazywało ...* (Grb); *no to to ... ale to jest ścinacz ...* (Grb); *ścinacze ... bo tu na kij natykał ...* (Grb); zob. **hajcza**, **obcinak**, **scyzoryk**.

ścinać – ‘usuwać coś za pomocą ostrego narzędzia, kosić’: *ścinało sierpem ... koso^m ... a późni maszyny już wchodziły ...* (Czr); zob. **siec**, **kosić**.

ścio^ć – ‘usunąć coś za pomocą ostrego narzędzia, kosić’: b.c. (Czr); zob. **obcio^ć**, **skosić**, **wycio^ć**, **zescić**.

ślepować – ‘wyrównywać pole po orce’: *ślepować tam ^oorki żeby się te ubiły to ...* (Grb); zob. **zaślepowywać**.

śmietana – ‘płynny produkt o różnicowanej zawartości tłuszczu, otrzymywany z mleka’: *na zsiadłe ... na śmietane ... albo jak się ods... to^m przez centrifuge przepuściło to mleko to już śmietana była oddzielona i mleko też ... to mleko było już chude ... nie ... a jak się chciało na zsiadłe żeby było dobre ... bo teraz nie ma takiego zsiadłego mleka ... jak była taka śmie-*

tana to to ... nie ... żółciutko jag nie wiem ... jag ja bardzo lubiłem ... [...] a ja lubiłem chleb z to^m żółto^m śmietano^m i na to grubo cukru ... (Gor).

śmietka – ‘przetrwaliak pasożytniczego grzyba bulawinki czerwonej’: *to śmietka dawniej tag nazywali ... że śmietka jest ...* (Czr); zob. **murzónka**, **sporysz**.

śmigi – ‘jedna z wielu obracanych łopat o profilu aerodynamicznym, przymocowanych promieniowo do piasty’: *snopowió^załka to zez ... śmigi ... śmigi napy^odzajo^oce zboże ... i aparat wio^zo^ocy ...* (Czr); *owiaż ... owiaż młonkiem ... na wiat ... czy na śmigi ...* (Czr) (Grb); zob. **śmigła**.

śmigła – ‘jedna z wielu łopat przymocowanych promieniowo do piasty, obracanych’: *oj to nie pamię^otam jak to jest ... śmigła ...* (Czr) zob. **śmigi**.

śmigłówka – ‘maszyna konna do koszenia zboża’: *no ... dwanaście hektarów ... no ale to już robili trawiar-kami ... tymi śmigłówkami ... nie ...* (Grb); *żniwa tag jak ... jako dziecko no to musiał najpierw tata obcio^ć ... obcio^ć koso^m ... nie ... żeby to trawiar-ka tam czy ta śmigłówka to posiekła ...* (Grb); *wio^załka ... a przedtem była śmigłówka ...* (Grb); *i śmigłówki ... no ... a zaś wio^załki ...* (Grb); zob. **trawiar-ka**.

śpichrz – ‘pomieszczenie między stropem a dachem, zwykle w budyn-

kach gospodarczych, rzadziej domach mieszkalnych': *jag ja ino pamieⁿtóm to stodoły ... to w stodoły wozili [siano] ... albo na te ... śpichrze ... jak to jes budyneg o taki ... to pod tym dachem kładli ... no była to bardzo ciⁿżka robota zwłaszcza jak był upał ... nie ... pod tó^m dachówkó^m to tam ducha można było oddać z mety ... ugotować sie ... (Gor); zob. **góra**, **strych**.*

śrut – 'pasza dla zwierząt gospodarskich, składająca się z rozdrobnionego ziarna': *jak by na przykład ... za dużo żytnigo śrutu ... kiedyś tam zmiana futru tyż tam gwałtownie ... nie ... no to tak [szkodzi koniowi] ... (Gor); najgorzyj jak sobie przynióś (!) na ... na przykład worek śrutu ... żeby miał blisko do oprzóⁿtania ... a on sie urwał ... i sobie zjod do woli ... to móg mu zaszkodzić ... móg mu zaszkodzić ... (Gor).*

Śrutownik (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

śrutownik – 'urządzenie elektryczne służące do rozdrabniania ziarna na paszę dla zwierząt gospodarskich': *tam śrutownik stary ... (Gor).*

świnia zob. **świnia**.

świeżynka – 'potrawa ze świeżego mięsa wieprzowego, pozyskanego tuż po świniobiciu, tu: z poledwicy i policzków wieprzowych zasmażanych z cebulą, przyprawami i dużą ilością tłuszczu': *teraz jak pani jes w takich tam zajazdach czy coś to na to mówio^m świeżynka ... [...] tutaj była smażonka a tak właśnie świeżynka ... (Gor); zob. **smażonka**.*

świnia [świnia] – 'zwierzę, hodowane głównie ze względu na mięso': *na zwierzeⁿta tam ... krowe czy świnie ... (Czr); świniom sie dawało ... ludzie jedli ... (Brz); no czeba świnie ubić ... potem upuścić krew ... (Nid); no ... dawniej mówili jak czarny [kot] ci przeleci przez droge ... nie ... [...] że jag jechali na targ ze świniami że nie sprzedaż ani jednej parki ... nie ... tag mówili ale ... (Grb); no móⁿie (!) tu było ... u nas hektar tam osimdziesioⁿt to jedna krowka i tam z dwie świnie ... nie ... (Grb); bo sie hodowało świnie po to żeby miała takie o ... tak o ... to była świnia ... miała takie duże sadło ... to był wieprz ... nie ... a że było mało mieⁿsa to nic kurcze ... nie ... no ... (Gor); świnia jes tak zbudowana jak człowiek ... i tak ón ... jak fachowiec to on wie w którym miejscu ta koś sie kóńczy ... i tak ucino ... nie ... bo ja to kiedyś só^m robiłym ... a teraz nie robie ... to ... zaś tych kawoⁿków sie natnie ... nie ... że nie wiadómo dzie to ... (Gor); no wiⁿc świnia ma midż ogon podwiniⁿty ... jag jes zdrowo ...*

a jąg już ogon opuszczo ... mo prosto ogón ... nie podwiniⁿty ... to což ji jes ... (Gor); na chudy świni sie wsza nie chce czymać ... (Gor); no ... ale tyż musiały być ... przegrody mić porobione w tym okólniku ... bo ... albo na zmianie ... bo świniie majó^m to do siebie ... że jąg óna jes ... obcygo patyka już nie weźnie ... ona musi mić ... ona musi być w tym ... musi być ... każdo oddzielnie ... nie ... no to tam zaś ... trudno majó^m sie przyzwyczać ... żeby sie nie gryzły ... (Gor); zob. **świniak**.

świniak [świniok] – ‘zwierzę, hodowane głównie ze względu na mięso’: no jeszczy zabijómy tradycyjnie ... bo so^m ludzie co nie zabijajo^m ... nie ... no normalnie świniaka zabije ... ugotowali wode ... oparzyli ... go oskrobali ... (Gor); a byly (!) takie tutyj ... ci tam zwłaszcza ze wschodu ... czy dzieś ... to oni te parzónke robili ... tak sparzał ... nie ... to ón teⁿ krew dopiro wyjmował jak se świnioka przeżnół ... i tako^m zgrupiono^m ... nie ... i to razem z kaszó^m parzył ... nie ... (Gor); tyⁿtnice ... to przeżnie tyⁿtnice ... i on szybko sie uśmierci ... tyn świniak ... moment ... i już nie rusza sie ... nie ... bo ta krew jemu zejdzie ... to jes (!) moment ... (Gor); na raszce ... dechach ... na leżóⁿco ... [...] no to tak což jak tero so^m palety ... nie ... jak

palety te drewnianne so^m ... od ładowanio tych towarów ... nie ... no na takie což sie świniaka przewróciło ... nie ... no i tam woda odchodziła ... i oskroboł jedno^m strono^m ... drugo^m ... powiesił ... wnyⁿtržności wyjół ... (Gor); zob. **świnią, wieprz**.

świniarnia – ‘budynek, w którym przebywają świnię’: teroz ... tam te nowoczesne świniarnie ... co tam na ty gły^mboki ściłce (!) ... to nazywają^m boksy ... nie ... no to mo w boksie czydzieści ... i czterdzieści ... nie ... to só^m te nowy nazwy boksy ... na czydzieści tam sztuk boksy ... (Gor); zob. **chlew, chlewnia**.

świniobicie – ‘szereg czynności związanych z ubojem świń w gospodarstwie; także: okres, w którym zabija się świnię’: od razu pani powiem że bardzo nie lubię^m świniobicia w domu ... (Gor); dawni to ludzie wszystko umieli przyważnie sami ... świniobicie jes takie samo ... ino przychodzi fachowiec ... nie ... przychodzi rzeźnik ... no jeszczy zabijómy tradycyjnie ... bo so^m ludzie co nie zabijajo^m ... nie ... no normalnie świniaka zabije ... ugotowali wode ... oparzyli ... go oskrobali ... (Gor).

świniok zob. **świniak**.

T

taczka – ‘wózek z jednym kołem, dwiema nóżkami i dwiema rączkami, służący do przewożenia ciężarów, np. węgla, piasku, obornika itp.’: b.c. (Nid).

Taczka (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

tamaryszek – ‘roślina z rodziny tamaryszkowatych, występuje w postaci krzewów lub małych drzew; odznacza się dekoracyjnymi, kłosowatymi, różowymi kwiatami porastającymi całe lodygi’: *no gradiole to teraz tam ostatnie ... a ... jaśmin ... jaśmin ... nie ... jaśmin ... kalina ... bez ... co tam jeszcze u naz jes ... [...] forsycja ... tamaryszek co u naz jes tutaj ... na tym ogrodzie ... turki ... aksamitki ...* (Gor).

tarcza – ‘odznaka szkoły, przyszywana na rękawie fartuszka’: *jeszcze musioł być taki na ryⁿkwowie ... jak to mó^{wio} ... emblematy czy coś tam szkoły jak to sie nazywało ... [...] o ... tarcza ...* (Grb); zob. **emblemat**.

tetra – ‘biały, bawelniany, półprzezroczysty materiał o luźnym splocie’: *tetra ... tak ... tetra ... [...] cedziło to [mleko] jeszcze bo to do cedzenia ... nie ...* (Gor).

tlusto – ‘z dużą ilością tłuszczu’: *najgorsze było to ... to było wszeⁿdzie tlusto ... to było wszeⁿdzie tego tłuszczu ... to to było naj...* (Gor).

tłuszcz – ‘zwierzęcy produkt spożywczy o wysokiej kaloryczności, otrzymywany z tkanki powstającej pod skórą zwierząt’: *najgorsze było to ... to było wszeⁿdzie tlusto ... to było wszeⁿdzie tego tłuszczu ... to to było naj... (Gor); jak kotlety założył mielone albo zostało na przykład mieⁿso z kielbasy to robiło sie mielone z tego ... takie kotlety mielone ... [...] i to sie zalewało tłuszczem ... [...] i to było w wekach ... to ooo... (Gor); to^m samo^m kielbase ... jak zabrakło czasem tych flaków ... [...] to kielbase sie zalewało ... w słoiki ... zalewało sie tłuszczem ... i to sie ...* (Gor).

toczynie – ‘obrabanie na tokarce’: *zależy jak kto nazwie ... teraz tego by nig nie zrobił ... jeszcze [...] mioł tokarnie do baranów toczynia ...* (Grb).

tokarnia – ‘warsztat, pomieszczenie, w którym obrabiane są przedmioty na tokarce’: *zależy jak kto nazwie ... teraz tego by nig nie zrobił ... jeszcze [...] mioł tokarnie do baranów toczynia ...* (Grb).

torbiel – ‘tu: ta część kury pod szyją, w której gromadzi się pokarm, zanim trafi do żołądka’: *mi sie wydaje że to jes torbiel ...* (Nid).

torf – ‘rodzaj skały powstającej z obumarłej roślinności bagiennej (tu:

torfowca), po wysuszeniu wykorzystywany jako opał: *torf ... [...] z łó^{nk} wykopywało sie i ... na takie ... raszki ... kładki ... i to sie suszyło ... po wysuszeniu sie brało do ... pieca ... do palenia ...* (Brz); *torf ... [...] wykopywało sie i potem w takie formy sie nakładało ... i z tych formów potem sie odwracało i potem wysuszało sie i sie stawiało takie ... takie słupki ...* (Czr).

torfica – ‘dół po wykopanym torfie, wypełniony wodą’: [labuzie rosły] to w torficach takie ... w stawach ... (Brz); zob. **torfowica**, **torfowisto**.

torfowica – ‘dół po wykopanym torfie’: b.c. (Czr); zob. **torfica**, **torfowisto**.

torfowisko – ‘teren podmokły, porośnięty przez roślinność bagienną, z której powstaje torf’: *wszyscy jak ... jak chłopaki do kupy wszystkie krowy a my tam ... ko^mpać sie w torfowiskach czy gdzieś ... w stawku ...* (Gor); *bo tam gdzie myśmy paśli to były stawki i torfowiska ... takie rowy ... no to zależy ... jak była woda to tam także popijały te wode ... nie ... same se poszły ... jak było goro^{co} to sie chłodziły nawet w tym ... nie ...* (Gor); *tu jez licha tutaj u was ... z tym ... tu nie ma stawków a tam to były rowy i ... i ten ... jag myśmy sie w torfowiskach ko^mpali to one też tylko że nie... jak pijawka sie przyczepiła ... nie ... no ... ale co człowieg miał zrobidź jak było goro^{co} ... nie ... no ...* (Gor).

torfowisto – ‘dół po wykopanym torfie’: b.c. (Czr); zob. **torfowica**, **torfica**.

traktor – ‘pojazd mechaniczny o dużej sile pociągowej, napędzany silnikiem spalinowym, przystosowany do cią-

nięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez własnego napędu, także do napędzania niektórych maszyn: *jeszcze jo mom szeździesió^d lat ... za koniami chodziłem ... a teraz só^m takie traktory ... że siejo^m bez ^uorki ... nie ... i rośnie ...* (Gor); *mówi tak ... jak wy bydziecie traktorym po polu jeździć ... to kasze bydziecie igłó^m jeś ... nie ... bo bydzie tak rzodko ... że igłó^m mu sie natknie ... a jego wnug ma to^m samo^m zimie co ón ... i mo pi^ńć traktorów ... nie ... i rośnie ... a tak ... mówi ... kasze bydziecie igłó^m jeś ... nie ... no ...* (Gor); zob. **bocian**, **cio^g-nik**, **zetur**.

trawa – ‘drobne rośliny rosnące gromadnie (dziko lub zasiane) w dużych skupiskach, m.in. na łąkach, tworzące gęszcz cienkich, długich listków wyrastających prosto z ziemi; po skoszeniu i wysuszeniu – siano’: [kosa] *do koszenia chwastów ... traw ...* (Czr); *no trawe ... no to trawe sie kosi zielono^m a ... a ... zboże to sie kosi dojrzałe ...* (Czr); *dawniej z płachty co tak ... to trawe wie^ocy tam z płachty siali ...* (Grb); *na pole to mieli osetki ... a tak to naklepoł ... jag mu sie już sty^mpiła to w południe troche poklepoł ... zwłaszcza jak trawe siekli ...* (Gor); *trawe to na pokos to siekli ... nie ...* (Gor); *jak trawa była tako stojó^{co} ... to nad nió^m (!) siekli ze wszystkich strón tam sobie ... a jak była troszke pochylono to musioł zachodzić ... nie ... sik tak w te strone jak pochylóno ... żeby ... i to siekli na pokos ... odchodziło na bok ...* (Gor); *tó^m trawe to musieli zaś tym ... rozczó^osno^ć ... czyli na łó^oce jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tegó że tam jedzie i to orzuca ... a przedtym to grabiami i widłami wszysko ...* (Gor).

trawiarka [trowiarka] – ‘maszyna do koszenia trawy’: *kosiaraka ... snopowioⁿzałka ... trawiarka ... (Czr); to nie wiem ... trawe sie kosi trawiarko^m a ... a zboże teraz to sie kosi kombajnem i od razu młóci ... (Czr); no ... dwanaście hektarów ... no ale to już robili trawiarkami ... tymi śmigłówkami ... nie ... (Grb); żniwa tag jak ... jako dziecko no to musioł najpierw tata obcioⁿć ... obcioⁿć koso^m ... nie ... żeby to trawiarka tam czy ta śmigłówka to posiekła ... (Grb); trowiarkami siekli ... my trawiarko^m siekli ... (Grb); tak ... to od kosy poszły trawiarki ... (Grb); trowiarka stoi do dzisiaj ... (Grb); to wiem że wuja kosił koso^m ... potem były już trawiarki ... czy tam kosiaraki które już kosiły ale czea było potem wioⁿzać ... no a potem były już snopowioⁿzałki i to tylko do ... do zes... do zes... do zestawiania w mendle ... nie ... (Gor); zob. **śmigłówka**.*

trowiarka zob. **trawiarka**.

truczna – ‘substancja powodująca silne dolegliwości ze strony organizmu, a nawet śmierć’: *te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... i to potem było zakorkowane ... ja nie wiem czy to każdy zakopywał czy ... że one już w tym pozdychały ... bo tag jag nasty^mpne to potem takim proszkiem pończochy brali stylonowo^m i tag na każdy krzak ... nie ... jag już były (!) sie ... te larwy czerwone były ... [...] ale to śmierziało ... to było truczna ... ale dwa tygodnie nie było wolno po tym hakać pyrów ... nidz nie ... to już każdy pszeszczegoł ... oż nie popadało dobrze i nie zmyło ... (Grb); choroba grzybowo ta murzónka ... to jes czarne ... czarne ziarno jes ... i to jez już nawet ... kurzy sie to ... to takie*

jes tam ... jag uschnie to sie kurzy ... nie ... i to do kurów to truczna ... do małych ... młodych tam prejsoków to truczna ... (Gor).

trzeć sie – ‘tu o świniach: drapać się’: *na chudy świni sie wsza nie chce czymać ... ale na te wszy by czea było coś zaradzić ... bo ... no ... ona sie trze tak ... jak czowiekowi przeszkadzo^m te roboki ... nie ... muchy jak gryzo^m tyż czowieka ... a wszy tyż ... no bo na przykad ... jak tam małe to jeszcze tam loto ... w słómie sie wytrze ... ale jag na przykad maciory ... to ona jak sie trze ... o mur czy o coś ... to ona sie może wytrzeć do krwi ... nie ... skóre zedrzyć tam ... jak sie tarła ... nie ... no ... (Gor).*

trzonek [trz^uonek, trz^onek] – ‘część prostych narzędzi ręcznych, służąca do trzymania, zwykle drewniana’: *haczka jezd nabijana na trzonek ... (Brz); no kosa no to zbudowana jest ty... z tego kosiska i ... i z tej drewnianej czeⁿści ... trzonka ... (Czr); to jes ten trzonek drewniany z ro^oczko^m za który sie trzymało no ... (Czr); no sierp to jes właśnie takie półokro^ogłe narzeⁿdzie metalowe no i z drewnianym trzonkiem krótkim ... (Czr); to sie nazywa widły ... i trz^uonek ... (Czr); tu na tym trzónku ... (Gor); zob. **grabisko**, **kij**, **kosisko**, **stylisko**, **sztyl**, **sztylisko**.*

trzonek zob. **trzonek**.

turek – ‘roślina należąca do rodziny astrowatych, jednoroczna, o pomarańczowo-żółtych kwiatach, intensywnie pachnąca; uprawiana zwykle jako roślina ozdobna, choć odznacza się także walorami leczniczymi i kulinarnymi’: *co u naz jes tutaj ... na tym ogrodzie ...*

turki ... aksamitki ... [...] to jes to samo ... turki i aksamitki ... no ... (Gor); zob. aksamitka.

twarożek – ‘zdr. od: twaróg’: *a i potem jag już człowieg miał to zsiadłe mleko no to też sie ogrzewało i sie robiło twarożek ... (Gor); zob. twaróg.*

twaróg – ‘produkt otrzymywany przez podgrzewanie zsiadłego mleka’: *to po już zrobieniu twarogu ... ta serwatka ... (Gor); u nas stało z boku na piecu ... jak był ciepły piec ... żeby po prostu to sie ogrzało ... żeby sie oddzieliła ta serwatka od tego twarogu ... potem sie przecedzało do takiej tetry znowuż ... tak sie nazy... to mówiło ... no i powstała grupka sera ... nie ... (Gor); zob. twarożek.*

tylni – ‘umieszczony z tyłu, tylny’: *wieszano na tylnih nogah ale jak to sie nazywało to ja nie wiem ... na linkach ... (Nid).*

tyłuźmetrowy – ‘wielometrowy’: *no to miał tam dwieście metrów czy ileś ... no to mu tam te ... ta wilgoć w ty osełce starczyła ... ale jag miał czterysta albo tyłuźmetrowe pole to ona mu wyschła ... to on musioł mieć ze sobó^m wcioⁿż ... nie ... (Gor).*

tyłek – **1.** ‘tył wozu’: b.c. (Czr); **2.** ‘tył i przód wozu’: b.c. (Brz); zob. **przodek**; **3.** ‘część ziemniaka bez oczka’: *tag jag u nas w domu no to właśnie mama ... brakowało tych sadzonków to kroila ... a babcia pamieⁿtom przyjechaa z Czernieewa (!) i mówi że: to ino powinnaś te tyłki poodkrować ... [...] te tyłki ... mówi: a to do jedzynio ... (Grb).*

tyⁿszy – ‘tu o koniu: cięższy, mocniej zbudowany’: *te chomoⁿta to już musioł być tak ... prawie idealnie pasować ... bo jak był koń tyⁿszy to by gó ... to za małe ... a jag mały ... no to by zależnie ... nie ... (Gor).*

U

ubić – ‘pozbawić życia, zabić’: *no czeba świnie ubić ... potem upuścić krew ...* (Nid).

ubrać konia – ‘złożyć koniowi uprzęż’: *piers była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakładane to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już kón buł ubrany ... nie ... tyko że to sie nie zminiło ... to tam ten ... najwyży tam o ... teraz jag majó^m te ... te ozdobne tam ... to tam kiedyż u nos tyż mieli lepsze sory na niedzielę ... do bryczki tyż mieli ... nie ... to tam kółka były tam mosi^ożne ... czy coś tam ... no ... wesele jak wieźli to ubrali w to konie ... nie ...* (Gor).

ubrany – ‘przym. od: ubrać’: *piers była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakładane to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już kón buł ubrany ... nie ...* (Gor).

ubrónować – ‘przeprowadzić bronowanie’: *po żniwach czeba było pod^oorać ... i ubrónować bo tero brona a tero włó... włóczynie sie robi ... jes wokół jes tegó ...* (Grb).

ucho – ‘narząd słuchu, tu: wieprzowe, wykorzystywane przez ludzi w celach spożywczych’: *to ... tag jag u nas byliśmy u so^osiada i on brał uszy bo je lubił jeść ... [...] no ... gotował ... ja nie-em ... tam jes sama chrze^ość przecież ... on mówi że lubi ... nie ... to on zawsze te uszy dostał ...* (Gor).

uchwyt – ‘część narzędzi służąca do trzymania’: *no tutej uchwyt ... tako była ... jak to sie nazywo ... klin do zabijanio ... moge wom pokozoć kose jak wyglo^odo ...* (Grb); *kosa to ma aby tyn tyn uchwyt że tu na ... na kosi-sko sie zakłodo ... to najlepi ... o ... praktycznie widać ...* (Grb) (Gor); zob. **krukiewka, ro^oczka**.

udo – ‘tu: część kurczaka, kury’: *potem piersi ... uda ... no szyja ... skrzydła ... wszysko ...* (Nid).

ugór – ‘nieurodzajny pas ziemi na polu; pole nieuprawiane i nieobsiewane przez rok lub kilka lat, nieużytek’: *to można to ... [...] kosidź na siano te piersze a późnij sie krowe pasło na tym rowie i to była dzierzawa od gminy tych ... tyh rowów ... nie ... to jak były aleje kiedyś dzierzawili od gminy tag i te ... nie ... tag my te te rowy ... a późnij były takie ugory ... żeśmy tam paśli ... takie no ...* (Gor).

uhakać – ‘wykopać za pomocą haczki’: *no to ... [kiedyś] nie było maszyn ... i wie^ocej kobied i ... hakały od rana do wieczora ... każdy swoje szefle musiał uhakać ...* (Brz).

ukrajoć – ‘okroić, uciąć’: *a kiedyś to nawed mówili ... że ... że to sie odrodzają^o ... a to óne sie nie odrodzały te zimniaki ... ino chodziło o to ... że jag ukrajoł z duży ... to ona była zdrowa ... bo jak był dobry rok ... a chore pyrki*

już takie były tam zwirusowane ... no to duże urosły ... (Gor).

ukwasić – ‘podać procesowi fermentacji’: *zbiera się w jedno^m cze^ość ... i ... i tam się przydusza i one muszo^m leżeć ... i same zgnijo^m ... tak się ukwasio^m ...* (Brz).

ulegać – ‘splaszczyc się, opaść’: *zawsze wyży na ty babie musiało być ... zaż jagby się uległo to by się zrobiło tak ... zara mokło ...* (Grb).

uliczka – ‘jednoskrzydłowe drzwi w ogrodzeniu’: *no bo [wrota] były całe zrobione a tu jes prawie na cztery metry to so^m na pó (!) poprzecinać ... w jednym jes ta uliczka wycie^o a reszta ...* (Grb); *uliczka to u nas sie mówiło co sie wchodziło na podwórze ... brama była ... [...] furtka była ... to na to sie mówiło uliczka ... tak ...* (Gor); *u nos to tylko na sylwestra tam komuś czasym wynieśli uliczki ... bo to na te furtke to mówili uliczki ... nie ... [...] to przeważnie uliczka to była ta furtka co była pirszo wejście na podwyrze ... to była uliczka ... nie ... bo z ulicy wchodzili ... to była uliczka ... ta pirszo furtka ... co wchodzi na podwyrze ... nie ... to była uliczka ... no ... i to tam u nos te uliczki ... nie wim co to był za zwyczaj ... teraz już sie odzwyczaili ... a zreszto teraz to już metalowe to by nie wystawił ... ale kiedyś to było tam ... że na sylwestra wynieśli ... nie ... furtke ... tam schowali gdzieś ... coś tam ... uliczke ... jak kto ...* (Gor); zob. **furtka**.

uprawiać – ‘stosować szereg zabiegów agrotechnicznych w celu uzyskania jak najlepszych plonów’: *to jak kiedyś ... uprawiali zimie ... to wszystko kóniami ... wszystko ry^oczne pugi ...*

te kultywatory ... (Grb) (Brz); zob. **obrabiać**.

uprawić – ‘zastosować szereg zabiegów agrotechnicznych w celu uzyskania jak najlepszych plonów’: *no to trzeba najpierw zaorać ... uprawić ... wywież obornik ... pewnie najpierw to obornik ... zaorać ... zabronować ... obsiać ... no ... co tam jeszcze ...* (Gor).

uprawiony – ‘im. od: uprawiać’: *no to już jes pole uprawne ... uprawione ... pole uprawione ...* (Czr); zob. **uprawny**.

uprawny – ‘przym. od: uprawiać’: *no to już jes pole uprawne ... uprawione ... pole uprawione ...* (Czr); zob. **uprawiony**.

upróżyc – ‘ugotować kaszę na sypko’: *no kaszanke ... no od kaszanki zacniemy ... kasze czeba było tam odpowiednio ... mama to wiedziała jak czeba jo^m upróżyc ... upróżyc ... upróżyla ... [...] ugotować ... ale ona sie tag nie gotowała ona musiała być taka sypka jakaś ... nie ...* (Gor).

upróż^odz – ‘uprząż’: *dawno kónia ni ma ... ale upróż^odz ... co tam ... upróż^odz ... ta sama co była ... chyba że chomó^o to chodzi ... o to ... a zwykła upróż^odz to jes ta sama ... to sie nidz nie zmienila na przeschczyni chyba dwustu lat ... czy czysta ... nie ... konie majo^m to samo ...* (Gor); *u nos były te ... to nazywali pószory ... bo prawdziwy to jez upróż^odz ... nie ...* (Gor); zob. **pószorek**, **pószory**, **sory**.

upuszcząć krew – ‘naciąć żyłę w celu spowodowania upływu krwi’: *no czeba świnie ubić ... potem upuścić krew ...* (Nid).

uschno^ńć – ‘obumrzeć na skutek braku wody’: *tag jak tam dobro pogoda no to se pi^ńć ... sześć dni [trawa] poradziła uschno^ńć ... jak dobrze tam przewracał ... nie ... no i zalyży od gatunku ... nie ... no to ... tero nie ... ona musiaa uschno^ńć ... to tak ... kiedyś to jeszcze nawed inaczy były metody ... bo teraz to uschnie i sfijajó^m snopki ... (Gor).*

iu^zdzinica – ‘część uprzęży nakładana na końską głowę’: *u nos były te ... to nazywali pószory ... bo prawdziwy to*

jez uprzóⁿdz ... nie ... no to było tak ... że ... tu miał taki szyrzy pas ... to to na pierś ... nie ... i na krzyżu miał dwa takie pasy poprzeczne ... nie ... i do tego była iu^zdzinica i lycki założone ... i na tym poprzecznym pasie ... to miał dwa kółka ... nie ... (Gor).

używić się – ‘pożywić się, najeść się’: *no ... po żniwach to już każdy mówił: wołej kury teraz się już używió^m ... bo ino drapały do o... bo stogi były blisko domu raczej ... (Grb).*

W

wał – 1. ‘sprasowana słoma w kształcie walca’: *teroz to [trawa] uschnie i sfija-jóm snopki ... tam coś tam ... wały ... i zbierajóm ...* (Gor); zob. **balot**, **wałek**; 2. ‘usypana podłużnie przyzma ziemi’: *kopiec ... mogiła u naz mówili ...* (Gor); *zagł^mbinie takie kopali ... tam na metr ... tam ileś ... tag na szerokoś kopca ... i wybrali na sztych zimie ... nie ... no ... i to waśnie ... że ... bo zaś były przykrywane ... to troche był w zimi ... nie ... no i to ... uformujóm tako^m ... normalnie ... taki wał ... przyzme tako^m uformujóm ... nie ... i na to jes przykrywane słómóm ... i potym zimio^m ... nie ... no ... i to był kopiec ... nie ...* (Gor); *pyrki to w zimie kładli ... normalnie w zimie ...* (Gor).

wał napyⁿdowy – ‘mechanizm służący do przenoszenia ruchu obrotowego ze skrzyni biegów do poszczególnych mechanizmów napędowych’: b.c. (Czr).

wałek – ‘sprasowana słoma w kształcie beli’: *no ... baloty albo wałki ...* (Grb); zob. **balot**, **wał**.

warchlak – ‘odrośnięte młode świni’: b.c. (Nid); zob. **prejsok**, **prosiaczek**, **prosie**.

warsztat – ‘stół z narzędziami do wykonywania rozmaitych prac, np. naprawczych’: *tam na tym warsztacie ...* (Gor).

warzywnik – ‘miejsce w ogrodzie, gdzie rosną warzywa’: b.c. (Czr).

warzywo – ‘roślina uprawiana ze względu na walory smakowe i odżywcze’: *ogród ... w ogrodzie rosno^m ... warzywa w ogródku przydomowym ... albo takim dzie... działkowym ... na ogródku działkowym albo ... albo domowy ogródek ...* (Czr) (Brz).

waszta – ‘warstwa czegoś, tu: snopków’: *szytge sie robiło tako^m w koło ... [...] to sie na sam ... na dzień dobry ustawiało na środku ... [...] to była taka sztyga ... nie ... może to i na to mówili babe ... i później sie te waszty ... waszta ... sie w koło obkładało coraz wyży to sie wioⁿzało tag jedno z drugim tag na przemian ...* (Gor).

wchodźć w szkode – ‘czynić szkody, straty’: *a teraz to nie wiem czy by tak dzieciak wytrzymał cztery godziny i tak chodził so (!) w koło ... z pieskiem i z kijem i tak ... i żeby [krowy] nigdzie w szkode nie weszły ... bo nie było pastuchów ani ogrodzone ...* (Grb).

weki – ‘słoiki ze szklaną przykrywką, zamknięte za pomocą gumki i metalowej sprężyny lub klamry’: *jak kotlety załóżmy mielone albo zostało na przykład mieⁿso z kiełbasy to robiło sie mielone z tego ... takie kotlety mielone ... [...] i to sie zalewało tłuszczem ... [...] i to było w wekach ... to ooo...* (Gor).

weⁿdzenie [wyⁿdzynie] – ‘rzecz. od: weⁿdzić’: *później było weⁿdzenie czy tam peklowanie ... bo też proⁿdu nie było przecież ... Jezu kochany ...* (Gor);

schab ... do wyⁿdzynio ... no ... (Gor) (Nid).

weⁿdzić – ‘odymiać wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: *kładzie sie w wodę solanke ... czeka sie kilka dni ... potem sie weⁿdzi ...* (Nid).

wentylacja kominowa – ‘system wentylacyjny kopca ziemniaków’: b.c. (Czr); zob. **kalonka, kominny**.

wiaderko – ‘zdr. od: wiadro’: *skopek to też był ten do ... to wiaderko czyli do ... do ... do ... do ... do dojenia właśnie tego ...* (Gor); zob. **skopek, wiadro**.

wiadro – ‘naczynie do przenoszenia płynnych, półpłynnych, sypkich itd. materiałów, wyposażone w półokrągły uchwyt’: *ale tutaj zawsze z wiader [krowy pily] ...* (Gor); *to wiadro do mleka ...* (Gor) (Nid); zob. **skopek, wiaderko**.

Wiadro (fot. M. Kosińska i J. Konieczka)

wialnia [wialnio] – ‘dawna maszyna do czyszczenia ziarna z plew’: *młynek ... wialnia inacy (!) ... młynek ... wialnia ...* (Czr); *no to oczyścić ... w takiej wialni ...* (Czr); *jedni mówio^m wiejnia ... wialnia ... jedni młyneg i to tam było to samo ...* (Grb); *jak kiedyś maszyna była ... ona dalij zboża nie czyściła ... nie ... to te zboże tam opierali sobie tym ... odrzucali szypami (!) na tyn bloⁿg ... żeby nie leciało do sóⁿsieka z powrotym ... nie ... i potym ... to tako wialnio nazywali ... czyściu^t ... nie ...* (Gor); zob. **klaper, młynek, wiejnia**.

wialnio zob. **wialnia**.

wiatrok – ‘drewniana budowla ze skrzydlami, służąca zwykle do mielenia ziarna na mąkę’: *ón tu miszkoł za wiatrokim tak ... bo jeszy (!) taki budynek był miⁿdzy szkołó^m w Szczytnikach ... a tutajj ...* (Gor).

widelki – **1.** ‘widły dwuzębne do podawania snopków’: b.c. (Czr) (Grb); **2.** ‘zdr. od: widły’: *tata naz obudził rano o pioⁿte^v i mówi: chodźcie ... widelki nam ... każdy do wzrostu nom tam doł takie co ja miałam ... najmłodsza ... no to najlekciejsze ... o pioⁿty to do ósmy rana połowe tego polu (!) ... tata tylko nam z tych kupeg na wieⁿksze a my po boku i żeśmy ... nie ... rozrzcuali na drobno ...* (Grb) (Czr).

widły – ‘narzędzie rolnicze składające się najczęściej z trzech metalowych zębów, połączonych ze sobą i osadzonych na drewnianym trzonku; także: metalowa część tego narzędzia’: *to sie nazywa widły ... i trz^onek ...* (Czr); *czyzy^mbowe i cztery^mbowe widły ... no ...* (Czr); *no to widły całkowicie sie*

Widelki do podawania snopków
(fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

nazywajo^m ... (Czr); *no to sie te kupki rozrucza no i wtedy sie przyoruje ... a widłami sie rozrucza ... roztrzo^asa o! ... widłami sie roztrzo^asa ... nie ... (Czr); i ten gnój potem na wóz i na pole i znowuż na te kupki na tym ... na tym polu ... czea było wzio^as widły i to wszystko pororzucac ... nie ... no a potem znowuż zaorać ... (Gor); gablami to sie ziemniaki podrzucalo ... buraki ... takie długie miały właśnie te ... te ... te ... te ze^mby ... te widły czy nie wiem jak to tam powiedziec ... nie ... (Gor); tó^m trawe to musieli zaś tym ... rozczó^{sno}ć ... czyli na łó^{ce} jes skład ... no teraz to só^m maszyny do tego że tam jedzie i to rozrucza ... a przedtym to grabiami i widłami wszystko ... (Gor) (Nid); zob. **ze^mby**.*

wiechcie – ‘słoma wkładana do butów w celu ich ocieplenia’: *dawnij to w buty se kładli słome ... mówili wiechcie ... wiechcie ... zamia (!) tero jak wkładki filcowe ... nie ... to słome kładli ... to*

Widły do gnoju oraz wiadra
(fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

*był bałagan jak psi ... (Grb); wiechcie mówiliśmy ... to co tydzień ... ale to w stodole zrobił ... stare ... [...] ale kto o to dbał to raz w tygodniu se zrobił świż (!) ... (Grb); wyció^{gno}f [wiechcie] na piec położył ... sie wyschły i ... przecież to tyż zaparowało jak cały dzień w tym chodził czy ... czy ten do lasu czy tego ... [...] ale to [wiechcie] musiały być ze żyta ... (Grb); zob. **wkładka**.*

wiejnia – ‘dawna maszyna do czyszczenia ziarna z plew’: *jedni mówio^m wiejnia ... wialnia ... jedni młyneg i to tam było to samo ... (Grb); zob. **klaper, młyneg, wialnia**.*

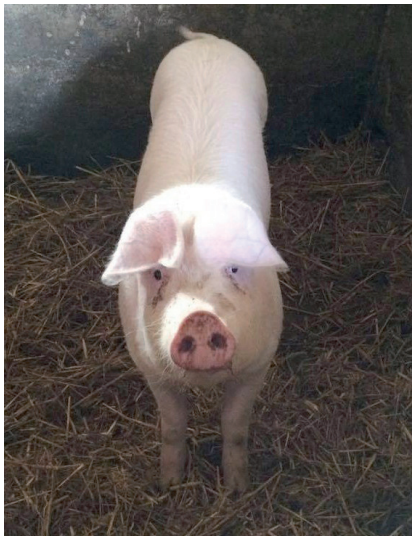
wielokró^zek – ‘rodzaj kołowrotka do naciągania liny’: *kry^mpulec to był taki ... to u nas to wielokró^zek mówio^m ... a óni to tag mieli ... to kry^aciuł tak ... i odnosił tegó świniaka ... to musioł mieć wielokró^zek ... tam mieli tak że som powróz zakró^ocoł ... barczyk był ... i jeszcze dwa takie pry^{ty} ... albo ...*

kije okr^ogłe ... i w to było ... zakładoł linke ... i wsadzoł tam tyn ... ta-ag łyżke od opon ... czy czym ... i tym kry^ociut ... nie ... i tyn powróz sie zawieszoł ... zakry^ocoł tak ... i świniak szed do góry ... no ... a u nos to przyważnie używalo wielokr^ożków ... nie ... (Gor); zob. kry^mpulec.

wieloskibowy – ‘o plugu: odkładający wiele skib ziemi’: *nie wiem ... teraz to może so^m i [plugi] jednoskibowe i dwuskibowe ... wieloskibowe ... ale jakie tam jeszcze to już tam nie wiem ... coś tam jez jeszcze ... ale co tam jes takie rotacyjne nierotacyjne to ja już ... to ja już sie nie ... nie ... nie ... (Gor).*

wie^odno^oć – ‘o roślinach: tracić jędrność wskutek utraty wody’: [rośliny bez wody] *schno^m ... wie^odno^m ... (Brz).*

wieprz – ‘świnia hodowana na ubój’: *bo sie hodowało świnię po to żeby miała takie o ... tak o ... to była świnia ... miała takie duże sadło ... to był*

Wieprz (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

wieprz ... nie ... a że było mało mie^osa to nic kurcze ... nie ... no ... (Gor) (Nid).

wierzeje – ‘drzwi stodoły’: *w stodole ... [...] no to drewniana ... so^osieki ... klepiska i ... i szerokie ... i wrota ... [...] to wierzeje nazywalo ... (Czr); wierzeje ... u naz na to sie mówiło wierzeje od stodoły ... (Gor); tak ... tak było ... my już teraz tyj stodoły nie mamy ... była ... były takie ... na co dzień wejście mniejsze a potem jak wjeżdżał ten wóz drabiniasty do stodoły no to były te wierzeje otwierane ... (Gor); zob. **bramy, wrota**.*

wieś – ‘teren pozamiejski, rolniczy, letniskowy’: *no ... pirsze nasze wesele było przy pro^odzie ... na wsi jak to dawni ... nie ... (Grb); a dawnij to bardzo sie kobiety napracowały na gospodarstwie ... teraz nie jes źle ... ja nie powiem że jes źle ... że ... jag nieraz któraś ... że w mieście majo^m dobrze ... ale jak kobieta w mieście idzie do pracy ... musi dzieci dom tyż obiad zrobić to na pewno ma cie^ożej jak ta na wsi ... (Grb); ja jag miałem piętnaście lat to wyjechałem ze wsi ... no ... (Gor); nie no ... poszło na wsi ... przez te ostatnich czterdzieści ... pi^odziesio^od lat ... no ostatnie zwłaszcza dwadzieścia ... to sie wszystko tam zmieniło ... to jes tak skok duży ... że ni ma tak ... bo przemyz już był tam ... jakieś maszyny musioł mieć ... wszystko ... nie ... a rolnictwo to poszło tam błyskawicznie do przodu ... nie ... jeszcze jo mom sze^odziesio^od lat ... za koniami chodziłym ... a teraz só^m takie traktory ... że siejo^m bez^oorki ... nie ... i rośnie ... (Gor); a to na tych wsiach były te kółka ... nie ... (Gor); zob. **wioska**.*

wilgny – ‘wilgotny’: *to tam ... [marburkę] to myli ... to było na wilgno ... to tak żeby ... ni mogło być tak brudu na tym ... czyściutko było ... (Gor); bo one [siano] jak było takie niedobrze suche ... bo to sie robiło w tych kupkach wilgne ... nie ... (Gor); troszeczkę wilgne robili ... troszeczkę wilgne ... nie ... i splukali i znów troszeczkę pooszczył ... nie ... nie polywoł wodom tylko to moczul ... to^m marburke moczul ... nie ... (Gor).*

wioⁿzać [wióⁿzać] – 1. ‘związać garść zboża powrósem w celu zrobienia snopka’: [kobieta] *zbiera zboże i wioⁿże w snopki ... (Czr); no to idzie druga osoba za kosiarzem i podbiera to zboże i wioⁿże ... (Czr); no to wioⁿzano takie powróśla robiono takie ze słomy ... (Czr); a nieraz jeszcze szła ... któż młodszy tam z córeg i robił takie ... te ... takie se małe łapki żeby ta co idzie wioⁿże ... nie ... bo jako dziecko no to nie umiało zwioⁿzać dobrze no to pomagaa ... nie ... tam rodzico^m ... (Grb); łapkuje ... tak ... pierwsza ... ta druga wioⁿże ... (Grb); ten snopeczek był prawie zrobiony ... to musiała go troche ułożyć ta co wioⁿzaa ... (Grb); łapkowanie bo to sie reⁿkoma robiło ... żeby zrobidź jako^mź mniejszo^m wioⁿzke tego zboża żeby osoba która szła za nami żeby mogła to po... to nie był żaden sznurek to sie robiło z tej słomy i sie wioⁿzało ... (Gor); to grotty to mówili na to ... to żeby jak kosó^m sik ... żeby to sie ukłodało ... nie ... to ... jag umiał to dobrze sic ... tak dzie to ... tak stowiało jak kobita szła i wioⁿzała ... no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakryⁿcił powróz ... bo jak kryⁿcił ... to^m koso^m zakłodał ... to sie nie ukłodało te zboże ... (Gor); łapkarki to były*

*takie co tam szły ... to jak szło wieⁿcy ich to jedna łapała a drugo wioⁿzała ... a tutaj to było ... zaroz szła i wszysko robiła zaro ... [...] no to szły dwie ale to wyjoⁿtkowo ... a normalnie jak kosili to po jedny ... nie ... (Gor); 2. ‘przywiązywać coś, tu: o drągu zabezpieczającym siano podczas zwózki’: *no u nos to tam nie było ... moda ... tegó wioⁿzania dużo ... wyjoⁿtkowo tak wioⁿzali [drąg] ... bo u nos tu było ... gładkie drogi na łóⁿke ... tam na południu ... co góry ... bo to łóⁿki przyważnie mieli albo do góry albo na dole ... nie ... no to óni musieli wioⁿzać ... bo jag jechali to tak ... nie ... a u nos ... kto miał równo na droge ... to wcale nie wioⁿzoł ... jak pamieⁿtóm ... [...] tutaj my mieli jedyn kawałeg łóⁿki tam z tyłu ... no to tam musiało ... bo ... z górk si troche zjyżdżało ... i tak cze-a było tak przejechać po takim nierównym ... no to ... jak krótkie siano to wioⁿzali ... nie ... a tag na ty łóⁿce tu ... albo tu gdzie mieli siano gdzie było równo ... dojazd na łóⁿke ... to nie wioⁿzali ... (Gor).**

wioⁿzałka – ‘maszyna służąca do wiązania słomy w snopki’: *wioⁿzałka ... a przedtem była śmigłóⁿwka ... (Grb); i śmigłóⁿwki ... no ... a zaś wioⁿzałki ... (Grb); zob. **snopowióⁿzałka**.*

wioⁿzka – ‘pęczek’: *łapkowanie bo to sie reⁿkoma robiło ... żeby zrobidź jako^mź mniejszo^m wioⁿzke tego zboża żeby osoba która szła za nami żeby mogła to po... to nie był żaden sznurek to sie robiło z tej słomy i sie wioⁿzało ... (Gor); zob. **łapka**.*

wioska – ‘teren pozamiejski, rolniczy, letniskowy; tu także: ogół ludności zamieszkującej teren wiejski’: *bo jak*

się pojawiła stara stonka ... nie ... to coło (!) wioska musiała iść ... ale na dwie grupy ... to buteleczki ... takie kwad... półlitrowe butelki uwioⁿzane na sznureczku przy szyjce i było wlane tyle na ... w ty ... tyle wody i potem chodziłem i to po czydziestu ludzi ... po czterdziestu ... i radlina przy radlinie ... i te stare stonki żeśmy wrzucali do butelki ... (Grb); zob. **wieś**.

wioⁿzać zob. **wioⁿzać**.

wjazd – ‘miejsce, którym lub przez które się wjeżdża’: a *środek było ... wjazd ... bojewisko ...* (Grb).

wkładka – ‘to, co się wkłada do środka buta w celu izolacji, wypełnienia wnętrza itp.’: *dawniej to w buty się kładli słome ... mówili wiechcie ... wiechcie ... zamia (!) tero jak wkładki filcowe ... nie ... to słome kładli ... to był bałagan jak psi ...* (Grb); zob. **wiechcie**.

włoszczyzna – ‘warzywa używane łącznie jako główny składnik wywaru będącego podstawą zup, sosów itp.’: *włoszczyzna ... buraki ... stroⁿczkowe ...* (Czr).

włóczenie [włóczynie] – ‘rzecz. od: włóczyć’: *po żniwach czeba było podⁿorać ... i ubronować bo tero brona a tero włó... włóczynie się robi ... jes wokół jes tegó ...* (Grb); *to samo ... bronowanie i włóczenie ...* (Grb); zob. **bronowanie**

włóczyć – ‘spulchniać i wyrównywać zaoraną ziemię, uprawiać rolę za pomocą brony’: *to brone do góry nogami się przewroca to się włóczy ...* (Czr); *no bo dawniej było ... ludzie szanowali ... czy umłócili worek czy dwa ... tam*

jag mówili ... nie ... centnar ... no to to ... a teros tam czy ... jak wybierają^m pyry ... wybior^m no to już nie włócz^m ... nie krymrują^m a dawniej to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbiⁿrał gdzie spotkał te pyreczke ... i się cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ... (Grb); zob. **krymrować**.

włóczynie zob. **włóczenie**.

woda – ‘przezroczysty, bezbarwny płyn niezbędny do życia’: *najpryⁿdzy jak był spocóny ... aby się dorwał do zimny wody ... nie ... no ... tak że jak konie ... to óne się wcióⁿż pocily ... no to ... pirsze jak przyjechali z pola ... no to dostał po pół wiadra wody ... jak zaż ochłonoł dostał wieⁿcy ... nie ... to zalyży ... jag normalnie tam ... ten ... normalnie kón pracował ... nie był tam za bardzo ... i nie było goróⁿczków ... to one były nauczone ... że jak wyprzóⁿg je ... to one pod studnie przyszły ... tam wew tym ... była ta ... micha tako do wody ... i nalywały ... i one się napiły ... same ... i szły do stajni ... nie ... ale jak był spocóny ... to gó nie dopuścili do tegó ... bo by móⁿg wypić za dużo ... no ...* (Gor).

wolanki [wolaⁿki] – ‘buty ze słomy’: *wolaⁿki ... no ... ze słomy [buty] ...* (Grb); *te wolanki to niby wsuwał wolanki to nawed na mokro takie ... takie jakby kalosze były coś ... [...] że wsunoł żeby ta stopa nie przemokła ...* (Grb).

woⁿs – ‘klująca część kłosa, ość’: *oś ... ości na to mówili ... woⁿsy ...* (Czr); zob. **ość**.

worek – ‘opakowanie do przenoszenia i przechowywania ziemniaków,

ziarna itp.: tam szed do stodoły po ... bo to kiedyś tam sieczke żnyli ... we workach nosili ... nie ... no to tam to^m furtkó^m wchodzili ... nie ... bramy nig nie otwierol ... przez to była ta furtka ... (Gor); no bo dawniej było ... ludzie szanowali ... czy umłócili worek czy dwa ... tam jag mówili ... nie ... centnar ... no to to ... a teros tam czy ... jak wybierajo^m pyry ... wybioro^m no to już nie włóczó^m ... nie krymrujó^m a dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jesy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbi^erał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ... (Grb); prawdziwe to tag mówili że kopiedz ma mieć piⁿcet kilo ... na med ma być dziesiⁿć worków ... to by było piⁿcet kilo ... nie ... (Gor); najgorzj jak sobie przynióś (!) na ... na przykład worek śrutu ... żeby miol blisko do oprzóⁿta nia ... a on sie urwał ... i sobie zjod do woli ... to móg mu zaszkodzić ... móg mu zaszkodzić ... (Gor).

wóz – ‘czterokołowy, drewniany pojazd, służący do przewożenia ciężarów, ciągnięty przez konie lub ciągnik’: na arfie ... była taka zbita arfa i sie położyło na helke i ... na ... z woza i do okienka i leciały ... sie sypało i masami ... (Brz); zjeżdźalnia z woza do piwnicy ... arfa ... (Czr); na polu ... z pótora tygodnia stało ... i potem zwozili ... drabiniaste wozy były ... nie ... i to koniami ... te ... układali i ... jeden podawał i ... podawał te snopki i ... kucier jechoł ... nie ... tym wozem i ... i zwozili te ... (Grb); jak taki pełen wóz naładował to ... fura ... fura ... coż mówili ... do gnoju ... (Grb); no bo jak zbierali czy coż na te szefle to ktoż na ty ... na w^ozie ... bo to dawni przyczepy jak teró ... odbierał wysypy-

wał i ... i liczył ile tych szefli ... nie ... zaś chyba od szefla mieli płacone te ... (Grb); u nas to sie b^ook podnosiło do góry tak kłónice i wylatywały [ziemniaki] by^{ła} dużo dziura i aby sie zepchło i nie było czasu sie rozglóⁿdać tylko tam już w^ozy czekały nastym^pne poprzecioⁿgać ... wywiś ... jak sie wybierało^e... (Grb); cztery [zęby] ... do gnoju ... i to z obory g^lemboki ... wóz wpychali ... (Grb); każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... i ten gnój potem na wóz i na pole ... (Gor); wóz normalnie to tam miol ... miol ... tyn ... koo cztery ... trzy i pół metra do czterech ... (Gor); to takie wozy były ... i to robili te wozy ... rozbirali zwykły wóz ... to sie drobnie nazywały ... i te drobnie zakłodali ... i to wozili ... siano wozili ... i te ... zboże ... (Gor); już tam nie pamieⁿtóm jak to mówili ... bo jo to wim ... mało to przywióⁿzywali ... ale przyważnie był ... to tyn droⁿg mieli ... to był łańcuch ... nie ... to zaś tyn ... i tam tyn ... we dwóch sie uwiesili ... nie ... a jedyn to tyn łańcuch przywióⁿzoł tam ... do spodu ... woza ... no i jechali ... [...] do środka woza ... tam do tych ... jak só^m te osie ... i jes tam tyn ... nie ... to na środku woza mieli jakiś hok ... i tam do tegó przywióⁿzali ... nie ... (Gor); pierś była tak w koło ... to były pasy ... i do barczyka zakłodane to ... nie ... a barczyk za hok ... czy za wóz ... i już kón buł ubrany ... nie ... (Gor); zob. **drobie**, **wóz drabiniasty**, **wóz żniwny**.

wóz drabiniasty – ‘wóz z bokami w postaci drabin, służący do zwożenia zboża, siana’: na polu ... z pótora tygodnia stało ... i potem zwozili ... drabiniaste wozy były ... nie ... i to

*koniami ... te ... układali i ... jeden podawał i ... podawał te snopki i ... kucier jechoł ... nie ... tym wozem i ... i zwozili te ... (Grb) (Czr); jak wjeżdżał ten wóz drabiniasty do stodoły no to były te wierzeje otwierane no i był co? ... jak to sie mówiło? ... soⁿsiek ... nie ... (Gor); zob. **drobie, wóz, wóz żniwny**.*

wóz żniwny – ‘wóz z bokami w postaci drabin, służący do zwożenia zboża, siana’: *to były żniwne wozy ... specjalnie było to ... no u nos to nazywali w drobiach ... to takie były ... no ... zrobione ... a zaś były z dróⁿgów robione później już tam ... cztery dróⁿgi to było ... a przedtym to były drobie ... to był ... dwa takie dróⁿgi ... nie ... takie ... i tu szczeble były ... no i układali tyn wóz ... rozcióⁿgli ... jak ta helka teraz jes ... to rozcióⁿgli ... i to było tam szeż metrów ... nie ... bo wóz normalnie to tam miał ... miał ... tyn ... koo cztery ... trzy i pół metra do czterech ... a to na szeż ... szeż i pół rozcióⁿgali ... nawed i osim metrów niktórzy mieli ty wozy ... rozcioⁿgali ... i to takie robili ... to ta-ag jeszczy na filmach widać ... nie ... (Gor); zob. **drobie, wóz, wóz drabiniasty**.*

wrota – ‘drzwi stodoły’: *w stodole ... [...] no to drewniana ... soⁿsieki ... klepiska i ... i szerokie ... i wrota ... [...] to wierzeje nazywali ... (Czr) (Grb); zob. **bramy, wierzeje**.*

wrzeciono – ‘część kołowrotka w kształcie zaokrąglonego wałka’: *wrzeciono ... to koło takie na pewno było ... (Gor); my na to mówimy wrzeciono ... (Gor).*

wschody – ‘okres kielkowania i wyrastania roślin spod ziemi’: b.c. (Czr).

wschodzić – ‘o roślinach: wyrastać spod ziemi’: *kielkujo^m ... wschodzo^m tak ... kielkujo^m i wschodzo^m ... (Czr) (Brz).*

wsza – ‘pasożytniczy bezskrzydły owad żerujący na ludziach i zwierzętach’: *na chudy świni sie wsza nie chce czymać ... ale na te wszy by czea było coś zaradzić ... bo ... no ... ona sie trze tak ... jak czowiekowi przeszkadzajo^m te roboki ... nie ... muchy jak gryzjo^m tyż czowieka ... a wszy tyż ... [...] że wszy ... zawsze mówili że na chudy świni sie wsza nie czymie (!) ... nie ... wsza na dobrej ... no ale ... na te wszy to nie jes problem ... bo to ... to tam so^m i zaszczyki ... i tam oliwo^m jak sie potrze to zaraz ... [...] wszy jag majo^m to so^m świni zdrowe ... i tyn ... ale one te wszy to nie só^m poczebne świni ... nie ... to nie ... to one só^m niepo-czebne ... [...] zdrowa ... i w dobry kondycji ... i sie wsza czymo ... bo na takim chudzielcu to nie bydzie ... (Gor).*

wuja – ‘wuj, wujek’: *wuja kosił ... za tym sie szło i sie ... jak to mówili ... kupkowano ... łapko... łapkowane było ... (Gor); właśnie pierw on też jeszcze pomagał wujowi ewentualnie kosić ... (Gor); jaki wuja miał sprzeⁿtu (!) tak powiem nie wiem ... może ten pug i ta brona była ... (Gor).*

wybieg – ‘ogrodzony teren dla zwierząt’: *ta-ak tero te okólniki tam majó^m ino te ... tam nie nazywajo^m okólnik ... no wybieg do kóni ... nie ... to tam tyż do innych zwierzóⁿt tyż ... to nazywali okólnik ... nie ... downi do kóni to tyż inaczy nie nazywali jag okólnik ... jak teraz jes wybieg ... no ... (Gor); zob. **okólnik**.*

wybierać – ‘zbierać ziemniaki z pola, także: wykopywać z ziemi’: *downi*

wyberki godali czy jakoś to ... wybierał pyrki ... (Czr); no wybierało sie [ziemniaki] ... maszyna sie nazywała kartoflarka ... stary typ ... (Brz); teraz wybiera [ziemniaki] maszyna kombajn ... (Brz); no bo dawniej było ... ludzie szanowali ... czy umłócili worek czy dwa ... tam jag mówili ... nie ... centnar ... no to to ... a teros tam czy ... jak wybierajo^m pyry ... wybioro^m no to już nie włóczo^m ... nie krymruj^m a dawnij to trzy razy włóczyli ... krymrowali i jeszy (!) jag orał kóniem to jedyn szed ... czy dzieciak czy dorosły ... i zbi^erał gdzie spotkał te pyreczke ... i sie cieszył wieczorem że nazbierał na parownik ... (Grb); zob. **wykopywać**.

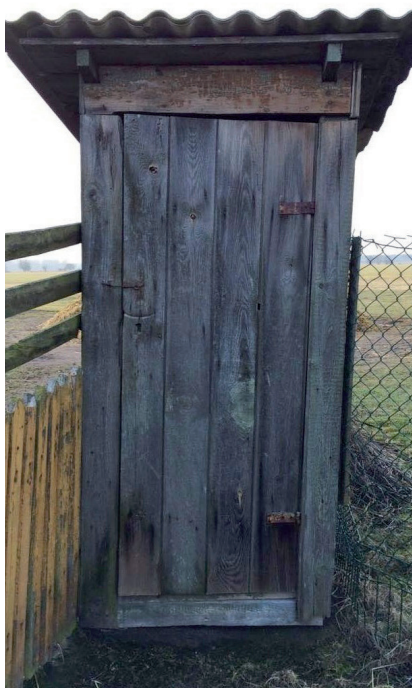
wybiekanie – ‘rzecz. od: wybierać; wydobywać z ziemi rośliny okopowe, np. ziemniaki, buraki itp.’: *wybiekanie ziemniaków tak zwane ... (Czr); wybiekanie ziemniaków ... albo wykopywanie ... może nawet by było lepsze ... nie wiem ... (Czr); [szefle to] kosze pewno ... do ... liczenia tych ... wybiekania ... ile kto nawybierał ... (Brz); zob. **wykopywanie**.*

wyberki – ‘okres zbioru ziemniaków; także czynność zbierania ziemniaków’: *downi wybierki godali czy jakoś to ... wybierał pyrki ... (Czr) (Brz) (Grb); zob. **szefle, wykopki, wykopy**.*

wybykać – ‘o krowach: spłoszyć się na skutek uciążliwego, zmasowanego ataku owadów kęsających, gżów bydlęcych’: *tylko jag myśmy mówili jag one ... jak było tak parno to krowy ... cie^mżkie powietrze było czy przed burzo^m ... a że krowy sie wybykały ... krowy sie wybykały ... uciekały z pastwiska do domu ... [...] muchy ... bzyki ... te gzy ... [...] uciekały jak*

głupie jedna za drugo^m ... uciekały do domu ... myśmy sie cieszyli bo było po robocie ... (Gor); ale wybykały dlatego że muchy które sie nazywajo^m... [...] krowy sie wybykały ... (Gor).

wychodek – ‘ubikacja z drewna, zwykle w obrębie zabudowań’: b.c. (Nid).

Wychodek (fot. M. Fabrowska i N. Jankowiak)

wycio^ggać – ‘wyjmować’: *nawed mi opowiadał ktoś tam z rodziny ... mówi do niego nauczyciel: wycio^ggnij re^{ce} z kieszeni ... wycio^g (!) mi ty ... (Grb).*

wycio^ć – ‘usunąć coś za pomocą ostrego narzędzia, skosić’: *chyba że gdzieś tam w ko^ćcie gdzieś jakieś pokrzywy w ogródku komuż rosno^m i idzie je wycio^ć ... (Czr); zob. **obcio^ć, skosić, ścio^ć, zesic**.*

wyczepywać – ‘wytrząsać’: *zaś to wyczepywali i ziorka były ...* (Grb).

wydoić – ‘wycisnąć mleko z wymienia krowy’: *wydojono [krowę] to ... to sie jo^m wioⁿże i ona stoi w oborze cały czaz już później ...* (Gor).

wydzierzawiony – ‘wzięty w użytkowanie w zamian za odprowadzenie ustalonej opłaty’: *wie pani ... my nie ... my nie obrabiamy pola ... nasz ... nasz ... nasz hektar ziemi jes wydzierzawiony ... tak że wie pani ... my żyjemy w obre^mbie swojego ogrodu i ja tutaj co tam mam te swoje haczki gracki i ... i koniec ... nie ...* (Gor).

wyganiać – ‘wypędzać’: *tak ... po stożysku ... tak ... wyganiałi kaczkki kury ... nawet było žal tegó zarać co wyrosło co rosypało sie przy młóceniu ... nie ... jag ludzie oszczyⁿdzali ...* (Grb); zob. **wygnać**.

wygnać – ‘wypędzić’: *kaczków sie wygnało to z dwadzieścia i tam poszło i ten ... tam sie najadły ...* (Grb); zob. **wyganiać**.

wygon – ‘teren położony daleko za wsią’: *to tam dzieś to paśli na wygonie ... to tam kóncówka jakoś tam ... to wygon był ... nie ... na wygonie ... to już takie ... takie było ... na odludziu tam dzieś ... na boku ... nie ... to na wygonie ... to nazywali u nas tyż ... [...] tam zupełnie już tak tam ... taki dzieś tam przy lesie niektórzy mieli ... takie już tam mało dosty^mpne ... nie ...* (Gor).

wyka – ‘roślina zasiewana jako poplon, z czepnymi wąsami, o kwiatach fioletowych i owocach w postaci strąków’: *no przeważnie łubin i wyka i co tam ... seradele ... seradela ...* (Czr).

wyklepać – ‘naostrzyć kosę za pomocą precyzyjnego uderzania ostrza młotkiem’: *klepało sie ... najpierw czeba było wyklepać kose na babce ... [...] na babce i to trzea było wyklepadz a później oselko^m przecioⁿgnoⁿć ...* (Gor).

wyklepany – ‘przym. od: wyklepać’: *ona ni miała prawy pyⁿknóⁿć ta kosa ... ona musiaa być tak wyklepiano idealnie jak papiór (!) ... wszyⁿdzie równo ...* (Gor).

wykopki – ‘okres zbioru ziemniaków; także czynność zbierania ziemniaków’: *wykopki w październiku ...* (Czr); *a wykopki no ... no nie wiem czy ja pamieⁿtam ... motyke i nic wieⁿcej ...* (Gor) (Grb); zob. **szefle, wybierki, wykopy**.

wykopy – ‘okres zbioru ziemniaków; także czynność zbierania ziemniaków’: *wykopy ... to so^m wykopy ...* (Czr); zob. **szefle, wybierki, wykopki**.

wykopywać – ‘wydobywać ziemniaki z ziemi, także: wykopywać z ziemi’: *tyż nabijana na trzoneg i sie wy... wykopuje ziemie ... “o ...* (Brz); zob. **wybierać**.

wykopywanie – ‘rzecz. od: wykopywać’: *wybieranie ziemniaków ... albo wykopywanie ... może nawet by było lepsze ... nie wiem ...* (Czr); zob. **wybieranie**.

wymie – ‘krowi narząd, z którego pozyskuje się mleko’: *wymie to jes cafe ...* (Gor).

wymłócić [wymócić] – ‘oddzielić ziarno od plew’: *no ale jednak dawniej wymłócili tym ...* (Grb); *a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m żniwa no to ... to*

*nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powio^oże ... (Grb) (Czr); zob. **zmlócić**.*

wymłócóny – ‘przym. od: wymłócić’: *na kóncu to wzini słóme i owióⁿzali tyn dró^og ... i te słóme takim ... to była tako słóma od szyroko ... tyh maszynów ... co óna nie gnietła ty słómy ... tako^m prostó^m ... nie ... no a jag ni mieli wymłócóny ... no to ten ... kłósy od żyta ułożyli tu ... (Gor).*

wymócić zob. **wymłócić**.

wyⁿdzynie zob. **weⁿdzenie**.

wypatroszyć – ‘wydobyć wnętrzości z zabitej kury, kurczaka itd.’: *czeba jo^m [kurę] oskubać ... wypatroszyć ... wypukać ... no i w ten czaz nadaje sie do przygotowania ... (Nid).*

wypeⁿdzać – ‘wyprowadzać krowy na pastwisko’: *wypeⁿdzić [krowy] ... u nas sie wpeⁿdzało ... (Gor).*

wypielać – ‘usuwać chwasty spomiędzy upraw’: b.c. (Brz); zob. **pielić**, **wyrywać**

wyprzoⁿgać – ‘zdejmować uprząż z konia’: *to zalyży ... jag normalnie tam ... ten ... normalnie kón pracowól ... nie był tam za bardzo ... i nie było goróⁿczków ... to one były nauczóne ... że jak wyprzóⁿg je ... to one pod studnie przyszły ... tam wew tym ... była ta ... micha tako do wody ... i nalywały ... i one sie napyły ... same ... i szły do stajni ... nie ... ale jak był spocóny ... to gó nie dopuścili do tegó ... bo by móg wypić za dużo ... no ... (Gor).*

wypukać – ‘obmyć w celu usunięcia resztek zanieczyszczeń’: *czeba jo^m [kurę] oskubać ... wypatroszyć ... wypukać ... no i wtenczaz nadaje sie do przygotowania ... (Nid).*

wypyⁿkno^oć – ‘dostać przepukliny’: *no wypyⁿkłe to jak człowiek ... przepuchline ... to znaczy bona pyⁿkła ... nie ... ta-ak czowiek ... przepuchline dostaje ... nie ... [...] najwiⁿcy to na przykad (!) straci tam dzieś ... ale to idzie zrobić ... jak z tyłu mo to wypyⁿkłe to idzie zrobić ... najgorszy jak koo cewki moczowy ... to jes kłopot ... bo jag mu bydó^m szyć to spuchnie i może nie oddadź mocz ... a jag nie odda to zdechnie ... nie ... to jes kłopot ... to już tam ... już nidz nie idzie mu zrobić wtynczas tam ... ale tak ... to one najwieⁿcy majo^m te przepuchliny to majo^m przy jóⁿdrach ... nie ... tam to ... to tam to zeszyjó^m ... jes dobrze ... nie ... te błone chwyci ... zeszyje ... nie ... (Gor).*

wyrywać – 1. ‘o sprzęcie lnu: usuwać len z ziemi’: *no len to sie wyrywało z ty ... z korzeniami ... (Czr); 2. ‘usuwać chwasty’ – no wyrywać ... pelić ... (Brz); zob. **pielić**, **wypielać**.*

wyrźniⁿty – ‘wystrugany’: *z przodu ... zarźnieⁿto ... tak wyźnieⁿto ... tak wyrźniⁿte to wpuszczone wszystko w to i było ... i zaś w to było wbite ... ta babeczka ... zeby (!) potym klepać ... tam dzież leży ale nie byde tego nie byde szukał ... (Grb).*

wyschno^oć – ‘uschnąć wskutek nadmiernej utraty wilgoci’: *wycióⁿgnół [wiechcie] na piec położył ... sie wyschły i ... przecież to tyż zaparowało jak*

cały dzień w tym chodził czy ... czy ten do lasu czy tego ... (Grb).

wzdo^ć – ‘stać się wzdętym, wypełnionym powietrzem lub innymi gazami’:
nie ... to sie wzdón ... to krowy ... kón sie nie wzdo (!) ... krowy ... koń mioł

żołóⁿdek taki że ón gryzie ... a krowa ma dwa żołóⁿdki ... to ... a kón co sie nie ... tyn ... nie wzdon ... ino że ... jak tyn ... i to tak o ... (Gor).

wzdó^ć zob. **wzdo^ć**.

Z

zabić – ‘tu: wbijając gwóźdź, zablokować kosę na kosisku’: *moge wam zaroz “odbić ... i za... zabić żebyście widzieli ... (Grb); może mi sie przypómni ... kosa i ... na to co nakładali to tako ryfka nazywali że to tam ... i kliyn drewniany zabijali ... nie ... (Gor).*

zabijanie – ‘rzecz. od: zabijać; wbijać’: *no tutej uchwyt ... tako była ... jak to sie nazywo ... klin do zabijanio ... moge wom pokozoć kose jak wyglo^odo ... (Grb); no pierścień to to jes do zabijanio ... (Grb).*

zabronować – ‘wyrównać pole za pomocą bron’: *no to trzeba najpierw zaorać ... uprawić ... wywieź obornik ... pewnie najpierw to obornik ... zaorać ... zabronować ... obsiać ... no ... co tam jeszcze ... (Gor).*

zachodzić – ‘dochodzić do konkretnego miejsca’: *nieraz na tyh majó^ot-kowych polach siekli ... no to óni tam mieli pole długie ... nie ... u nos było krótsze ... to jak zachodzili z jedny ... z jednygó kónca ... bo to siekli z jednygó kónca zachodzili ... no to miał tam dwieście metrów czy ileś ... no to mu tam te ... ta wilgoć w ty osełce starczyła ... ale jąg miał czterysta albo tyłużmetrowe pole to ona mu wyschła ... to on musioł mieć ze sobó^m wcio^oż ... nie ... (Gor); jak tak te zboże sie tam podjychało ... jak wiatr przyszed z ty stróny ... to każdy oddzielnie ... bo musieli zachodzić tam jąg óne jes pochylone ... nie ... bo tak*

to pod wlož nie ucik ... bo zboże było długie ... nie ... (Gor).

zagon – ‘długi i wąski kawałek pola’: *długi i wo^oski? ... czekaj ... zagony takie ... zagon ... (Czr).*

zagonek – ‘pas ziemi w ogródku przeznaczony dla roślin jednego rodzaju’: *b.c. (Brz) (Czr).*

zagroda – ‘tu: wydzielone pomieszczenie dla kilku lub jednej świni’: *no to jes koryto i zagroda ... i tam jes w tym ... w przegrodzie ... (Gor); zob. boks, patyk, przegroda.*

zakopywać – ‘o ziemniakach: umieszczać w kopcach’: *zakopywało sie w kopcach ... mogiły to były ... (Brz).*

zaorać – ‘wykonać orkę na polu uprawnym’: *tak ... troche ... i sie zetnie i dla ... dla ... pasze dla bydła i ... reszcie zaorać ... (Czr); tak ... po stożysku ... tak ... wyganiałi kaczki kury ... nawet było žal tegó zaorać co wyrosło co rosypało sie przy młóceniu ... nie ... jąg ludzie oszczy^odzali ... (Grb); no to trzeba najpierw zaorać ... uprawić ... wywieź obornik ... pewnie najpierw to obornik ... zaorać ... zabronować ... obsiać ... no ... co tam jeszcze ... (Gor); każde podwórze było takie że zawsze obok tego budynku gospodarczego była kupa gnoju ... i ten gnój potem na wóz i na pole i znouż na te kupki na tym ... na tym polu ... czea było wzio^oś (!) widły i to wszystko poroz-*

rzucać ... nie ... no a potem znowuż zaorać ... (Gor); zob. **orać**.

zaprawa – ‘tu: środek chroniący zboże przed chorobami i pasożytami’: *a to u nos to sie murzónka nazywała ... [...] to było to ... jag nie zaprawił ... tam w życie tego nie było ... ale w jyⁿczmini i w pszynicy ... jag nie zaprawił ... zaprawy só^m do zboża ... jag nie zaprawił ... to jes grzyb ... to jes choroba grzybowo ...* (Gor).

zaprawić – ‘posypywać środkiem chroniącym zboże przed chorobami i pasożytami’: *a o u nos to sie murzónka nazywała ... [...] to było to ... jag nie zaprawił ... tam w życie tego nie było ... ale w jyⁿczmini i w pszynicy ... jag nie zaprawił ... zaprawy só^m do zboża ... jag nie zaprawił ... to jes grzyb ... to jes choroba grzybowo ...* (Gor).

zaprzogać – ‘przywiązywać konia do wozu za pomocą uprzęży’: *zaprzogano konie i obra... chodziły w koło ...* (Czr).

zaradlić – ‘obsypać ziemią za pomocą radła rośliny uprawne w celu pobudzenia ich do wytworzenia podziemnych rozlogów i tym samym do zwiększenia liczby bulw’: *na poczoⁿtku no to ... w koszykah albo ... mówie co były czy jakieś takie chyba wielkie fartuchy czy płachty czy coś że sie chodziło i w te dołki sie reⁿcznie sadziło te ziemniaki i przydeptywało ... nie ... no a potem czea było to zaradlić tag myśle ...* (Gor).

zasiać – ‘rozsypać, wrzucić ziarno w zoraną lub przekopaną ziemię, ręcznie lub za pomocą siewnika’: b.c. (Czr); zob. **obsiać**.

zaślepowywać – ‘wyrównywać pole po orce’: *no bruzdy ... to so^m jak sie zao-rało i zaraz za-sie ... za duże zaślepowywało żeby sie wyrównało ...* (Grb); zob. **ślepować**.

zawasztować – ‘o stogu: dokładnie ułożyć warstwa po warstwie’: *no to czea było dobrze zawasztować ...* (Grb).

zbierać – ‘podnosić z ziemi’: [kobieta] *zbiera zboże i wioⁿże w snopki ...* (Czr); [ziemniaki] *zbierali w kosze ...* (Brz); *kamieni nie zbierało sie ...* (Brz); *szeffle ... na szefle to chodzili ... [...] na pegieery což jak brali ... na szefle chodzili ... co zostało to se zbierali ...* (Grb).

zbiironki – ‘ziemniaki zbierane z pola po zakończeniu właściwych wykopków’: *no to takie zbiironki mówili ...* (Grb).

zboże – 1. ‘rośliny uprawiane ze względu na ziarno i słomę’: [kobieta] *zbiera zboże i wioⁿże w snopki ...* (Czr); *tak samo można kosić ... nie wszystkie zboża ... nie ...* (Czr); *no to idzie druga osoba za kosiarzem i podbiera to zboże i wioⁿże ...* (Czr); *no w zbożu to jest ... z tych ... chaber i koⁿkol ...* (Czr); *podbiera ... zboże podbiera ...* (Czr); *no trawe ... no to trawe sie kosi zielono^m a ... a ... zboże to sie kosi dojrzałe ...* (Czr); *to nie wiem ... trawe sie kosi trawiarko^m a ... a zboże teraz to sie kosi kombajnem i od razu młóci ...* (Czr); *zależy jak zboże pasowało ... jak tyn to na ściane tyż móg kosić ...* (Grb); *żeby z tego pokosu zrobić w miare tako^m sterte tego zboża żeby było potem można iść (!) i zwioⁿzać ... bo najpierw szły osoby tag jag ja ...* (Gor); *łapkowanie bo to sie reⁿkoma robiło ... żeby zrobidź jako^mż mniejszo^m wioⁿzke tego*

zboża żeby osoba która szła za nami żeby mogła to po... to nie był żaden sznurek to sie robiło z tej słomy i sie wioⁿzało ... (Gor); ta-ak do sieczynio zboża ... to już to mało pamintóm ... ale jeszcze mieli ... bo już za moich czasów kosami tag nie siekli ... (Gor); no to chłop ciół i wioⁿzała ... a jak kto ni umiał to mówili że powróz ... nie ... nakryⁿcił powróz ... bo jak kryⁿcił ... to^m koso^m zakłodał ... to sie nie ukłodało te zboże ... (Gor); zboże zawsze sie pochyli w jedno stróne ... (Gor); zboże sie przeważnie tak przechyliło troche ... to tak zaczynali prostopadle ... i tyn pa^łoⁿk był tyn ... że jak siekło to te zboże o te stojoⁿce sie opierało ... (Gor); jak tak te zboże sie tam podjychało ... jak wiatr przyszed z ty stróny ... to każdy oddzielnie ... bo musieli zachodzić tam jag óne jes pochylone ... nie ... bo tak to pod włoż nie ucik ... bo zboże było dugie ... nie ... (Gor); drobie zakłodali ... i to wozili ... siano wozili ... i te ... zboże ... (Gor); 2. 'ziarno pozyskiwane dla celów spożywczych, jako karma dla zwierząt lub do dalszej uprawy': ziarno ... zboże ... (Czr); a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m zniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powioⁿże ... (Grb); no jak po zbożu to wyrosło zboże tak samo ... (Grb); to każdy miał blisko ... nie ... tak do stodoły to swoje zboże woził w snopkach ... (Grb); zob. **nasiono, siew, ziarno, ziorko.**

zboże pszenne – 'pszenica': zboże pszenne ... no ... pszeniczysko ... (Czr); zob. **pszenica.**

ze^mby [zy^mby] – 1. 'wydłużone elementy metalowej części widel oraz innych

narzędzi rolniczych': osiem ze^mbów miały ... i ... i drobne żeby ziemniaki nie przelatowały ... (Brz) nazwy takiej prawidłowej to już też nie pamieⁿtam ... [widły] o dwóch ze^mbach były do snopków ... (Czr) (Grb); 2. 'metalowa część widel': b.c. (Gor); zob. **widły.**

zepsuć się – 'prześcić nadawać się do zjedzenia, zasadzenia, użytku itp.': [stary ziemniak] wypuścić kiełki ... i wyrós ... a on sie zepsuł w ziemi i zgnił ... (Brz).

zesic – 'skosić zboże, ściąć': ile zesik tyle mu zapłacili ... nie ... (Gor); zob. **obcioⁿć, skosić, ścioⁿć, wycioⁿć.**

zetur – 'ciągnik firmy Zetor Tractors a. s.': i tam założyli te kółko ... przyprowadzili takigo zetora ... na wysokich kołach ... pod stodoł^m stojoł ... w niedzielę przyšli gó tutaj wszyscy obejrzyć ... [...] no ... tutaj stojoł pod stodoł^m taki bez kabiny na wysokich kołach ... taki bocian ... bocian na niego mówili ... nie ... i tu przyprowadzili w tygodniu ... w niedzielę przyšli wszyscy obejrzyć ... (Gor); zob. **bocian, cioⁿgnik, traktor.**

zgliwiały – 'przym. od: zgliwieć': ten twaróg właśnie taki zgliwiały abo tutaj jak sie mówi okożuszały ... on sie musi okożuszyć... okożuszały ... (Gor); zob. **okożuszały.**

zgnić – 'ulec rozkładowi': [stary ziemniak] wypuścić kiełki ... i wyrós ... a on sie zepsuł w ziemi i zgnił ... (Brz); zbiera sie w jedno^m czeⁿść ... i ... i tam sie przydusza i one muszo^m leżeć ... i same zgnijo^m ... tak sie ukwaszo^m ... (Brz).

zgrupiony – 'tu o krwi, która uległa skrzepnięciu': ci tam zwłaszcza ze

wschodu ... czy dzieś ... to oni te parzónke robili ... tak sparzył ... nie ... to ón teⁿ krew dopiro wymował jak se świnioka przeżnół ... i tak^m zgru-piono^m ... nie ... i to razem z kaszó^m parzył ... nie ... (Gor).

ziarno – ‘nasiona’: [zboże] *cimne doj-rzałe ... jako ... z biel ... i ziarno sie już łupie ... (Czr); cepami ... to nienormal-nie uderzali ... jak stóme położóno^m ... i dwóch ... dwóch cepiarzy ... i młóci- li na ziarno ... (Czr); no siewnik wrzuca ziarna do ziemi ... (Czr); na moⁿke sie nadawało te lepsze [ziarno] ... na młyⁿ nie też nie przyjoł jak byⁿto drobne ... zawsze musiał mieć dobre młynarz ... (Grb); ziarno ... zboże ... (Czr) (Brz); zob. **nasiono, siew, zboże, ziorko**.*

zielaz^o – ‘material, z którego wyko-nywane są elementy maszyn i narzę-dzi’: *to jes ... takiego czubka ... i ... i z odkłodni ... czubek to po prostu taki czubek zielaz^a i odkłodnie dwie so^m takie ... nie ... (Czr).*

zielone – ‘karma ze świeżych roślin’: *chyba że ktoż ma króliki ... to ś (!) idzie trochę zielonego ució^ć ... (Czr); zielone i wszysko kosili ... pokrzywý ... (Grb).*

zielsko – ‘roślina rosnąca dziko pośród upraw’: *no ... haczkami sie wycinało ... obcinało sie zielsko mieⁿdzy krze-wami ... (Brz); zielsko ... chwast to jest to samo ... (Czr); no bo tego ... pod maszyno^m wszysko zielsko było^e ... a dzisiaj wszysko rosiane po polu ... (Grb); zob. **chwast**.*

ziemia [zimia] – ‘biologicznie czynna powierzchniowa warstwa skorupy ziemskiej, stanowiąca podłoże życia roślin; także: grunty’: *przykrywano*

*[kopiec] ziemio^m ... (Czr); ziemie trzeba skopadź i nawozić ... (Czr); wykopywano dół ... [...] okrywało sie słomo^m ... ziemio^m ... łopato^m ... (Czr); przykrywano gó [kopiec] ... ziemio^m ... przykrywano ziemio^m ... (Czr); ziemie należy skopać ... kopać ... (Czr); tyż nabijana na trzoneg i sie wy... wy-kopuje ziemie ... ^oo ...; noo ... długi przeorany pas ziemi ... (Brz); słomo^m sie ścieliło i ... i ... i przykrywało ziemio^m ... (Brz); przygotowana czeⁿść ziemi ... gleba ... (Brz); [stary ziem-niak] wypuścił kielki ... i wyrós ... a on sie zepsuł w ziemi i zgnił ... (Brz); matki ... o ... stare matki ... ale że nie zmarzły ... nie zgnily i były ... w ziemi były ... to prawda ... [...] to była pyra tako ... naprawde brzydko (!) ... (Grb); no skiba musiała sie odłożyć z ziemi ... (Gor); kopiec ... mogiła u naz mówili ... (Gor); zagłę^mbinie takie kopali ... tam na metr ... tam ileś ... tag na szyrokość kopca ... i wybrali na sztych zimie ... nie ... no ... i to waśnie ... że ... bo zaś były przykrywane ... to troche był w zimi ... nie ... no i to ... uformu-jó^m tak^m ... normalnie ... taki wał ... przyzme tak^m uformujó^m ... nie ... i na to jes przykrywane słómó^m ... i potym zimio^m ... nie ... no ... i to był kopiec ... nie ... (Gor); to od razu ... [ziemniaki] w zimie spali ... (Gor); zob. **gleba**.*

ziemniak [zimniak] – ‘roślina z rodziny psiankowatych, pochodząca z Ameryki Płd., uprawiana powszechnie na całym świecie dla bulw korzeniowych – ja-dalnych, pastewnych i przemysłowych; bulwa tej rośliny’: *wybieranie ziem-niaków tak zwane ... (Czr); ziemniaki z sosem ... rosołem ... (Brz); to jes ... zimniaki w równym rzeⁿdzie posa-dzone ... (Czr); gablami to sie ziem-niaki podrzucało ... buraki ... takie*

długie miały właśnie te ... te ... te ...
te ze^mby ... te widły czy nie wiem jak
to tam powiedzieć ... nie ... (Gor); sie
chodziło i w te dolki sie reⁿcznie sadiło
te ziemniaki i przydeptywało ... nie ...
(Gor); jednego roku przyszła tako mo-
kro wiosna ... i tam woda weszła ... pod
ty ziemniaki [w kopcu] ... nie ... (Gor);
met kopca to miał piⁿcet kilo tych ...
ziemniaków wejść ... nie ... (Gor) (Brz);
zob. **pyreczka, pyra, pyrka.**

zimia zob. **ziemia.**

zimniak zob. **ziemniak.**

zioło – ‘roślina o wartościach leczni-
czych, stosowana także jako przyprawa
do potraw’: *jak tyn na pietnastygo lipca
tyn bukiecik sie niesie ... te zboża ...
ziola ... nie ... no to ...* (Grb) (Czr).

ziorko – ‘zdr. od: ziarno’: *no jak było
wymłócone zaś zaś tegó ... zaś sie czyś-
ciło ... to po lewej wylatywało osobno
ziorka leciały ... osobno... (Grb); zaś to
wyczepywali i ziorka były ... (Grb); zob.
nasiono, siew, zboże, ziarno.*

zmielić – ‘rozdrobnić coś za pomocą
odpowiedniej maszyny’: *mieⁿso czeba
zmelić ... doprawić ...* (Nid).

zmierzły – ‘niesympatyczny, oprysk-
liwy, złośliwy, szorstki w obyciu’: *tak ...
tak ... widać że to był [kot] gdzieś
w domu chowany a potem gdzieś to
takie ... tu u nos to wszyⁿdzie lotajo^m
i tego a to to zmierzłe takie jak ...* (Grb).

zmłócić – ‘wymłócić, oddzielić ziarno
od plew’: *i to jeszcze te kupeczki
robili ... porobili i zmłócili ... i zawsze
mówili że do gospodyni na fartuch ...
na luz ... nie ...* (Grb); zob. **wymłócić.**

zóm^bek – ‘nierówności powstałe na
skutek niewłaściwego klepania kosy’:
*bo to porybił to sie nazywało jak zóm^bki
porybiuł ... bo za mocno uderzył ...
i óna napyⁿkła ... [...] no i zóm^bki
porobił takie ... no porybiuł ... bo to
wygloⁿdało jag łuski od ryby ... óna
miaa bydź idealnie równa a wygloⁿdała
jak te ... te ryby co majó^m te do góry ...
nie ... to majo^m jak sie rozłoży to majo^m
jedno wyży drugie niży ...* (Gor).

zsiadłe mleko – ‘mleko, które uległo
fermentacji’: *ale to kamienne gary to
sie w domu na zsiadłe sie robiło ...
(Gor); a i potem jag już człowieg miał
to zsiadłe mleko no to też sie ogrze-
wało i sie robiło twarożek ...* (Gor); zob.
kwaśne mleko, mleko, siadłe mleko.

zwieⁿdnoⁿć – ‘o roślinach: stracić jędr-
ność wskutek utraty wody’: b.c. (Czr).

zwierze – ‘każde stworzenie żyjące
w gospodarstwie i poza nim’: *na zwie-
rzeⁿta tam ... krowe czy świnię ...* (Czr);
zob. **iwyntarz.**

zwioⁿzać – ‘związać garść zboża
powrósem w celu zrobienia snopka’:
*a nieraz jeszcze szła ... któż młod-
szy tam z córeg i robił takie ... te ...
takie se małe łapki żeby ta co idzie
wioⁿże ... nie ... bo jako dziecko no
to nie umiało zwioⁿzać dobrze no to
pomagaa ... nie ... tam rodzico^m ...
(Grb); żeby z tego pokosu zrobić
w miare tako^m sterte tego zboża żeby
było potem można iś (!) i zwioⁿzać ...
bo najpierw szły osoby tag jag ja ...
[...] ja jak byłam mała co jeszcze nie
umiaam wioⁿzać to byliśmy ... tylko
my dzieciaki ... wykorzystane właśnie
do tego kupkowania ... do zgarniania
na mniejsze takie sterty żeby osoba*

*która szła za mno^m żeby to po prostu
zwioⁿzała ... (Gor).*

zwirusowany – ‘zakażony, zarażony’:
*kiedyś to nawed mówili ... że ... że
[ziemniaki] to sie odrodzają^m ... a to
óne sie nie odrodzały te zimniaki ... ino
chodziło o to ... że jag ukrajoł z duży ...
to ona była zdrowa ... bo jak był dobry
rok ... a chore pyrki już takie były tam
zwirusowane ... no to duże urosły ...
i te takie te wszystkie ... co miały być*

*do sadzynio ... to były chore ... nie ...
a zdrowa urosła ta dużo ... no ... a
dzisi już tego nie robió^m ... bo to só^m
odmiany ... i przede wszystkim me-
chaniczne sadzynie ... ona musi byđź
okróⁿgła ... nie ... (Gor).*

zwolnica – ‘część podwozia łącząca tył
i przód wozu’: b.c. (Czr).

zymby zob. **ze^mby**.

Ż

ździrać – ‘zużywać, tępić na skutek niewłaściwego koszenia’: *żeby tego oszcza nie ździrać ... żeby dugo wyczymaa ...*

to pirsze jag miol naklepane ... to drewniano^m osełko^m oszczył ... (Gor).

Ż

żeberko – ‘łukowato wygięta kość biegnąca od kręgosłupa do klatki piersiowej’: *no szynka ... schab ... boczek ... słonina ... łopotka ... żeberka ... wszystko ...* (Nid).

żelatyna – ‘tu: substancja zawarta w kościach zwierząt’: b.c. (Nid).

żelazko – ‘urządzenie służące do prasowania odzieży’: *żelazko na weⁿgielki ... to to jeszcze na Grabach każdy to na dzieciach pamięⁿto ... bo w sześdziestioⁿtym siódmym założyli tu proⁿd ...* (Grb).

żeliwny – ‘przym. od: żeliwo; stop żelaza z węglem i innymi pierwiastkami’: b.c. (Czr).

żneli – ‘ciągli, rozdrabniali’: *sieczke żneli do krów tam w taki basen ...* (Gor).

żniwa – ‘okres zbioru zbóż’: *a tag jak teraz to kobiety ... przydo^m żniwa no to ... to nie ma pracy ... jedynie gospodyni to tego jedzenia pilnuje ... bo dmuchawa z^dmuchnie zboże ... kombaj wymóci ... prasa powioⁿże ...* (Grb); *po żniwach czeba było podⁿorać ... i ubronować bo tero brona a tero włó... włączynie sie robi ... jes wokół jes tegó ...* (Grb); *no ... po żniwach to już każdy mówiu: wofej kury teraz sie już używió^m ... bo ino drapały do o... bo stogi były blisko domu raczej ...* (Grb); *żniwa tag jak ... jako dziecko no to musioł najpierw tata obcio^ć ... obcio^ć koso^m ... nie ... żeby to trawiarka tam*

czy ta śmigłówka to posiekła ... (Grb) (Gor).

żniwiarka – **1.** ‘konna lub ciągnikowa maszyna rolnicza służąca do koszenia zboża’: *no ... kosiarka albo żn... albo snopowioⁿzałka ... a szcze... żniwiarka ...* (Czr); zob. **kosiarka**; **2.** ‘kobieta wiążąca zboże’: *żniwiarki ... no chyba żniwiarki ... no bo jak to powiedzieć ... żniwiarki ...* (Gor); *no to kosiarze byli ... a te co wióⁿzały to ... [...] no żniwiarki ... ale to zbirały one ... tam wióⁿzały ...* (Gor).

żniwiarz – ‘człowiek pracujący przy mlóceniu’: *przy mlóceniu no to ... żniwiarze ...* (Czr) (Gor).

żołoⁿdek – ‘część wnętrzości, w której trawi się pokarm; żołądek wieprzowy wykorzystywany jest przez ludzi jako osłonka do wyrobów wędliniarskich’: *żołoⁿdek sie brało do ... ja ... chyba do salcesonu ... czy do kaszanki ... już nie wiem ...* (Gor); *nie ... to sie wzdón ... to krowy ... kón sie nie wzdó (!) ... krowy ... kón mioł żołoⁿdek taki że ón gryzie ... a krowa ma dwa żołoⁿdki ... to ... a kón co sie nie ... tyn ... nie wzdón ... ino że ... jak tyn ... i to tak o ...* (Gor).

żryć – ‘w stosunku do zwierząt: jeść’: *c^o tam kod i piez mo w domu do szukanio ... ma swoje ... szopów wszyⁿdzie ... [...] majo^m tyła (!) wszystkiego ... żrydź musi dostać ... wszystko ... a nie żeby sie po domach szwyⁿdał ...* (Grb).

żyłaźniak – ‘wóz drewniany z kołami w obręczy żelaznej’: b.c. (Czr).

żynić – ‘tu: wydawać za mąż’: *to on robił na szosie ... nie ... i jak żynił córkę ... no tutaj wszystkich w koło znoł ... no to zamówił tych bryczków ... nie ... niktóry na jedny bryczce jedyn abo dwóch siedziało ... zaś przyszed do matki ... jeszczy do szkoły chodziłym ... przyszed do matki ... i jeszcz samochodów ni było ... bryczkami jichali ... i mówi ... ale ludzie oknami paczyli ... co za burmiszcz sie żyni ... a to dróżnik stóⁿd córke ino żyniul ... nie ... [...] i tyn mówi że tyle ludzi było ... paczało ... mówi ... kto tutaj si żyni ... nie ... tyle bryczków ... a to druźnik córkę żyniul ... (Gor).*

żytni – ‘przym. od: żyto’: *jak by na przykład ... za dużo żytnigo śrutu ... kiedyś tam zmiana futru tyż tam gwałtownie ... nie ... no to tak ... (Gor).*

żyto – ‘jeden z podstawowych gatunków zboża, o klosie ościstym’: *ale to [wiechcie] musiały być ze żyta ... (Grb); to było niemłócone żyto ... (Grb); to było tak wkładane ale ja nie wiem czy może jak sie kosiło żyto czy coś takiego jak to było wyższe ... tag myśle ... (Gor) a to u nos to sie murzónka nazywała ... [...] to było to ... jag nie zaprawił ... tam w życie tego nie było ... ale w jyⁿczmiⁿiu i w pszynicy ... jag nie zaprawił ... zaprawy só^m do zboża ... jag nie zaprawił ... to jes grzyb ... to jes choroba grzybowo ... (Gor) (Czr).*

Notatki

Notatki

